

Kirsi Hänninen

Visiosta toimintaan

Museoiden ympäristökasvatus
sosiokulttuurisena jatkumona,
säätelymekanismina ja
innovatiivisena viestintänä

ABSTRACT

Hänninen, Kirsi

From Vision to Action. Environmental Education in Museums as a Socio-Cultural Continuum, Regulating Mechanism, and as Innovative Communication

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2006, 278 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1454-4331; 57)

ISBN 951-39-2570-6

Diss.

I examined environmental education in Finnish cultural and natural-history museums. My theoretical frame of reference has been particularly influenced by Kay Milton's research into environmentalism and her concept of a mechanism, as well as by Veikko Anttila's research into innovation. I have developed mechanism and innovation into the concepts of a socio-cultural regulating mechanism and innovative communication which suit my material.

My material is primarily based on questionnaires and interviews made by myself. Ninety-three museum professionals responded to the questionnaire and I taped seventeen interviews and three shorter discussions. The quantitative material gives a general view of the phenomenon while the qualitative material illustrates various features of it.

I present ten case examples, which illustrate the different variations and stages of environmental education. The pioneer museums practised innovative communication, typified by overcoming spatial and temporal boundaries, as well as those between institutions and sciences. Innovative communication is communication with a novelty value, in which the central elements or processes are renewed.

Museums that continue the tradition of local-history education represent a socio-cultural continuum. Local-history education sought to support identification and empiricity in the same way as environmental education. In many museums, environmental education is still in the vision stage, in which there is a written or verbal vision of it, though it has not yet become established practice.

According to discussion on environmental education in seminars and publications, the 1970s and 1980s were dominated by the vision stage, a socio-cultural breakthrough of environmental education taking place in the 1990s with programmes and projects in environmental education being gradually created. In my research, I have created a model of a socio-cultural regulating mechanism, which comprises socio-cultural ideals, change processes, and regulating factors. My thesis is intended to open views for understanding the socio-cultural context of environmental education.

Keywords: environmental education, socio-cultural continuum, socio-cultural regulating mechanism, innovative communication, democratization, comprehensivization, and musealness.

Author's address

Kirsi Hänninen
kirhanni@cc.jyu.fi

Supervisors

Professor Pirjo Korhakangas
Professor Bo Lönnqvist
Docent Laura Aro
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers

University Lecturer Marja-Liisa Rönkkö
Department of Cultural research
University of Helsinki

Professor Janne Vilkkumäki
Department of Art and Culture Studies
University of Jyväskylä

Opponents

Docent Helena Ruotsala
Department of European Ethnology
University of Turku

Docent Solveig Sjöberg-Pietarinen
Department of Art and Culture Studies
University of Jyväskylä

ESIPUHE

Ympäristökasvatus rakentuu etnologisesta näkökulmasta mentaalisesti tutkijan ja ammattilaisten välisessä vuoropuhelussa. Kiitän lämpimästi kyselyyni vastanneita ja haastatteluihin työaikaansa antaneita museoammattilaisia. He ovat pohdinnoillaan avanneet ympäristökasvatuksen sisältöä ja merkitystä museo-kontekstissa. Ympäristökasvatus ei merkitse vain kävijöiden kasvattamista tai opettamista, vaan ammattilaisen omaa kasvua työssään.

Lisensiaatintyöni käsitteli tapaustutkimuksen avulla museon ympäristökasvatusta. Sen tarkastajat professori Annika Waenerberg ja dosentti Virpi Nurmi rohkaisivat kriittisillä kommentteillaan jatkamaan tutkimista. Kiitän heitä huomioista, jotka ohjasivat aiheen syvällisempään oivaltamiseen. Kiitokset kasvatustieteen tohtori, erikoistutkija Anna-Liisa Kiiskiselle kyselylomakkeeni tarkistamisesta.

Väitöstudiumukseni käsikirjoitusta ovat lukeneet työni ohjaajat vt. professori Pirjo Korkiakangas, etnologian professori Bo Lönnqvist ja dosentti Laura Aro sekä museologian professori Janne Vilkuna. Heidän kommenttinsa ja keskusteluissa tarjoutuneet näköalat ovat olleet rakentamassa työtäni. Bo Lönnqvistin avarakatseinen kulttuurinäkemys vahvisti käsitystäni siitä, että voin löytää ajatustavallista jatkuvuutta. Erityisesti tutkimukseni alkuvaiheessa Laura Aron kanssa käymäni keskustelut ovat suunnanneet ajatteluani aiheen problematisointiin ja tehneet tutkimusprosessista jännittävän retken visioiden ja strategioiden kyllästäämään museomaailmaan. Keskustelut Laura Aron ja Pirjo Korkiakankaan kanssa kannustivat havaitsemaan viimeisessä luvussa esittämiäni piileviä rakenteita. Janne Vilkuna puolestaan avasi havaitsemaan yhteiskunnallisen makrotason lakeineen ja muine elementteineen.

Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen tutkimusseminaarilaiset ovat tarjonneet virkeän keskustelu-ympäristön. Kiitän opiskelutovereitani, ystäviäni, vanhempiani ja työkavereitani kannustavasta suhtautumisesta tutkimukseen, joka on ollut löytöretki museoinstituution sisäpuolelle ympäristökasvatuksen sosiokulttuuriseen mallintamiseen.

Kiitän esitarkastajiani Helsingin yliopiston museologian yliopistonlehtori Marja-Liisa Rönkköä ja Jyväskylän yliopiston museologian professori Janne Vilkunaa arvokkaista huomioista.

Tutkimusprosessini ovat mahdollistaneet apurahoja myöntäneet säätiöt: Kotkan kaupungin tutkimusrahasto, Suomalainen Konkordia-liitto, Ellen ja Artturi Nyyssösen säätiö, Suomen Kulttuurirahaston Keski-Suomen rahasto ja erityisesti Suomen Kulttuurirahasto, jonka pitkäaikainen tuki on antanut uskoa työn toteuttamiseen. Kiitän myös Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitosta apurahasta ja professori Petri Karosta tutkimuksen hyväksymisestä Jyväskylä Studies in Humanities -sarjaan, julkaisusihiteeri Marja-Leena Tynkkystä neuvoista julkaisun tekemisessä ja Alan Robsonia käännöksistä.

Tutkimisen olen kokenut mielekkääksi ennen kaikkea siksi, että olen pyrkinyt siirtymään loppua kohden pintailmauksia syvemmälle ja laajempien yh-

teyksien ymmärtämiseen. Syvällisin taso toivottavasti avautuu tulevina vuosina, kun visiot alkavat yhä enemmän ja enemmän näkyä toiminnassa.

Jyväskylässä 11.7.2006

Kirsi Hänninen

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

1	YMPÄRISTÖKASVATUKSEN SOSIOKULTTUURINEN TAUSTA.....	9
1.1	Ympäristötietoisuuden kasvu heijastuu museoiden ympäristökasvatukseen	9
1.2	Kulttuurin ja luonnon suhteen muutos vaikuttaa ympäristöopetukseen.....	11
1.3	Ympäristöherätyksen jälkeen kulttuuri kypsyy ympäristökasvatukseen.....	20
1.4	Ympäristöantropologia ja -etnologia avaavat mahdollisuuksia	23
2	TUTKIMUSSTRATEGIA.....	29
2.1	Tutkimuksen kysymyksenasettelu – Onko ympäristökasvatus sosiokulttuurista jatkumoa vai innovatiivista viestintää?	29
2.2	Monivaiheinen metodi.....	36
2.3	Esitutkimus ja tutkimusaineisto	40
3	DEMOKRATISOITUMINEN JA KOKONAISVALTAISTUMINEN.....	46
3.1	Museoiden opetustoiminnan demokratisoituminen.....	46
3.2	Kulttuurihistoriallisten näyttelyiden muutosten yhteys kansatieteeseen ja ympäristökasvatukseen.....	51
3.3	Luontodioraamoista kohti kokonaisvaltaista ympäristöä.....	58
4	YMPÄRISTÖKASVATUSKESKUSTELU	63
4.1	Ympäristöherääminen 1960-luvun lopussa ja ympäristökasvatuksen visioiminen 1970-luvulla	63
4.2	Ympäristökasvatuksen visioiminen 1980-luvulla.....	69
4.3	Ympäristökasvatuksen sosiokulttuurinen läpimurto 1990-luvulla	76
4.4	Ympäristökasvatuksen ohjelmallistuminen 1997–2005.....	79
5	MUSEOAMMATTILAISTEN SUHDE YMPÄRISTÖKASVATUKSEEN	88
5.1	Uusi ammatillinen tieto innovatiivisen viestinnän osana	88
5.2	Ympäristökasvatukseen tutustuminen ja sen määrittely.....	91
5.3	Tavoitteellinen ympäristöstä opettaminen – kohti ympäristökasvatusta	104
5.4	Näkemyksiä ja visioita – museon ydintehtävät ja muu toiminta	109

6	YMPÄRISTÖKASVATUKSEN TAPAUSESIMERKKEJÄ SUOMEN MUSEOISSA.....	118
6.1	Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä Aboa Vetus & Ars Nova -museoissa.....	118
6.2	Kulttuuriympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä Museokeskus Vapriikissa	122
6.3	Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lustossa	128
6.4	Ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona ja innovatiivisena viestintänä Kainuun museossa.....	133
6.5	Ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona Tuusulan museoissa	142
6.6	Ympäristökasvatus visiovaiheessa Nurmeksen museossa.....	148
6.7	Ympäristökasvatus visiovaiheessa Kuralan Kylämässä	153
6.8	Luonto ja kulttuuri kokonaisvaltaisesti Saamelaismuseo Siidassa.....	158
6.9	Alueellisuus, museaalisuus ja ympäristökasvatus Lapin maakuntamuseossa	165
6.10	Ympäristökasvatus Luonnontieteellisen keskusmuseon opetustoiminnassa	174
7	YMPÄRISTÖKASVATUKSEN SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI	
7.1	Ympäristökasvatus yhteiskunnallisessa kontekstissa	181
7.2	Ympäristökasvatus yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen ilmentäjänä.....	188
7.3	Humanistinen ja luonnontieteellinen ympäristövastuu	192
7.4	Monta luontoa ja ympäristökasvatusta museoissa.....	197
7.5	Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä	202
7.6	Henkilökohtaisuus ja museaalisuus sosiokulttuurisessa kontekstissa.....	207
7.7	Sosiokulttuurinen identifikaatio ympäristökasvatuksessa	214
7.8	Institutionaalisuus kulttuurin ajallisessa kontekstissa – ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona	219
8	YMPÄRISTÖKASVATUS SOSIOKULTTUURISENA SÄÄTELYMEKANISMINA.....	225
8.1	Tutkimuksen merkitys museon sosiokulttuurisen roolin uudelleen arvioinnissa	225
8.2	Ympäristökasvatus yhteiskunnallisena ja kulttuurisena haasteena.....	234
	SUMMARY.....	238
	LÄHTEET	244
	LIITTEET.....	272

1 YMPÄRISTÖKASVATUKSEN SOSIOKULTTUURINEN TAUSTA

1.1 Ympäristötietoisuuden kasvu heijastuu museoiden ympäristökasvatukseen

Ympäristöstä keskusteleminen suojelun ja ongelmien näkökulmasta on ollut viime vuosikymmeninä yhteiskunnassamme varsin vilkasta. Museo on yksi yhteiskunnallinen instituutio, jonka kentälle keskustelu on myös ulottunut. Tutkimukseni alussa pyrin valottamaan museoalalla käytyä ympäristökasvatust keskustelua ja sen yhteyttä muuhun yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Pyrin vastaamaan kysymykseen, miksi siitä tuli ajankohtaista myös museoissa. Sosiokulttuurisella taustalla tarkoitan yhteiskunnan ja kulttuurin yhteisvaikutusta ilmiöön, koska museo heijastaa molempien ajassa ilmeneviä arvoja.¹ Yhteiskunta ja kulttuuri kietoutuvat monissa ilmiöissä niin monisyisesti yhteen, että aina ei ole mahdollista erotella niiden vaikutuksia erikseen.

Museoiden työntekijöiden ympäristötietoisuutta ja harjoitettua ympäristökasvatusta voidaan lähestyä ainakin kolmesta suunnasta. Ensinnäkin tutkimalla museoiden ympäristöteemoihin liittyviä ohjelmia, toiseksi analysoimalla alan asiantuntijoiden keskustelua julkisissa tilaisuuksissa ja kolmanneksi tarkastelemalla sisäisiä asiakirjoja ja julkista informaatiota. Perusnäyttelyt ovat yksi opetustoiminnan informaation muoto, mutta siihen kuuluvat myös luennot, kirjalliset julkaisut ja muu ympäristöaiheinen toiminta.² Perusnäyttely muodostuu tilallisesti järjestetystä esittelystä, joka on tulkinta instituution keskeisestä maantieteellisestä, historiallisesta, taiteellisesta tai luonnontieteellisestä rajatusta alasta³. Perusnäyttelyille on ollut tyypillistä suhteellinen pysyvyys,

¹ Räsänen 1977, 5; Räsänen 1980, 4–7.

² Vrt. Davallon, Grandmont, Schiele & de Koninck 1992, 19.

³ Smeds 2004, 24–40; Sjöberg-Pietarinen 2004, 14–15; Edellä mainittujen tutkijoiden tutkimuksissa on käsitelty useita perusnäyttelyihin liittyviä ongelmia kuten representaation uskottavuutta, vastaavuutta esitellyn ajan todellisuuden kanssa ja ai-neellisen sekä tekstuaalisen kertomuksen viestinnällistä kykyä välittää kertomus.

koska ne ovat olleet esillä useita vuosia lähes muuttumattomina tai joiltakin osin täydennettyinä.

Ympäristökasvatus voi levitä museoihin monen kanavan kautta. Alan ammattilaisten seminaarit ulkomailla ja kotimaassa ovat yksi mahdollinen kanava. Tutkijat saattavat lisätä tietoisuutta siitä pitämässään esitelmissä sekä kirjallisissa julkaisuissa. Seminaareissa keskustellaan erilaisista teemoista, jolloin ne tulevat kuulijoiden tietoisuuteen, mutta eivät välttämättä vaikuta museon toimintakulttuurin muutoksiin. Esitelmillä ja keskusteluilla on retorisia merkityksiä, ja ne voivat olla puhetta puheen vuoksi, mutta niissä paljastetaan myös ihanteita, tulevaisuuden visioita ja mahdollisia muutostavoitteita. Tutkimuksessani puran esitelmien ympäristöteemoja ja määritän missä suhteessa keskustelu on ympäristökasvatuksen viestinnän prosessiin.

Museologinen kirjallisuus on yksi kanava levittää ympäristötietoisuutta ja ympäristökasvatusta. Esittelen ympäristökasvatuskeskustelua käsittelevien lukujen yhteydessä muutaman merkittävän teoksen, jotka ovat olleet vuosia saatavissa museoalan kirjastoissa. Tässä yhteydessä on syytä määritellä ympäristötietoisuuden ja ympäristökasvatuksen käsitteet sekä niiden yhteys museoihin. Uuden museologian mukaan museoiden on tiedostettava päämääränsä⁴. Ympäristötietoisuus museoissa ilmenee esimerkiksi museotyöntekijöiden harjoittamassa ja kävijöille suuntaamassa ympäristökasvatuksessa, jota kävijät voivat edelleen hyödyntää. Määritelmäni painottaa museo-opetusta, mutta ympäristötietoisuuden museoissa kuuluu muitakin indikaattoreita kuin ympäristökasvatus.

Ympäristökasvatuksesta on olemassa paljon erilaisia määritelmiä, koska siitä ei vallitse yksimielisyyttä. Sitä on määritelty sisällön ja tavoitteiden kautta. Ympäristökasvatuksen käsitteen operationalisoinnin kannalta mielestäni on tärkeää nelikenttä, johon kuuluvat: 1) ympäristönsuojelu (ilmentää vastuullista toimintaa), 2) ympäristön kokeminen (ympäristöherkkyyden, elämyksien ja tunteiden ilmeneminen), 3) ympäristöä säästävä elämäntapa (henkilökohtaisuus) ja 4) ympäristöongelmien käsittely (ongelmakeskeisyys). Näihin kaikkiin voidaan kannustaa opetustoiminnassa. Tutkimassani museokontekstissa ympäristökasvatus on opetustoiminnan osa, johon kuuluvat ohjaavat keinot, sisältö ja tavoitteet. Ympäristökasvatus konkretisoituu toiminnassa.

Ympäristökasvatus voi levitä myös varsinaisen museomaailman ulkopuolelta. Itse tulin kosketuksiin sen kanssa opiskellessani sitä Jyväskylän Avoimessa yliopistossa. Tällöin ainetta opiskelivat ensisijaisesti opettajiksi opiskelevat, mutta myös muutama museoalan koulutuksen saanut opiskeli sitä. Ympäristökasvatuksen opetus on Suomessa jo järjestäytynyttä. Sen ”levittämiskanavia” ovat yliopistot, oppilaitokset, Rantasalmen Ympäristökasvatuksen Instituutti, Suomen Ympäristökasvatuksen Seura, maakasvatuksen instituutiot ja luontokoulut.

Varsinaisessa polttopisteessäni on kulttuuri- ja luonnontieteellisten museoiden ympäristökasvatus, koska tunnen ne pää- ja sivuaineideni sekä työkokemukseni perusteella paremmin kuin taidemuseot, vaikka olen työskennellyt muissa instituutioissa taiteen parissa. Luon lyhyen katsauksen opetustoiminnan

⁴ Vergo 1989, 1–5

historiaan ja muuttumiseen niistä tehtyjen tutkimusten perusteella. Varsinkin ruotsalaiset tutkijat ovat tehneet väitöskirjoja näyttelyistä, kun taas ympäristökasvatuksen suhdetta näyttelyihin on tutkinut Hisao Iguchi Englannissa⁵. Koska varsinaista ympäristökasvatuksen ilmenemistä museoiden opetustoiminnassa ei ole paljon tutkittu, tiivistän oman lisensiaatintyöni tuloksia ja pyrin tuottamaan uutta tietoa.

Ympäristökasvatuksesta ilmestyneet ensimmäiset suomalaiset väitöskirjat ovat kasvatustieteellisiä, eikä niissä käsitellä museoita. Koetan tutkimuksessani löytää humanistis-poikkitieteellisen tutkimisen ja selittämisen tavan. Humanistinen pääaineeni etnologia suuntaa minut tutkimaan ihmisiä toimijoina eli tekemään kenttätöitä ja pohtimaan viestinnän kulttuurista välittymistä. Olen työssäni humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden risteysasemalla. Tieteiden välisestä kohtaamisesta toivon löytäväni etnologis-museologisen tieteen tekemisen identiteetin. Etnologi Nils-Arvid Bringéus on hahmottanut viestinnän kulttuurisena prosessina, joka on jatkuvasti liiketilassa yhteiskunnassa. Viestiä voidaan tietoisesti tai tiedostamattomasti, mutta näen etnologin yhdeksi tehtäväksi paljastaa tiedostamatonta toimintaa. Kulttuurin muutokset vaikuttavat viestinnän ymmärtämiseen, niin myös kullakin sukupolvella on museomaa-ilmassa oma kielensä. Etnologi voi paljastaa mistä viestinnän kulttuuriset esteet johtuvat.⁶

Teoreettisessa osassa käsittelen museo-opetusta viestintämekanismina, joka on muutosten alainen. Kun jotain sen elementtiä muutetaan, voi sanomakin muuttua. Ympäristökasvatuksen liittäminen museo-opetukseen voi tapahtua sisällöllisesti, teknisesti tai oheistoiminnassa. On syytä kysyä, onko ympäristökasvatus uutuus kotiseutuopetukseen verrattuna. Mistä se on levinnyt niihin museoihin, jotka ovat omaksuneet sen ohjelmaansa ja toimintaansa?

Museoiden ohjelmat ja toimintastrategiat kertovat painotuksista. Ne ovat museopoliittisia valintoja, jotka puolestaan kuvastavat ohjelman laatijan tai laatijoiden arvoja, mutta myös museon perinteisiä painopisteitä. Tarkastelen museoiden tulevaisuuden strategioita, johtosääntöjä ja ympäristön opettamiseen tähtääviä ohjelmia.

1.2 Kulttuurin ja luonnon suhteen muutos vaikuttaa ympäristöopetukseen

Ihminen on muovannut ympäristöä esihistoriasta alkaen. Ensimmäinen suuri muutos oli kun maanviljelys alkoi kivikaudella. Toinen suuresti vaikuttanut kulttuurimuutos oli 1800-luvulla alkanut teknologian vallankumous, joka nosti luonnon pilaantumisen ajankohtaiseksi kysymykseksi Pohjois-Amerikassa, Saksassa ja Ruotsissa⁷. Metsäteollisuus uhkasi luonnonmetsien säilymistä, koska

⁵ Adolsson 1987; Carlen 1990; Wonders 1993a; Iguchi 1995

⁶ Bringéus [1976] 1981, 146–163.

⁷ Mikola 1971, 81–82

valjastettiin teollisuuden tarkoituksiin ja maaperästä louhittiin malmia⁸. Mitä enemmän ihminen kehitti teknisiä innovaatioita, sitä intensiivisempi ympäristön hyödyntäminen oli mahdollista.

Sotatekniikka on muodostanut suurimman uhan kulttuuriperinnölle jo ennen kuin ympäristöongelmien on ymmärretty uhkaavan kulttuuriperintöä. Haagissa solmittiin vuosina 1899 ja 1907 kulttuuriomaisuuden suojelemista koskevat sopimukset, mutta ne osoittautuivat ensimmäisen maailmansodan aikana puutteellisiksi. Vuonna 1954 solmittiin Haagissa yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelusta aseellisen selkkauksen sattuessa. Sopimus osoittaa Unescon aktiivista vaikutusta kulttuurin suojelemispyrkimyksissä. Vasta 1900-luvun jälkipuolella sopimuksesta tuli kansainvälisesti kattava ja Suomeakin koskeva, mutta sen soveltaminen ei ole onnistunut käytännössä. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1994.⁹

Kotiseutuopetuksen ja luonnonsuojelukasvatuksen vaikutteet omaksuttiin Suomeen etenkin Saksasta 1800-luvun lopulla, mutta ne kehittyivät täällä omaperäisiksi työmuodoiksi. Kulttuurin- ja historiantutkijat ovat käyttäneet mieluummin nimitystä kotiseutuopetus ja luonnontieteilijät luonnonsuojelukasvatusta, vaikka molemmilla oli yhteneviä päämääriä.¹⁰

Meillä kotiseututyö suuntautui historiallis-kansatieteellisiin tehtäviin ja oli voimakkaasti sidoksissa paikallismuseoiden syntyyn ja hoitoon. Varsinkin 1900-luvun alkupuolella ulkomuseoita luotiin translokalisaatioperiaatteella, jolloin rakennuksia siirrettiin eri paikoista museoalueelle. Tuloksena oli usein ideaalikuva seudun rakennustaidosta.¹¹ Kansantietouden ja museoesineiden keruutyö koettiin velvollisuutena tehdä kiireellistä pelastustyötä yhteiskunnan ja kulttuurin muuttuessa. Kotiseutuliikkeestä yritettiin luoda sivistysliikettä, joka pyrki rakentamaan sovintomahdollisuutta vanhan kulttuurimuodon ja kansainvälisen ideamaailman välille.¹²

Suomalainen kotiseutuohjelma oli erilainen kuin Ruotsissa ja Saksassa, joissa luonnonsuojelu sävytti enemmän kotiseututyötä, koska kaupungistuminen ja teollistuminen olivat edenneet pidemmälle. Kotiseutuliikkeet muodostivat kehitykselle vastavoiman. Suomessa luonnonsuojelua ei koettu yhteiskunnallisesti vielä laajoissa piireissä niin ajankohtaiseksi kuin Saksassa ja Ruotsissa.¹³ Kotiseutumuseoiden luominen ja luonnonsuojelu erosivat toisistaan siinä, että museoihin rakennuksia usein siirrettiin alkuperäiseltä paikaltaan, kun taas luonnonsuojelussa muistomerkit jäivät alkuperäisille paikoilleen. Molempien yhteisenä piirteenä oli merkitä suojeltavia muistomerkkejä muuttuvassa yhteiskunnassa.

⁸ Palmgren 1922b, 56–59, 116

⁹ Unesco. Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa 1954; Vilkuna 2002, 279. Haagin sopimus osoittaa pyrkimystä kansainvälisen yhteisymmärryksen löytämiseen kulttuuriperinnön suojelussa.

¹⁰ Vrt. Anttila 1964, 91–96; Asunmaa 1986; Turunen 2004, 111–115; Palmgren 1922b.

¹¹ Anttila 1964, 139–154; Sjöberg-Pietarinen 2004, 29–36.

¹² Aaltonen 1948, 13–14.

¹³ Anttila 1964, 197.

Luonnonsuojelukasvatuksen esikuva otettiin Saksasta, erityisesti Preussista¹⁴. Saksassa luonnonsuojelu oli järjestynyt ja laajentunut luonnontieteilijä, tohtori Hugo Conwentzin johdolla. Hän oli toiminut aluksi Länsi-Preussin luonnonhistoriallisen ja esihistoriallisen museon esimiehenä. Conwentzin teos luonnonsuojelusta herätti Saksassa tietoisuutta luonnonsuojelutyön merkityksestä. Preussin hallitus perusti valtion laitoksen vuonna 1906 luonnonsuojelua varten ja kutsui Conwentzin sen johtajaksi. Neljä vuotta myöhemmin laitosta laajennettiin ja se siirrettiin Berliiniin.¹⁵

Suomen kotiseututyön isän, kotiseuduntutkimuksen ohjelman laatijan ja luonnontieteilijä Robert Boldtin mukaan kotiseutuopetuksen piti sisältää havainnollisesti kotiseudun luontoa, historiaa ja kansanperinnettä. Boldt oli saanut vaikutteita Saksasta professori Hugo Conwentzilta, joka oli kotiseudunsuojelun keskushenkilöitä ja oli perehtynyt sekä luonnon että kulttuurin suojeluun. Myös Englannista saatiin vaikutteita filosofi Herbert Spencerin kasvatusopista, jossa hän painotti luonnontieteellisiä aineita ja lähiympäristön tuntemusta. Kotiseutuopetusta piti toteuttaa reaaliaineissa, kuten maantiedossa, luonnontiedossa ja historiassa. Boldt tähdensi opetuksen merkitystä herätteenä isänmaan rakastamiseen ja pieniin tutkimustehtäviin. Opettajat pyrittiin aatteellisesti herättämään kotiseudun opettamiseen, mutta kotiseutuyhdistykset tarjosivat myös muille kansalaisille virikkeitä kotiseudun tutkimiseen ja suojeluun.¹⁶

Luonnontieteilijä Rolf Palmgren viitoitti Suomen luonnonsuojelutyön perusteita saksalaisen mallin mukaisesti vuosina 1920 ja 1922 ilmestyneessä kaksiosaisessa teoksessaan *Naturskydd och Kultur*, joka pian suomennettiin. Hän vaikutti luonnonsuojeluun ja sen asemaan kouluopetuksessa, koska hän julkaisi teoksensa juuri vuoden 1921 oppivelvollisuuslain aikoihin.¹⁷ Hän oli myös valmistelemassa ehdotusta Suomen ensimmäiseksi luonnonsuojelulaiksi. Palmgrenin mielestä saksalainen luonnonsuojelun keskuslaitos edisti erityisesti nuorten kasvattamista valveutuneiksi luonnonsuojelun kannattajiksi, koska sen johtaja Conwentz valisti opettajia luonnonsuojelukasvatuksesta.¹⁸

Luonnonsuojelukasvatus nähtiin siveyskasvatuksena, joka opetti oikeaa moraalista suhtautumistapaa luontoa kohtaan. Sen tavoitteena oli kannustaa lapsia ja nuoria luonnon rakkauteen sekä ymmärtämään, että luonnon elävät ja elottomat muistomerkit ovat pyhiä. Luonnon pyhittäminen osoittaa, että luonnon arvo oli erittäin korkea, lähes jumalallinen.¹⁹ Tavallaan jo näissä luonnonsuojelukasvatuksen ihanteissa oli kyseessä arvokasvatus, kuten nykyisen ympäristökasvatuksen yhtä tehtävää on luonnehdittu²⁰. Yhtymäkohta on myös siinä, että saksalaisessa kasvatuksessa pidettiin tärkeänä opettajien persoonallista vakaumusta ja esitystapaa. Tuolloin kuitenkin tarkoitettiin opettajan sitou-

¹⁴ Palmgren 1922b, 69

¹⁵ Palmgren 1922b, 55–57.

¹⁶ Anttila 1964, 91–96.

¹⁷ Palmgren 1920 & 1922a; Palmgren 1922b; Haapanen 1971b, 22; Halila 1950, 18–19.

¹⁸ Palmgren 1922b, 89–90.

¹⁹ Palmgren 1922b, 27, 37, 68.

²⁰ Zoller 1991, 16; Jeronen 1995, 91

tumista luonnonsuojeluaatteeseen²¹, eikä nykyisin korostettavaa esikuvan ympäristöä säästävää elämäntapaa²².

Suomalainen ympäristökasvatus siis alkoi aatteellisesta luonnonsuojelusta. Johan Ludvig Runeberg, Zacharias Topelius, Elias Lönnrot ja Johan Vilhelm Snellman ovat teoksissaan kuvanneet suomalaisten luontosuhdetta ja käyttäneet luontoa kansallisen identiteetin rakennusaineena. He eivät kuitenkaan edustaneet vielä voimakasta luonnonsuojeluaatetta, vaikka Topelius perusti Kevätyhdistyksen vuonna 1870 pikkulintujen suojelemiseksi. Hänen tuotannolle on tyypillistä lämmin rakkaus eläimiä kohtaan, mutta hänen ajattelussaan eläimet ovat epätasa-arvoisia, koska niissä on hyviä ja pahoja lajeja.²³

Vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelma pyrki levittämään ympäristö- ja kotiseutuopetuksen kansakouluihin. Opetukseen sisällytettiin eettiset arvot, kuten sääliväisyys eläimiä ja kasveja kohtaan. Komitean puheenjohtajana toimi professori Mikael Soininen ja sihteerinä kouluneuvos A. J. Tarjanne. Mietinnön alkuopetusta ja siten myös ympäristöopetusta koskevan osan laati Jyväskylän seminaarin lehtori K. J. Oksanen, kun taas Soininen kirjoitti maaseudun yläkansakoulua ja jatko-opetusta koskevan osan, johon kotiseutuopetus kuului. Ympäristö- ja kotiseutuopetuksessa pyrittiin havainnollisuu-teen ja oppilaiden itsenäiseen toimintaan. Sveitsiläisen pedagogi J. H. Pestalozzin mukaan opetuksen tärkeimpänä tehtävänä oli havaintokyvyn kasvattaminen. Aktiivisen oppilaan ja myöhemmin toimeliaan kansalaisen ihanne polveutuu Uno Cygnaeuksen opeista, joka tarkoitti kansakoulun, ja erityisesti maalaiskansakoulun, enemmän käytännöllistä elämää ja yhteiskunnan elinkeinorakennetta palvelevaksi kuin miksi se todellisuudessa muodostui.²⁴ Myöhemmissä opetussuunnitelmissa korostettiin luontoretkien merkitystä ja luonnonsuojelusääntöjen opettamista²⁵.

Opetussuunnitelmat ovat ihanteita, joiden noudattamista on vaikeaa todentaa vuosikymmenten jälkeen. Luonnonsuojelukasvatuksen ja kotiseutuopetuksen toteutuminen vaatisivat oman tutkimuksensa, jossa olisi tutkittava käytetyt opetusmateriaalit ja opetuksesta jääneet dokumentit. Sotien välisen luonnonsuojelukasvatuksen ja kotiseutuopetuksen sosiokulttuurisena tehtävänä oli kansallinen henkinen eheyttäminen. Toiminnan ihanteena oli sivistää kansaa ja kannustaa yhteisen luonnon ja kotiseudun vaalimiseen.

Palmgrenin mielestä luonnonsuojelu oli yhteiskunnallinen ja isänmaallinen kysymys. Hän arvosteli, ettei luonnonsuojeluaajatusta yleisessä tietoisuudessa vielä tajuttu yhteiskunnallisena kysymyksenä, ja sen sivistykselliset ja yleisisänmaalliset näkökohdat jätettiin vähälle huomiolle.²⁶ Sivistys velvoitti kirjallisten todistuskappaleiden, esihistoriallisten esineiden ja luonnon tallettamiseen. Hän haki luonnonsuojelulle esikuvaa esihistoriallisten ja historiallisten

²¹ Palmgren 1922b, 68

²² Van Matre 1998, 58, 116

²³ Suutala 1986, 237–270.

²⁴ Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925, 3–5, 11–18, 46, 125–137; Aho 1987.

²⁵ Kiiskinen 2001, 62

²⁶ Palmgren 1922b, VII, 42.

muistomerkkien säilyttämisestä. Muinaismuistojen terminologia vaikutti luonnon muistomerkki- ja luonnonmuisto-termien käyttämiseen lakiehdotuksessakin.²⁷ Vuoden 1923 luonnonsuojelulain mukaan esimerkiksi harvinainen kasvi esiintymä voitiin rauhoittaa luonnonmuistomerkkinä²⁸. Ruotsissa luonnonmuistomerkkejä, luonnonpuistoja ja kansallispuistoja koskevat luonnonsuojelulait astuivat voimaan vuoden 1910 alussa²⁹.

Muinaismuistohallinto järjestettiin maassamme huomattavasti ennen luonnonsuojeluhallintoa, joka saatiin aikaiseksi vasta 1920-luvulla. Palmgrenin ihmisslähtöisten näkökohtien mukaan ihminen saa tarvitsemiaan ihanteita luonnosta, ja luonnonmuistomerkit valottavat isänmaan, kotiseudun ja esi-isiemme vaiheita sekä parantavat itsetuntemusta³⁰. Vuonna 1648 oli perustettu valtakunnan antikvaarin virka ja vuonna 1666 annettiin maailman ensimmäinen muinaismuistolaki Ruotsi-Suomessa. Vuonna 1883 annettiin asetus muinaisai-kaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelusta. Sen pohjalta annettiin julistus muinaistieteellisestä toimikunnasta (1884) ja valtionarkeologin johtosääntö (1885).³¹

Luonnonsuojelukasvatus pohjautui klassisen luonnonsuojelun ihanteeseen, jossa pidettiin tärkeänä alkuperäisen luonnon suojelemista ja maisemanhoitoa. Luonto ymmärrettiin kansallisen omakuvan perusosana, identiteetin lähteenä.³² Alkuperäistä luontoa edustavat luonnonsuojelualueet kertoivat siitä, että luontoa määriteltiin kulttuurisesti. Suomen ensimmäinen luonnonsuojelualue perustettiin Kilpisjärven Mallatunturille vuonna 1916, kun taas ensimmäiset kansallispuistot perustettiin vuonna 1938. Ne olivat Pallas-Ounastunturi Muoniossa ja Enontekiöllä, Pyhätunturi Kemijärvellä ja Pelkosenniemellä, Heinäsaaret Petsamossa ja Porkkala Kirkkonummella. Heinäsaaret menetettiin sodassa Neuvostoliitolle ja Porkkalan kansallispuisto lakkautettiin Neuvostoliiton vuokraamaan Porkkalanniemen vuokra-ajan jälkeen.³³

Koskemattoman luonnon ihannetta pidettiin luonnon esittämisen oikeana tapana, ja siitä tuli lähes myytti, joten ihmisen muokkaaman luonnon suojeleminen myöhemminä vuosikymmeninä romutti alkuperäisen luonnon myyttiä³⁴. Luonnonsuojelukasvatuksen aikoihin vallinnut kulttuurin ja luonnon suhde oli pääosin funktionaalinen, vaikka luonnosta saatiin myös esteettistä mielihyvää. Valtaosa suomalaisista eli edelleen maaseutuelinkeinoista ja hyödynsi luontoa raaka-aineena. Maaseudulla näkyi edelleen erätalouden perinteitä luonnon hy-

²⁷ Palmgren 1922b, 35, 38–39, 364–365.

²⁸ Aaltonen, 1948, 28; Luonnonsuojelulaki 1923, 3 §: ”Jos valtiolle kuuluvalla alueella tavataan yksityinen puu tai puuryhmä taikka muu luonnonmuodostuma, jonka säilyttämisellä on merkitystä tieteen tai erikoisuutensa kannalta, voi se viranomaisen, jolle alueen ylivalvonta on uskottu, sen käyttämisestä vahvistetun suunnitelman estämättä rauhoittaa mainitun luonnonmuistomerkkin.”

²⁹ Palmgren 1922b, 108–114

³⁰ Palmgren 1922b, 42

³¹ Härö 1984, 12, 70; Vilkuna 2002, 282–283.

³² Haila 1990, 110; Haapanen 1971b, 22.

³³ Borg 1992; 51; Lappalainen 2001, 14; Mäkelä 1997, 239–240.

³⁴ vrt. Haila 1990, 53, 85

väksi käyttämisestä, ja teollistuminen tarvitsi runsaasti luonnonvaroja. Luonnonsuojelun näkökulmasta kulttuurin elinkeinoineen tuhosi luontoa.³⁵

Kouluopetuksessa korostettiin kotiseudun tuntemusta. Vuonna 1935 kasvatustilfilosofi Aukusti Salo julkaisi kokonaisopetussuunnitelman, joka sisälsi runsaasti ympäristöopetusta eli kotiseutuoppia. Hän korosti kokonaisvaltaista opetusperiaatetta, johon kuului oppilaan taitojen, tahdon ja aistien kehittäminen havainnollistavassa ja toiminnallisessa opetuksessa. Koululla piti olla oma kasvitarha ja opetukseen kuulua askartelua, retkiä ja kotiseututuntemusta. Kotiseutuopetusta voitiin soveltaa esimerkiksi luonnontieteelliseen, maataloudelliseen ja kulttuurihistorialliseen oppiaineeseen.³⁶

Luonnonsuojelu- ja kotiseututyön yhteisiä päämääriä oli säilyttää asuin ympäristö viihtyisänä, vaalia isänmaallisuutta ja suojella todisteita kotiseudusta. 1940-luvulta alkaen alettiin puhua kotiseudunhoidosta, jossa oli toimintaan kannustava sävy. Asuin ympäristön hoitamisessa vedottiin yhteiskunnalliseen velvollisuudentunteeseen ja nykykielellä ympäristövastuuseen. Ihanteena oli yhteiskuntaluokkien rajojen ylittäminen yhteisen kotiseudun vaalimisessa. Kotiseudun tuntemisen toivottiin johtavan kansan itsetuntemukseen,³⁷ joten kotiseututyö palveli kansallista sivistystyötä ja henkistä kansallista jälleenrakentamista sotien jälkeen.

Luonnonsuojelu kuului kotiseututyön ohjelmaan useissa järjestöissä, jotka tekivät ehdotuksia rauhoituksista. Vuoden 1923 luonnonsuojelulaki oli tosin vanhentunut 1950-luvulle tultaessa, kun maisemanhoidosta oli muodostunut kotiseututyön luonnonsuojeluharrastusten pääkohde.³⁸

Kansatieteilijöistä ainakin akateemikko Kustaa Vilkuna (1902–1980) ja apulaisprofessori Veikko Anttila (1929–1990) olivat oivaltaneet museo-, kotiseutu- ja luonnonsuojelutyön yhteyden. Vilkunan mukaan ilman laajoja luonnonpuistoja Suomen museolaitos ja kulttuurimuistomerkit ovat lahoava rakennus ilman kivijalkaa. Ympäröivä luonto oli muovannut kansanomaisia kulttuuri-ilmiöitä. Koskemattomia luonnonpuistoja on säilytettävä siitäkin syystä, että tutkijat ja opiskelijat voisivat nähdä millainen neitseellinen metsä oli ennen uudisraivausta.³⁹ Luontoa piti säilyttää myös kulttuurintutkimuksen kannalta osoittamaan kehitystä ennen ihmisen mullistavia vaikutuksia. Kustaa Vilkuna vaikutti Suomen Kotiseutuliiton hallinnossa yli kolmenkymmenen vuoden ajan ja toimi liiton puheenjohtajana vuosina 1966–70. Hän ja sosiologian professori Esko Aaltonen olivat suomalaisen kotiseututyön voimahahmoja.⁴⁰

Teollistumisen ja teknistymisen vastavoimana ilmeni yhteiskunta- ja kehityskritiikkiä. Luonnonsuojelun pioneeri Rolf Palmgren ja kotiseututyön kentällä toiminut Esko Aaltonen arvostelivat nopeaa sosiokulttuurista muutosta ja esittivät

³⁵ Palmgren 1922b.

³⁶ Kiiskinen 2001, 62–63; Salo 1946–47; Halila 1950, 67.

³⁷ Aaltonen 1948, 127–132; myös aikaisemman kotiseututyön ihanteena oli aktivoida ihmisiä tutkimaan ja elvyttämään kotiseutunsa kulttuuria.

³⁸ Anttila 1960, 72–73, 76.

³⁹ Erkamo, Kalliola & Mikola 1950, 13–14; Turunen 2004, 174–182.

⁴⁰ Turunen 2004, 35, 56.

kehityskriittisiä näkemyksiä. Aaltosen mielestä tarvittiin ajan jarrutusta ja si-
säistä turvallisuutta, jota kotiseututyössä voitiin lisätä. Kotiseutuliike syntyi
vastavaikutukseksi ”tekniikan häikäilemättömyyden kaudelle”.⁴¹

Luonnonsuojelussa oli säilyttävän toiminnan rinnalla erotettava maise-
manhoito. Luonnontieteilijä Reino Kalliola⁴² piti alustuksensa Talonpoikaiskult-
tuurin järjestämällä maaseutukulttuurin neuvottelupäivillä Helsingin Seurasaa-
ressa vuonna 1947, siinä pilkistää voimakas korostus, että luontoa on säilytettä-
vä näytteenä esineistön synty-ympäristöstä. Hän vertasi alustuksessaan luon-
nonsuojelua kotiseututyöntekijöille tuttuun museoalaan:

Yhtä luonnollista kuin on, että vanhaa esineistöä talletetaan museoihin tutkimuksen
tarpeiksi ja yleisiksi nähtävyyksiksi, on, että myös edustavia näytteitä tai muisto-
merkkejä siitä luonnosta, jossa tätä esineistöä on käytetty, pyritään säilyttämään.

Vuoden 1952 opetussuunnitelmatoimikunta esitti mietinnössään, että kotiseu-
tuoppi muutettaisiin nimeltään ympäristöopiksi, koska ympäristö oli neutraa-
limpi sana kuin tunnepitoiseksi luonnehdittu kotiseutu⁴³. 1940- ja 1950-luvun
vaihteessa kotiseutuetuopetuksessa aatteellisuutta ja ihanteellisuutta oli korostettu
opettamalla, että kotiseudunrakkaudesta kehittyisi isänmaanrakkaus⁴⁴. Paatok-
sellisuutta haluttiin raikastaa uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa sotien jäl-
keisessä murrosvaiheessa, jolloin kiihkeä kansallismielisyys oli luonnollisesti
kritiikin kohteena. Mietinnössä todettiin:

On erityisen tärkeää, ettei kotiseutua kouluopetuksessa katsota pelkästään joksikin
enemmän tai vähemmän tunteenomaisesti värityneeksi, yksilön ulkopuolella ole-
vaksi kokonaisuudeksi, vaan myös ja ennen kaikkea sosiaalisesti ympäristöksi, jossa
yksilö on itse osallisena ja vaikuttajana.⁴⁵

Käsitteen vaihtamisen taustalla on usein uudistamisen halu sekä piilevät aja-
tukselliset ja asenteelliset muutokset. Ympäristökäsitteelle ladattiin näennäisesti
painokkaampi ja laajempi yhteiskunnalliseen osallistumiseen kehottava ulottu-
vuus kuin kotiseutukäsitteelle, vaikka myös sen päämäärä tähtäsi kotiseudun
yleiseen kehittämiseen ja kansalaisten valmentamiseen aktiivisesti toimiviksi
yhteiskunnan jäseniksi⁴⁶. Yksilöiden aktiivinen osallistuminen sosiaaliseen ym-
päristöönsä on myös nykyisen ympäristökasvatuksen tavoitteena, mitä nimitet-
tään osallistamiseksi ja osallisuudeksi.

Vuoden 1952 opetussuunnitelmassa tunnustettiin, että koulun toiminta
koetetaan aina sopeuttaa aikakauden yhteiskunnallisen rakenteen ja kulttuuri-
tarpeiden mukaiseksi. Kansakoulu syntyi toisenlaisessa yhteiskunnassa kuin
1950-luvulla vallinneessa. Koulun toiminnan piti olla yhteiskunnallisesti tarkoi-
tuksenmukaista ja ajankohtaista, koska koulun tehtävänä on kasvattaa kansa-
lainen tulevaisuutta varten kansanvaltaisen yhteiskunnan jäseneksi. Kotiseutu-

⁴¹ Palmgren 1922b; Pekurinen 1997b, 147; Aaltonen 1948, 7–13.

⁴² Kalliola & Söyrinki 1947, 88

⁴³ Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1952, 89

⁴⁴ Turunen 2004, 11–112

⁴⁵ Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1952, 89.

⁴⁶ Turunen 2004, 39, 112

käsitteen rinnalle tuotiin sosiaalinen ympäristö, johon yksilö itse osallistuisi vaikuttajana.⁴⁷ Vuosien 1925, 1935 ja 1952 opetussuunnitelmissa kotiseutu- ja ympäristöopin ihanteena oli empiirinen toiminta, jonka toivottiin käytännöllisyydessään hyödyttävän yhteiskuntaa.

Ympäristöopin vuoden 1952 opetussuunnitelmassa korostettiin toiminnallista kokemusta. Suunnitelmalliset retket luontoon ja kotiseudun muuhun ympäristöön sekä käden taitojen harjaannuttaminen askartelussa ovat empiirisiä menetelmiä. Ympäristöopin havaintovälineiksi suositeltiin paikkakunnalle sopivia kokoelmien malleja, esineitä ja kuvatauluja. Eräiden kuntien tekemiä kotiseutua kuvailevia kirjasia ja pitäjän historioita suositeltiin käytettäväksi ympäristöopin opetuksessa.⁴⁸

Kaupungistuminen, teollistuminen ja palveluiden kehittyminen siirsivät kotiseututyön painopistettä taajamiin ja johtivat *kokonaisuvaltaisempaan kotiseututyöhön*, joka ilmeni esimerkiksi luonnon- ja rakennussuojelussa ja yhdyskuntasuunnittelussa. 1960-luvulla tapahtui suuri rakennemuutos, kun maalta muutettiin laajoin joukoin kaupunkeihin, Ruotsiin ja Kanadaan.⁴⁹ Kulttuurimuutos lisäsi hyötysuhteen laajentumista esteettiseksi, omia rajoja koettelevaksi ja nautintoa tavoittelevaksi luonnossa liikkumiseksi. Luontoa hyödynnettiin edelleen esimerkiksi marjastaen ja sienestäen, mutta matkailu ja vaeltaminen lisääntyivät. Vapaa-ajan lisääntyminen, elintason kohoaminen sekä elinkeinojen, kuten maa- ja metsätalouden ja rakentamisen tehostuminen, lisäsivät luontoon kohdistuvaa painetta. Valistus nähtiin tärkeäksi ohjaamaan retkeilyä luonnossa vähemmän melua ja roskaa tuottavaan suuntaan.⁵⁰ Liikkuvuuden lisääntyminen muutti suhdetta kotiseutuun ja laajensi kotiseudun käsitettä.

Kotiseututyö muuttui ja uudistui yhteiskunnallisen kehityksen mukana. Kotiseutu-käsitettä arvioitiin uudelleen 1960-luvulla, koska huomattavalla osalla väestöstä kotiseutu olikin jo toinen kuin synnyin- ja kasvuseutu. Akateemikko Kustaa Vilkuna kirjoitti Kotiseutu-lehdessä, että kotiseutuliikkeen uutena tehtävänä oli auttaa ihmisiä yhdentymään eli integroimaan muuttajia paikalliseen väestöön ja tukemaan kunkin hetken positiivisinta yhteistoimintaa ja tulevaisuuden suunnitelmia.⁵¹ Kotiseututyön sisältökeskustelussa vaadittiin katseiden kohdistamista menneisyydestä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Uutta ajattelutapaa nimitettiin aktiiviseksi kotiseututyöksi ja aktiiviseksi kotiseutupolitiikaksi. 1950- ja 1960-luvulla ahkerasti Kotiseutuliiiton toimintaan osallistunut Veikko Anttila nosti ihanteeksi ”aktiivisen kansalaisen, joka ennakkoluulottomasti mukautuu ajan henkisiin ja teknisiin muutoksiin, mutta tuntee samalla liittyvänsä yhteisöön, jonka muodot, arvot ja asenteet ovat kasvaneet esille meitä ennemmin eläneitten ihmisten yhteiskunnasta”. Kotiseututyössä korostettiin entistä voimakkaammin kansalaisnäkökulmaa ja sosiaalista suuntautumista.⁵²

⁴⁷ Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1952, 11, 13.

⁴⁸ Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1952, 90, 94–95.

⁴⁹ Turunen 2004, 129–274; Anttila 1967, 229–235.

⁵⁰ Tenovuo 1971, 251–261.

⁵¹ Vilkuna 1967, 44–46.

⁵² Turunen 2004, 132–134.

Ilmeisesti kotiseututyöstä etsittiin vastauksia maaltamuuton sysäämien kulttuurimuutosten sosiaalisiin epäkohtiin. Sosiaalinen suuntautuminen ilmeni so- tien jälkeisissä kotiseututyön ihanteissa sekä vuoden 1952 opetussuunnitelmas- sa, mikä tuli jo aiemmin tässä luvussa esille.

1960-luvun jälkipuolen ohjelmassa kotiseututyö määriteltiin sosiaalisesti sävyttyneeksi vapaaksi kansalaistoiminnaksi, joka tähtäsi kansalaisten viihty- vyyden lisäämiseen elinympäristössään. Vapaa kansalaistoiminta viittaa mui- hinkin organisaatioihin, jotka pyrkivät sivistämään ihmistä ja kehittämään yh- teiskuntaa. Vapauden tunne mielletään toiminnan tärkeäksi kannustajaksi, mutta mikään järjestynyt toiminta ei voi olla tarkoin ajateltuna täysin vapaata, koska yhdistyksien säännöissä on määritelty toiminnan päämäärät, ja yhdistys- ten hallinnollinen rakenne luo hierarkiaa.⁵³

Kotiseututiedon opettaminen kohtasi 1970-luvulla kansainvälistymisen haasteen⁵⁴. Sitä ei pidetty kansainvälisyyskasvatuksen vastakohtana, vaan sen tuli lähinnä tarjota tukea kansainvälistymisen pyrkimyksille. Kotiseutuopetus ja kotiseutukasvatus painottavat hieman eri asioita, mutta niiden tavoite on lähes sama. Opetus merkitsee kotiseututietouden opettamista, kun taas kotiseutukas- vatus korostaa osallistuvaa tehtävää kiintymyksen ja arvostuksen herättämises- sä kotiseutua kohtaan sekä toiminnassa kotiseudun hyväksi. Silti myös kotiseu- tuopetuksen tehtävänä on kiintymyksen herättäminen ja paikallisen identiteetin vahvistaminen.⁵⁵

Lehtori Martti Asunmaa suosittelee kotiseutuopetukseen 1980- ja 1990- luvulla monipuolisia työmenetelmiä: opetuskeskustelua, kirjoitelmaa ja tutkiel- maa, havainnointia ja haastattelua, roolileikkiä ja dramatisointia sekä tietoko- neavusteista opetusta. Opetuksessa voitaisiin hyödyntää lähdeaineistoja, tehdä opintoretkiä, järjestää leirikouluja, yhdistää eri oppiaineita projekteissa ja opiskel- la museossa tutkivasti ja luovasti. Teematyöskentely ja työpajat olivat uusina menetelminä esillä vuonna 1994 julkaistussa opettajille suunnatussa kirjassa.⁵⁶

Kotiseutuopetus, ympäristönsuojelu ja ympäristökasvatus ovat sosio- kulttuurisia kysymyksiä, koska niiden avulla pyritään yhteiskunnalliseen hyö- dyllisyyteen ja hyvinvointiin. Aatteellisesti niille on ladattu kunakin aikana paatoksellista idealismia, joka kertoo sivistykseen kohdistuvista odotuksista. Yrjö Haila⁵⁷ on esittänyt kysymyksen, että onko länsimaisen kulttuurimme mahdollista välttää tuhoamasta luontoa. Instituutiot vastaavat haasteeseen edustamiensa tieteenalojen näkökulmasta, mutta viime kädessä on kyse kult- tuurissa ja yhteiskunnassa toimivien ihmisten suhtautumistavasta ympäristöön. Museoille keskeiseksi avainasiaksi on noussut kulttuuri- ja luonnonperinnön säilyttäminen ja opettaminen.

⁵³ Vrt. Tuomisto 2003, 45–49.

⁵⁴ Asunmaa 1986, 134

⁵⁵ Asunmaa 1986, 11–12, 27. Kotiseututietous sisältää tietoa kotiseudusta, sen luonnos- ta, rakennetusta ympäristöstä, historiasta, kulttuuriperinnöstä, elinkeinoista ja orga- nisaatioista. Sen lähtökohtana on alue, jonka ihminen tuntee läheltä. Alue voi olla ko- tikylä tai kaupunginosa, kotikunta tai kotimaakunta.

⁵⁶ Asunmaa 1986, 97–117; Asunmaa 1994, 58–70.

⁵⁷ Haila 1990, 8

1.3 Ympäristöherätyksen jälkeen kulttuuri kypsyy ympäristökasvatukseen

Institutionaalisen ja ohjelmallisen ympäristökasvatuksen synty on ollut mahdollista vasta yhteiskunnassa, jossa on herätty ympäristötietoisuuteen. Ilmo Massa ajoittaa ympäristötietoisuuden vallankumouksen 1950–1960-luvuille, kun taas eläin- ja yhteiskuntatieteilijä Yrjö Haila sijoittaa ympäristöherätyksen 1960–1970-luvun vaihteeseen⁵⁸. Kyse on osaltaan termien erilaisuudesta. Massan mukaan ympäristötietoisuuden vallankumous merkitsi ympäristökysymysten räjähdysmäisen nopeaa nousua julkisen keskustelun ja yhteiskuntakritiikin polttopisteeseen. Televisio toimi yhtenä tiedottamisen ja tiedostamisen kanavana esimerkiksi ydinkokeista kerrottaessa. Ympäristötietoisuuden vallankumous synnytti radikaalin ympäristöliikkeen, jota on tulkittu myös vastakulttuurina ja yhteiskunnallisena protestina.⁵⁹ Haila tarkoittaa ympäristöherätyksellä ympäristöongelmien laajamittaista tiedostamista. Ympäristöongelmat alettiin nähdä yhteiskunnallisina ongelmina ja havaittiin, että yhteiskunnan suhde ympäristöön oli vinoutunut.⁶⁰ Tiedotusvälineet loivat ensin julkista keskustelua ympäristöongelmista, minkä jälkeen niiden laajamittainen tiedostaminen mahdollistui. Viestintävälineet ovat olleet ratkaisevia ympäristötietoisuuden monivaiheisessa etenemisessä.

Yhdysvalloissa biologi Rachel Carsonin kirja *Äänetön kevät* vuodelta 1962 käynnisti kansanliikkeen, koska se herätti amerikkalaiset tajuamaan kemikaalien vahingollisuuden. Carsonin näkemys laajensi luonnonsuojelukäsitteen ympäristönsuojeluksi. Ilman *Äänetöntä kevättä* maailmanlaajuisen luonnon- ja ympäristönsuojeliikkeen syntyminen olisi viivästynyt.⁶¹ Carsonin ohella biologit Barry Commoner ja Paul Erlich nostivat esiin ympäristökysymyksiä. Suomessa tärkeä vaikuttaja oli eläintieteilijä Pekka Nuorteva, joka oli Suomen Luonnonsuojeluyhdistyksen puheenjohtaja sen aktivoituessa ympäristökysymyksissä 1960-luvun lopulla. Hänet nimitettiin maamme ensimmäiseksi ympäristönsuojelun professoriksi Helsingin yliopistoon vuonna 1974.⁶²

Ympäristökeskustelu yhteiskunnassa ja ympäristöongelmien todellinen laajuus herättivät ihmiset 1970-luvulla oivaltamaan aiheiden opetuksen tärkeyden. Ympäristöopetukselle oli sosiaalinen tilaus. Kriittisesti ajateltuna se oli myös keino paikata kansallista omatuntoa, kun ensin kansallisvarallisuutta, rakennettua ympäristöä ja luontoa, oli kansantaloudellisesti ja yksityisesti pilattu ja käytetty hyväksi. Tuolloin voitiin ottaa uudeksi sivistystavoitteeksi tulevan sukupolven ympäristötietoisuuden kohentaminen. Ympäristökasvatusta ei kuitenkaan heti kaupallistettu ja paketoitu kauniiseen käärepaperiin, eikä sitä

⁵⁸ Massa 1998, 76; Haila 2001, 27

⁵⁹ Massa 1998, 76.

⁶⁰ Haila 2001, 21–23; Lähde 2001, 309.

⁶¹ Vuorisalo 1993, 88; Keskitalo 2001, 145–150; Haila 2001, 27.

⁶² Haila 2001, 29.

voi pitää puhtaasti kansallisena tuotteena. Ympäristöherätyksen mukana saapui ulkomailta vaikutteita, jotka sopeutettiin kotimaisiin oloihin.

Ympäristöherätys itsessään kasvoi moraaliseksi protestiksi yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa vastaan⁶³. Ympäristöherätyksen toiminnalliset ilmenemismuodot, kuten kansalaisliikkeet ja ympäristöopetuksen kehittyminen, voidaan ymmärtää kulttuurikritiikkinä, protestina tai muutoksena riippuen kontekstista. Suomalaisen ja vertailevan kansanrunouden professori Matti Kuusi oivalsi, että havahtuminen biosfäärin tulevaisuuden uhkiin mursi eurooppalaisen kulttuurioptimismin. Ideologisena käännekohtana oli vuosi 1972, jolloin Rooman klubi julkaisi raporttinsa Kasvun rajat. Alkoi vuosisadan varsinainen jännitysnäytelmä katastrofiuhkien pimentämässä maailmassa. Humanismi joutui kriisiin, koska sen maailmankuva oli korostanut rajatonta luottamusta ihmiseen tulevaisuutensa ratkaisijana. Ihminen kaiken keskiössä olikin tehnyt peruuttamattomia virheitä tieteellis-teknisessä kehityksessään, päätöksissään ja moraalisten instituutioidensa heikkoudessaan. Jännitysnäytelmän loppuna väijyi biosfäärin tuhoutuminen.⁶⁴ Kuusen näkemys ilmentää kulttuurikriittistä ympäristöheräämistä.

Ympäristöherätyksessä humanistinen maailmankuva koki tappion luonnontieteelliselle maailmankuvalle, koska ihmistä suuremmaksi päämääräksi tuli koko planeetan pelastaminen. Se merkitsi havahtumista ihmisen tiedollisten ja taidollisten kykyjen rajallisuuteen. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet joutuivat pohtimaan uusia kysymyksenasetteluja, vaikkei herätys heti tieteellistä paradigmaa murtautunutkaan.

Kulttuurin henkinen kypsyminen luo mahdollisuuksia ympäristökasvatuksen suunnitelmalliseen toteuttamiseen. Yhteiskuntatieteilijä Ilmo Massa⁶⁵ on kutsunut ilmiötä kulttuurin ekologiseksi kypsymiseksi sen ilmetessä muun muassa institutionaalisenä ekologisoitumisena, mikä tarkoitti yhteiskunnallisten laitosten perustamista ja niiden velvollisuutta huolehtia ympäristöasioista. Ympäristöministeriö perustettiin vuonna 1983. Ministeriön toimialaksi määriteltiin ympäristönsuojelu, alueiden käytön suunnittelu, rakentamisen valvonta ja asuntotuotanto. Vesihallitus muutettiin vesi- ja ympäristöhallitukseksi, joka siirrettiin ministeriön alaisuuteen vuonna 1986. Myös ympäristölainsäädännön kehitys 1970- ja 1980-luvulla ilmensi ympäristöhallinnon vakiintumista. Ympäristölakien säätäminen on jatkunut 1990- ja 2000-luvulla.⁶⁶ Institutionaalinen ekologisoituminen on aika kankea termi, mutta sen hyvänä puolena on osoittaa, että instituutioiden on läpi käytävä uudistumisen prosessi, joka voi merkitä sitoutumista muun muassa ympäristökasvatukseen. Se on yksi institutionaalinen vastaus ympäristöhuolen tunnustamiseen yhteiskunnassa ja yritys organisoida toimintaa vastuullisesti.

Yhteiskunnallinen ympäristöherätys ja kulttuurin ekologinen kypsyminen yhdessä muodostavat environmentalismin, joka pitkäkestoisena sosiokulttuuri-

⁶³ Haila 2001, 23

⁶⁴ Kuusi 1989, 9–12; Meadows, Meadows, Randers & Behrens III 1972.

⁶⁵ Massa 1998, 67, 74

⁶⁶ Tirkkonen & Jokinen 2001, 65–67.

sena prosessina jatkuu vieläkin. Suomen rakennuskanta oli laajalti uhattuna purkamisten ja tyhjilleen jäämisen seurauksena elinkeinorakenteen muuttuessa 1960- ja 70-luvulla⁶⁷. Environmentalismiin kuuluvat poliittinen ideologia, moraalinen velvoite ja sosiaalinen liikehdintä velvoittivat yhteiskunnan kiinnostamaan ympäristöstä, mikä on vaikuttanut suojelulainsäädännön valmisteluun ja kehittymiseen 1970-luvulta 2000-luvulle⁶⁸. Environmentalismi ja uusi museologia haastoivat museon voimistamaan yhteiskunnallista rooliaan⁶⁹.

Vuonna 1972 asetettiin Rakennussuojelukomitea miettimään kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten suojelun lainsäädäntöä ja organisaatiota. Komitean vuonna 1974⁷⁰ valmistuneen mietinnön ehdotukset eivät johtaneet uudistuksiin vielä samalla vuosikymmenellä. Kotiseutuyhdistykset, museot ja lainsäätäjät aktivoituivat rakennussuojelussa 1980-luvulla, mitä ilmentää esimerkiksi se, että rakennussuojelulaki ja sitä täydentävä asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta ovat vuodelta 1985. Ne on säädetty kansallisen kulttuuriperinnön ja kulttuurikehityksen tai historian kannalta merkittävien rakennusten, rakennusryhmien ja alueitten säilymisen turvaamiseksi. Säädökset täydentyivät vielä vuonna 1988 rakennussuojeluasetuksella. Yksittäisistä rakennuksista kokonaisuuksien suojelemiseen herääminen osoittaa uuden kokonaisvaltaisuutta korostaneen ympäristöajattelun vahvistumista.⁷¹ Suomen Kulttuuriperinnön Säätiö perustettiin vuonna 1984 edistämään rakennetun maiseman ja rakennusten vaalimista ja esinekokoelmien hoitamista⁷².

Vuonna 1996 säädetty uusi luonnonsuojelulaki kumosi vuonna 1923 säädetyn luonnonsuojelulain. Hämmästyttävän kauan voimassa olleen vanhan luonnonsuojelulain uudistaminen tuli ajankohtaiseksi environmentalismin ja kansainvälisen kehityksen vuoksi. Lain keskeisenä vihreänä lankana on luonnon monimuotoisuuden ja luonnonympäristön kestävä käytön tukeminen. Rio de Janeiron kehityskokous vaikutti luonnon monimuotoisuuden merkityksen korostamiseen.⁷³ Vuonna 2000 voimaan astuneen maankäyttö- ja rakennuslain tavoitteena on säädellä ympäristön kestävää käyttöä ekologisesti, taloudellisesti ja sosiokulttuurisesti⁷⁴. Rakennussuojelu on ollut viitoittamassa tietä ympäristökasvatukselle, koska sen inventointi- ja tutkimustuloksia on kyetty hyödyntämään museoiden ympäristökasvatusprojekteissa. Suomen Tammi Plus -projekti julkaisi vuonna 2003 Rakennettu kestävä -oppikirjan, jossa esitellään mahdollisuuksia kulttuuriympäristön ja sen vanhan rakennuskannan käyttämiseksi kestävä elämäntavan opiskelussa⁷⁵.

⁶⁷ Rakennussuojelukomitean mietintö 1974:80

⁶⁸ Davis 1999, 11; Milton 1996, 35, 60–61, 74–78; Peltonen 2001, 148–165; Rakennussuojelukomitean mietintö 1974; Mutalahti 2000, 366; Ekroos & Majamaa 2000

⁶⁹ Davis 1999, 9, 53

⁷⁰ Rakennussuojelukomitean mietintö 1974:80

⁷¹ Härö 2001, 186; Turunen 2004, 347–348; Vilkuna 2002, 284.

⁷² Turunen 2004, 356

⁷³ Luonnonsuojelulaki 20.12.1996/1096.

⁷⁴ Ekroos & Majamaa 2000, 42–45, 578–579

⁷⁵ Linnanmäki, Sahlberg, Hakaste & Järnefelt 2003

1.4 Ympäristöantropologia ja -etnologia avaavat mahdollisuuksia

Tutkijan ja tutkimuksen paikantaminen on moniulotteinen tehtävä, koska siihen kuuluvat tieteellinen ja ammatillis-yhteiskunnallinen paikantaminen. Tieteellinen asemointi sisältää suhteen tutkimusperinteeseen, oman tieteenalan ilmiökenttään ja lähitieteiden tutkimukseen. Sosiaalianthropologia ja museologia muodostavat tutkimuksessani kohtaamispuoleksi etnologian lähitieteinä.

Ympäristöherätys on vaikuttanut tutkijoiden valitsemiin tutkimusaiheisiin. 1980-luvun lopussa kokemani henkilökohtainen ympäristöherääminen ja museoammatillinen taustani vaikuttivat tutkimusaiheeni valintaan. Nuoruuden idealismi, ympäristönsuojelun, kulttuurintutkimuksen ja ympäristökasvatuksen opiskelu vahvistivat elämäntapaani ja kiinnostusta aiheeseen, mutta keski-ikä laimensi ympäristöä säästävän elämäntapani jyrkkyyttä.

1960-luvun globaali ympäristöherätys ilmenee Mary Douglasin tutkimusaiheissa ja ympäristöantropologian synnyssä. Brittiläisen sosiaalianthropologian strukturalismia edustava Douglas⁷⁶ aloitti saastumisen analysoinnin vuonna 1966 ilmestyneessä *Purity and Danger* -teoksessaan. Douglas on teoretisoinut eri kulttuurien riskikäsitteitä, rituaalista saastumista ja ympäristön saastumista sekä jäsentänyt instituutioiden ajatustapoja. Hänen teoriansa pohjautuvat näkemykseen, että ihmiset luokittelevat uhkia yhteiskunnassa oppimansa luokittelujärjestelmän mukaisesti. Uhkia ja riskejä käytetään yhteiskunnassa ideologisesti ja poliittisesti, koska pelottelemalla harjoitetaan sosiaalista kontrollia.⁷⁷ Ympäristöuhkista kertominen esimerkiksi ympäristökasvatuksessa sisältää sosiokulttuurista säätelyä.

Tutkimukseni teoriaan vaikutti osaltaan sosiaalianthropologi Kay Miltonin environmentalismin analyysi. Hän on julkaissut ympäristöantropologiset tutkimuksensa 1990- ja 2000-luvulla⁷⁸. Hänen mukaansa ympäristökeskustelu sisältää kestäättömiä perusteluja, joita hän antropologina nimittää myynteiksi. Vastakkain on asetettu teollisten yhteiskuntien ympäristön vahingoittaminen, ja ei-teollisten kulttuurien on myynteisesti ajateltu elävän tasapainoisessa ympäristösuhteessa ja omaavan primitiivistä ekologista viisautta.⁷⁹ Myytit voivat johtaa fatalistiseen ajatteluun, että asioiden korjaamiseksi ei voida tehdä mitään. Ennalta määräytyvä teoria ei sovellu ympäristökeskustelun tutkimiseen, koska se ei jätä avoimeksi kysymyksiä sopeutumisesta. Ympäristödeterministisen ajattelun mukaan ympäristö muovaa kulttuurin, ja kulttuuri sopeutuu ympäristöön. Myös sosiaalinen konstruktivismi voi johtaa deterministisyyteen, jos oletetaan että kaikki merkitykset, kuten ympäristö, tuotetaan yhteiskunnallisesti⁸⁰.

Ympäristöantropologian kansainvälisesti tunnetuimmat edustajat ovat Mary Douglas ja Kay Milton, kun taas suomalaisista tunnetuin on Matti Sarmela.

⁷⁶ Anttonen & Viljanen 2000, 10

⁷⁷ Douglas 2000.

⁷⁸ Milton 1996; Milton 2000

⁷⁹ Milton 1996, 33, 226.

⁸⁰ Milton 1996, 50–54

Kulttuuriantropologian professori Matti Sarmela edustaa ympäristödeterminististä ajattelua,⁸¹ jossa länsimaiden kehityskultilla ei ole optimistista toivoa ympäristön säästymisestä. Sarmelan ja Miltonin hiukan ristiriitaisia näkemyksiä kulttuurin korjausmekanismeista olen kehittänyt tulkinnassani säätelymekanismiksi⁸².

Sarmelan ajattelu perustuu kulttuuriekologiaan, joka tarkastelee ihmisyyhteisöjä ympäristöönsä sopeutuvina ja sisäisesti johdonmukaisina järjestelminä, ekosysteeminä. Yhteiskuntien ydinrakenteet saavat peruspiirteensä ekosysteemien sopeutuessa ympäristöönsä, nykyisellään koko maailmaan.⁸³ Kulttuuriekologisen teorian keskiössä ovat sopeutuminen ympäristöön ja kilpailu ekologisista resursseista. Sarmelan mukaan paikallinen kulttuuri häviää maailmankulttuurin tieltä. Väite on mustavalkoinen, koska on mahdollista, että maailmanlaajuisessa kulttuurissa paikallisuuden merkitys voimistuu. Esimerkiksi tulevaisuudentutkija Mika Mannermaa⁸⁴ ennustelee, että globaalisuuden voimistuessa myös paikallisuus ja alueellisuus kasvattavat merkitystään päätösten tekemisessä ja ympäristöasioihin vaikuttamisessa.

Globalisaatio merkitsee maailmanlaajusten markkinoiden vallan kasvua ja suuryritysten vaikutusta poliittiseen päätöksentekoon. Osa yrityksistä ei kykene täyttämään ympäristövastuun vaatimuksia, mutta on myös yrityksiä jotka pyrkivät laatimaan ympäristö- ja yhteiskuntavastuuhjelmia. Ohjelmallistumisen trendi on lisääntynyt 2000-luvulla. Parhaimmillaan ohjelmia toteutetaan käytännössä, kun taas pahimmillaan ne ovat legendamaisia kertomuksia, joilla on vain yrityksen arvovaltaa pyhittävä vaikutus.

Kulttuurintutkijoiden näkyvin esiinmarssi ympäristökonfliktissa tapahtui Suomussalmen Murhijärven metsiä sekä Hietajärven ja Kuivajärven vienalaiskylien kulttuuria puolustettaessa vuosina 1987–1988. Konfliktiin kytkeytyi vienalaiskylien identiteettikriisi paikalliskulttuurin ja paikallisuuteen olennaisesti kuuluvien metsien säilyttämisestä. Tarkoituksena oli muodostaa alueesta kalevalaisen kulttuurin ja nykyisen maaseutuelämän muistomerkki, Kalevalapuisto. Sarmela osallistui lähetystöön, joka kävi tapaamassa ministereitä ja paalutti lau-

⁸¹ Sarmela on nimennyt tieteellis-teknologiseksi kehityskultiksi länsimaisen toiminnan, jossa pyritään jatkuvaan kasvuun ja luonnon alistamiseen. Tutkimus pyhittää luonnon käyttämisen ja tekee siitä sakraalia. Sarmelan mielestä kehityskultissa on uskonnon piirteitä, kun kehityksen selittäjät ja ennustajat toimivat pappien lailla. Kehitysyhteiskunta tuottaa uskonnollista peitekieltä, ja sen selityksistä tulee institutionaalisia totuuksia, joita käytetään ekologisessa taistelussa toisia organisaatioita vastaan. (Sarmela 1989, 37, 41–45.) Hän vastakohtaistaa ajattelussaan länsimaiset kulttuurit ja kehitysmaat, joiden hän katsoo elävän ekologisesti tasapainoisemmin. Sarmela ennusti kulttuuriteoriassaan, että vuoden 2000 jälkeen elämme post-lokaalista aikakautta, jolle ominaisia ovat mm. globaalit tieto- ja viestintäverkostot sekä maailmanlaajuiset teknovallat ja kontrollikoneistot. Teknoluonto on kehityskoneiston vallassa, kun suunnitelmallinen tekniikka ja rakentaminen ovat vallanneet luonnon ja avaruuden. (Sarmela 1989, 60, 138.) Maailmanlaajuiset viestintäverkostot ovat jo toteutuneet, ja luonto on teknistynyt esimerkiksi moottoriteiden halkoessa maisemaa. Näkemykseni mukaan myös luontokokemukset teknistyvät kun luonnonilmiöitä voi seurata Internetistä ja kolmiulotteisina mallinnuksina.

⁸² Sarmela 1989, 273; Milton 1996, 33, 226

⁸³ Sarmela 1989, 15–16.

⁸⁴ Mannermaa 1998, 159–160

sunnossaan luonnon- ja kulttuurinsuojelun kuuluvan yhteen. Metsä- ja kulttuurikonflikti päättyi soidensuojelualueen ja luonnonhoitometsän perustamiseen Murhijärvelle.⁸⁵ Kalevalan kansallispuisto perustettiin 74 400 hehtaarin suuruisena Venäjän puolelle Kostamuksen kaupungin hallinnon alueelle vuonna 2002. Puiston alue on Fennoskandian suurimpia yhtenäisiä vanhan metsän alueita. Alueella on luonto- ja kulttuuriarvoa, koska metsät ja niihin liittyvä mytologia kuvastuvat Kalevala-epoksen runoissa. Kansallispuisto muodostaa yhdessä Suomen puolella säilyneiden vanhan metsän alueiden ja Suomen vanhojen vienalaiskylien kanssa Kalevala-puiston.⁸⁶

Tiede ilmentää ajattelun sosiokulttuurisia rajoja ja mahdollisuuksia. Ympäristöantropologian ympäristöetnologiaa vahvempi esiinmarssi johtuu useista tekijöistä. Ensinnäkin antropologit ovat usein hahmottaneet tasapainoisen ympäristösuhteen, ympäristöongelmien tai katastrofien ilmenevän kaukana kotimaastaan. Alkuperäiskansojen elämäntapaan on kohdistettu jopa liiallista ihailua, mutta toisaalta ympäristöongelmien on haluttu ilmenevän maantieteellisesti kaukana, esimerkiksi Tyynen valtameren saariyhdyksissä⁸⁷. Antropologien globaali tutkimusasetelma on ollut vahvuus siinä mielessä, että ympäristöongelmatkin ovat usein maailmanlaajuisia, mutta heikkous siksi, että oman kulttuurin ongelmia on voitu väistää. Toiseksi sosiaaliantropologit toimivat yleensä yhteiskunta- tai valtiotieteellisessä tiedekunnassa eli he ovat yhteiskuntatieteilijöitä, joille on ollut ominaista hahmottaa ympäristöohjauksen tarve ja mieltää ympäristötieto sosiaalisesti tuotetuksi. Yhteiskuntatieteellinen perustavaa laatua oleva kysymys on, että onko yhteiskunnassa jotain väärin, ja tarvitaanko ympäristöasioissa enemmän ohjausta? Kriittisyys yhteiskunnan toimivuutta kohtaan nousee esiin, ja yhteiskuntaa ei nähdä valmiiksi rakentuneena, vaan johonkin suuntaan muuttavana.⁸⁸

Ympäristökysymykset ovat niveltyneet paremmin yhteiskunnallisesti suuntautuneen antropologian kuin etnologian tieteelliseen kaanoniin ja paradigmaan. Paradigma tarkoittaa keskeisiä tutkimusongelmia, teorioita ja metodeja⁸⁹. Etnologia humanistisena tieteenä on nostanut tutkimuksensa keskiöön kansan suhteessa tilaan ja aikaan. Ihmistä on tarkasteltu sosiaalisen luokkansa, kotiseutunsa ja kansansa edustajana. Alueelliselle kansatieteelle on ollut ominaista pitää tutkimusyksikkönään maakuntaa tai pitäjää, joissa on usein tarkasteltu kulttuurin muuttumista ja häviämistä.⁹⁰ Kulttuurintutkijat ovat olleet huolissaan katoavista kulttuuripiirteistä ja kulttuurien suojelusta, eivätkä niinkään katoavista ja uhanalaisista ympäristöistä. Silloin kun alue on mielletty menetettynä, kuten esimerkiksi Karjala-nostalgiasa, niin kokonainen ja usein jopa kulttuurisesti yhtenäiseksi mielletty alue on nähty uhanalaisena⁹¹. Kansatieteen

⁸⁵ Pekurinen 1997a, 63–66; Pennanen 1989, 227–237.

⁸⁶ Ympäristöministeriö 2002: Kalevalan kansallispuiston perustaminen hyväksytty Karjalan tasavallan hallituksessa.

⁸⁷ McCay 2001, 254–268

⁸⁸ Sundqvist 1991, 10.

⁸⁹ Kuhn 1994, 23–62

⁹⁰ Lönnqvist 2003, 38–40.

⁹¹ Fingerroos 2003, 194–195; Sarmela 1984, 167

alueellisen tutkimustavan harjoittajat ovat tavallaan olleet kiinnostuneita esi-merkiksi maakunnallisista ympäristöistä, mutta he eivät välttämättä ole kirjoittaneet sillä institutionaalisella kielellä, joka on mielletty ympäristötutkimukseksi. Kansatieteilijöiden ja etnologien ongelmana on se, että he eivät ole väistämättä päässeet tutkimuksillaan ja museotyöllään osallistumaan ympäristökeskusteluun. Tosin rakennussuojelun alalla rakennustutkijat ovat osallistuneet yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ongelma on lähinnä siinä, että jo tähän astista tuotettua tutkimusta pitäisi tulkita ympäristönäkökulmasta ja osallistua alan poikkitieteellisiin seminaareihin, julkaisuihin ja näyttelyihin.

Teoriassani ja tulkinnassani liitän itseni tutkimusperinteeseen, jossa kulttuuri on mielletty funktionaaliseksi, viestinnälliseksi ja yhteisölliseksi. Tutkimusperinnettä on harjoitettu opiskelupaikoissani Turun yliopiston kansatieteen ja Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksissa. Luokittelen oman väitöstutkimukseni yhteiskunnallisesti suuntautuneeseen ympäristöetnologiaan, joka ei ole vielä yhtä vakiintunut tutkimuskenttä kuin ympäristöantropologia⁹². Ympäristöetnologian määrittelen tutkimusalueeksi, joka pyrkii käsittelemään ja teoretisoimaan monipuolisesti ihmisen suhdetta ympäristöön sosiokulttuurisessa kontekstissa. Sen tehtävänä on kehittää deskriptiivistä tutkimusotetta selittäväksi tai teoriaa rakentavaksi. Ympäristösuuntautunut etnologinen tutkimus alkoi Turussa kansatieteen laitoksella omana opiskeluaikanani 1990-luvun alussa.

Ihmisen ja luonnon välisen elinkeinollisen vuorovaikutuksen tutkimus on kuulunut kansatieteen keskeisiin tutkimuskohteisiin, mutta ympäristömuutoksen tutkiminen alkoi environmentalismin vaikuttamana⁹³. Turussa vuonna 1992 NEFAn järjestämä Miljö, människa och kultur -seminaari oli päänavaus kulttuuriseen ympäristötutkimukseen⁹⁴. Anna Toivanen oli jo pro gradu -työssään kiinnostunut vihreästä elämäntavasta ja on sittemmin jatkanut tutkijana Kirveennummi-nimellä⁹⁵. Ympäristösuuntautuneen kansatieteen yksi avaus oli vuonna 1992 Helena Ruotsalan tutkimus Oulujoen vesistön rakentamisen ja säännöstelyn sosiokulttuurisista vaikutuksista. Ruotsala on tutkinut poronhoidon ympäristösidonnaisuutta väitöskirjassaan ja todennut, että ympäristöongelmat, kuten radioaktiivisuus, uhkaavat porolaitumia ja nimenomaan elinkeinon harjoittamista. Hän tuo esille, että poronhoitajilla on runsaasti paikallista, perinteistä ympäristötietoa, joka tulisi ottaa huomioon suunnittelussa.⁹⁶ Ympäristöongelmat eivät kuitenkaan ole tutkimuksen pääteemana.

Jyväskylän yliopiston etnologueista Tiina-Riitta Lappi on ollut kiinnostunut ihmisten ympäristösuhteesta paikallisessa kontekstissa⁹⁷. Itse olen lähtenyt luomaan ympäristökasvatuksen ja etnologian yhteyksiä lisensiaatintyöstäni alkaen⁹⁸.

⁹² Crumley, Deventer & Fletcher 2001; Milton 1996; Knight 2000; Douglas & Wildawsky 1982

⁹³ vrt. Ruotsala 1994, 56

⁹⁴ Toivanen 1992

⁹⁵ Toivanen 1991

⁹⁶ Ruotsala 1992; Ruotsala 2002, 367, 405.

⁹⁷ Lappi 1997

⁹⁸ Hänninen 2000

Ammatillis-yhteiskunnallisesti tutkija joutuu miettimään miten oma ammatillinen tausta vaikuttaa tutkimusratkaisuihin. Oma museotyökokemukseni luonnollisesti vaikutti aiheen valintaan ja työlään tutkimuksen tekemiseen tarvittavaan motivaatioon. Ammatillisen taustan haittana voi olla taipumus pragmaattisuuteen, mutta koetin tutkimusprosessini edetessä kohottaa abstraktiota-soa teoreettiselle tasolle.

Tutkimuksen yhteiskunnallinen relevanssi ilmenee siinä, kuinka tutkija asiantuntijana voi osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun, ja mikä merkitys tutkimuksella on yhteiskunnan kehittämisen kannalta. Toistaiseksi uskon ammatilliseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen siten, että tutkimustuloksiani käyttämällä voin vahvistaa asiantuntija-asemaani.

Tutkimuksessani sivuan yhteiskunnallisesti suuntautuneen uuden museologian kysymyksiä. Paikannan tutkimukseni ympäristöetnologian lisäksi kuuluvan myös lähitieteen museologian kenttään, koska se sisältää museologisen näkökulman. Suomessa ja Ruotsissa on julkaistu yhteensä ainakin 20 museologisen näkökulman omaavaa väitöskirjaa⁹⁹. Näistä oman tutkimusaiheeni jatkuu-moon kuuluvat museologi Maria Björkrothin kotiseutua, taidehistorioitsija Karen Wondersin luonnontieteellisiä dioraamoja ja etnologi Solveig Sjöberg-Pietarisen ulkomuseoiden representaatioita käsittelevät väitöskirjat¹⁰⁰. Päädyn siihen tulokseen, että kulttuurintutkijan vahvuutena on havaita museoissa pitkiä kehityskulkuja. Etnologina ammennan näkemyksiäni siihen, miten yhteiskunta ja kulttuuri museoammattilaisineen rakentavat museoiden ympäristökasvatusta.

On syytä pohtia, onko etnologeilla tarjota erityistietoa, joka voi johdattaa kestävään kulttuuriin? Minkälainen tieto ja taito auttavat ympäristökasvatuksessa johtamaan kestävään kulttuuriin? Koska etnologit ovat kauan tutkineet kansanomaisia elämäntapoja ja kansanomaista tietoa, heidän vahvuutenaan on kansanomaisen viisauden ja tieteellisen tiedon yhdistäminen. Nykyään nämä eivät ole toisensa poissulkevia, sillä tutkimuskohde on jo monesti omaksunut tieteellistä tietoa.

Etnologiensa vahvuutena on havaita, että kokemusperäinen ympäristötieto syntyy tietyntilaisissa olosuhteissa ja vaikuttaa tieteellisen ja autoritäärisen tiedon omaksumiseen. Etnobiologisen viitekehyksen avulla voitaisiin ymmärtää paikallisen ympäristötiedon tuottamisen prosessia. Etnobiologialla tarkoitetaan ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta, ympäristön käyttöä ja erilaisia käsityksiä luonnosta. Etnobiologisessa tutkimuksessa tutkitaan miten ihminen käyttää luontoa ja millaisia kielellisiä käsityksiä ja tietoja hänellä siitä on.¹⁰¹

Ympäristökasvatuksen suojeluaspektia voi verrata kansatieteelliseen huoleen katoavista kulttuurialueista ja -piirteistä sekä kulttuurin jatkuvuudesta. Osa ympäristökasvattajista haluaa suojella uhanalaista ympäristöä vastaavasti kuten osa etnologeista on huolissaan kulttuurin katoavuudesta. On huomatta-

⁹⁹ Vilkuna 2005, 126–127; Nordisk Museologissa julkaistun listan jälkeen on ilmestynyt kolme museologisen näkökulman sisältävää väitöskirjaa.

¹⁰⁰ Björkroth 2000; Wonders 1993; Sjöberg-Pietarinen 2004

¹⁰¹ Maffi 2001, 31, 51.

va, että ympäristökasvattajat ja etnologit ovat heterogeeninen joukko. Ympäristökasvattajia on yhteisöllisesti ja biologisesti suuntautuneita, kuten etnologeja on suojeluorientoituneita ja nopean kulttuurinmuutoksen kannattajia. Ympäristökasvatuksen kokemuksellista aspektia voi verrata siihen, miten etnologiassa on tarkasteltu ihmisen ympäristösuhdetta. Ympäristökokemukset ovat osa ihmillistä kokemusvarantoa, joka on etnologialle luonteva tutkimuskohde.

Ympäristökasvatuksen kannustama pyrkimys ympäristöä säästävään elämäntapaan voisi olla osa kansankulttuurin tutkimusta. Kansa ja tarkemmin rajatut alakulttuurit omaavat erilaisia kulutus- ja käyttäytymistottumuksia ja asenteita. Alakulttuurien omat tapansa luokitella kulttuuria olisivat haasteellinen kenttä miettiä, miten erilaisille ihmisille voidaan suunnata ympäristökasvatusta. Neljänneksi ympäristökasvatuksen osa-alueeksi määrittelin tutkimukseni alussa ympäristöongelmat. Ne on eri tieteiden näkökulmista mielletty milloin poliittisina ja milloin teknisinä. Antropologiassa Mary Douglas on havainnut ympäristöongelmien yhteyden ajatustottumuksiin¹⁰².

Etnologeille ympäristöongelmat voisivat näyttäytyä ajatusrakenteina, joilla on myös pitkäkestoisia sosiokulttuurisia rakenteita. Ne sijaitsevat kansanomaisen tiedon ja ammatillisen, asiantuntijatiedon risteymäkentässä. Etnologit ovat hierarkkisesti ajatelleet, että ”kyllä kansa tietää ja osaa” tai, että tutkija tietää tulkinnoissaan paremmin kuin tutkimuskohteena oleva kansa. Kansatieteen ja etnologian nimissä on jo sisäänrakennettuna ajatus, että kansan tietämystä hyödyntämällä voidaan saada tutkimusinformaatiota.¹⁰³

Etnologina joudun pohtimaan sitä, kuinka ohjaavaa ja normatiivista tieteen harjoittaminen voi olla? Tutkija ei voi julistavalla tavalla sitoutua tutkimusaiheensa käytännön harjoittamisen lisäämiseen. Tutkijana voin tarjota lähinnä näköaloja kohteen ymmärtämiseen ja selittämiseen, mutta tarkoitukseni ei ole taivutella tutkittaviani käyttäytymään tietyllä tavalla, joten heille jää edelleen itsemääräämisen oikeus. Ympäristöantropologit ja -etnologit joutuvat miettimään sitä, että onko heidän tutkimuksensa soveltavaa, yhteiskuntasuunnitteluun tai ympäristöpolitiikkaan osallistuvaa. Itse koen, että tieteen alallamme on annettavaa ympäristökasvatukseen ja muuhun yhteiskuntasuunnitteluun.

¹⁰² Douglas & Wildawsky 1982; Douglas 2000

¹⁰³ Vrt. Snellman 2003, 44–45.

2 TUTKIMUSSTRATEGIA

2.1 Tutkimuksen kysymyksenasettelu - Onko ympäristökasvatus sosiokulttuurista jatkumoa vai innovatiivista viestintää?

Kulttuurintutkijat voivat tutkia ympäristöhuolen ilmaisemisen tapoja ja määrittelyä. Environmentalismi ilmenee poliittisena ideologiana, yhteiskunnallisina liikkeinä ja moraalisen velvoitteenä huolehtia ympäristöstä. Kay Milton pyrkii ymmärtämään environmentalismia eli suuntauksia ympäristönsuojelamiseen etnoekologisen kulttuuriteorian avulla, joka käsittelee ihmisten käsityksiä ja vuorovaikutuskeinoja ympäristönsä kanssa. Tutkijana voin tehdä näkyväksi ympäristöä koskevia käsityksiä ja analysoida ympäristökasvatuskeskustelua.¹

Milton on kiinnostunut environmentalismista nimenomaan ajatteluna, mikä heijastaa hänen kulttuurinäkemystään, että kulttuuri ilmenee muun muassa ajatustavoissa, käsityksissä, ideoissa ja arvoissa. Kulttuuri on mekanismi, jonka avulla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Milton erottaa vuorovaikutuksen viestintäprosessista, jota hän ei pidä hedelmällisenä lähtökohdaksi environmentalismin analysoimiselle kulttuurisena ilmiönä.² Miltonin ajatus kulttuurista vuorovaikutusmekanismina on lähellä omaa ajatustani siitä, että viestintä on merkitysten jakamista ja vuorovaikutusta ympäristön kanssa. Kulttuurintutkimuksessa on tutkittu muutoksen mekanismeja, kuten diffuusio- ja innovaatioprosesseja. Kulttuurin mekanismi muodostuu ihmisten ylläpitämistä instituutioista, sosiokulttuurisista prosesseista ja viestinnästä.³ Kulttuurintutkimuksessa käytetty mekanismi ei tarkoita käsitteenä mekaanisten syy- ja seuraussuhteiden järjestelmää⁴, vaan se kuvaa suhteiden ja prosessien moniulotteisuutta.

Ympäristökasvatuksen teoreettinen määrittely täsmentyi tutkimukseni edetessä. Tein työni alussa operationaalisen määrittelyn, mutta sen lisäksi jäsenen ympäristökasvatuksen suhteessa teoreettiseen viitekehykseeni. Ympä-

¹ Milton 1996, 35, 60–61, 74–78.

² Milton 1996, 22, 66.

³ Vrt. Räsänen 1980, 33, 75.

⁴ vrt. Nurmi, Rekiaro, Rekiaro & Sorjanen 2004, 269

ristökasvatus on ihmisen ympäristösuhteeseen vaikuttamaan pyrkivää institutionaalista viestintää, jolla on sosiokulttuurinen konteksti ja funktio kunakin aikana. Ympäristökasvatus on mekanismi, johon kuuluvat ainakin sosiokulttuuriset ihanteet, prosessit ja säätelytekijät.

Instituution välittämä ympäristökasvatus on ympäristöviestintää⁵. Ympäristökasvatus on yksi viestintämekanismi, jonka päämääränä on tuottaa sellaisia asenteita ja kykyjä, joista on hyötyä muualla yhteiskunnassa⁶. Ympäristökasvatuksen sisältö on kosketuksissa kulttuuriin, kulttuurisiin arvostuksiin ja ihmisten tapaan elää. Ammatillisissa yhteisöissä ympäristökasvatuksen taustalla on ihanteita arvoineen, ja se ilmenee ammattilaisten ajattelussa ja toiminnassa. Ympäristökasvatus on yhteisöllistä viestintää, joka hahmottuu institutionaalisessa kontekstissa. Ympäristökasvatuksella voidaan vaikuttaa yksilön ja hänen kulttuurinsa suhteeseen siten, että tiedosta tulee yksilölle omakohtaisesti elettyä.⁷ Kulttuurintutkijana koen, että ympäristökasvatus voi tuoda muutoksia museoinstituution toimintatapoihin. Sosiokulttuurisen kontekstin tutkimisella pyrin pääsemään käsiksi siihen prosessien kokonaisuuteen, jonka osana ympäristökasvatus vaikuttaa. Se ei ole erillinen ilmiö, vaan se on riippuvaisuussuhteessa koko yhteiskuntaan ja kulttuuriin.

Ympäristökasvatuksen siirtämiseen kävijöille tarvitaan viestintää ja erilaisia viestintävälineitä. Se on opetustoimintaa, johon kuuluu erilaisia menetelmiä. Ympäristökasvatukseen sisältyy taustaoletus siitä, mitä ympäristöllä tarkoitetaan ja miten se luokitellaan. Museo 2000 museopoliittisessa ohjelmassa ympäristökasvatus on määritelty erikoisalan pedagogiikaksi, joka on tapa tehdä kulttuuri- ja luonnonperintöä ymmärrettäväksi erilaisille kohderyhmille.⁸ Näin näyttäytyvä ympäristökasvatus jättäisi yhteiskunnan huomiotta. Miksi siinä ei puhuta lainkaan sosiaalisesta perinnöstä tai sosiaalisesta ympäristöstä? Siihen sisältyisivät mm. ihmisten välinen vuorovaikutus, yhteiskunnan laitokset ja lait. Ilmeisesti ne mielletään kulttuuriperinnöksi. Ohjelmassa pilkahtava ympäristökasvatus hahmottuu opetuksellisenä menetelmänä, eikä niinkään sisältönä. Tutkimuksessani henkinen ajattelutapa, menetelmät ja sisältö kuuluvat ympäristökasvatukseen.

Luomallani innovatiivisen viestinnän käsiteparilla ilmaisen, että oletan museon opetustoiminnan olevan muutostilassa. Valitsemani näkökulma johtaa analysoimaan tapahtumassa olevia muutosprosesseja ja sijoittamaan ympäristökasvatuksen osaksi niitä. Hypoteesinani on, että ympäristökasvatus on innovatiivista viestintää museoiden opetustoiminnassa. Hypoteesini ohjaa etsimään muutoksia, ja sen antiteesi havaitsemaan sosiokulttuurista jatkuvuutta. Toinen mahdollinen lähestymistapa olisi tutkia ympäristökasvatuksen vaikuttavuutta eli arvioida sen onnistumista. Olen valinnut prosessien tutkimisen, koska se soveltuu hyvin sekä muutosdynamiikan että jatkuvuuden ymmärtämiseen.

⁵ Kiiskinen 2001, 62, 160–164

⁶ vrt. Luhmann 2004, 152–154

⁷ Vrt. Uuskallio 1995, 15–16, joka käyttää termiä rakennettu ympäristö.

⁸ Museo 2000 museopoliittinen ohjelma 2000, 65.

Kehittelen edesmenneen kansatieteen apulaisprofessori Veikko Anttilan teoriaa innovaation omaksumisesta viestintätapahtumana. Innovatiivista viestintää avattaessa on lähennettävä innovaation omaksumisen teoriaa ja viestintäteoriaa toisiinsa. Veikko Anttilan⁹ mukaan, innovaatiolla tarkoitetaan uutuutta, jota ei aikaisemmin ole yhteisössä esiintynyt. Tarkastelun kohteenani on museoammattilaisten muodostama yhteisö, jonka harjoittamaan opetustoimintaan omaksutaan mahdollisesti uutuuksia. Innovaation edellytyksenä Anttila pitää tietoa uutuuksista, siksi hän on tutkinut sosiaalista muutosta viestintätapahtumana, johon kuuluvat tiedon alkuperä, sen välittäjät, uutuuden vastaanotto, käytäntöön soveltaminen tai torjuminen. Laajentaakseen perspektiiviä hän on ottanut mukaan kysymyksen yhteiskuntarakenteen vaikutuksesta ammatilliseen uudenaikaistumiseen. Kun tutkitaan yhteisöön uutta ammatillista tietoa ja taitoa tuovaa viestintää, on myös selitettävä yksilöiden erilaisia mahdollisuuksia uutuuden vastaanottamisessa ja soveltamisessa.

Ympäristökasvatuksen soveltaminen opetustoimintaan on viestintää Anttilan tarkoittamassa mielessä, mutta tutkimuksessani koko viestinnän ketjuun kuuluu myös ympäristökasvatuksen määrittely museoammattilaisten omasta näkökulmasta. Instituutiot voivat sopeuttaa toimintaansa ympäriltään tuleviin vaikutteisiin ja innovatiivisesti viestiä uusia merkityksiä ja tuottaa uudenlaista vuorovaikutusta. Innovaatiot voivat tarjota kasaantuvia ympäristöllisiä vastauksia¹⁰. Instituutio tarkoittaa yhteiskunnallista ja historiallista laitosta, jolla on jokin funktio ja rakenne¹¹. Instituutiolla on viestintämekanismi, jonka avulla instituutioon kuuluvat jäsenet voivat välittää hankkimaansa tietoa ja joskus salatakin sitä¹². Tutkimuksessani pohdin sitä, minkälaisia institutionaalisia mahdollisuuksia museolla on vastata ympäristökasvatuksen haasteeseen. Museolaitoksen yhtenä funktiona on tarkastelemani opetustoiminta.

Luovan tutkimusprosessini tuloksena muodostamani sosiokulttuurinen jatkumo tarkoittaa yhteiskunnallisista ja kulttuurisista tekijöistä muodostuvaa ajatustavallista jatkuvuutta, eli omassa työssäni jatkumoa kotiseutuopetuksesta ympäristökasvatukseen. Edellisessä johdantoluvussa toin esille sen, että kotiseutuopetuksessa koetettiin vahvistaa identiteettiä, ja että ympäristötietoisuuden kasvu lisäsi ympäristökasvatuksen tarvetta.

Sosiokulttuurisen säätelymekanismin käsitteen loin käsiteltyäni aineistoaani ja yhdistettyäni sen teoriaan. Tuloksissani osoitan, että sosiokulttuurinen säätelymekanismi koostuu ihanteista, kansalaisen ja ympäristön kohtaamisesta, innovatiivisuutta edistävästä muutosprosessista sekä innovatiivisuuteen ja sosiokulttuuriseen jatkumoon vaikuttavista säätelytekijöistä. Säätelymekanismi aktivoi kansalaista havaitsemaan ympäristönsä ajallisia ja luonnontieteellisiä kerrostumia.

Ymmärtääkseni paremmin ympäristökasvatuksen sosiokulttuurista luonnetta tutkin ensin ympäristökasvatuskeskustelua, jota on käyty kotimaassa ja

⁹ Anttila 1974, 16

¹⁰ Ellen 1982, 62

¹¹ Sarmela 1979a, 53–54

¹² vrt. Susiluoto 1979, 16, 22

ulkomailla. Ympäristökeskusteluun sisältyy poliittisia piirteitä, ja siinä on kyse halusta kontrolloida tulevaisuutta. Tutkijan teoreettinen viitekehys vaikuttaa siihen, uskooko hän kulttuurin omaksuvan korjaavia mekanismeja.¹³ Sovelta-
mani innovaatioteoria merkitsee sitä, että ainakin oletan uudistuksen tuovan vaikutusmahdollisuuksia. Teorian vastateesi sosiokulttuurisesta jatkumosta ei sekään välttämättä kumoa ympäristökasvatuksen mahdollisuuksia, mutta ajatus jatkuvuudesta ei lupaa radikaaleja muutoksia museotoimintaan.

Innovaatiotutkimusta on arvosteltu aikaansa sitoutuneesta edistysoptimismista. Matti Sarmela on arvostellut innovaatiotutkimusta siitä, että se oli arvolatautunutta. Uutuudet nähtiin saavuttamisen arvoisina, joten tutkimus ikään kuin tuki modernisoitumisprosessia.¹⁴ Kritiikki heijastaa uuden luomisen ja säilyttämisen vastakkain asettelua, koska uutuuksien on pelätty hävittävän perinteitä. Kysymyksenasettelussani on kaksi puolta: Jos ympäristökasvatusta ei voida pitää innovatiivisena viestintänä museossa, onko silloin kyseessä opetustoiminnan sosiokulttuurinen jatkumo? Johdannossa tarkastelin kotiseutuyhdistysten harjoittaman kotiseututyön, koulujen kotiseutuopetuksen ja ympäristökasvatuksen tavoitteita yhteiskunnan ja kulttuurin muuttuessa. Museot ja niitä ylläpitäneet museo- ja kotiseutuyhdistykset ovat osallistuneet laajemmin ottaen kotiseututyöhön, ja siihen kuuluvaan kotiseutuopetukseen.

Yhteiskunnallinen tilanne ja kulttuurin muuttuminen vaikuttavat teorioiden muotoutumiseen ja ajankohtaistumiseen. Veikko Anttilan mukaan innovaatiotutkimus vastasi muuttuneen yhteiskunnan haasteisiin, koska se mukautui agraariyhteiskunnan teollistumiseen ja kaupungistumiseen. Yhteiskunnallisen rakennemuutoksen vuosikymmenet, 1960- ja 1970-luvut, olivat otollista aikaa innovaatiotutkimukselle. Sosiaalisen muutoksen piti näkyä myös tieteellisinä muutoksina toisenlaisten tiedonintressien valintana. Joukkotuotannon aikana ei enää yksittäisiin kulttuuri-elementteihin, kuten esineisiin kohdistuva tutkimus riittänyt, vaan Anttilan mielestä oli tarkasteltava innovaatiolähteitä, niiden väyliä ja vastaanottajia.¹⁵

Ruotsalaisessa etnologiassa innovaatiotutkimus niveltyy kulttuurin muuttumiseen, häviämiseen ja paikalliseen luovuuteen. Etnologien Gösta Bergin ja Sigfrid Svenssonin vuonna 1934 julkaisemassa kirjassa *Svensk bondekultur* tarkastellaan aineellisen kulttuurin ja kansantapojen muuttumista.¹⁶ Näkökulmassa keskeistä on, ettei agraarikulttuuria enää nähty staattisena.

Innovatiivinen viestintä menneisyydestä kohti tulevaisuutta ilmentää viestinnän merkityksen lisääntymistä yhteiskunnassamme, jota on kuvattu toisaalta asiantuntijayhteiskunnaksi¹⁷ ja jopa kommunikaatioyhteiskunnaksi. Innovaatioprosessia ei enää tulkita lineaarisesti innovaattorilta vastaanottajille eteneväksi,¹⁸ vaan innovatiivinen viestintä etenee vuorovaikutteisessa verkostossa.

¹³ Milton 1996, 33, 226.

¹⁴ Sarmela 1989, 188.

¹⁵ Anttila 1988, 115.

¹⁶ Lönnqvist 2003, 39–40.

¹⁷ Sundqvist 1991, 13

¹⁸ Eriksson 2002.

Kasvatustieteellisessä tutkimuksessa innovaatio on määritelty toisin kuin etnologiassa. Sillä tarkoitetaan uudistusta, joka koetetaan saattaa osaksi ihmisten ja heidän muodostamiensa organisaatioiden toimintaa. Leviäminen on viestintäprosessi, jossa innovaatioon kuuluvat uudet ideat kulkevat tiettyjä kanavia pitkin sosiaalisessa verkostossa.¹⁹ Verkostomallissa ei erotella innovaation omaksumia ja levittäjiä, vaan levittämistä pidetään yhteisen tietämisen jakamisena²⁰. Koulujen julkiset ohjelmat voivat olla innovaatioita, joita otetaan käyttöön määrääjäksi tiettyjen tuotosten saavuttamiseksi²¹.

Kasvatustieteilijä Taina Kaivola tutki väitöskirjassaan *GLOBE-ohjelma ympäristökasvatuksen innovaationa Suomessa* kansainvälistä suomalaisissa kouluissa toteutettua ohjelmaa. Hän päätyi siihen tulokseen, että ohjelman leviäminen tapahtui aluksi nopeasti, mutta hidastui sitten. Siihen sisältyi latentti vaihe, jolloin uutta opettajien peruskurssia ei aiheesta suunniteltu. Kaivolan mielestä ohjelmaan tutustuneiden ympäristötietoisuus parani, mutta tieto luonnonympäristön systeemeistä jäi hajanaiseksi. Ympäristöongelmiin paneutuminen ei vaikuttanut syvälliseltä, vaikka hankittiin paljon mittaustuloksia. Kaivola päätyy lopuksi ehdottamaan ohjelman kehittämistä ja analysoivaa tutkimista eri maissa.²² Käsitkseni on, että GLOBE-ohjelmasta puuttuivat pohtivat harjoitukset ja aineiston ongelmakeskeinen työstäminen.

Kaivolan tutkimuksen polttopisteessä oli opettajien omaksumisprosessi. Hän teki opettajille kirjallisia kyselyjä ja haastatteli heitä keskustelumaisesti kysymysrunгон pohjalta.²³ Innovaatioteoriaa on käytettävä uudella tavalla viestintään ja oman aineiston lähilukuun yhdistäen. Koska olen jo pro gradu -tutkielmassani tullut siihen tulokseen, että kulttuurihistoriallinen perusnäyttely on kulttuurin viestintäsystemi, jatkan viestinnän tutkimista museoiden ympäristökasvatuksen osalta.

Etnologian professori Nils-Arvid Bringéuksen mukaan viestintänäkökulma etnologiassa voi lisätä painotusta inhimillisten kokemusmaailmojen kohtaamisen havaitsemiseen. Viestintä merkitsee kohtaamista jossakin tilassa ja ajassa.²⁴ Tutkimuksessani voin kyseenalaistaa, minkälainen yhteiskunnallinen kohtaamispaikka museo on ammattilaisten näkökulmasta? Minkälaisia kohtaamistilanteita harjoitettu opetustoiminta mahdollistaa? Muuttaako ympäristökasvatuksen mukaantulo kohtaamispaikan luonnetta, kohtaamisessa käytetyt menetelmiä ja vuorovaikutuksen luonnetta?

Innovatiivisella viestinnällä tarkoitan uutuusarvollaista viestintää, jossa keskeiset elementit tai prosessit uudistuvat luotaessa uudenlaista vuorovaikutusta ympäristön kanssa. Siinä voivat muuttua esimerkiksi menetelmät ja vuorovaikutuksen kumppanit. Innovatiivinen viestintä tapahtuu kulttuurin ja yhteiskunnan viitekehyyksessä.

¹⁹ Rogers 1995, 10–11; Kaivola 2000, 63.

²⁰ Tammilehto 1999, 49

²¹ Yin 1993, 66

²² Kaivola 2000, 175–183.

²³ Kaivola 2000, 94–95.

²⁴ Bringéus 1979, 9–20.

Viestintänäkökulman käyttö tutkimuksessa tunnetaan etnologiassa ja museologiassa²⁵. Se sisältää oletuksen, että lähettäjällä on olemassa jokin lähettämisen arvoinen sanoma, jolle on vastaanottaja. Tutkin lähettäjäosapuolta, mutta en vastaanottajia. Valintani perusteena on tutkimusekonominen rajaaminen, koska liian laajan aineiston syvällinen käsittely veisi kohtuuttomasti aikaa. Olen perehtynyt aiemmissa opinnäytteissäni museoammattilaisiin ja kävijöihin, mutta nyt koen, että opetustoiminnan problematisointiin tarvitsen ennen kaikkea museoammattilaisten näkökulmaa.

Työni päähypoteesille innovatiivisesta viestinnästä olen muodostanut vastaväitteen. Koska tutkin useiden museoiden ympäristökasvatusta, on mahdollista, että laajahkossa joukossa ilmenee muuntelua. Onko löydettävissä tausesimerkkejä siitä, että ympäristökasvatus niveltyy sosiokulttuuriseen jatkumoon? Silloin se ei olisi välttämättä oma lajityyppinsä, vaan jatkaisi esimerkiksi kotiseutuopetuksen päämääriä. Tutkimani museot ovat enimmäkseen 1900-luvulla perustettuja, mutta niillä on takanaan erimittainen historia. Museoilla instituutioina voi olla pitkäkestoisiakin rakenteita opetustoiminnassaan ja museoammattilaisilla perinteestä juontuvia ajattelutapoja, joten haluan olla avoin myös ajan vaikutukselle opetustoiminnan muotoutumisessa.

Lähestymistavassani esiintyvää hypoteesin ja sille vastaväitteen muodostamista kutsun teoreettiseksi risteyttämiseksi. Aiemmin tutkija on kutsunut vastateorioiden muodostamista multistrategiaksi²⁶. Teoreettinen risteyttäminen mahdollistaa laajan näkökulman, koska voin havaita sekä muutosta että jatkuvuutta. Risteytys tuo eloisuutta kysymyksenasetteluun ja aineiston analysointiin, koska se mahdollistaa nykyajan lisäksi pitkäkestoisten ajatuksellisten vaikutusten havaitsemisen. Useita käsitteitä käyttämällä ja kuvausvaiheen jälkeen abstraktisti tulkitsemalla pystyn rakentamaan teoriaa.²⁷

Teorian risteyttämisen etuna on sitoutumattomuus yhteen maailmankuvaan, koska kukin teoria on sidoksissa aikaansa ja maailmankuvaansa. Teoriat ovat suhteessa valtarakenteisiin, sillä tutkija muodostaa teoriansa tietynlaisissa sosiokulttuurisissa oloissa. Tutkija ei välttämättä tiedosta sitä, että hänen valitsemansa tai kehittämänsä teoria voi vahvistaa joidenkin osapuolten valtasemia. Teoreettinen lähtökohta pitäisi ymmärtää haasteeksi, jonka kulminaatipisteessä tutkimuskohdetta voi tarkastella monipuolisesti. Lähtökohta ei saa muodostua kahlitsevaksi vankilaksi, vaan avaruudeksi havaita erilaisia vaihtoehtoja.

Museologisen ajattelutavan muutokset voivat kytkeytyä ympäristökasvatukseen. Pohdin työssäni helpottaako siirtyminen ilmiökeskeiseen sekä ihmis- ja yhteisökeskeiseen paradigmaan ympäristökasvatuksen toteuttamista. Aikaisemmin museo-opetuksen ajateltiin keskittyvän objekteihin ja näytteisiin, jolloin näyttelyt olivat keskeinen kanava. Objektikeskeinen paradigma on vaihtumassa ilmiökeskeisyydeksi, joka sekin vähitellen uudistuu ihmis- ja yhteisökes-

²⁵ ks. esim. Bringéus & Rossander 1979; Hooper-Greenhill 1994, 17–26; Morgan & Welton 1994, 27–36, Stranský 1995, 51–53

²⁶ Burgess 1984, 144, 146

²⁷ Denzin 1970, 76.

keiseksi. Uusi museologia painottaa ihmistä, yhteisöjä ja museorakennuksen seinien ulkopuolelle levittyvää hajautettua museota objektien sijasta,²⁸ mikä näkyy esimerkiksi museo-opetuksen hahmottamisena kentälle levittäytyneenä leirikouluineen ja arkeologisine retkineen.

Uusi museologia voi opettaa ilmiöistä objektien tai muiden havaintovälien avulla. Se voi viedä ihmiset maastoon muinaisjäännösten luokse havaitsemaan maiseman muutosta tai kaivauksille todistamaan asumisen merkeistä tuhansia vuosia sitten. Uuden museologian idea on ymmärretty kolmella tavalla: museon opetusroolin korostamisena, viestinnän ja yhteiskunnallisen roolin vahvistamisena sekä liikkeenä. Viestinnän vahvistamisessa verkostoitumista eri instituutioiden ja organisaatioiden kanssa on pidetty tärkeänä.²⁹ Uusi museologia pyrkii parempaan viestimiseen kävijän kanssa. Se kyseenalaistaa museon kontrolli- ja auktoriteettisuhteet, museon lähestymistavan ja suhteen ympäristöön.³⁰ Teoreettisen ajatteluni kannalta olennaista on ymmärtää, että museon opetustoiminta on sosiokulttuurista viestintää, jossa säädellään siihen osallistuvien asemia, identifikaatiota ja ympäristösuhdetta.

Arkkitehtuuria ja suunnittelua viestintänä tutkineen Asghar Talaye Minain viestintäprosessin mallissa ihminen muodostaa assosiaatioita tietoisesti ja tiedostamatta sosiokulttuurisesta historiasta ja luonnonperinnöstä. Onnistuneessa viestinnässä ihminen järjestää tietoisesti assosiaatioitaan ympäristöstä, mutta epäonnistuneessa viestinnässä assosiaatiot jäävät tiedostamattomaksi, jolloin viestintä jää epäjärjestykseksi.³¹ Voin tutkia sitä, minkälaisia assosiaatioita ja näkemyksiä ammattilaisilla on ympäristökasvatuksesta sekä, miten he mieltävät ja tiedostavat ympäristökasvatuksen toiminnassaan. Tutkittavani joutuvat itse hahmottamaan ammatillisen työnsä sisältöä, mutta minun roolini on luoda tietoisuutta aiemmin näkymättömiin kysymyksiin.

Tutkimuskysymykseni ovat tiivistetysti seuraavat:

1. Miksi ympäristökasvatus on ajankohtaistumassa museoissa?
(Päälähteinä kirjallisuus ja dokumentit)
 - Mitkä ovat ympäristökasvatuskeskustelun tunnusomaiset piirteet ja vaiheet? (kirjallisuus ja dokumentit)
 - Mistä ympäristökasvatus on levinnyt museoammattilaisille opetustoimintaan? (dokumentit, kyselyt ja haastattelut)
2. Minkälaisia näkemyksiä museoammattilaisilla on ympäristökasvatuksesta?
(kyselyt ja haastattelut)
 - Mitä esteitä sille on opetustoiminnassa? (kyselyt ja haastattelut)

²⁸ Hooper-Greenhill 1994, 230; Vilkuna 2002, 278, 285.

²⁹ Davis 1999, 55–57.

³⁰ Vergo 1989; van Mensch 1995.

³¹ Minai 1989; 1–2; Minai 1993, 287.

2. Minkälainen on ympäristökasvatuksen viestinnän ja sosiokulttuurisen säätelymekanismin malli koko aineiston perusteella?
- Miten sitä harjoitetaan museoissa? (erityisesti haastattelut ja kyselyt)
 - Onko ympäristökasvatus sosiokulttuurista jatkumoa vai innovatiivista viestintää? (dokumentit, kyselyt ja haastattelut)
 - Mikä on ympäristökasvatuksen suhde museaalisuuteen, paikallisuuteen ja alueellisuuteen? (haastattelut)
 - Mikä on ympäristökasvatuksen suhde yhteiskuntaan ja kulttuuriin? (johtopäätökset edellä mainittuihin lähteisiin perustuen)

2.2 Monivaiheinen metodi

Tutkimuksessani toteuttamaani useiden menetelmien käyttämistä kutsutaan triangulaatioksi (triangulation) tai multistrategiaksi (multiple strategies)³². Aloitin tutkimukseni perehtymällä kansainväliseen ja kotimaiseen ympäristökasvatustutkimukseen, joka toimii muun aineistoni pohjana. Käytin museoiden kirjallisia lähteitä ja asioiden kysymistä kahdella eri menetelmällä samalta henkilöltä. Tutkittava vastasi ensin kyselyyn, ja sen jälkeen haastattelin osaa kyselyyn vastanneista henkilöistä. Kutsun työskentelytapaa monivaiheiseksi metodiksi, koska lähetin kyselyt vuoden 2002 aikana, suoritin päähaastattelut vuosien 2002–2004 aikana ja perehdyin tutkimuskohteita koskeviin asiakirjoihin, kuten strategioihin ja toimintakertomuksiin, vastausten karttuessa.

Monivaiheisella metodilla on etunsa ja haittansa. Se rikastuttaa tulkintoja, kun tutkimuksessa yhdistellään kvantitatiivista ja kvalitatiivista aineistoa³³. Pystyin syventämään ensin kyselylomakkeilla keräämääni laajempaa ja melko pinnallistakin aineistoa haastatteluilla. Kun vielä käytin dokumentteja lähteinä, niin todennäköisesti se lisäsi tutkimuksen luotettavuutta³⁴ ainakin kolmella eri tasolla. Kyselyissä pääsin käsiksi ilmiön laajuuden todentamiseen, kun taas haastattelut suuntasivat huomion ihmisten kokemukseen eli mentaaliseen tasoon. Asiakirjojen tutkiminen auttoi hankkimaan tietoja museoiden toimintatavoitteista, joten ne vahvistivat teorian ja käsitteiden jäsentämistä tutkimuksen loppuvaiheessa sosiokulttuuriseksi säätelyksi. Validiutta lisää se, että analyysin käsitteet vastaavat todellisuudessa esiintyviä ilmiöitä³⁵. Harkitsin ja kirjasin taulukkoon jo aluksi tutkimusstrategiani sellaiseksi, että teoreettinen lähtökohtani ja menetelmäni sopivat toisiinsa. Harkittu lähtökohta ja aineiston soveltuminen tutkimuksen yleisiin teoreettisiin päämääriin parantavat tutkimusasetelman validiutta³⁶.

³² Burgess 1984, 144, 146; Eskola & Suoranta 1998, 69–71

³³ Robson 2002, 291

³⁴ Hirsjärvi & Hurme 2001, 38

³⁵ Sarmela 1970, 101

³⁶ Sarmela 1970, 101; Cook & Campbell 1979

Monivaiheisen metodin etuna on, että tietoa saadaan useista näkökulmis- ta. Kyselyssä vastaaja pyrki vastaamaan faktoja, asenteita ja arvioita koskeviin kysymyksiin. Pystyin haastattelussa tarkentamaan asioita, joita kyselyssä olin kysynyt ja esittämään täysin uusia kysymyksiä. Haastattelussa esiin tulevat myös subjektiiviset asiat. Monivaiheisuuden haittana on se, että tutkimusjakso- ni venyi työkiireiden vuoksi usealle vuodelle. Ensimmäisten varsinaisten haas- tattelujen ja viimeisten haastattelujen välinen aikaero oli vajaa kaksi ja puoli vuotta. Siinä välissä museoiden opetustoiminnassa ehti tapahtua jo muutoksia, mutta onneksi kyselyjen vastausajankohta ajoittui yhteen ajanjaksoon vuodelle 2002. Asetelma oli vastaajille se, että he ensin vastasivat postikyselyyn ja sen jälkeen osallistuivat haastatteluun.

Tutkimusaiheeni luonne vaikuttaa luotettavuuteen. Kun ihmisiltä on ky- sytty muissa tutkimuksissa ympäristöasenteita, niin heidän ympäristöasenteet ovat ylipäättään positiivisia, mutta todellinen toiminta ei silti tähtää ympäristön suojelemiseen. Asenteet ovat heijastumia vallitsevasta yleisestä arvomaailmas- ta, mutta samalla ne ovat henkilökohtaisempia ja konkreettisempia kannanotto- ja eri asioihin. Vaikka asenteet luovat valmiuksia toimia niiden suuntaisesti, ne eivät silti takaa toimintamotivaatiota.³⁷ Kyselyissä ja haastatteluissa ilmeni myönteisiä ympäristökasvatusasenteita, vaikka ne eivät suoraan vaikuttaisi toimintaan. Siksi tutkin erikseen todellista toimintaa muista asiakirjoista. Tut- kittavani eivät juuri ilmaisseet kielteisiä näkemyksiä ympäristökasvatuksesta, mikä johtunee aiheen sosiokulttuurisesta hyväksymisestä, ajankohtaisuudesta ja hyvään ammattilaisuuteen yhdistetyistä ajatuksista.

Haastattelutilanteessa on kyse kahden ihmisen kohtaamisesta eri tavalla kuin kyselyyn vastattaessa. Haastattelija ja haastateltava luovat yhdessä tilan- teen rakenteen ja tunnelman. Käytin puolistrukturoitua haastattelumenetelmää, johon sisältyi ennalta laatimani teemalista ja kysymysrunko. Kysyin jokaiselta suunnilleen samoista aiheista, mutta hiukan erilaisissa muodoissa ja eri tavoin tarkennettuna. Kun museoammattilainen analysoi omaa työtään ja työpaikkan- sa toimintaa, puhunutta säätelevät erilaiset koodit kuin jos kyse olisi esimerkiksi pelkästään hänen henkilökohtaisesta vapaa-ajan toiminnastaan. Työstä puhu- miseen liittyvät omat norminsa. Jo pelkkä moraalinen velvollisuus ja sitoutu- neisuus työhön voivat tuoda puhuntaan oman sävynsä. Havaitsin, että tutkitta- vani olivat sitoutuneita työhönsä, ja osa heistä omasi kehittäjän persoonallisuu- den. He pyrkivät kehittämään työtään, ja ympäristökasvatus näyttäytyi yhtenä osa-alueena, jossa heidän ominaisuutensa pääsivät näkyviin.

Tutkimuksen tekemiseen vaikuttavat monet erilaiset näkökohdat. Reflek- siivisyys ilmenee tutkijan tyyliin, siinä miten hän haastattelutilanteessa toimii ja tutkimuksensa kirjoittaa. Koska useat haastateltavistani tiesivät koulutuksensa ja työnsä puolesta tutkimuksen tekemisen periaatteet, heillä oli tietynlainen ennakkokäsitys tutkimusprosessista. Kerroin heille väitöstutkimuksestani kyse- lyn saatekirjeessä, itse kyselylomakkeessa ja vielä puhelimitse ottaessani yhteyt- tä haastattelun tekemiseksi. Museoammattilaiset suostuivat hyvin auliisti haas- tatteluun, minkä tulkitsen myönteisyydeksi käsitellä omaa ammattialaa koske-

³⁷ Uusitalo 1986, 121–123; Sairinen 1996, 7, 52, 83.

via kysymyksiä. Tutkiessani tutkimuksenteon tuntevia ihmisiä voin mieltää heidät kanssatutkijoikseni, koska he pystyvät käsitteellisesti analysoimaan omaa työtänsä ja työpaikkansa opetustoimintaa. Kun haastattelijan ja haastateltavan kieli ja museoalan tuntemus ovat lähellä toisiaan, tilanne lähenee kanssatutkijuutta.

Uskontotieteen professori Lauri Honko on kirjoittanut dialogisesta metodista, jossa primaaridialogina on läsnä tutkijan ja informantin muodostama suhde ja varjodialogina asiantuntemus. Informantti voi muuttua kanssatutkijaksi silloin kun tutkijan ja informantin välinen kulttuuriero supistuu.³⁸ Tutkimuksessani havaitsin useita kulttuurieroja lähentäviä seikkoja: koulutuksellinen ja/tai ammatillinen läheisyysaspekti, heijaste-efekti ja molempien osapuolien itseyttä lisäämisen tarve. Koulutuksellinen tai ammatillinen läheisyysaspekti muodostui siitä, että monet tutkittavani minun tavoin olivat opiskelleet ns. museoaineita ja työskentelivät museossa, josta omankin pääasiallisen työkokemukseni olen hankkinut. Osalla vastaajista oli luonnontieteellinen koulutus. Heidän kanssaan yhteisen kielen löytäminen ei ollut vaikeaa, koska olen opiskellut luonnontieteellistä sivuainetta ja työskennellyt alan museossa.

Heijaste-efekti liittyy koulutukselliseen ja ammatilliseen läheisyysaspektiin. Saman alan ihminen voi toimia tutkimustilanteessa luottohenkilönä, jota vasten tutkittava uskaltaa heijastaa ajatuksiaan, koska hän uskoo saavansa ymmärtävää kuuntelua ja kiteytettyä palautetta. Huomasin heijaste-efektin ilmenevän erityisesti muutamissa tilanteissa, kun haastateltava oivalsi ammatillisen kasvunsa edenneen yhä pidemmälle problematisoitujen teemojen käsitteelyyn. Monet olivat hankkineet ammattitaitonsa kovalla työllä ja kouluttautumisella, joten heistä oli helpottavaa saada jäsentää ammatillista kehittymistään. Refleksiivisyydellä ymmärrän tutkimuksessani subjektiviteetin sallimista haastattelutilanteessa ja tutkimusprosessiin motivoimisessa. Tiedostan selvästi, että olen pyrkinyt lisäämään omaa ja tutkittavieni itseyttä tuomalla tiedostamattomia näkökohtia tietoisuuteen.

Ammatillisen läheisyysaspektin yksi piirre on tutkijan positio ammatillisella kentällä. Olen ollut kehittämässä Jyväskylän yliopiston museon luonnontieteellisen osaston ympäristökasvatusta suunnitellessani näyttelyitä. Toimiesani kaksoisroolissa ympäristökasvatuksen tutkijana ja suunnittelijana, minut saatetaan luokitella puolueelliseksi, ympäristökasvatusmyönteiseksi tutkijaksi.³⁹ Ensivaikutelma on, että teoriani keskeiset arvot innovatiivisuus ja sosiokulttuurinen jatkuvuus ovat minunkin arvoja, mutta asiaa syvemmältä tarkasteltuna edustan myös kriittistä museoammattilaista. Kriittinen ammatillisuus merkitsee sitä, että tarkkailen ammatillisella kentällä vaikuttavia ilmiöitä ja haluan tutkia niitä sosiokulttuurisessa kontekstissa.

Olen käyttänyt tutkittavieni vastauksia, joissa he eivät rankasti kritisoineet ympäristökasvatusta. Sen kritiikki voi tulla kuuluviin ilmiön edetessä seuraa-

³⁸ Honko 1992, 123–125.

³⁹ Kyseinen museo ei ole tutkimuksessani mukana, koska siellä ei ollut vielä kyselyn toteuttamisvaiheessa museo-opetuksesta vastaavaa henkilöä, eikä ole vielä nykyäänkään, ja perusnäyttelyn rakentaminen oli kesken. Intendentti aloitti työnsä vuoden 2003 alussa.

vaan vaiheeseensa. Uudistava kritiikki on joko tutkittavien tehtävä tai tutkijan valitsema ote tulkinnassaan. En ole valinnut lähestymistavakseni voimakasta uudistamiseen pyrkivää kritiikin harjoittamista, koska silloin sitoutuisin itse edistämään asenteellani innovatiivisuutta. Ylikriittisyyskin voi olla tarkoitushakuista, jos tutkija on omaksunut näkökantansa esimerkiksi edistääkseen tai jarruttaakseen tutkimuskohteissaan tapahtuvaa kehitystä.

Tutkijat jakautuvat mielestäni positionsa mukaisesti tutkimuskohteeseensa myönteisesti, neutraalisti tai kriittisesti suhtautuviin. Ympäristökasvatuksen kriittistä tutkimussuuntausta edustaa esimerkiksi kasvatustieteilijä Eila Louhimaa, kun taas kasvatustieteilijä Anna-Liisa Kiiskinen toimiessaan ympäristökasvatuksen kehittäjänä edustaa myönteisempää suhdetta kohteeseen⁴⁰.

Edellä käsittelemieni läheisyysaspektien vuoksi jouduin aineiston analysoinnin, tulkinnan ja tekstin kirjoittamisen vaiheessa etäännyttämään itseäni minua edelleen kiinnostavasta tutkimusaiheesta ja palavan intohimoisesti aiemmin rakastamastani museoalasta. Älyllisen tutkimustyöni aikana olen etäännyttänyt itseni museosta niin paljon, etten enää idealisoi sitä työpaikkana enkä sen opetuksellisia tavoitteita. Tuskin olen sortunut mihinkään inhorealisminkaan, vaan todennut, että myös muualla yhteiskunnassa tehdään vastaavaa työtä, jossa arvostamani luovuus voi päästä esille.

Tunneperitoiseen ja älylliseen etäännyttämiseen on useita keinoja. Tutkimuskirjallisuutta lukiessani kävin muistiinpanoissani dialogia muiden tutkijoiden ajatusten kanssa. Kun kyselyiden ja haastatteluiden tekemisestä oli kulunut jonkin aikaa, niiden sisältämät inhimilliset ja institutionaaliset kokemukset muuntuivat tapausesimerkeiksi. Toimijoiden oma ääni tuskin kokonaan katosi kirjoittamisvaiheessa, koska litteroin sanatarkasti haastattelut ja lainasin tutkittavien puhetta.

Kansatutkijuus liittyy emisistiseen näkökulmaan. Tutkimusaiheeni kokemusperäisesti tuntevana tutkijana asetun emisistisen ja etisistisen näkökulman välimaastoon. Etäännyttämisen avulla tutuhkoakin todellisuutta voi tarkkailla osittain ulkoapäin, ja sen yhtenä keinona on käsitteellinen ajattelu. Museon käsitteellistäminen instituutiona merkitsee, että käsittelen sitä yhtenä yhteiskunnallisena esimerkkilaitoksena. Tutkimani ilmiö tapahtuu instituutiossa X, josta olen valinnoillani ottanut näytteen toimijoita tutkittavaksi. Näytteeni on harkinnanvarainen, koska se ei perustu tilastolliseen otantaan. Olen valinnut näytteeni vuoden 2001 Museotilastosta siten, että se edustaisi museoiden hierarkkista jaottelua.

Tulkintavaiheessa tutkijana pyrin hyödyntämään luovuuttani. Menetelmiä valitessani en luonut täysin uusia menetelmiä, vaan yhdistelin ennestään tunnettuja. Käsitteet olen pyrkinyt muodostamaan sellaisiksi, että niillä olisi uutta annettavaa. Lopulliseen tulkintaan vaikuttavat teorian ja menetelmien osalta tehdyt valinnat, kerätty aineisto ja tutkijan luovuus, mutta myös kyky pysyä tieteellisissä suunnitelmallisissa menettelytavoissa. Koen, että tieteen tekeminen on järjestelmällistä toimintaa, mutta myös välitöntä oivaltamista ja yllätyksien löytämistä sallivaa. Lähtiessäni liikkeelle innovatiivisen viestinnän hypoteesista, joudun silti ottamaan huomioon vaihtoehtoisen tulkinnan pitkäkestoisista

⁴⁰ Louhimaa 2002; Kiiskinen 2001

viestinnän rakenteista. Teoreettis-käsitteelliselle hypoteesille on olemassa vastavoimansa.

Tutkijana pyrin ajallisesti katkelmallisista vastauksista luomaan yhtenäistä kertomusta. Kysely- ja haastatteluaineistoni käsittelee museoiden opetustoimintaa erityisesti 1990- ja 2000-luvulla. Muutamat kysymykseni käsittelevät opetustoiminnan muutosta, joten niissä pitkän uran luonut tutkittava saattoi palata useita vuosikymmeniä ajassa taaksepäin. Kysyin myös tulevaisuuden visioista, mutta vaikutti siltä, että tutkittavat hahmottivat tulevaisuuden nykyhetken lähijatkumoksi. He liittivät vastauksiinsa jo toteutuneita asioita. Kirjoittaessani tiivistän aikaa aikatihentymiksi, jotka eivät rajaudu tarkoin rajattuihin vuosiin.

Alueellis-historiallisesti suuntautuneessa kansatieteessä oltiin kiinnostuneita ilmiöiden ajoittamisesta. Kulttuurianalyttisessä suuntauksessa on pyritty ymmärtämään ja selittämään ihmisen taloudellisia, ekologisia ja sosiaalisia vuorovaikutussuhteita. Ei ole itsestään selvää, että vallitsevia oloja myötäilevästä tutkimuksesta silti olisi siirrytty yhteiskuntakriittiseen suuntaan.⁴¹ Usein etnografinen tutkimusote eroaakin historiankirjoituksesta siinä, että tutkija ei jatkuvasti ajoita tapahtumista tiettyihin päivämääriin tai vuosiin. Kyse ei ole välttämättä epätarkkuudesta, vaan halusta kertoa jotakin muuta kuin lineaarisesti etenevä kertomus. Etnografisen työn painotukset ovat ihmisten toiminnan ymmärtämisessä sisältä- ja ulkoapäin. Halusin kuitenkin tarkastella ympäristökasvatuskeskustelua ajallisesti etenevänä kertomuksena, jotta voisin hyödyntää siinä erottuvia vaiheita ja tunnuspiirteitä muun aineiston tutkimisessa.

Kutsun lukijaani osallistuvaan lukemiseen. Toivottavasti tutkimukseni kanssa voi käydä mielessään dialogia ja loppua kohden lukija muodostanee oman visionsa museon opetustoiminnasta ja ympäristökasvatuksesta sen osana. Tutkittavan ilmiön ollessa suhteellisen nuori, pohdintani museon ympäristökasvatuksesta tulee jatkumaan. Ympäristökasvatus ilmiönä etenee, ja tulevaisuuden kehitys tuo siihen uusia piirteitä.

2.3 Esitutkimus ja tutkimusaineisto

Kulttuurihistoriallisen museon ympäristökasvatusta tarkastelevassa lissensiaaintyössäni tulin siihen tulokseen, että ympäristöongelmia ei käsitellä näyttelyn sisällössä seuraavista syistä:

- Jos ympäristöongelmat eivät liity luontevasti aiheeseen.
- Niitä ei näyttelyä tehtäessä ajateltu tai tiedostettu.
- Näyttelyn tekijällä ei ole luonnontieteellistä, esimerkiksi biologin koulutusta.
- Luonnonhistoriaa on pidetty erillisenä alana, ja sillä ei ole ollut tekemistä kulttuurihistoriallisten näyttelyiden kanssa. Ympäristökasvatus on mielletty ekologisesti luonnonhistoriaan liittyväksi.

⁴¹ Räsänen 1997, 22, 28.

- Ympäristöongelmat ovat ajankohtaisia ja käytännöllisiä, joten niiden esittely onnistuu paremmin vaihtuvien näyttelyiden kuin historiallisesti etenevän perusnäyttelyn yhteydessä.⁴²

Väitöstutkimukseni haastatteluihin sisältyi muutamia samoja kysymyksiä kuin lisensiaatintyöhöni museon päätehtävästä ja ympäristökasvatuksen määrittelystä, mutta poistin aikaisempia yksityiskohtaisia kysymyksiä näyttelyn tuottamisesta ja lisäsin uusia kysymyksiä opetustoiminnan muutoksista, tulevaisuuden visioista, oman työn ympäristövastuusta ja ympäristökasvatuksen esteistä. Haastatteluissa käytin runsaasti syventäviä kysymyksiä ja ne kestivät keskimäärin puolitoista tuntia. Lisäksi tein laajahkon postikyselyn. Testasin kyselylomaketta ja haastattelukysymyksiä kesällä 2001, jolloin kaksi informanttia vastasi niihin.

Kutsun tässä kahta esitutkittavaani visualistiksi ja luontoesteetikoksi. Luontoestetikon mielestä on turvallisempaa jättää ympäristöongelmat käsittelemättä perusnäyttelyssä, jotta museon päätehtävä tallentajana ja tutkimuksen esittelijänä säilyy. Lisäksi on kyse museon tieteellisestä uskottavuudesta ja tavasta, jolla se voi esitellä edustamiensa tieteenalojen tuloksia. Visualistin mielestä ympäristöongelmia voi käsitellä vapaasti. Koekyselyni kysymykset suuntautuivat mielipiteisiin, eivätkä ne mitanneet riittävän hyvin sitä, onko ympäristöongelmia jo käsitelty. Kaksi ensimmäistä tutkittavaa vastasivat kyselyyn, että ympäristöongelmia pitäisi käsitellä sekä kulttuurihistoriallisen että luonnontieteellisen museon perusnäyttelyssä. Luontoestetikko koki, että haittoina voisivat olla vaikeudet elinkeinoelämän kanssa ja vaikeus toimia kunnallisessa tai valtiolisessa organisaatiossa. Näiden kysymysten perusteella syntyi liikaa hajontaa. Lisäsin kyselyyn avoimia haastattelukysymyksiä ja rakensin erikseen nykyistä käytäntöä ja tulevaisuuden visioita mittaavat kysymykset.

Esitutkittavat olivat yksimielisiä perusnäyttelyihin tarvittavasta kokonaisvaltaisuudesta, siten että luonnontieteellisiin näyttelyihin tulisi asiaa ihmisestä ja kulttuurihistoriallisiin näyttelyihin luonnosta. Lisensiaatintyöni tutkittavat mielsivät, ettei luonto välttämättä kuulu kulttuurihistoriallisen perusnäyttelyn sisältöön. Esitutkittavani olivat tutustuneet ympäristökasvatukseen seminaareissa, opinnoissaan, näyttelyitä tehdessään ja tiedotusvälineitä seuraamalla. Ympäristökasvatuksen tunnetuksi tuleminen kanavia näytti olevan useita.

Luontoestetikko mielsi, että hänen työpaikallaan museossa ympäristökasvatusta oli harjoitettu ulkona ja sisällä tapahtuvassa toiminnassa tavoitteellisesti, perusnäyttelyyn yhdistetyssä opetustoiminnassa ja se oli liitetty rakennettuun ympäristöön. Haastattelussa hän kertoi harjoittamastaan ympäristökasvatuksesta, että hän on pyrkinyt tuomaan rakennuskulttuurin esille kiertokävelyiden yhteydessä. Kuitenkin hän koki suoranaisen ympäristökasvatuksen harjoittamisen omassa työssään vähäiseksi. Visualistin mukaan hänen työkohteistaan Metsähallituksen opastuskeskuksissa oli taustalla ympäristökasvatusta.

Kumpikin näki työnsä liittyvän ympäristöön ja vastuuseen siitä. He hahmottuivat ammatillisina ympäristövastuun kantajina. Visualisti kuvasi, että hänen työnsä liittyi siihen seuraavasti:

⁴² Hänninen 2000, 117.

Ympäristöön ja vastuuseen. Ainakin omakohtaisia, mää on tehny aika paljon sellaisia näyttelyitä, missä on kerrottu ympäristöstä. Metsähallitukselle oon tehny paljon, opastuskeskuksiin. Just näitä luonnontieteellisen museon näyttelyitä eri paikkoihin.⁴³

Luontoesteetikko oli sitoutunut ympäristöarvoihin henkilökohtaisesti ja yhteisöllisesti työssään:

No, se liittyy hyvin läheisesti ympäristöön ja vastuuseen siitä, että nyt tietysti meillä niinkun museon kanta on kulttuurihistoriallinen, rakennushistoriallinen ja joskus myös maisemallinen tai historiallinen. Onhan näitä. Tältä kannalta meidän vastuu on tuoda esille ympäristön arvot, ympäristön näitä kulttuurihistoriallisia arvoja ja pyrkiä siihen, että mahdollisimman hyvin säilyy.⁴⁴

Visualistin ja luontoesteetikon mielestä ympäristökasvatus on tarpeellista museoiden perusnäyttelyiden yhteydessä, ympäristönsuojelusta pitäisi kertoa perusnäyttelyissä ja ympäristöohjelman laatiminen olisi hyödyllistä. Pelkästään asenteita ei kannata tutkia, vaan sitä onko ympäristökasvatusta museossa harjoitettu käytännössä. Siksi muutin esitutkittavillani kokeilemaani kyselylomaketta ja haastattelukysymyksiä siten, että kysyin niissä näkemysten lisäksi toiminnallisia faktoja. Kyselyni loppuun laitoin avoimia kysymyksiä ympäristökasvatuksen harjoittamisesta, mutta pystyin silti luokittelemaan vastaukset. Koska kyselyt eivät kerro riittävästi taustatekijöistä, niistä saatuja vastauksia on verrattava haastatteluihin ja ympäristökasvatuksen tavoitteita sekä toteuttamista museoissa käsitteleviin asiakirjoihin ja julkaisuihin.

Useissa ympäristökasvatusta koskevissa tutkimuksissa tutkittavat ovat joutuneet arvioimaan itse ympäristökasvatuksen toteutumista omassa työssään⁴⁵. Norjalaisten peruskoulujen opettajien piti esimerkiksi arvioida minkä verran he olivat käsitelleet lueteltuja teemoja ympäristöopetuksessaan. Tutkimuksissa on käytetty sekä ympäristökasvatuksen että ympäristöopetuksen nimitystä, ja eikä niitä ole kovin pitkälti operationalisoitu.⁴⁶ Opetushallituksen kestävän kehityksen toteutumista koskevassa tutkimuksessa tuli ilmi, että ympäristökasvatuksen käsite ei aina avautunut edes opettajille⁴⁷.

Tutkittavan oman toiminnan arvioiminen luotettavasti vaatii ympäristökasvatuksen paloittelemista pienempiin osa-alueisiin. Suunnitellessani kyselyä ja haastattelua muodostin ympäristökasvatuksen osatekijät, joita ovat: ympäristökasvatuksen tunnettuus, museoammattilaisten näkemykset ja määritelmät ympäristökasvatuksesta, sen toiminnallinen harjoittaminen ja ympäristökasvatusta osoittavan neljän osa-alueen käsittely opetustoiminnassa. Kolmisivuisessa kyselylomakkeessani en kysynyt suoraan ympäristökasvatuksen harjoittamisesta, vaan jaoin sen neljäksi tunnistettavaksi teemaksi, joita käytin ilmiön indikaattoreina. Ne ovat ympäristönsuojelu, ympäristön kokeminen, ympäristöä säästävä elämäntapa ja ympäristöongelmat. Lomakkeessa kysyin tosiasiota,

⁴³ INF 2, 2, 6. INF tarkoittaa informanttia eli haastateltua henkilöä, toisena on kasetin numero ja viimeisenä litteraatiosivun numero.

⁴⁴ INF1, 1, 19.

⁴⁵ Wilska-Pekonen 2001, 293; Kaivola 2000, 95; Christensen & Kristensen 1996, 181–182

⁴⁶ Christensen & Kristensen 1996, 181–182.

⁴⁷ Rajakorpi & Salmio 2001, 36

arvionvaraisia tietoja ja mielipiteitä kartoittavia asioita. Graafisten esitysten luokitukset muodostin kysymysten, osatekijöiden ja indikaattorien perusteella.

Sosiologi Erkki Jyrinki on todennut, että tutkittavat vastaavat kyselyissä luotettavammin tosiasioita kuin arvionvaraisia asioita koskeviin kysymyksiin. Jos kysytyt asiat liittyvät kiinteästi henkilön kokemukseen tai toiminnasta on kulunut vain vähän aikaa, saadaan suhteellisen luotettavia vastauksia. Arvionvaraisten tietojen luotettavuutta voidaan kontrolloida kysymällä käyttäytymisen useutta sekä sitä, milloin tällaista käyttäytymistä on viimeksi tapahtunut.⁴⁸ Vastaajan itse on vaikeaa eritellä, mikä hänen toiminnassaan on ympäristökasvatusta, vaan se on tutkijan tehtävä.

Lähetin 127 museoiden opetus- tai näyttelytoiminnasta vastaavalle henkilölle kyselyn alkuvuonna 2002. Vastaamatta jättäneille lähetin uusintakyselyn, mikä paransi huomattavasti vastausprosenttia. Ensimmäisellä kerralla 57 % vastasi, ja toisella kerralla vastaajien osuus kohosi luotettavuutta lisäävän korkeaksi 73 %:iin eli 93 henkilöä vastasi tutkimuskelpoisesti kyselyyn. Yleensä postikyselyistä on saatu vastauksia parhaimmillaan 30–40 prosenttia lähetetyistä lomakkeista⁴⁹. Hylkäsinkin kolme kyselyä siksi, että niistä kahdessa ei ollut riittäviä henkilö- ja taustatietoja ja yhden siksi, että sama henkilö oli vastannut kahden eri museon puolesta.

Kulttuurihistoriallisista museoista vastauksia on 83 % ja luonnontieteellisistä 17 %. Olen koodannut kyselyvastaukset niiden saapumisjärjestyksessä tunnuksin KY1–KY94. Yksi vastaajista oli täyttänyt kaksi kyselylomaketta, koska hän työskentelee kahdessa eri museossa paikkakunnallaan. Otin näistä tutkimukseen vain sen lomakkeen, jonka hän oli kokonaan täyttänyt.

Museokohtaisesti tarkasteltuna vastauksia saapui kahdesta keskusmuseosta, 17:sta maakuntamuseosta, 23:sta kulttuurihistoriallisesta paikallismuseosta, kolmesta kulttuurihistoriallisesta erikoismuseosta ja yhdeksästä valtakunnallisesta erikoismuseosta. Näihin kuulumattomia ovat: Oulun yliopiston eläinmuseo, Porvoon luonnontieteellinen museo ja Kuopion luonnontieteellinen museo. Yhteensä vastauksia tuli siis 57 museosta, kun Suomessa oli kyselyn toteuttamisen aikaan ammatillisesti hoidettuja kulttuurihistoriallisia museoita 149, erikoismuseoita 77 ja luonnontieteellisiä museoita 18 eli yhteensä 244 museota⁵⁰. Kyselyni edustaa siis 23 %:ia kyseisten museoiden joukosta. Lähetin kyselyjä maakunta- ja keskusmuseoihin useille henkilöille, joten sain samasta museosta eri henkilöiltä vastauksia. Perustelen menettelyäni sillä, että tutkin museoammattilaisten suhdetta ympäristökasvatukseen, ja sitä miten kukin museo tuo julki ympäristökasvatuksensa asiakirjoissaan ja toiminnassaan.

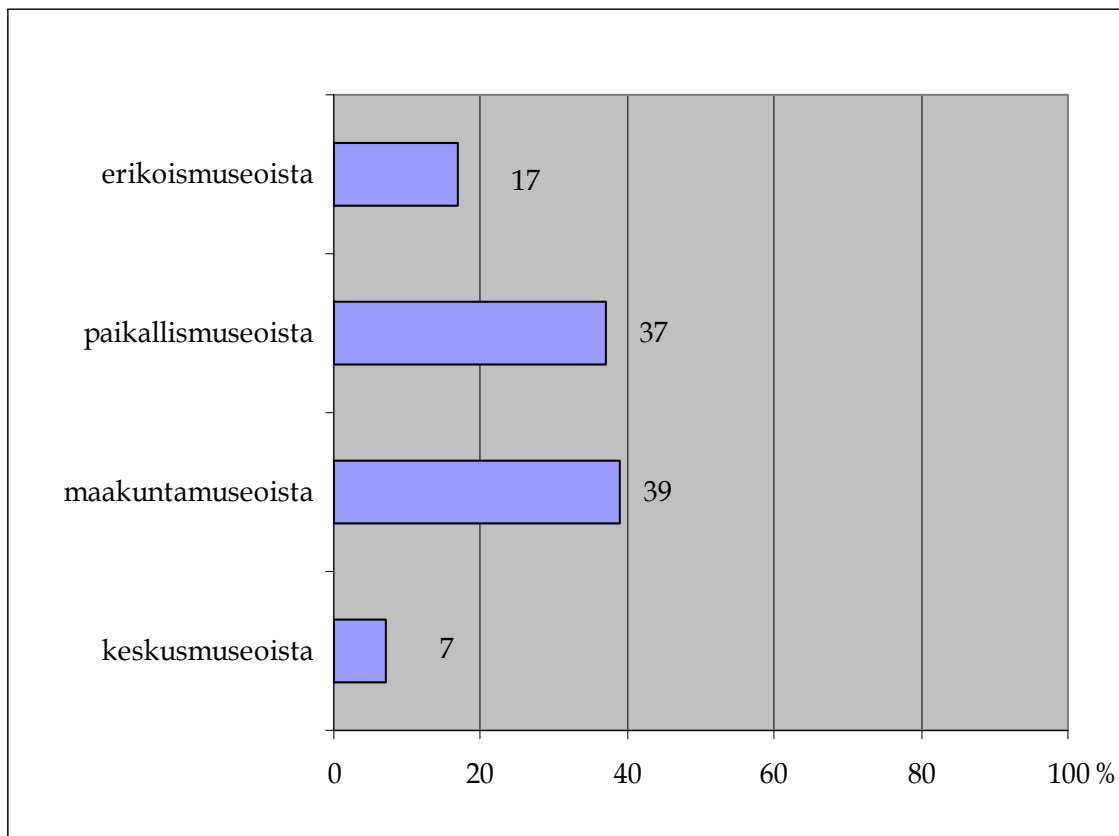
Kelpuuttamani vastaukset jakautuvat seuraavasti: erikoismuseoista 17 %, paikallismuseoista 37 %, maakuntamuseoista 39 % ja keskusmuseoista 7 %. Suurin osa vastauksista on maakunta- ja paikallismuseoista.⁵¹ (Kuvio 1.)

⁴⁸ Jyrinki 1976, 51, 59, 67–68.

⁴⁹ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1998, 192

⁵⁰ Museotilasto 2001, 1

⁵¹ Museolaitoksen hierarkkisen jaottelun mukaan Suomessa on kolme valtakunnallista museota: Luonnontieteellinen keskusmuseo, Suomen kansallismuseo ja Valtion taidemuseo. Valtakunnallisia erikoismuseoita on 14, (Museotilasto 2004 (2005), 2) maakuntamuseoita on 20 ja aluetaidemuseoita 16. Luonnontieteellisiä museoita ei ole virallisesti

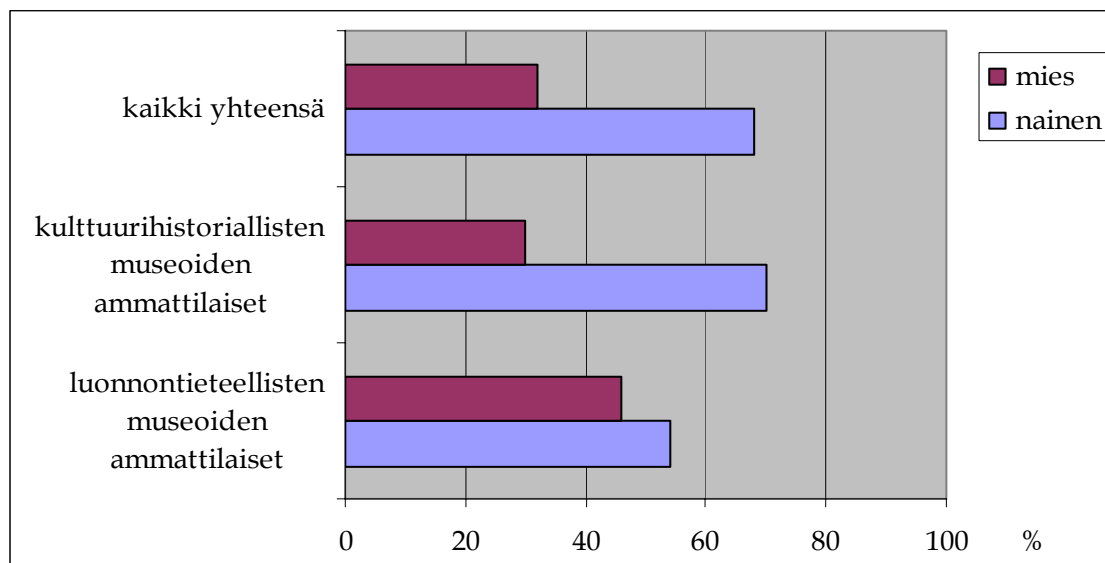

KUVIO 1 Kyselyyn tulleiden vastausten jakautuminen eri museotyyppeihin.

Tutkimukseni edustaa erityisen hyvin maakuntamuseoita, koska niistä kyselyihin tuli vastauksia kaikista muista paitsi kolmesta maakuntamuseosta. Kaupunkikuntien ammatillisesti hoidetut paikallismuseot ovat myös hyvin edustettuina, kun taas maaseudun paikallismuseot eivät juuri ole aineistossani edustettuina, koska suurin osa niistä on avoinna vain kesäisin. Pienet erikoismuseot eivät ole myöskään kovin näkyvästi tutkimuksessani mukana. Kyselyyn vastanneista valtaosa on naisia, kuten museotyöntekijöistä yleensä. Naisia oli vastaajista 68 % ja miehiä 32 % (kuvio 2). Tein kyselyiden vastauksista graafisia esityksiä, joissa kuvaan prosentteina kulttuurihistoriallisten ja luonnontieteellisten museoammattilaisten vastauksia.

Haastattelin viittätoista museoammattilaista kahden esitutkittavan lisäksi. Nauhoitin myös kolme lyhyehköä keskustelua samoissa museoissa, joissa tein pidempiä haastatteluja. Olen koodannut informantit esitutkittavista alkaen tunnuksin INF1–INF20. Numerointi perustuu haastattelujen aikajärjestykseen, sillä ensimmäisen esihaastattelun tein kesällä 2001 ja viimeisen INF20:n haastattelun tein kesäkuussa 2004. Käytän kysely- ja haastatteluvastaajistani koodeja tasavertaisuuden vuoksi ja tutkimuseettisistä syistä. Museoalan ammattilaiset tunnistanevat haastateltuja, mutta en usko siitä koituvan heille haittaa, koska olen kohdellut tutkittaviani arvostavasti.

nimetty alueellisiksi keskusmuseoiksi. Lisäksi on paikallismuseoita ja paikallisia erikoismuseoita. (Suomen museolaitos 2006.)

KUVIO 2 Kyselyvastaajien sukupuolijakauma.

Käsittelen ympäristökasvatuksen toteuttamista eri hierarkiatasoilla, kuten kahdessa erikoismuseossa, kolmessa paikallismuseossa, neljässä maakuntamuseokohteessa ja yhdessä keskusmuseossa laadulliseen aineistoon perustuvan kymmenen tapausesimerkin avulla⁵². Pysin luomaan ympäristökasvatuksen konteksteja käsittelevissä luvuissa synteesiä teoreettisesta taustasta, kirjallisuudesta, kyselyistä, haastatteluista ja asiakirjoista saatujen ajatusten kesken. Luvussa 3 luon opetustoiminnan muutosten taustaa kirjallisten lähteiden ja oman aineistoni valossa, ja luvussa 4 tutkin ympäristökasvatuskeskustelun vaihteita, jotta voin rinnastaa niitä myös myöhempään aineistooni.

⁵² Museotilastot 2002–2004

3 DEMOKRATISOITUMINEN JA KOKONAISVALTAISTUMINEN

3.1 Museoiden opetustoiminnan demokratisoituminen

Museo-opetuksen tunnuspiirteitä ovat tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus. Se on tavoitteellista viestintää, joka välittää erilaisille kävijöille sanomia ja kertoo ilmiöistä. Museo-opetukseen sisältyy laaja valikoima erilaisia toimintamuotoja, kuten näyttelyt, multimediat, draamapajat ja luennot. Museo-opetusta ei voi sitoa pelkästään perusnäyttelyyn, koska ilman sitäkin tapahtuva toiminta voi olla museo-opetusta.¹ Opetukseksi kutsuminen on perusteltua siksi, että museo-opetus on jo pääosin suunnitelmallista ja tavoitteellista ja toteutetaan yhteistyössä muun muassa koulujen, oppilaitosten ja vapaan sivistystyön kanssa².

Museota tutkineiden keskuudessa ei vallitse yksimielisyyttä opettamisesta eikä perusnäyttelyn asemasta museo-opetuksessa. Esihistoriallisista näyttelyistä väitellyt Gundula Adolfsson on sitä mieltä, että näyttelyä ei ole syytä edes mieltää opetuksen osana. Hänen mielestään se on kulttuurimedia, johon sisältyy kuvitteellista viestintää aivan kuten teatteriin, elokuvaan tai kirjallisuuteen. Vaikka näyttelyä käsiteltäisiin viestintävälimeinä, sillä ei voi olla muiden joukkotiedotusvälineiden kaltaista vaikutusta.³ Adolfssonin väite näyttelyiden kaunokirjallisuudesta luonteesta on aika radikaali, vaikka hyväksynkin, että niihin sisältyy tekijöiden henkilökohtaisia painotuksia. Kuitenkin niitä voidaan käyttää tavoitteellisesti opetuksessa, jolloin opetus käsitetään sanoman välittämiseksi yleisölle.⁴

Museoiden opetustoiminta alkoi kokoelmista ja näyttelyistä, mutta on myöhemmin laajentunut myös museorakennuksen ulkopuolelle. Kyselyvastauksistani 17 prosenttia yhdisti perusnäyttelyn opetuskäyttöön ulkona tapahtuvaa toimintaa. Lisäksi ulkona järjestetään perusnäyttelystä riippumattomia kävely-

¹ Vrt. Palviainen 2000, 122; Hooper-Greenhill 1994, 230.

² Palviainen 2000, 122

³ Adolfsson 1987, 32–33.

⁴ Museologian professori Janne Vilkkuna nimittää reseptioliberalismiksi sitä, että kävijät voivat tulkita näyttelyntekijöiden valitsemat objektit, näyttelykielen ja tekstit omalla tavallaan. (J. Vilkkuna, henkilökohtainen tiedonanto 1.6.2006.)

kierroksia⁵, rakennetun ympäristön inventointiharjoituksia⁶, opastettuja maastoretkeä⁷, eräopaskursseja⁸ ja leirikoulutoimintaa⁹. Ulkotoiminnassa on ympäristönhoitotalkoissa¹⁰ ja itse tehden tutustuttu menneiden sukupolvien elämään teemaviikkojen aikana¹¹.

Nykymuotoinen opetustoiminta ei olisi mahdollista ilman pitkää demokratisoitumiskehitystä, jonka aikana museolaitos on vähitellen tullut kiinteämmäksi osaksi yhteiskuntaa ja museokävijöiden elämää. Museolaitos on pyrkinyt demokratisoitumaan ainakin kolmessa murrosvaiheessa. Ensimmäinen demokratisoitumisaalto alkoi siitä, kun kokoelmia avattiin yleisölle 1700-luvun puolivälissä. Valistusfilosofia ja Ranskan vallankumous sysäsivät tasa-arvoisuuden idean liikkeelle.¹² Englannin parlamentti säätöi vuonna 1753 asetuksen, jonka mukaan kokoelmien piti avautua yleisön hyödyksi. British Museum avattiin yleisölle vuonna 1759¹³, Yhdysvaltojen ensimmäinen museo perustettiin Charlestoniin 1773 ja Pariisin Louvre avattiin yleisölle 1793.

KUVA 1 British Museum avattiin vuonna 1759. Ulkotilan kasvit ja veistokset liittyivät Afrikan kulttuurista kertovaan vaihtuvaan näyttelyyn. Kuvasin 13.5.2005. Kuva: Kirsi Hänninen. Myös muut tutkimuksen kuvat ovat tekijän ottamia paitsi kuva 15.

⁵ esim. KY9; KY46; KY64; KY86; KY89; KY tarkoittaa kyselyä.

⁶ KY31; KY84

⁷ INF20; KY21; KY33; KY88; KY93

⁸ KY17

⁹ KY5; KY67; INF11, 13, 196; INF18, 20, 290

¹⁰ KY93

¹¹ INF11, 13, 205; KY17; KY19; KY26

¹² Heinonen & Lahti 2001, 34–40.

¹³ Thackray & Press 2001, 18–19, 24

Ranskan vallankumouksen esimerkki museosta kansallisen identiteetin symbolina levisi nopeasti Eurooppaan¹⁴ ja nationalismi vaikutti kansallismuseoiden perustamiseen. 1700-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun tapahtunutta museoiden avautumista yleisölle kutsun ensimmäiseksi demokratisoitumisaalloksi.¹⁵

Museolaitoksen alku sijoitetaan toisinaan 1850-luvulle, koska tuolloin syntyi monia ammattimaisesti ylläpidettyjä avoimia kokoelmia. Ajatus kansallisvaltiosta ja käsitys kasvatuksen vaikutuksesta kansalaisiin olivat taustana museoiden yleisökäytön laajentamisessa.¹⁶ Suomen taideyhdistyksen kokoelmat avattiin yleisölle vuonna 1863, ja taideteollisuusyhdistyksellä oli oma museonsa. Nämä molemmat muuttivat Ateneum-rakennukseen vuonna 1887. Valtion historiallinen museo muodostettiin Helsingin yliopiston, ylioppilaskuntien ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmista vuonna 1893.¹⁷

Suomalaisessa museohistoriassa Solveig Sjöberg-Pietarinen erottaa kolme sukupolvea: kerääjät, säilyttäjät ja välittäjät. Ajallisesti niitä ei voi sijoittaa absoluuttisiin vuosilukuihin, vaan jokaisella museolla on sukupolvensa kuten kullakin perheellä ja suvulla.¹⁸ Välittäjien harjoittama opetus ja kasvatustoimintojen invaasio tapahtui 1960-luvulta lähtien. Kun aikaisemmin kansallinen ideologia ja valistus olivat asettaneet kasvatustoiminnan sivistävyyden tavoitteet, nyt kasvatustoimintaa pyrittiin perustamaan tieteelliselle pohjalle. Kehitykseen vaikuttivat vapaa-ajan lisääntyminen ja uudenlainen sosiaaliseen tasavertaisuuteen pyrkivä demokratia-ajattelu, jonka mukaan museoiden palveluja haluttiin jakaa tasaisesti asuinpaikasta ja sosiaalisesta asemasta riippumatta. Myös maailmansodilla oli vaikutuksensa tarpeeseen jäsentää uudestaan historiaa.¹⁹

Museoiden toisen demokratisoitumisaallon ajoitan ulottuvan 1960-luvulta 1980-luvulle, jolloin opetustoimintoja kehitettiin, kulttuuripalvelut yhteiskunnallistuivat ja museoala ammatillistui, kun valtio alkoi rakentaa aikaisempaa kiinteämpää organisaatiota kulttuurin tukemista varten ja uusia virkoja perustettiin. Julkishallinto alkoi ohjata kulttuuripolitiikkaa aiempaa voimakkaammin.²⁰ Janne Vilkinson mukaan valtion vaurastuminen ja Ruotsista omaksuttu kansalaisten sosiaalisen yhdenvertaisuuden periaate johtivat sivistyspalvelujen paranemiseen. 1970-luvulla asetettiin museoalan kannalta merkittäviä komiteoita työskentelemään. Ensimmäisen tehtävänä oli selvittää museoiden aluehallintoa ja valtionavun järjestämistä. Toisen komitean tehtävänä oli selvittää kuvataidemuseoiden asemaa ja kolmannen komitean rakennussuojelua koskevaa lainsäädäntöä.²¹ Ajan demokratisoitumisvaatimukset ilmenivät myös siinä, että museonäyttelyiltä ja -kokoelmilta alettiin vaatia kaikkien yhteiskuntaryhmien

¹⁴ Drake 1995, 10

¹⁵ Vrt. Heinonen & Lahti 2001, 34–40.

¹⁶ Hooper-Greenhill 1992; Aurasmaa 2002, 303.

¹⁷ Drake 1995, 13.

¹⁸ Sjöberg-Pietarinen 1997, 6.

¹⁹ Heinonen & Lahti 1996, 190–191; Heinonen & Lahti 2001, 69; Vilkinson 1998, 106.

²⁰ Ahmio 1999, 12; Vilkinson 1998, 106.

²¹ Vilkinson 1998, 106.

edustavuutta. Yhteiskuntakriittinen ajattelutapa ilmeni Ruotsissa näyttelyiden sisällössä ja esitystavassa, Riksställningar-kiertonäyttelyiden tuottamisessa ja vuonna 1973 aloitetussa Samdok-tallentamisprojektissa, jossa pyrittiin tallentamaan laajasti väestön nykyajan kulttuuria. Suomessa työläiskulttuurin esiinmarssi ilmensi demokratisoitumista ja sai manifestaationsa vuonna 1982 yleisölle virallisesti avatussa Amurin työläismuseossa ja vuonna 1993 perustetussa Työväen keskusmuseossa.²²

Museopalvelujen tasoa paransi 1960–1980-luvuilla tapahtunut uusien museovirkojen perustaminen. Museoala ammatillistui kun sivutoimisten museonhoitajien sijasta palkattiin täysipäiväisiä museonjohtajia.²³ Museolehtoreiden ammattikunta syntyi tämän toiseksi demokratisoitumisaalloksi kutsumani kehitysjakson aikana²⁴. Kyselyyni vastanneista 20 % oli aloittanut museouransa jo kyseisellä ammatillisten museovirkojen perustamisen kaudella. 1980-luvulla museoala laajeni, mikä näkyy aineistossani siinä, että 43 % vastanneista on työskennellyt museoalalla 1980-luvulta alkaen. Vastajista 33 % on työskennellyt alalla 1990- tai 2000-luvulta lähtien. Kolme vastaajaa ei ilmoittanut museoalalle tulonsa ajankohtaa.²⁵

Ympäristökasvatuksen leviäminen museoihin ajoittuu museotoiminnan kolmanteen demokratisoitumisaaltoon, joka on mielestäni alkanut siitä kun erityisryhmien tarpeita on alettu ottaa huomioon 1990- ja 2000 -luvulla. On alkanut vilkas keskustelu museoiden saavutettavuudesta ja esteettömyydestä. Opetustoimintaan on pyritty kehittämään uusia menetelmiä ja luomaan jopa innovaatioita, niin että vammautuneet, lapset ja eri etniset ryhmät voisivat osallistua.²⁶ Museoiden saavutettavuuden paraneminen on näkynyt kotimaassamme erityisesti 1990-luvulta alkaen erilaisissa projekteissa ja näyttelyissä. Museoiden saavutettavuus jakautuu eri osa-alueisiin, joita ovat: asenteellinen, fyysinen ja eri aistien avulla saavutettavuus, kulttuurinen, sosiaalinen, taloudellinen, tiedollinen sekä tiedotuksen ja päätöksenteon saavutettavuus²⁷. Muutamat haastateltavistani pitivät museon opetustoiminnan ajankohtaisena ja tulevaisuuden haasteena erityisryhmille suunnattavan opetustoiminnan kehittämistä²⁸ ja koelmien saavutettavuuden lisäämistä tietotekniikan avulla museosta kaukana asuville²⁹.

Museoiden saavutettavuuden parantamisen yksi lähtökohta on YK:n yleisohjeissa, joissa painotetaan, että vammaisilla on oltava yhdenvertainen osallistumismahdollisuus kulttuurielämään. Pohjoismaat ovat asettaneet museopoliittiseksi tavoitteekseen saattaa museoiden palvelut kaikkien ulottuville. Pohjoismainen vammaisasian yhteistyöelin ja Pohjoismaiden Museokomitea

²² Sjöberg-Pietarinen 2004, 52, 183, 227.

²³ Viikuna 1998, 106, 158.

²⁴ Heinonen & Lahti 2001, 180

²⁵ KY1–KY94.

²⁶ Ks. esim. Dierking 1996, 27; McGinnis 1996, 97–98.

²⁷ Taivassalo 2003, 6

²⁸ INF5, 5, 58; INF6, 6, 68

²⁹ INF17, 19, 275, 277

järjestivät vuonna 1998 seminaarin museotoiminnan saavutettavuudesta. Seminaarissa tehtiin aloite fyysisen esteettömyyden ja tiedollisen saavutettavuuden parantamisprojektista pohjoismaisissa museoissa. Valtion taidemuseo Suomesta sekä museoita Ruotsista, Norjasta ja Tanskasta osallistui projektiin.³⁰

Kulttuuri- ja luonnonperinnön jakaminen pyrkii yhteisten kokemusten ja tietojen tuottamiseen. Se on osa tiedollista saavutettavuutta. Latinankielinen sana *communicatio* tarkoittaa alun perin yhteiseksi tekemistä, jonkin jakamista toisten kanssa³¹. Keskustelu yhteisestä kulttuuriperinnöstä heijastaa demokraattisuuden ja kansalaisten osallisuuden korostamista. Museoammattilaiset ovat omaksuneet kulttuuriperinnön käsitteen, mikä ilmeni myös tekemistäni haastatteluista³².

Museoliiton toteuttaman viimeisimmän valtakunnallisen kävijätutkimuksen mukaan mielikuva museoista kulttuuriperinnön säilyttäjinä on vahvistunut³³. Kulttuuriperinnön säilyttäminen kuvastanee staattisempaa näkemystä kuin yhteisesti jaettu kulttuuriperintö. Museoiden kulttuuri- ja luonnonperintö on niiden ulottuvilla, jotka niiden palveluja käyttävät. Kävijätutkimuksen mukaan vuoden 2002 aikana museoissa oli käynyt 46 % vastaajista³⁴. Noin puolet otannassa olleista kansalaisista ei ollut vuoden aikana kosketuksissa museotiloissa välitettyyn kulttuuri- ja luonnonperintöön, mutta osa heistä on voinut käyttää Internetin museopalveluja, lukea museoiden tuottamia julkaisuja, seurata museoasiantuntijoiden tuottamaa informaatiota tiedotusvälineissä tai havaita ympäristössään museoiden vaikutuksesta suojeltuja kohteita. Museoiden vaikuttavuutta ei voida mitata enää vain museorakennuksissa sijaitsevien palvelujen käyttämisenä.

Opetusministeriö ja Museovirasto ovat syksystä 2005 alkaen kehittäneet museoiden arviointia julkisten kulttuuripalvelujen tuottajana. Arviointimalli on kaksiosainen. Yhtenä arvioinnin kohteena on museoiden ydintoiminta ja toisena välittävät mekanismit ja tukiprosessit kuten johtaminen, organisointi, henkilöstö, resurssit ja kumppanuudet. Arviointityön yhtenä lähtökohtana on yhteiskunnan muutossuuntien tunnistaminen.³⁵ Myös väitöstutkimukseni lopussa esittelemä sosiokulttuurinen säätelymekanismi kuvaa yhteiskunnassa toimivan museon muutosprosesseja. Museoviraston arviointityön ollessa vielä kesken on vaikeaa tietää, pystytäänkö arvioinnissa mittaamaan museoiden vaikuttavuutta instituution julkisten tilojen ulkopuolella.

Demokratisoituminen laajentaa kohderyhmiä ja kohteiden aiheita. Museon seinien sisäpuolelta on astuttu muinaisjäännösten luokse ja järjestetty kaupunkikävelyjä. Museo 2000 museopoliittisen ohjelman mukaan kulttuuri- ja luonnonperintöä tulee välittää kaikille kohderyhmille tarjoamalla korkeatasoista opetusta. Museoista ja kulttuuriympäristöstä olisi tehtävä pedagogisten keinojen avulla oppimisympäristö. Toimikunta esittää, että museot laativat pitkän

³⁰ Svensson 2003, 7, 13.

³¹ Fornäs 1998, 173

³² esim. INF4, 4, 95; INF9, 10, 106; INF11, 13, 193; INF17, 19, 10; INF20, 22, 45

³³ Taivassalo 2003, 47

³⁴ Taivassalo 2003, 49

³⁵ Museoiden arviointitoiminnan kehittäminen 2006. Aluksi arvioitavia museoita on vain kahdeksan, mutta tavoitteena on että hankkeessa kehitetään museotoimintaa laajemmin kattava arviointimalli; Karvonen 2006.

tähtäimen opetussuunnitelman, jonka tavoitteiden mukaisesti opetusta kehitetään.³⁶ Mielenkiintoista on, että esitys kannustaa museoita opetussuunnitelmien tekemiseen, kuten muissa oppilaitoksissa on tapana tehdä. Uutena tavoitteena on astua epämuodollisen opetuksen sektorilta kohti määritellympää ja kohdenetumpaa opetusta. Pari museoammattilaista piti ajankohtaisena haasteena tavoitteellisen opetussuunnitelman kehittämistä³⁷ ja muutamat museot ovat jo luoneet opetussuunnitelman³⁸.

3.2 Kulttuurihistoriallisten näyttelyiden muutosten yhteys kansatieteeseen ja ympäristökasvatukseen

Koska museoiden opetustoiminnan perustana aikaisemmin pidettiin kokoelmia ja näyttelyitä, tarkastelen tässä luvussa näyttelyissä tapahtuneita muutoksia ympäristökasvatuksen esteinä ja mahdollisuuksina. Museoiden perusnäyttelyiden kieleen ovat vaikuttaneet yksilölliset, tieteelliset, ajalliset ja muualta omaksumat vaikutteet. Kansatieteen tutkimussuuntaukset ovat vaikuttaneet kulttuurihistoriallisten museoiden esitystapoihin³⁹.

Etnologi Solveig Sjöberg-Pietarinen on havainnollistanut lisensiaatin työssään ja väitöskirjassaan, miten yksilön museonäkemykset muovaa instituution ajattelutapaa ja näyttelyiden luomista⁴⁰. Sjöberg-Pietarisen humanistisen tutkimuksen antina on ennen kaikkea paljastaa instituution rakenteiden takaa yksilöllisen kokemuksen vaikutus museotyöhön. Etnologit ja antropologit ovat tutkineet instituutioiden rakenteiden yhteyttä kulttuuriin esimerkiksi funktionalistisesti ja strukturalistisesti⁴¹, kun taas yhteiskuntatieteilijät ovat analysoineet rakenteita ja vallan olemusta yhteiskuntajärjestelmän osana⁴².

Mistä sitten näyttelyitä tehneen tai tekevän yksilön museonäkemykset koostuu? Koulutus opiskeluvaiheeseen ja elämäkokemus heijastuvat näyttelyiden tekemiseen ja aiheen tarkasteluun sisä- tai ulkopuolelta. Näyttelyiden tekemiseen vaikuttavat kyseisen ajan tarjoamat edellytykset, mahdollisuudet ja arvot. Museoalalla on vallinnut eri aikoina erilaisia arvostuksia ja normeja. Kunakin aikana vallitseva tieteellinen ajattelu voi antaa mahdollisuuksia, mutta myös sitoa ajattelua.⁴³ Tieteellisen ajattelun muuttuminen ja maailmankuvalliset muutokset voivat näkyä opetustoimintaan omaksutuissa innovaatioissa.

³⁶ Museo 2000 museopoliittinen ohjelma 2000, 65.

³⁷ INF17, 19, 277; INF20, 22, 319–320

³⁸ INF9, 10, 240–241, 256; Suomen metsämuseosäätiö, toimintasuunnitelma 2004, 10–11; INF14, 15, 216

³⁹ Carlen 1990

⁴⁰ Sjöberg-Pietarinen 1997, 4, 9, 185; Sjöberg-Pietarinen 2004

⁴¹ Sarmela 1984, 32–35

⁴² ks. Massa 1998, 17

⁴³ Sjöberg-Pietarinen 1997, 35, 39, 82.

Käytännössä 1900-luvun alkupuolella vallitsi kolme näyttelyperiaatetta museoissa: typologiset sarjat, alueelliset esineryhmät sekä interiöörit, eksteriöörit ja dioraamat⁴⁴. Typologinen metodi oli omaksuttu arkeologiasta kansatieteeseen. Evolutionistisen kehitysoopin mukaisesti ajateltiin, että kulttuurimuodot ovat kehittyneet yksinkertaisesta monimuotoisempiin. Esineitä tutkittiin niiden muodon perusteella. Suomen Kansallismuseon näyttely rakennettiin typologiselta pohjalta. Alueelliset esineryhmät liittyivät kansatieteessä vallinneeseen alueellishistorialliseen metodiin, jossa kartoitettiin esineen ja ilmiön alkuperää, ikää ja levinneisyyttä.⁴⁵

Ruotsalainen Artur Hazelius loi Tukholman Skansenin ja Nordiska Museetin näyttelyihin eksteriöörejä ja interiöörejä, joita on myös kutsuttu dioraamoiksi. Interiööreissä oli olennaista, että esineet esitettiin omassa kontekstissaan. Niiden miljöössä oli ajan ja yhteiskuntaluokan mukainen sisustus pukunukkeineen. Skansenilla elävät ihmiset esiintyivät kansanpuvuissaan pukunukkejen sijasta. Skansenin ulkomuseossa Hazelius piti tärkeänä rakennusten ja niiden sisustusten yhdistymistä ulkotilan puutarhoihin, lintuihin ja muihin eläimiin.⁴⁶ Hänen luomansa näyttelykieli vaikutti suomalaisten etnografisten kokoelmien keräämiseen ja museonäyttelyiden esitystapaan⁴⁷.

Ulkomuseo oli 1800-luvun jälkipuolen skandinaavinen innovaatio⁴⁸, koska Skansen oli maailman ensimmäinen ulkomuseo, josta tuli esikuva eri puolille maailmaa perustetuille ulkomuseoille⁴⁹. Vuonna 1891 avattu Skansen viritti Suomessa suunnitelmia laajan ulkomuseon luomiseksi. Vuonna 1906 avattiin Turun linnanpuiston ulkomuseo⁵⁰ ja vuonna 1909 Helsinkiin Seurasaaren ulkomuseo. Sen perusti Axel Olai Heikel (1851–1924), joka oli suomalais-ugrilaisen kansatieteen tutkija ja arkeologisen toimiston, myöhemmin muinaistieteellisen toimikunnan, intendentti. Seurasaaren ulkomuseo liitettiin Kansallismuseoon vuonna 1913, joten Muinaistieteellinen toimikunta valtion laitoksena alkoi ylläpitää sitä.

Kansatiede oli erityisesti alkuvaiheessaan sitoutunut museotyöhön, koska samat kansatieteilijät työskentelivät yliopistoissa ja museoissa. Kansatieteen pioneeri A. O. Heikel nimitettiin suomalais-ugrilaisen kansatieteen dosentiksi vuonna 1889, mutta hänen opetustyönsä rajoittui vain yhteen luentosarjaan. Toinen pioneeri U. T. Sirelius kutsuttiin vuonna 1921 suomalais-ugrilaisen kansatieteen professoriksi Helsingin yliopistoon, mutta professorinvirkansa ohella hän toimi Kansallismuseon kansatieteellisen osaston johtajana.⁵¹

Interiööriä, eksteriööriä ja dioraamaa voidaan pitää innovaatioina, jotka uudistivat näyttelykieltä kohti kokonaisvaltaisuutta. Niitä voi kutsua esteettisen ja typologisen näyttelymetodin jälkeen miljöönäyttelyiksi. Artur Hazelius loi

⁴⁴ Sjöberg-Pietarinen 1997, 127

⁴⁵ Anttila 1997, 12, 15.

⁴⁶ Nyström 1998, 68–69.

⁴⁷ Schvindt & Sirelius 1922, 3–4

⁴⁸ Sjöberg-Pietarinen 2004, 291

⁴⁹ Davis 1999, 48

⁵⁰ Korhonen 1989, 114

⁵¹ Anttila 1997, 11–12; Niiranen 1987, 21, 55–56; Lehtonen 2005, 20–22.

eksteriöörin ja interiöörin yhdistelmän, jossa taustana oli maalauksellinen näkymä ulos.⁵² Aluksi interiöörejä arvosteltiin epätieteellisinä ja teatterimaisina, mutta niistä tuli tieteellisesti legitimoitu metodi siinä vaiheessa, kun kansankulttuurin tutkijat olivat yhteydessä kotiseutupiireihin ja alkoivat sisäistää Sigurd Erixonin 1920-luvulla luomaa tilan, ajan ja sosiaalisuuden ulottuvuutta. Ne vaikuttivat museoesineiden yhdistämiseen alueeseen ja kontekstiin. Interiöörit rakennettiin yleensä historiatieteiden pohjalta.⁵³

Funktionalismi vaikutti 1930-luvulta alkaen museonäyttelyihin, koska realistisen näyttelyn luominen vaati esineen funktion ja ympäristön kuvaamista⁵⁴. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori Kustaa Vilkun mukaan funktionalismissa oli kyse tarkoituksenmukaisuuden laista. Talonpoikaiskulttuurin esineet olivat muotoutuneet käyttökonekansa, ympäristönsä ja tehtävänsä vaikutuksesta.⁵⁵ Funktionalistinen metodi antoi mahdollisuuden luonnon ja kulttuuriympäristön kuvaamiseen näyttelyissä, koska esimerkiksi kalastusvälineiden tarkoituksenmukaisuuteen vaikuttivat luonnonolosuhteet kalojen käyttäytymisineen ja vuodenaikojen vaihteluineen⁵⁶.

Ekologinen funktionalismi pitää kulttuurin tuotteita yhteisöjen sopeutumisena omaan luonnonympäristöönsä⁵⁷. Luonnon ja kulttuurin keskinäisten yhteyksien löytäminen museonäyttelyissä on helpottunut kulttuuriekologisten selitysmallien ansiosta. Kulttuuriekologinen tutkimushaara syntyi 1930-luvulla Yhdysvalloissa⁵⁸, mutta suomalaisessa tiedekeskustelussa se tuli näkyvästi esille kulttuuriantropologi Matti Sarmelan paikalliskulttuurin rakennemuutostutkimuksen⁵⁹ sekä kulttuuriantropologi Jukka Pennasen (1979) ja kansatieteilijä Outi Tuomi-Nikulan (1982) kalastusta käsittelevien väitöskirjojen johdosta. Pennanen käytti kulttuuriekologista viitekehystä käsikirjoittamassaan Saamelaismuseo Siidan perusnäyttelyssä 1990-luvulla⁶⁰. Kulttuuriekologista viitekehystä on hyödynnetty myös muiden museoiden näyttelyissä⁶¹. Ekologiset suhteet säätelevät innovaatioidenkin omaksumista⁶². Kulttuuriekologinen viitekehys tuo esille resurssien rajallisuuden, muttei automaattisesti johda kulttuurikritiikkiin ja ympäristökasvatukseen.

⁵² Ågren 2004, 137–139; Carlén 1990, 83. Viime vuosikymmeninä Suomessa rakennettuihin interiööreihin ei ole useinkaan yhdistetty luontoa. Kulttuurihistoriallisiin museoihin on luotu luontoa ja kulttuuria yhdistäviä dioraamoja. Eksteriöörit usein kuvaavat rakennusten julkisivua, mutta niihin voitaisiin yhdistää esimerkiksi puutarhaa, puistoa tai laajemmin muuta ulkotilaa. (Omat havaintoni ja valokuvani Suomen museoista.)

⁵³ Sjöberg-Pietarinen 1997, 115, 119.

⁵⁴ Sjöberg-Pietarinen 1997, 129–130

⁵⁵ Vilkuna 1989b, 68.

⁵⁶ Vilkuna 1989a, 112–124

⁵⁷ Sarmela 1989, 34–37

⁵⁸ Ruotsala 2002, 68

⁵⁹ Sarmela 1979b

⁶⁰ Pennanen 2000, 13–17

⁶¹ omat havaintoni Keski-Suomen ja Satakunnan museoista

⁶² Anttila 1976, 13

Edellä kuvattuja näyttelyperiaatteita löytyy vielä nykyisinkin museoista, ja aiemmat tutkimussuuntaukset elävät uusina sovelluksina etnologiassa ja antropologiassa. Tutkimissani paikallis-, maakunta-, erikois- ja keskusmuseoissa on interiöörejä ja esineryhmiä.⁶³ Kun niitä tarkastellaan ympäristökasvatuksen näkökulmasta, niin ehdottomana edellytyksenä on ympäristön huomioiminen kontekstina. Typologisessa sarjassa ympäristöyhteyttä ei ollut näkyvissä kuten funktionalistisessa metodissa. Alueellisissa esineryhmissä esineiden levinneisyys oli pääasiassa, mutta luonto tai sosiaalinen ympäristö jäivät vähälle huomiolle.

Interiööreille on ollut ominaista yhteys sosiaaliseen ympäristöön ja toisinaan myös alueeseen. Interiööri kuvailee ympäristöä, muttei useinkaan problematisoi sitä. Ongelmasuuntautuneissa interiööreissä tuodaan objektien ja kertomusten avulla esille yhteiskunnallisia ongelmia⁶⁴. Interiöörejä rakennettaessa ei yleensä ole lähdetty liikkeelle kulutuksen tai ympäristövaikutusten näkökulmasta. Interiöörien syntyaikoina ei vielä määriteltyä ympäristöhistoriaa eikä ympäristökasvatusta tunnettu. Esineisiin kohdistuva tutkimus ei ollut kulttuurikriittistä, vaan pikemminkin säätyläis- ja agraarikulttuuria ihailevaa tai kunnioittavaa. Interiöörille on ominaista että se keskittyy sisätilaan, joten sen suhde ulkotilaan tulee vain esineviitteiden kautta esille, joten ympäristökasvatuksen kannalta perinteisellä interiöörillä on rajoituksia. Nykyisten interiöörien käyttö ympäristökasvatuksessa vaatii uudelleen arviointia ja ongelmakeskeisten opetusmenetelmien liittämistä interiööreihin.⁶⁵

Eksteriöörin eli ulkotilan luominen sisätiloihin on saanut vaikutteita kaupunkikuvasta ja ulkomuseoista, kuten Tukholman Skansenista ja Helsingin Seurasaaresta. Tutkiessani Pohjois-Pohjanmaan museon perusnäyttelyä 1990-luvulla havaitsin, että näyttelyyn rakennetut julkisivut elollistavat kaupunkikuvaa, vaikka niiden mittakaavaa on jouduttu suhteuttamaan tilaan ja kävijöiden havaitsemiskykyyn. Ne oli sijoitettu tilaan siten, että kävijät voisivat kuvitella kävelevänsä Kirkkokadun varrella ja eläytyvänsä ikkunoista näkyvien toimintojen tarkkailijoiksi tai palveluiden käyttäjiksi.⁶⁶ Eksteriöörejä on lisäksi muun muassa Nurmeksen museon perusnäyttelyssä ja nykyaikaistettuna, teknisenä sovelluksena Keski-Suomen museon perusnäyttelyssä.

Kulttuurihistoriallisiin museonäyttelyihin sisältyy paloja luonnosta ja rakennetusta ympäristöstä, joihin opastuksessa voi liittää ympäristökasvatusta, mutta niiden lisäksi tarvitaan ongelmakeskeisiä menetelmiä, kuten harjoituksia ja pohdintaa. Museoiden perusnäyttelyissä ympäristöä on havainnollistettu pienoismalleilla ja elokuvilla, esimerkiksi Lapin maakuntamuseossa, Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lustossa sekä Pohjanmaan museon ja Metsähallituksen Terranova -luontokeskuksessa.⁶⁷

⁶³ Esim. Kainuun maakuntamuseossa; Lapin maakuntamuseossa; Museokeskus Vapriikissa; Nurmeksen museossa; Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lustossa ja Tuusulan Klaavolassa.

⁶⁴ Sjöberg-Pietarinen 2004, 253, 259

⁶⁵ Hänninen 2000.

⁶⁶ Hänninen 1994, 68–69.

⁶⁷ Hänninen 2000; Omat havaintoni ja valokuvani kyseisistä museoista vuosilta 2003–2005.

KUVA 2 Interiööri kuvailee sisätilaa historiallisesti, muttei yleensä problematisoi ympäristöä. Jugend-ajan asumisen kuvaus Pohjois-Pohjanmaan museon edellisessä perusnäyttelyssä vuonna 1993.

KUVA 3 Keski-Suomen museon perusnäyttelyssä kerrotaan Jyväskylän kaupunkikuvasta ja erityisesti Kauppakadusta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa valaistujen eksteriöörien avulla. Museon opetustoiminta sai ympäristökasvatuspalkinnon Suomen Ympäristökasvatuksen Seuralta vuonna 2004⁶⁸. Kuvasin 10.4.2005.

⁶⁸ Kärki 2004, 20

Suomalaiseen näyttelytoimintaan on saatu innoitteita ulkomailta ja vuonna 1923 perustetun Museoliiton museokursseilta. Etenkin 1930–1950-luvuilla Museoliiton neuvontatoiminta vaikutti näyttelykieleen. Museoliitto järjesti vuodesta 1928 alkaen museokursseja, joilla neuvottiin näyttelyiden tekemisessä.

Vilkuna kritisoi kurssien yhtenevää ohjelmaa siitä, että ne samankaltaistivat museoiden näyttelyitä opettamalla oikeaoppisia työtapoja, mutta ne olivat myönteisessä mielessä luomassa museoväestä yhtenäistä museoalaa.⁶⁹ Alan yhtenäistymiseen vaikuttivat todennäköisesti muutkin yhteiset kokoontumiset, kuten museo- ja neuvottelupäivät. Tutkimani museoammattilaiset osallistuvat edelleen museopäiville, hakevat uutta tietoa Museoliiton seminaareista ja matkustavat ulkomaille seminaareihin ja museoihin⁷⁰.

Näyttelyitä 1930-luvulla luonut Hulda Kontturi sai kokemuksia Skandinavian ja amerikkalaisten museoiden opetus- ja opastustoiminnasta. Hän toimi Museoliiton vakinaisena museoneuvojana vuosina 1946–49, mutta osallistui jo 1930-luvulta alkaen neuvontahankkeisiin.⁷¹ Museoliitto neuvoi ja välitti työntekijän paikallismuseoille näyttelyiden suunnittelua ja toteuttamista varten 1930-luvulta 1970-luvulle saakka. Työskentelymuoto päättyi siksi, että museoihin tuli virkoihin akateemisten museoaineiden koulutuksen saaneita henkilöitä, mutta varsinaista museologian opetusta ei tuolloin vielä Suomessa tunnettu.⁷²

Esa Kahilan suunnittelemat Lounais-Hämeen (1936) ja Kuopion perusnäyttelyt (1938) uudistivat suomalaista näyttelykieltä, kun niissä esitettiin esineryhmien sijasta kulttuurikuvia. Museonäyttelyiden tekijät saivat Museoliiton matkastipendejä Skandinaviaan ja Saksaan vuonna 1938, jolloin Kahila sai Skandinavian-opintomatkaa varten apurahan⁷³, mutta matkalta saadut vaikutteet eivät ole voineet olla syynä kokonaisvaltaisempaan näkemykseen, koska Forssaan luotu Lounais-Hämeen näyttely oli valmistunut jo vuonna 1936.⁷⁴

Itse asiassa tohtori Julius Ailio esitti jo ensimmäisillä museopäivillä vuonna 1923, että kulttuurihistoriallisten museoiden tehtävänä oli luoda yleisölle kulttuurikuvia⁷⁵, mutta Esa Kahila joutui keksimään käytännön keinoja kulttuurikuvan toteuttamiseen näyttelyssä. Kehityskulku osoittaa jälleen sen, että ensin julkisesti tuodaan esille innovatiivinen visio ja useiden vuosien viiveellä toinen henkilö toteuttaa vastaavan ajatuksen käytännössä. Toteuttajan ei tarvitse välttämättä olla kuullut uudesta ajatuksesta julkisessa tilaisuudessa, koska hän voi omassa ajattelussaan päätyä vastaavaan tulkintaan.

Kulttuurikuvasta seuraava askel kokonaisvaltaisuuteen on luoda ympäristökuva, jossa luonto ja kulttuuri yhdistyvät toisiinsa. Luonnon ja kulttuurin yh-

⁶⁹ Vilkuna 1998, 62–64.

⁷⁰ INF6, 7, 97; INF7, 8, 108; INF8, 9, 130; INF10, 12, 170

⁷¹ Vilkuna 1998, 54–55, 82, 98, 121.

⁷² Vilkuna 1998, 123.

⁷³ Vilkuna 1998, 55

⁷⁴ Kahilan uudistava vaikutus päättyi talvisodassa menehtymiseen vuonna 1940 (ks. Vilkuna 1998, 68, 79).

⁷⁵ Ailio 1923, 19

distäminen museon perusnäyttelyssä on yleistynyt etenkin 1990-luvulla, joten ainekset ympäristökuvan luomiseen ovat olemassa⁷⁶.

Näyttely on kulttuurinen kuvaus spatiaalisesta ympäristöstä, joka sisältää kertomuksen ja visualisoinnin. Luonnon ja kulttuuriympäristön kuvaukset tarjoavat ihmisille tiedollisia keinoja älyllistää ympäristöä ja hallita sitä tiedon, käsitteiden ja toimintojen avulla. Kukin kulttuuri ja sen edustajat luovat omanlaisiaan esityksiä ympäristöstä, koska niihin vaikuttavat tekijöiden koulutuksessaan ja kokemuksessaan omaksumat tavat ajatella ja suhtautua ympäristöön.⁷⁷ Museoiden ympäristön kuvaukset näyttelyissä voidaan ymmärtää piilevänä haluna vaikuttaa tiedollisesti ja aistillisesti kävijöiden ympäristösuhteeseen.

Museologian opetuksen aloittaminen suomalaisissa yliopistoissa 1980-luvulla on ollut vaikuttamassa museoiden opetustoiminnan kehittymiseen. Museoliitossa työskennellyt Jorma Heinonen löysi museologian oppiaineena ulkomaan matkoillaan. Hän alkoi 1960-luvulla puhua museologiasta ja kirjoitti opetuksen aloittamisen puolesta 1970–1980-luvuilla Museoliiton lehteen. Opetusministeriön kehotuksesta korkeakouluneuvosto selvitti korkeakouluissa annettavan museoalan koulutuksen kokonaistilannetta ja kääntyi Museoliiton puoleen, joka oli asettanut museologian työryhmän ja nimittänyt sen puheenjohtajaksi professori Unto Salon. Museologian arvosanaopetus alkoi lukuvuonna 1983–1984 Jyväskylän yliopistossa ja seuraavana lukuvuonna Turun yliopistossa. Museologian opetuksen asema on vahvistunut sittemmin myös Helsingin, Oulun ja Tampereen yliopistoissa sekä Åbo Akademiassa. Vuonna 1998 nimitettiin Jyväskylän yliopiston museologian professoriksi Janne Vilkuna, joka oli hoitanut yliassistentin virkaa jo vuodesta 1989 alkaen.⁷⁸ Helsinkiin museologian yliopistonlehtorin virka perustettiin vuonna 2003. Museologia on tuonut institutionaalista itsereflektiota, koska opinnäytetöissä on pystytty selittämään museon yhteiskunnallista ja historiallista jatkuvuutta sekä kyseenalaistamaan usein itsestään selvinä pidettyjä toimintatapoja⁷⁹.

Yhteenvetona voi todeta, että ulkomuseo, interiöörit ja eksteriöörit olivat omana syntyaikanaan innovatiivista viestintää. Ajatus kulttuurikuvien luomisesta oli askel kohti kokonaisvaltaista ympäristön esittelyä. Kansatieteen tutkimussuuntaukset ovat voimakkaasti vaikuttaneet kulttuurihistoriallisiin näyttelyihin, joten ympäristöetnologisella tutkimuksella todennäköisesti olisi annettavaa ympäristökuvien luomiseen näyttelyissä ja museoiden ympäristökasvatukseen.

⁷⁶ INF3, 3, 24; INF11, 13, 187; INF17, 19, 269; INF20, 22, 321, 326; omat havaintoni ja valokuvani museoista vuosilta 2002–2005

⁷⁷ Rye 2000, 108, 115, 120; Barth 1987, 87.

⁷⁸ Vilkuna 1998, 143, 175.

⁷⁹ esim. Aurasmaa 2002; kyselyyni vastanneista 22 prosenttia kulttuurihistoriallisten museoiden ja kahdeksan prosenttia luonnontieteellisten museoiden ammattilaisista oli opiskellut museologiaa.

3.3 Luontodioraamoista kohti kokonaisvaltaista ympäristöä

Suomen luonnontieteellisissä museoissa opetustoiminta on kehittynyt hitaammin kuin kulttuurihistoriallisissa, koska työn painopiste on ollut kokoelmien kartuttamisessa ja tutkimisessa. Luonnontieteelliset kokoelmat ovat karttuneet nopeasti, mutta luonnontieteellisten museoiden opetushenkilökunnan määrä ei ole huomattavasti lisääntynyt.⁸⁰ Tutkimieni luonnontieteellisten museoiden ammattilaiset kokevat, että opetustoimintaa on kehitetty viime vuosina ja sen kehittämistä jatketaan⁸¹.

Luonnontieteen kehitys on vaikuttanut museonäyttelyissä ilmenevään järjestykseen. Ruotsalainen, Upsalan yliopiston kasvitieteen professori Carl von Linné (1707–1778) loi toimivan eliölajien luokittelujärjestelmän, jossa jokaiselle eliölajille annettiin kaksiosainen tieteellinen nimi ja se luokiteltiin sukulaissuhteita kuvaaviin sukuihin, lahkoihin ja heimoihin. Kutakin hierarkian tasoa kutsutaan kategoriaksi.⁸² Luokittelujärjestelmä antoi pohjan systemaattisesti järjestetyille luonnontieteellisille näyttelyille, joissa painotetaan eliölajien keskinäisten suhteiden merkitystä. Linnén omana tavoitteena oli todellisen luonnon järjestyksen paljastaminen⁸³. Linnén järjestelmä näytti todistavan, että aineiston tieteellinen tarkastelu voisi johtaa objektiivisena pidettävään totuuteen⁸⁴.

Luokittelusysteemin mukaan järjestetyt näyttelyt ovat palvelleet erityisesti tutkijoita, kun taas dioraamalliset näyttelyt pyrkivät opetustavoitteen lisäksi viihdyttämään⁸⁵. Dioraamoja ja systemaattisia näyttelyitä on edelleen luonnontieteellisissä museoissa, jossa biologian opiskelijat ja muu yleisö voivat käyttää niitä lajintuntemuksen lisäämiseen ja elinympäristöjen ymmärtämiseen⁸⁶.

Tieteiden keskinäiset rajat ovat heijastuneet näyttelyissä ilmenevään järjestykseen⁸⁷. Ihmistä koskeva fysiologia ja vertaileva anatomia sekä kasvitiede olivat vähemmän esillä 1800-luvulla luonnontieteellisissä museoissa⁸⁸ kuin niille tyypilliset tieteenalat eläintiede ja geologia, ja jossain määrin myös paleontologia. Syy juuri näiden luonnontieteellisten tieteiden esiintuloon museoissa johtui ilmeisesti kokoelmien näytteistä ja tieteenalojen tutkimuskohteista. Ilmeisesti kasvitieteellisten näytteiden esille pano jäi vähemmälle huomiolle siksi, että niitä ei pidetty yhtä näyttävänä ja hyvin säilyvinä kuin eläimiä eikä näyttelyiden tieteelliseen ajatteluun sopivina. Ihmistä koskeva fysiologia liittyi olennaisesti sen ajan antropologian alaan, koska tuolloin tutkittiin rotujen fyysistä rakennetta ja rotu-

⁸⁰ Museotilastot 2000–2004.

⁸¹ esim. INF4, 4, 36; INF5, 5, 54–55; INF8, 9, 120; INF15, 16, 231

⁸² Bowler 1997, 142, 154.

⁸³ Bowler 1997, 154

⁸⁴ Aurasmaa 2002, 100

⁸⁵ Wonders 1993b, 34

⁸⁶ omat havaintoni ja valokuvani museoista vuosilta 2002–2005

⁸⁷ Flower 1996 [1898], 15–16

⁸⁸ esim. mt., 237

jen välisiä vaihteluja.⁸⁹ Ihmisen esittely jäi usein antropologisten museoiden tehtäväksi, mutta eri maiden museoperinteessä on eroja ja uusimmissa luonnonhistoriallisissa näyttelyissä ihmistä jo kuvataan. Ainakin Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa luonnonhistorialliset museot esittelevät ihmistä esimerkiksi anatomian, fysiologian ja alkuperäiskansojen näkökulmasta.⁹⁰ Kyselyni perusteella asenteet ovat muuttumassa siinä, että luonnontieteellisen perusnäyttelyn pitäisi kertoa myös ihmisistä. Yli puolet tutkimistani museoammattilaisista ajattelee, että luonnontieteellisen museon perusnäyttelyn pitäisi kertoa myös ihmisestä.⁹¹

Luonnon ja kulttuurin erottelu on näkynyt konkreettisesti siinä, että kunkin tieteenalan kokoelmat on eristetty usein omiin tiloihinsa. Lontoossa sijaitsevan luonnonhistoriallisen museon, silloiselta nimeltään the British Museum (Natural History), johtaja William Henry Flower kirjoitti museoesseissään vuonna 1898, että korkeakoulujen ja koulujen museoissa etnografiset, arkeologiset, historialliset ja taidekokoelmat piti erotella luonnonhistoriallisista kokoelmista mielellään eri huoneisiin. Hän suositti, että kansallisissa ja alueellisissa luonnontieteellisissä museoissa kokoelmat jaettaisiin erikseen yleisö- ja tutkimuskäyttöön. Hyvin järjestetty opetuksellinen museo oli sellainen, että näyttelyn otsikkoteksteillä luotiin pää- ja alajaot ja hyvin valittuihin lajeihin liitettiin opettavat etiketit. Kirjassaan Flower viittaa dioraamojen mahdollisuuteen siten, että ihanteellisissa tulevaisuuden museoissa voisi olla taiteellisia luonnonympäristöjen jäljennöksiä, ja kävijän tulisi voida ymmärtää lajien sopeutumista ympäristöönsä.⁹²

Flowerin museoesseitä voi pitää osallistumisena aikalaiskeskusteluun uuden museon ideasta. Siinä havainnollistuu pyrkimys kritisoida museoiden vanhoja järjestelyjä paremmin tutkijoita kuin yleisöä palvelevana ja etsiä parannusehdotuksia tulevaisuuden museoihin. 1800-luvun jälkipuolella ilmestyi suhteellisen runsaasti kirjallisuutta museokysymyksestä. Museoyhdistysten jäsenet keräsivät kokoelmia, keskustelivat vilkkaasti ja vaihtoivat uusia ideoita. Englannissa vuonna 1889 perustettu The Museums Association oli merkittävä yhdistys monesta syystä, koska se oli ensimmäinen laatuaan maailmassa, edisti alan ammattilaisten yhteistyötä sekä luetteloinnin ja opetustoiminnan kehittämistä. Flower oli yksi yhdistyksen perustajajäsenistä.⁹³

Lontooseen oli keskittynyt suuria kansallisia kokoelmia ja niiden hoitamiseen omistautuneita henkilöitä. Lontoon eläintieteellisen yhdistyksen kokoukset puolestaan lisäsivät eläintieteellisen tiedon edistymistä ja ideoiden vaihtoa.

⁸⁹ Flower 1996 [1898], 253.

⁹⁰ Asma 2001, 262; Omat havaintoni Ruotsin ja Ison-Britannian luonnonhistoriallisista museoista.

⁹¹ Kyselyvastaukset 62 % luonnontieteellisten museoiden ja 56 % kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaisista.

⁹² Flower 1996 [1898], 18–19, 48, 62. Flower sai aikaan Lontoon luonnonhistorialliseen museoon informatiiviset etiketit ja varmisti, että lajit oli tieteellisen tarkasti järjestetty vitriineihin. Hän loi museon päähalliin luonnonvalintaa ja evoluutiota käsittelevän näyttelyn, koska hän kannatti evoluutioteoriaa toisin kuin häntä edeltänyt museonjohtaja Richard Owen. (Thackray & Press 2001, 65, 100; McGirr 2000, 62.)

⁹³ Lewis 1989, 7–24.

Toisaalta yhdistykset pitivät yllä myös tieteellisiä rajoja, sillä antropologit ja luonnontieteilijät kokoontuivat eri yhdistyksiin. Esimerkiksi Ranskan antropologinen yhdistys oli hyvin elinvoimainen ja siihen kuului satoja jäseniä. Sen voimallisuus näkyi myös Pariisin luonnonhistoriallisessa museossa, jossa oli iso galleria omistettu ihmisen osteologian ja anatomian havainnollistamiselle.⁹⁴

Merkittävät kokoelmat Lontoossa, Wienissä ja Washingtonissa oli systemaattisesti luokiteltu, vaikka 1800-luvun jälkipuolen biologit eivät olleet kiinnostuneita taksonomisesta tutkimuksesta.⁹⁵ Flowerin mukaan luonnontieteissä oli edistytty elämänmuotojen löytämisessä, mikroskooppisessa tutkimuksessa, vertailevassa maantieteellisessä tutkimuksessa ja paleontologiassa. Kuitenkin Darwinin kehitysoppi herätti uudelleen kiinnostusta luokitteluun ja lajien ryhmittelyyn.⁹⁶ Englantilaisen Bowlerin mukaan kansan oli helppo ymmärtää uuden tieteen sanoma, kun näyttelyt tulkittiin evoluution käsittein. Evoluutioteoria ravisutteli tunteita ja aiheutti kiistoja Pariisissa sijaitsevassa suuressa evoluutiogalleriassa, joka avattiin yleisölle vuonna 1889.⁹⁷

Pelkkien lajien esittelemistä seurasi uudistus, jossa eläimistä muodostettiin habitaattiryhmiä, joiden alustassa jäljiteltiin luontoa. Seuraava askel olikin suuriin tiloihin luodut dioraamat.⁹⁸ Ruotsin ja Amerikan luonnonhistoriallisissa museoissa kehittyi 1800-luvun lopulla dioraama, jonka etualalla oli täytettyjä eläimiä ja aitoa maastoa, mutta taustana oli maalattu maisema. Dioraama oli innovaatio, joka uudisti luokitteluun perustuvan lajien esittelyn.

Tieteellinen maailmankuva ja yhteiskunnalliset liikehdinnät vaikuttavat näyttelyiden viitekehykseen. Luonnonhistoriallinen näyttely kehittyi ekologiseen suuntaan kuitenkin jo ennen kuin biologian itseymmärrys muuttui. Näyttelykieli muuttui systemaattisesta esittelystä ekologista kokonaisvaltaisuutta tavoitteleviksi dioraamoiksi. Ekologiaa sanan varsinaisessa merkityksessä ei tuolloin vielä tunnettu. Biologian määrittely muuttui ekologiseen suuntaan vasta dioraaman keksimisen jälkeen, kun vuonna 1916 Ernst Haeckel määritteli sen organismien ja niiden elämäntavan tutkimukseksi.⁹⁹

⁹⁴ Flower 1996 [1898], 30, 37, 178, 237.

⁹⁵ Flower 1996 [1898] 43, 47, 81, 166–167.

⁹⁶ Flower 1996 [1898], 125–127, 166–167.

⁹⁷ Bowler 1997, 234, 284, 384; Asma 2001, 170.

⁹⁸ Wonders 1993a.

⁹⁹ Wonders 1993a, 88. Eri maissa luontoa esittelevistä museoista käytetään nimitystä luonnonhistorialliset, luonnontieteelliset tai biologiset museot. Käytössä on myös yksityiskohtaisempia jaotteluja eläin- ja kasvitieteellisiin sekä geologisiin museoihin. Luonnonhistorialla on pitkä aikaulottuvuus, mutta sen ei välttämättä tarvitse sitoutua evoluutioteoriaan. Lontoon South Kensingtoniin muuttanutta museota alettiin nimittää luonnonhistorialliseksi vuonna 1881, (The British Museum (Natural History), Pariisin museota nimitetään luonnonhistorialliseksi ja samoin myös useita amerikkalaisia museoita. Luonnontieteellinen sulkee sisäänsä useita eri tieteenaloja, mutta korostaa pyrkimystä tieteelliseen edustavuuteen ja ammattimaiseen toimintaan. Käsite 'biologia' otettiin käyttöön vasta 1800-luvun lopulla, eikä sillä tuolloin ollut modernia merkitystään. 1800-lukua on pidetty pääosin amatöörimäisen 'luonnonhistorian' ja ammattimaiseksi muotoutuneen 'biologian' välisenä siirtymäkautena. (Asma 2001; Thackray & Press 2001, 19; Bowler 1997, 229–230.) 1800- ja 1900-luvun vaihteessa perustetut Tukholman ja Turun biologiset museot saivat aikanaan innovatiivisen tieteellisen nimen, koska biologian oppiala oli juuri erkaantunut. Suomessa

Taidehistorioitsija Karen Wondersin mielestä dioraamojen kehittymistä ruotsalaisena ja amerikkalaisena ilmiönä selitti osaltaan ympäristöllisen liikkeen kasvu. Villiluonnon uhanalaisuutta pidettiin ajankohtaisena ja museon tuli keräämisen ja säilyttämisen lisäksi luoda dokumentti koskemattomasta erämaaluonnosta.¹⁰⁰ Tämä ihanne on vaikuttanut pitkälti eteenpäin, niin että ihmisen jälkiä luonnossa on harvoin osoitettu luonnontieteellisissä näyttelyissä. Amerikassa luontoliike alkoi 1880-luvulla ja saavutti huippunsa 1900-luvulla. Dioraamat liittyivät liikehdinnän sanomaan siinä, että ne lisäsivät tietoisuutta uhanalaisesta luonnosta.¹⁰¹ Ruotsissa suojeluliikkeet koskivat luontoa ja talonpoikaiselämää. Niinpä Skansenin ja Tukholman biologisen museon päämäärissä oli se yhteinen piirre, että ne esittelivät kaupunkilaisväestölle katoavia maaseudun kohteita.¹⁰² Dioraaman pioneeri ruotsalainen Gustaf Kolthoff keksi luontokuvitelman idean ja täytti eläimet. Bruno Liljeforsin taustamaalaukset muodostivat merkittävän osan luontokuvitelman luomisessa. Kolthoff ja Liljefors loivat dioraamat Upsalan, Tukholman ja Södertäljen museoihin Ruotsissa.¹⁰³

Suomalaisten kulttuurihistoriallisten ja luonnontieteellisten museoiden näyttelykieli on saanut voimakkaita läntisiä vaikutteita Ruotsista. Suurimmat kotimaiset museomme Turussa ja Helsingissä sijaitsevat rannikolla, joten kontaktit Skandinaviaan ovat olleet varsin luontevia. Dioraama-innovaation toivat Suomeen turkulainen liikemies ja Ruotsin varakonsuli Alfred Jacobsson ja hänen vaimonsa Héléne, jotka lahjoittivat varat Turun biologisen museon rakentamista varten. He olivat tutustuneet vuonna 1893 perustettuun Tukholman Biologiseen museoon, jonka innoittamana he kutsuivat Turkuun museota suunnittelemaan ja toteuttamaan Gustaf Kolthoffin. Hänen poikansa Kjell Kolthoff toimi virallisena apulaisena näyttelyn toteuttamisessa.¹⁰⁴

Dioraama on edelleen elinvoimainen esittelytapa luonnontieteellisissä museoissa. Se on vallitseva metodi esimerkiksi Luonnontieteellisessä keskusmuseossa, Turun biologisessa museossa, Oulun yliopiston eläinmuseossa ja Porissa Luontotalo Arkissa. *Teknistyminen* on muovannut dioraaman uusia sovelluksia. Maalauksen asemasta taustana voidaan käyttää valokuvaa ja liikkuvaa kuvaa. Dioraamoihin on yhdistetty äänitehosteita ja muuntuvaa valaistusta.¹⁰⁵ Dioraama

nimityksissä on käytössä useita eri muunnelmia. Luonnontieteellinen keskusmuseo otti nimensä käyttöön organisaatiouudistuksessaan muuttuessaan valtakunnalliseksi Luonnontieteelliseksi keskusmuseoksi vuonna 1988, Oulussa on edelleen erikseen yliopiston geologinen, eläin- ja kasvimuseo, Kuopiossa ja Porvoossa on luonnontieteellinen museo, kun taas Forssassa on luonnonhistoriallinen museo. Porissa haluttiin käyttää Luontotalo Arkin nimeä, koska museo ei tavoitteellisesti kartuta kokoelmia. Jyväskylässä otettiin käyttöön näyttelyiden markkinointinimi Keski-Suomen luontomuseo vuonna 2002, vaikka virallisesti osaston nimi on edelleen Jyväskylän yliopiston museon luonnontieteellinen osasto.

¹⁰⁰ Wonders 1993a, 96, 148.

¹⁰¹ Wonders 1993a, 161.

¹⁰² Sundin 1981, 152–194.

¹⁰³ Haahtela 1993, 20–23.

¹⁰⁴ Haahtela 1994, 7–9.

¹⁰⁵ Omat havaintoni eurooppalaisista luonnontieteellisistä näyttelyistä.

soveltuu paremmin ympäristökasvatukseen kuin tyypologinen esittelymetodi, varsinkin jos ihminen on esitelty luonnon osana.

KUVA 4 Dioraama oli syntyäkanaan innovatiivista viestintää, mutta nyt Gustaff ja Kjell Kolthoffin Ruotsiin ja Turkuun luomat dioraamat ovat jo kulttuurihistoriallista perintöä. Dioraama on perinteisesti rakennettu luomalla maasto kivineen, kasvineen ja eläimineen taustamaalauksen eteen. Kuvasin Tukholman biologisessa museossa 19.4.2000.

Amerikan luonnonhistoriallisen museon tutkija Albert Eide Parr piti luonnonhistoriallisten museoiden haasteena kertoa ihmisen yhteiskunnallisesta vaikutuksesta luontoon. Hän piti tärkeänä luonnontieteen ja etnografian yhdistämistä näyttelyissä, koska luonnonhistorialliset museot olivat ottaneet liian vähän huomioon yhteiskunnan kasvavia ongelmia ja ekologisia muutoksia, kuten väheneviä metsä- ja vesiresursseja. Hän visioi kokonaisvaltaisesta ympäristön esittelystä kirjoituksissaan jo 1950- ja 1960-luvulla, eli häntä voi pitää museonäyttelyiden kokonaisvaltaistumisen pioneerina.¹⁰⁶

Museoiden opetustoiminnan muutoksissa on ilmennyt erilaisia prosesseja, kuten demokratisoituminen, kokonaisvaltaistuminen ja teknistyminen. Parr visioi ympäristön kokonaisvaltaista esittelyä jo puoli vuosisataa sitten ja kotimaisessa keskustelussa teema otettiin esille 1990-luvun museopäivillä¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Parr 1959; 1968.

¹⁰⁷ Parr 1959; 1968; Kostet & Haahtela 1997

4 YMPÄRISTÖKASVATUSKESKUSTELU

4.1 Ympäristöherääminen 1960-luvun lopussa ja ympäristökasvatuksen visioiminen 1970-luvulla

Museokentän ympäristökasvatuskeskustelulle on löydettävissä ajallinen ulottuvuus; milloin se alkoi seminaareissa ja julkaisuissa sekä miten se on jatkunut? Olennaisinta on löytää ympäristökasvatuskeskustelun sosiokulttuuriset ja ajalliset yhteydet sekä sen tunnusomaiset piirteet, mutta haluan myös kiinnittää huomiota kantaa ottaneiden asemaan toiminnallisella kentällä. Voin hyödyntää päätelmiäni tarkastellessani jatkossa haastatteluissa ja kyselyissä esiintyvää vastaamisen tapaa.

Yhteiskuntatieteilijä Esa Väliverronen¹ on todennut ympäristöuhkan anatomiaa tutkiessaan, että ihmisten havainnot ympäristöstä ovat sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Museoalan ympäristökasvatuskeskustelu on saanut vaikutteita kansainvälisestä kehityksestä ja ympäröivästä yhteiskunnasta, kuten tieteen tuloksista, kouluista ja tiedotusvälineistä. Ammatilliset seminaarit ovat viestintää ja niissä voidaan luoda ja ylläpitää verkostoja.

Ennen kuin ympäristön tilan haitallisista muutoksista tulee yhteiskunnallisia ongelmia, ne on ensin tulkittava, määriteltävä ongelmiksi ja tuotava yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Ongelmiksi määritellyt seikat kertovat niin niitä määrittelevistä ihmisistä kuin kohteina olevista asioista.² Ympäristöön havahtumisesta voi etsiä vaiheita: ensin asia otetaan mainintana esille, sitä määritellään tarkemmin, siitä keskustellaan julkisilla foorumeilla ja lopulta se voi vaikuttaa museoiden päätöksentekoon. Ammatillisissa seminaareissa ympäristökasvatus mainittiin, mutta sitä ei määritelty tarkemmin, joten oltiin vasta keskustelun alkuvaiheessa.

Sosiologian professori Niklas Luhmannia³ soveltaen ympäristökeskustelu etenisi kolmivaiheisesti. Latentissa vaiheessa tema tai ongelma on joidenkin

¹ Väliverronen 1996, 15

² Väliverronen 1996, 38.

³ Luhmann 1971

asiaan perehtyneiden tai eturyhmien tiedossa, mutta siitä ei ole vielä muodostunut julkista tai poliittista. Oman käsitykseni mukaan teema on aluksi pioneerien hallussa. Teeman läpimurto edellyttää sitä, että jotkut yhteiskunnalliset toimijat onnistuvat tuomaan sen julkisessa keskustelussa tietoisuuteen, jolloin se leviää. Nousun jälkeisessä kulminaatiovaiheessa teema voi olla yleisesti tiedossa, mutta siihen kyllästytään pian ja teema menettää voimansa.⁴ 1980-luvun luonnontieteellisissä museoseminaareissa ympäristöhuoli, toisin sanoen maininnat ympäristönsuojelusta ja ympäristökasvatuksesta, oli muuttumassa latentista julkiseksi. Ympäristöhuoli tuotiin ammatillisen yhteisön tietoisuuteen. Ympäristöhuoli ei ollut vielä yleisesti levinnyt niin laajaksi, että siitä olisi tehty yksi alan keskeisistä kysymyksistä.

Puheita ja tekstejä analysoitaessa olisi helppoa tuomita ne retoriikaksi. Kuitenkin asioiden määrittelyllä ja nimeämisellä on voinut olla konkreettisia seurauksia. Tutkimuksessa on todettu, että retoriikan yhtenä tehtävänä on asian tuntijoiden ja maallikkojen välisen eron tekeminen.⁵ Retoriset vaikutelmat ovat toisinaan hyvin harkittuja, mutta ne kuuluvat myös ammattikieleen ja -rooliin. Erik Wahlström on kärjistetysti huomauttanut, että ympäristöstä on tullut 1990-luvun paradigma. Eri yhteyksissä on tullut edistykselliseksi asettaa asiat ympäristöyhteyteen. Sekä politiikassa että kouluopetuksessa ympäristöasiat yhdistetään kaikkeen mahdolliseen, joten niitä käsitellään läpäisevästi.⁶ Ympäristöstä puhumisen syitä voivat olla aiheen muodikkuus ja edistyksellisyyden tavoittelu, mutta yhtä lailla syynä voi olla aito halu vaikuttaa ympäristön tilaan. Julkilausemien motiivien erottelu on vaikeaa. Toiseksi niistä ei aina löydy perustelujasi, miksi museotoimintaa pitäisi ohjata ympäristönsuojelulliseen ja ympäristökasvatukselliseen suuntaan.

Ympäristökasvatuksen omaksumiseen ja museoiden sisäiseen ympäristöheräämiseen on tarvittu kansainvälisiä vaikutteita. Pohjoismaisten luonnontieteellisten museoiden ympäristöheräämisen alkusysäykset tapahtuivat symposiumeissa 1960-luvun lopulla.⁷ Ympäristökasvatus otettiin ruotsalaisten koulujen lukujärjestykseen vuonna 1969. Kansallinen kouluvirasto tuotti sitä varten opetusmateriaalia, ja opettajille alettiin tarjota alalta täydennyskoulutusta.⁸ 1970-luvulla alettiin Suomessa puhua ympäristönsuojeluopetuksesta, koska luonnonsuojelukin oli laajentunut ympäristönsuojeluksi. Kansallinen opetus alkoi vähitellen kansainvälistyä. Suomen kouluja varten laadittiin ympäristönsuojeluopetuksen opas 1970-luvun alussa.⁹

Yhdysvalloissa museaalisen ympäristöajattelun kirjallinen ilmaisu oli *Museums and the Environment: A Handbook for Education*, joka ilmestyi vuonna 1971. Sen julkaisi American Association of Museums, jonka ympäristökomitea toteutti kyselyn ympäristöteemasta. 700 museota vastasi ja niistä 525 museota

⁴ Luhmann 1971, 18; Väliverronen 1996, 51.

⁵ Väliverronen 1996, 182.

⁶ Wahlström 1994, 34, 206.

⁷ Dorst 1973, 19–23.

⁸ Junker 1996, 22.

⁹ Rikkinen 1983; Hänninen S. 1994, 4.

ilmoitti olevansa kiinnostunut ympäristöön liittyvistä teemoista. Ne tosin olisivat tarvinneet taloudellista ja teknistä apua sekä lisää tilaa toteuttaakseen ympäristöteemaa työssään. Kyselyn tuloksena kirjasta luotiin ohjelmainen ja kuvailtava.¹⁰ On vaikeaa tietää ilman perusteellista tutkimusta vaikuttiko kirja eri maiden museotoimintaan.

Ympäristökasvatuksen leviämisessä ilmenee maailmanlaajuisen ja kulttuurienvälisen viestinnän vaikutus. Yhdistyneet Kansakunnat on ollut luomassa kansainvälistä diskurssia ympäristöasioista järjestämällä konferensseja, tekemällä raportteja ja luomalla ohjelmia¹¹. YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) aloitti 1960-luvulla Ihminen ja Biosfääri -ohjelman, joka oli lähtökohta ympäristötietoisuuden lisäämiselle¹². Ympäristökasvatuksen käsite tuli kansainväliseen tietoisuuteen 1970-luvulla¹³. Maailmanlaajuisesti se tuli huomion kohteeksi YK:n Tukholman ympäristökonferenssin sysäämänä vuonna 1972, jolloin samana vuonna solmittiin myös Unescon yleiskokouksen hyväksymä maailmanperintösopimus¹⁴. Ympäristökasvatus nostettiin yhdeksi tärkeimmäksi ympäristöongelmien ratkaisemisen keinoista, mikä ilmentää humanistista uskoa ihmisjärjen kykyyn ja tiedon valtaan, että kasvattamalla ja tietoa jakamalla voidaan vaikuttaa ongelmien ratkaisemiseen.

Museoiden kansainvälisen järjestön ICOM:n ja museologian kansainvälisen järjestön ICOFOM:n kokoukset ja niiden aiheet ovat reagoineet yhteiskunnallisiin muutoksiin ja ympäristötietoisuuden lisääntymiseen, mutta ne ovat olleet myös katalysoimassa kokouksiin osallistuneiden tai niistä muuten tietoa saaneiden museoammattilaisten ajattelua. ICOM järjesti Ranskan Bordeauxissa Museot ja ympäristö -symposiumin syyskuussa 1972 eli samana vuonna kuin YK oli järjestänyt Tukholman ympäristökonferenssin. ICOM on seurannut YK:n Unescon kehitystä sen perustamisesta lähtien ja tehnyt järjestön kanssa yhteistyötä¹⁵.

Vuonna 1972 solmitun YK:n Unescon maailmanperintösopimuksen 27. artiklan mukaan:

Jokainen tämän yleissopimuksen osapuolena oleva valtio pyrkii kaikin asianmukaisin keinoin sekä erityisesti kasvatus- ja tiedotusohjelmin lujittamaan kansalaistensa arvontoa ja kunnioitusta kulttuuri- ja luonnonperintöä kohtaan.

Kulttuuri- ja luonnonkohteiden valinnalle maailmanperinnöksi on määritelty valintakriteerit, joissa painotetaan mm. kohteiden ainutlaatuisuutta elävän tai kadonneen kulttuuriperinteen edustamisessa ja todistusvoimaisuutta merkittävien geologisten, biologisten tai ekologisten prosessien kuvaamisessa.¹⁶ Maailmanperinnön määrittelyn ja suojelun ongelmat ovat kohteen kuluminen ja rajaaminen,

¹⁰ Davallon & al. 1992, 18; Museums and the Environment 1971.

¹¹ Milton 1996, 180

¹² Scheiner 1995, 77–87

¹³ Palmer & Neal 1994, 12

¹⁴ Iguchi 1995, 56; Kiiskinen 2001, 63; Vilkuna 2002, 281

¹⁵ Baghli, Boylan & Herreman 1998, 52–53

¹⁶ Elo & Laine 2003, 10–11.

joka johtaa usein liian pienialaisten näytteiden muodostamiseen. Laaja-alaisten luonto- ja kulttuurikokonaisuuksien suojeleminen edistää kokonaisvaltaisuutta.

YK ja sen alajärjestö Unesco on ollut aktiivinen toimija ympäristökasvatuksen tunnetuksi tekemisessä. Unescon järjestämään ja YK:n ympäristöohjelman UNEPin rahoittamaan Belgradissa pidettyyn seminaariin vuonna 1975 kutsuttiin asiantuntijoita kaikkialta maailmasta ja sen tuotoksena syntyi Belgradin peruskirja, jossa ensimmäisen kerran tuotiin julki ympäristökasvatuksen periaatteet. Peruskirjan päätöslauselmat olivat hyvin yleislouentoiset, eivätkä ne tarjonneet neuvoja käytännön sovelluksiin.¹⁷

1970-luvun puolivälin jälkeen otettiin käyttöön ympäristökasvatuksen käsite¹⁸. Kansainväliseen ja kotimaiseen käyttöön vakiintunutta *environmental education* eli ympäristökasvatus-käsitettä perusteltiin kasvatuksen opetusta laajemmalla merkityksellä sekä sillä, että aikaisemmassa ympäristönsuojeluopetuksessa suojellulla nähtiin olevan säilyttävä merkitys.¹⁹ Ympäristönsuojelun merkitys näkyy vielä nykyisissäkin ympäristökasvatuksen suuntauksissa, mutta jaettuna eri osavoitteisiin ja metodeihin. Tukholman konferenssin seurauksena Unesco aloitti vuonna 1975 kansainvälisen ympäristökasvatusohjelman (IEEP), jonka tarkoituksena oli kehittää suuntaviivat kansainvälisille ja kansallisille toimintaohjelmille.²⁰

Museoiden ympäristökasvatusta käsiteltiin Ison-Britannian museoyhdistyksen vuoden 1975 vuosikokouksessa, jossa ympäristökasvatuksen perustaksi miellettiin museotyössä ympäristönäyttelyt ja maasto-opetus. Walesin kansallisessa museossa huomattiin, että kriittinen ympäristön analysointi vaatii poikkitieteellisyyttä, niinpä luonnontieteilijöiden rinnalle näyttelyä tulivat suunnittelemaan myös arkeologisen ja teollisuuden osaston edustajat.²¹ Kokouksessa mietittiin museotyön rajoja ja sitä, että kuuluuko ulkoilmaopetus luontopolkuineen museoiden tehtäviin. Brittiläisissä museoissa oli jo 1970-luvulla järjestetty luontopolkuja, geologisia retkiä ja vaihtuvia näyttelyitä luonnonsuojelusta ja saastumisesta²². Geologisten kokoelmien hoitajan Philip Doughtyn mielestä ympäristökasvatusta ei saanut toteuttaa perustehtävien kustannuksella²³.

Ympäristöherätys ja kulttuurin ekologinen kypsyminen yhdessä eli environmentalismi johti siihen, että eri instituutioissa tuli ajankohtaiseksi kysymys ympäristövalistuksesta tai -kasvatuksesta. Ulkoilmaalueina palvelevien suojelualueiden, erityisesti kansallispuistojen, yksi tärkeimmistä tehtävistä on opettaa ihmisiä ymmärtämään luontoa sekä sen ja ihmisen välisiä riippuvuussuhteita. 1970-luvun alussa luonnonsuojelija Antti Haapanen²⁴ esitti, että suojelualueilla pitäisi olla tehokasta valistusta antavia paikallismuseoita ja oppaita, koska luonnosta vieraantuneet ihmiset eivät oppisi kokemastaan ilman opastusta.

¹⁷ Van Matre 1998, 37–38.

¹⁸ Rikkinen 1983; Hänninen S. 1994, 4

¹⁹ Leinonen 1975; Rikkinen 1983, 236–305; Kiiskinen 2001, 63.

²⁰ Kiiskinen 2001, 63.

²¹ Bateman 1975.

²² Gray 1975

²³ Doughty 1975

²⁴ Haapanen 1971a, 200

Museoiden ja suojelualueiden yhteisrooli valistuksen antajana on esityksessä edistyksellinen, mutta 1970-luvun lopulta alkaen pääasiassa opastuskeskukset alkoivat jakaa luonto-opetusta²⁵. Uusi museologia on laajentanut museokäsitettä etenkin ulkomailla koskemaan myös luonnonsuojelualueita ja luontokeskuksia, koska ne ovat yleisölle avoimia ekologisia museoita. Monet Ranskan ekomuseoista perustettiin alueellisten luonnonpuistojen yhteyteen²⁶, mikä vaikutti siihen, että etnografia ja luonnonsuojelu pystyttiin yhdistämään toisiinsa ja harjoittamaan ympäristökasvatusta²⁷.

Museo- ja neuvottelupäivillä pidetyt esitelmät on suunnattu alan ammattilaisille ja hallintoviranomaisille, joten niissä voidaan käyttää ammattikieltä. Ammattilaisten yhteistapahtumat kuten museo- ja neuvottelupäivät tukevat ammatillista identiteettiä ja kertovat alan tavoitteista. Puheet sisältävät ihanteita ja visioita museoiden toiminnasta. Niissä painotetaan esimerkiksi yhteistyön merkitystä. On varsin luonnollista, että päivillä puhutaan sosiaalisesti ja demokraattisesti, koska ne ovat ammattialan yhteisöllinen tapahtuma, joka ajankoh- taistaa me-hengen. Kuitenkin alalla on paljon individualisteja, jotka haluaisivat toimia mahdollisimman riippumattomasti. Yhteistyö on ihanteena kaksijakoisen, koska sitä ei aina todellisuudessa haluta. Museoalan esitelmiä on luettava kriittisesti muistaen, että arkipäivän museotyön todellisuus on rakentunut omista lähtökohdistaan, ja että esitelmät sisältävät paljon ajatuksia kehittämismahdollisuuksista.

Luokittelin puheenvuorojen sisältöä tutkimusaiheeni kannalta. Puheissa viitattiin luonnontieteellisen museon tehtäviin ympäristön- ja luonnonsuojelussa ja jakautumiseen kulttuurihistorialliseen ja luonnontieteelliseen toimintakenttään. Rajoja kehoitettiin ylittämään, mikä kertoo pyrkimyksestä kohti kokonaisvaltaisuutta. Kokonaisvaltaista ympäristösustanssia ei voi olla olemassa, jos kulttuurihistoriallinen ja luonnontieteellinen museo eivät riittävästi kohtaa toisiaan.

Museopäivien säännöllinen järjestäminen oli osa luonnontieteellisen museotoiminnan keskittämistä ja ammatillistumista. Luonnontieteellinen museotoiminta oli hajanaista 1970-luvulle saakka, jolloin ryhdyttiin valmistelemaan museopoliittista ohjelmaa ja edistämään valtakunnallisen keskusmuseon virallistamista. Lisäksi keskusteltiin voimakkaasti luonnontieteellisten aluemuseoiden tarpeesta. Vuonna 1974 pidettiin Oulussa ensimmäiset valtakunnalliset luonnon-

²⁵ Metlan hallinnoima vuonna 1977 perustettu Pallastunturin opastuskeskus oli Pohjoismaiden ensimmäinen opastuskeskus. Se siirtyi vuonna 2002 Metsähallituksen omistukseen. Vuonna 1985 perustettu Koilliskairan opastuskeskus Sodankylässä oli Metsähallituksen ensimmäinen ja ohjasi ihmisiä Urho Kekkosen Kansallispuistoon, joka sijaitsee Sodankylän, Savukosken ja Inarin kuntien alueella. Nykyisin opastuskeskuksia kutsutaan luontokeskuksiksi. (Below & Vauramo 1999, 32; E. Autto, henkilökohtainen tiedonanto 14.11.2005 ja O. Kumpula, henkilökohtainen tiedonanto 14.11.2005.) Suojelualueet luontokeskuksineen havainnollistavat luonnon kulttuuriarvoja. Ne ovat yhteiskunnallisesti laillistettuja nähtävyyksiä ja siltoja luontoon. (Vrt. Haapanen 1971a, 170–201; Below & Vauramo 1999, 32.) Vesistöt ja metsät ovat olleet Suomen arvokkainta kansallisomaisuutta ainutkertaisuudessaan, jo siitäkin syystä niitä on hoidettava ja suojeltava, ja niihin on latautunut symboliarvoja.

²⁶ Davis 1999, 69, 83–113

²⁷ Notteghem 1976

tieteellisten museoiden neuvottelupäivät.²⁸ Valtakunnallisten neuvottelupäivien avulla opetusministeriö halusi koordinoida museoiden ja kasvitieteellisten puutarhojen kehitystä. Yliopistojen biologisia laitoksia oli perustettu sotien jälkeen lisää, ja niiden kokoelmien karttuminen jatkui, joten museaalisen toiminnan kehittämiseen oli tarvetta.²⁹ Vuonna 1976 opetusministeriön tiedesihteeri Matti Lähdeoja esitti ajatuksen museoissa toteutettavasta luonnonsuojelukasvatuksesta tai ympäristönsuojeluopetuksesta. Samoja käsitteitä käytettiin 1970-luvun alkuun asti kouluissakin, kunnes ympäristökasvatus otettiin käyttöön.³⁰

YK:n kasvatus- ja opetusjärjestö Unesco otti ympäristökasvatuksen uudelleen esille hallitustenvälisessä ympäristökasvatuksen maailmankonferenssissa Tbilisissä, Neuvostoliitossa vuonna 1977, määritteli sen tavoitteet ja antoi 41 suositusta, joista 19 koski kansainvälistä ja alueellista yhteistyötä. Ympäristökasvatus miellettiin suhteellisen uudeksi ja moniulotteiseksi alueeksi, joka täytyy omaksua erilaisiin sosiokulttuurisiin systeemeihin ja olosuhteisiin. Konferenssin yhdessä päätöslauselmassa suositeltiin jäsenvaltioita kehittämään museoiden organisaatiota ja näyttelyitä sekä lisäämään julkista tietoisuutta ympäristöasioista ja ympäristökasvatuksesta.³¹

Tbilisin konferenssin vaikutuksesta asetettiin Suomessa vuonna 1976 ympäristökasvatuksen toimikunta, jonka laatima mietintö valmistui vuonna 1978. Toimikunnan puheenjohtajana toimi kulttuurisihteeri Kirsti Wartiovaara opetusministeriöstä ja sihteereinä olivat toimittaja Risto Nurmi ja ekonomi Merja Ekholm. Mietintö myötäili Tbilisin suosituksia, muttei tuonut esille museoiden tehtävää ympäristökasvatuksessa. Toimikunta ehdotti, että vastuu ympäristökasvatuksen kehittämisestä ja kansallisesta koordinoinnista tulisi olla opetusministeriöllä, jonka hallinnonalaan kuuluvat koulutusjärjestelmä kokonaisuudessaan, vapaa kansansivistystyö, nuorisotoiminta, museotoimi, osa tutkimuksesta ja opetus- ja kulttuurihallinnon kansainväliset suhteet, kuten osallistuminen Unescon toimintaan. Mietinnön mukaan ympäristökasvatus pyrkii ympäristöongelmien syiden selvittämiseen, ymmärtämiseen ja poistamiseen sekä kansojen tasapainoisen yhteiskunta-ympäristösuhteen aikaansaamiseen.³² Ympäristöongelmien poistaminen ympäristökasvatuksen keinoin on mahdoton tehtävä, koska ongelmat liittyvät elämäntavan lisäksi talouselämään ja politiikkaan.

Kotimaisen mietinnön mukaan ympäristökasvatus perustuu mahdollisuuksien mukaisesti opiskelijan omiin havaintoihin ja kokemuksiin laboratorio-

²⁸ Kopisto 1982, 33; Raatikainen 1982, 35. Ensimmäisillä neuvottelupäivillä ehdotettiin yliopistollisten museoiden työnjakoa ja seuraavilla neuvottelupäivillä vuonna 1975 Kuopiossa laadittiin vastuullinen aluejako luonnontieteellisille museoille (Raatikainen 1982, 35), joka ei ole kuitenkaan toteutunut.

²⁹ Vilkuna 2003b, 18–19.

³⁰ Lähdeoja 1976, 22–24.

³¹ Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö 1978.

³² Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö 1978. Tbilisin konferenssi esitti ympäristöongelmien helpottamista lainsäädännöllisesti. Suomalaisessa mietinnössä rakennettu ympäristö sisällytettiin ympäristökasvatukseen, kun taas Tbilisin suosituksissa nimettiin yksityiskohtaisemmin, että tietoisuutta tuli luoda kulttuuri- ja luonnonperintöön kuuluvista historiallisista maamerkeistä, taideteoksista, eläimistöä ja kasvilisuudesta.

työskentelyssä, maastoretkillä ja leireillä.³³ Tämä kokemusperäisten menetelmien korostus jatkaa kotiseutuopetuksen empirismiä, jonka mukaan tieto saadaan aistien kautta ja voidaan todistaa havaintoihin pohjautuen³⁴. Sisällöllisesti ympäristökasvatus ei muodosta kotiseutuopetuksen välitöntä sosiokulttuurista jatkumoa, koska kansakouluissa ei vielä painotettu ympäristöongelmia.

Kansainvälisten ympäristökasvatuskonferenssien järjestäminen ja julkaisujen tuottaminen merkitsivät osallistumista maailmanlaajuiseen ympäristökeskusteluun, jossa ympäristö on usein mielletty ihmistoiminnan resurssiksi³⁵. Tbilisin konferenssin mukaan kulttuuriperinnön opetuksen on oltava ihmisille relevanttia ja ympäristökasvatuksen kokonaisuudessaan pitäisi edistää rauhaa ja lisätä kansojen välistä ymmärtämystä. Kansainvälisten verkostojen perustaminen ja toimiminen niissä nähtiin oleelliseksi.³⁶ Kannanotoissa annettiin ymmärtää, että ympäristökasvatuksesta on oltava hyötyä ihmisille itselleen ja tuleville sukupolville. Ympäristöllä on välinearvo hyvään elämän laatuun ja suvaitsevuuteen.

Helsingin museologian yliopistonlehtori Marja-Liisa Rönkkö on väitöskirjansa johtopäätöksissä todennut, että museoalan suuri murros tapahtui noin vuoden 1970 tienoilla, jolloin myös uusi museologia manifestoitui. 1970-luku oli museoalan kokonaisvaltaisen ja kriittisen pohtimisen aikaa, jolloin mietittiin museoiden asemaa, velvollisuuksia ja mahdollisuuksia yhteiskunnan kehittämistyössä.³⁷ Museoiden orastava osallistuminen ympäristökasvatuskeskusteluun 1970-luvulla oli merkki lisääntyvästä yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta.

Diskurssit muodostavat viestinnän kentän, jossa voidaan ylittää kulttuurien alueellisia rajoja. Keskustelu on niiden saatavilla, joilla on sopiva teknologian seuraamiseen.³⁸ Suomeen tieto konferensseista on levinnyt tiedotusvälineiden ja julkaisujen kautta. Ympäristökasvatuksen viestinnälle oli jo 1970-luvulta alkaen tyypillistä, että tieto liikkui maantieteellisten rajojen yli. Kansainvälistyminen edisti ympäristökasvatusta, joka puolestaan tuki kansainvälisyyden arvopohjaa. Laajan vuorovaikutuksen tarve erotti sen 1900-luvun alkupuolen kotiseutuopetuksesta, joka korosti paikallis-alueellista ja kansallista arvopohjaa.

4.2 Ympäristökasvatuksen visioiminen 1980-luvulla

Museo- ja neuvottelupäivät ovat omalta osaltaan vaikuttaneet museoalan kehittymiseen ja ammatillisen identiteetin vahvistamiseen. Niissä on tuotu alan ongelmia ammattilaisten ja valtion hallinnon tietoisuuteen.³⁹ Käsitellyt asiat ovat kulkeutuneet tiedotusvälineiden kautta yleisönkin tietoon. Neuvottelupäivillä on luotu ja ylläpidetty henkilökohtaisia ja museoiden välisiä kontakteja. Mikäli

³³ Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö 1978.

³⁴ Asma 2001, 59, 122

³⁵ Milton 1996, 203

³⁶ Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö 1978.

³⁷ Rönkkö 1999, 36, 298; esim. Nissinen & Rissanen 1975.

³⁸ Milton 1996, 218.

³⁹ Vrt. Lähdeoja 1983, 9.

kontakteista on seurannut yhteistyötä, on se heijastunut muun muassa näyttelytoimintaan.⁴⁰

Museo- ja neuvottelupäivillä käyty keskustelu ja näyttelyiden arvostelu on ollut tuomassa esiin museoiden ympäristöroolia. Kuitenkin keskusteluiden vaikutukset ovat hitaita, eivätkä ne aina muuta vakiintunutta toimintaa. Herääminen ympäristönsuojelun tarpeellisuuteen oli ympäristökasvatukseen suuntaava vaihe ja edelsi pedagogista toimintaa. Luonnontieteellisten museoiden näyttelytoimintaa pidettiin varsin kehittymättömänä 1980-luvun puheenvuoroissa⁴¹, eikä varsinaista luonnontieteellistä museopedagogiikkaa vielä juuri ollut. Ennen kuin ympäristökasvatusta voi olla, on edellytyksenä jonkin asteinen opetuksellisuuteen ja ympäristösisältöihin havahtuminen eli ympäristöheräämisen esitiedostava vaihe.

Helsingin yliopiston kasvitieteen apulaisprofessori Rauno Ruuhijärvi näki ympäristövalistuksen museoiden tehtäväksi luonnontieteellisten museoiden seminaarissa Helsingissä vuonna 1981. Hän vetosi tuhoeläintutkimuksen professori Martti Markkulan vuonna 1977 tekemään esitykseen valtakunnallisesta ympäristö museosta, jonka ympäristönsuojelua esittelevä pysyvä näyttely voisi koostua sisällöltään ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta sekä suojelukeinojen esittelemisestä. Näyttely laajenisi ympäristönsuojelun monitieteisyyden vuoksi myös luonnon ulkopuolelle esihistoriaan, historiaan ja teknologian kehitykseen sekä kulttuuriomaisuuden ja rakennetun ympäristön suojeluun. Edellä mainittuja asioita ei ollut esillä missään pysyvässä näyttelyssä.⁴²

Opetusministeriön tiedesihteeri Kari Poutasuo otti ensimmäisenä esille ympäristökasvatuksen Luonnontieteellisten museoiden valtakunnallisilla neuvottelupäivillä Seinäjoella vuonna 1981. Hän kertoi, että ministeri Kalevi Kivistö oli todennut vastaanottaessaan luonnontieteellisten museoiden työryhmän mietinnön vuonna 1978, että luonnontieteelliset museot voisivat olla ympäristökasvatuksen kulmakiviä. Kivistön mukaan näyttelyt parhaimmillaan antavat lujan perustan luonnon toiminnan ymmärtämiselle ja myös ihmisen ja luonnon välisten monimutkaisten vaikutusten ymmärtämiselle. Kivistöllä oli tietoa ympäristökasvatuksesta, koska opetusministeriö toteutti hänen alaisuudessaan kansallisen ympäristökasvatusstrategian.⁴³ Paineiden ympäristön esille nostamiseksi museotyössä koettiin tulevan ulkoapäin. Museoviraston ylijohtaja C. J. Gardberg⁴⁴ totesi, että 1980-luvun alun voimakas ympäristökeskustelu yhteiskunnassa vaikutti myös luonnontieteellisiin museoihin kohdistuviin odotuk-

⁴⁰ Raatikainen 1983, 58–59.

⁴¹ Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät 1982; Luonnontieteellisten museoiden VI valtakunnalliset neuvottelupäivät Turussa 11.–12.4.1983 esitelmät 1983

⁴² Ruuhijärvi 1982, 69.

⁴³ Poutasuo 1981, 46. Museoseminaareissa luonnontieteellisiä näyttelyitä arvosteltiin esitystavaltaan ja sisällöltään. Kuopion museon johtaja Matti Haapasaari (1983, 19) kehotti ottamaan esimerkkiä ulkomaisista luonnontieteellisistä museoista. Myös kotimaisten kulttuurihistoriallisten museoiden näyttelyistä ajateltiin saatavan oppia (Ulvinen 1982, 52).

⁴⁴ Gardberg 1982, 8

siin. Saman odotushorisontin toi esille Ilpo Haahtela⁴⁵, jonka mukaan museoilta oli alettu vaatia kannanottoa luonnonsuojelu- ja ympäristönhoitokysymyksissä. Ainakin Haahtelan puheenvuorossa se näyttäytyi ylimääräisenä toimintana, sillä hänestä kokoelmatyö on varsinaista museotoimintaa.

Luonnontieteellisessä museoseminaarissa vuonna 1981 innokkaimmin ympäristönsuojelua olivat tuomassa näyttelyiden osaksi sellaiset henkilöt, jotka työskentelivät Museovirastossa ja yliopistoissa hallinto- ja tutkimustehtävissä, ja joiden edustamilla museoilla ei ollut suurelle yleisölle suunnattua luonnontieteellistä näyttelytoimintaa. He eivät siis ehdotuksillaan ilmeisesti muuttaneet omia museoitaan kaikille avoimiksi.⁴⁶

Luonnontieteellisen museokentän keskustelun pääkohde ammatillisissa seminaareissa 1980-luvulla ei ollut ympäristö, vaan oman toiminnan muu organisoiminen ja kehittäminen. Ympäristölausumia todettiin muun keskustelun välissä ikään kuin reunahuomautuksina. Ympäristönsuojelullisesta näkökulmasta katsottuna keskustelu näyttäytyi vaimeana, mutta ympäristö sai huomiota toiminnan substanssina ja kontrolloinnin kohteena, kuten ympäristön tilan mittauksia ehdotettaessa. 1980-luvun museokeskustelussa nimettiin ongelmiksi henkilökunnan vähyys ja tilan puute, eikä ympäristökasvatusta problematisoitu tieteellisesti.

Luonnontieteellinen museoammattilainen otti ympäristökasvatuksen esille ensimmäisen kerran vuoden 1981 museopäivillä Turussa, jonne olivat koontuneet pääasiassa kulttuurihistoriallisten museoiden edustajat. Helsingin yliopiston Eläinmuseon amanuenssi Juhani Terhivuo esitti Turun museopäivillä, että luonnontieteellisen museon vastuu ympäristökasvatuksen välittämisesä tulee jatkossa yhä tärkeämmäksi. Hän kritisoi tekniikan kehittymistä siitä, että se on vaikuttanut biologisen elämän verkon sotkeutumiseen. Ihmisen käyttäytymistä säätelevien mekanismien biologinen kehitys ei ole pysynyt teknisen kehityksen vauhdissa. Ainoa ratkaisu on se, että ihmisen ja ympäristön väliset eettiset ja moraaliset ongelmat arvioidaan uudelleen ympäristökasvatuksessa. Valistustoiminnan pohjana on tutkimus. Terhivuo painotti, että luonnontieteellisten museoiden yhteydet muuhun museokenttään ovat välttämättömiä. Erilään toimiminen on voinut johtua siitä, että luonnontieteelliset museot ovat halunneet säilyttää oman identiteettinsä.⁴⁷ Ajatuksia eri alojen museoiden verkostoitumisesta heräteltiin museopäivillä.

Seuraavilla museopäivillä Vammalassa vuonna 1982 teemana oli koulun ja museon yhteistyö. Ympäristökasvatus esiintyi ainoastaan lukion kuvaamataidon opetuksen tavoitteissa, kun ylitarkastaja Raija Miettinen puhui museoiden taiteen käytöstä kuvaamataidon opetuksen tukena⁴⁸. Ylitarkastaja Aarne Sipilän mielestä peruskoulun uudessa opetussuunnitelmassa maantiedossa painote-

⁴⁵ Haahtela 1983, 29

⁴⁶ Kopisto 1982; Mäkinen 1982; Järvinen 1982; Ruuhijärvi 1982. Heistä Kopisto toimi Museoviraston osastopäällikkönä, Mäkinen Turun yliopiston biologian laitoksen museonhoitajana, Järvinen Helsingin yliopiston eläintieteen laitoksen professorina ja Ruuhijärvi Helsingin yliopiston kasvitieteen laitoksen apulaisprofessorina.

⁴⁷ Terhivuo 1981, 49–55.

⁴⁸ Miettinen 1982, 46–49

taan kotiseutuopetusta. Biologian opetuksessa käynnit kohdistuvat eläin- ja kasvitieteellisiin museoihin, joita Suomessa on lähinnä vain yliopistokaupungeissa.⁴⁹ Museopäivien avauspuheessa dosentti Veijo Salonheimo totesi, että yhteiskunnan kaupungistuessa biologisen museon kysyntä kasvaa, koska lapsia ei saa joka opetustilanteessa luonnon keskelle tutkimaan elämää aidossa ekosysteemissä ja havainnoimaan luontoa⁵⁰. Puheenvuorossa kuvastuu näkemys siitä, että aito luonto olisi paras opetuksen kannalta ja museolla on sitä korvaava tehtävä.

Pyrkimys empirismiin nousi esille vuoden 1982 museopäivillä, kun ylitarkastaja Tuttu Nurmiaho perusteli toiminnallista museopedagogiikkaa Rousseauin romantiikan hengen mukaisella vaatimuksella ”takaisin luontoon”⁵¹. Romantiikan aikana luontoa pidettiin kasvatuksessa tiedon lähteenä ja hyveenä, joka toisi tasapainoa lapselle. Rousseauin väitteen mukaan kaikki hyvä opetus tuli luonnosta ja sopi lapsen fyysiseen ja sisäiseen maailmaan.⁵² Oppilaiden tuli päästä kontaktiin ympäröivän yhteisön kanssa. Nurmiaho taustoitti museon käyttöä opetuksessa myös sillä, että Uno Cygnaeus ja Mikael Soininen⁵³ pitivät tärkeänä luonnon ja ympäristön omin käsin kokemista. Museoissa tapahtuvassa opetuksessa voidaan toteuttaa ongelmakeskeistä, eri oppiaineita yhdentävää opetusta ja projektityöskentelyä. Koska koulun ulkopuolella tapahtuva opetus on osa koulun kasvatus- ja opetustyötä, sen tavoitteet ovat samat kuin peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmien tavoitteet. Lisäksi koulun ulkopuolisella opetuksella on erityistavoitteensa, kuten maailmankuvan laajentaminen, opetuksen konkretisoiminen ja teorian soveltaminen käytäntöön.⁵⁴

Samoilla museopäivillä puhunut osastopäällikkö Paavo Ruuhijärvi oli sitä mieltä, että koululla ja museolla on yhteinen tehtävä ihmisen, luonnon ja kulttuurin vuorovaikutuksesta kertovan yleissivistyksen välittämisessä. Luonnon ja kulttuuriympäristön säilyttäminen on koulun ja museopedagogiikan yhteinen kasvatustavoite, joten museot voivat suojelukysymyksissä tukea koulukasvatusta. Koulujen opettajat voisivat toimia jonkin aikaa museoissa pedagogisina innovaattoreina. Museoiden edustamaa ammatillista pätevyyttä ympäristön ja kulttuurin asiantuntijoina ei ole ollut tapana lausua ääneen.⁵⁵ Ruuhijärvi lausui julki uskon museon sivistävään vaikutukseen ympäristöasioissa ja museoammattilaisten hankkimaan kokemukseen suojelutyössä. Ajatus opettajien toimimisesta pedagogisina innovaattoreina paljastaa sen, että hän piti heitä kasvatustaidollisesti edistyneempinä ja uutuuksille alttiimpina kuin museoammattilaisia.

⁴⁹ Sipilä 1982, 56.

⁵⁰ Salonheimo 1982, 9

⁵¹ Nurmiaho 1982, 34

⁵² Rousseau 1975, 49; Bonnett 2004, 17.

⁵³ Soininen oli vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean puheenjohtajana kannustamassa havainnolliseen kotiseutuopetukseen (Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925).

⁵⁴ Nurmiaho 1982, 34–38.

⁵⁵ Ruuhijärvi 1982, 22–24. Vasta nyt yritykset ovat ryhtyneet määrittelemään arvojaan. Kulttuurilaitoksetkin voivat selvittää arvojaan asiakkailleen. Tähän asti ne ovat pohjineet arvojaan sisäisesti oman alansa tilaisuuksissa ja suunnitelmapapereissaan.

Lahden museonjohtaja Jouko Heinonen kuvasi museon ideologisia tehtäviä. Museolla on demokraattinen tehtävä edistää tasa-arvoa, mutta sen tärkein tehtävä on kansallisen identiteetin ja isänmaallisuuden ylläpitäminen sekä kehittäminen. Heinonen pohti sitä, että ovatko museoihmiset pystyneet edistämään yhteiskunnallisia päämääriään tasa-arvon edistämässä.⁵⁶ Keskustelu ideologiasta osoittaa museon pitkää sosiokulttuurista jatkumoa kansallisuuden rakentamisessa ja demokratisoitumisen prosessissa.

ICOFOM:n symposiumissa Lontoossa vuonna 1983 teemoina olivat museot, alue ja yhteiskunta. Symposiumissa pohdittiin museoiden roolia ekologisen tiedon levittäjinä ja ekomuseoita.⁵⁷ Espanjalainen ekologian professori Jaime A. Terradas puhuessaan ympäristökasvatuksesta totesi, että museoilla on valtavat mahdollisuudet viestiä ympäristökasvatuksellista sanomaa ja verkostoituminen edistää ympäristökasvatusta. Ympäristöhaaste on ihmiskunnan tärkein sosio-kulttuurinen haaste, joka koskee kasvatusta ja kulttuuria.⁵⁸

Vuonna 1984 julkaistussa Luonnontieteellisten museoiden museopoliittisen ohjelmassa todettiin, että luonnontieteellisillä museoilla on luonnonsuojeluun kasvattava ja opastava merkitys. Kehittämistavoitteissa ehdotettiin, että luonnontieteellisten museoiden on opetus- ja näyttelytoiminnassaan pyrittävä edistämään luonnonsuojelulle myönteistä ilmapiiriä ja niiden tulee tiedottaa suojelemisen arvoisista kohteista aiempaa tehokkaammin.⁵⁹

Helsingin yliopiston eläintieteen professori Olli Järvinen kirjoitti vuonna 1984, ettei ympäristönsuojelu ole Suomen luonnontieteellisten museoiden näyttelyissä riittävästi edustettuna, vaikka niillä olisi asiantuntemusta käsitellä ympäristöongelmia. Hän varoitti, että museot eivät saa muodostua ympäristökouluiksi. Luonnontieteellisissä näyttelyissä lajeja on ollut helpompi esittää kuin lähteä havainnollistamaan ongelmia. Järvisen mukaan ympäristönsuojelu on yhteiskunnallista toimintaa joidenkin arvojen puolesta.⁶⁰ Ympäristönsuojelun käsittely museossa voi merkitä kantaaottavuutta ja arvojen puolesta toimimista, mutta yhteiskunnallinen toiminta perustuu aina joihinkin arvoihin. Tyypillisesti museot ovat esitelleet kuvauksia, eivätkä ongelmia. Museoiden näyttelykieli on ilmentänyt omaa aikaansa⁶¹. Problematisoidun näyttelyn luominen vaatii tieteellisen ongelmanasettelun terävöittämistä ja kehittyvän näyttelytekniikan hyödyntämistä.

⁵⁶ Heinonen 1982, 15.

⁵⁷ Šofka 1995; Ekomuseo tarkoitettiin yhteistoiminnalliseksi välineeksi paikallisasukkaiden kanssa. Paikallisasukkaat museon toimintaan osallistuessaan voisivat vahvistaa identiteettiään. Ekomuseon oli tarkoitus ilmaista ihmisen, luonnon ja kulttuurin yhteiselo. (Rivière 1985, 182–183.) Ekomuseot eivät ole aina kyenneet toteuttamaan niille suunniteltuja päämääriä (Davis 1999, 217–245).

⁵⁸ Terradas 1995, 8–14.

⁵⁹ Luonnontieteellisten museoiden museopoliittinen ohjelma 1984, 69–70.

⁶⁰ Järvinen 1984, 72, 107–108.

⁶¹ Sjöberg-Pietarinen 2004, 16; Voutilainen 2000, 105–121

KUVA 5 Koilliskairan luontokeskus perustettiin vuonna 1985 Urho Kekkosen kansallispuiston opastuskeskukseksi. Se oli ensimmäinen Metsähallituksen luontokeskuksista. Metla oli perustanut ensimmäisen luontokeskuksen Pallastunturin alueelle vuonna 1977. Kuvasin 9.11.2002.

Ympäristökasvatus tuotiin peruskoulujen opetussuunnitelmaan ensimmäisen kerran vuonna 1985⁶². Sen seurauksena ilmaistiin vuonna 1987 suomalaisen museopedagogiikan ympäristökasvatuksen avaus kouluille ja museoilta suunnatussa Opintokäynti museoon -opaskirjassa, jonka Suomen museoliitto julkaisi. Siihen oli lainattu vuoden 1985 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteista katkelma:⁶³

Elinympäristön ja luonnonsuojelun kannalta tarpeellisten valmiuksien kehittäminen liittyy koulun ympäristökasvatukseen, joka merkitsee eri aineiden ja erilaisten kasvatuksessa saatujen kokemusten yhteensovittamista. Ympäristökasvatuksen keskeinen tavoite on saada oppilas ymmärtämään ympäristöä, joka koostuu luonnontieteellisistä, sosiaalisista ja kulttuurisista piirteistä. Sen tulee syventää ja täydentää opiskelun yhteydessä hankittua tietoa ihmisen riippuvuudesta ympäröivästä luonnosta ja luonnonvarojen rajallisuudesta. Sen täytyy myös antaa kokonaiskuva ihmisen, yhteiskunnan ja ympäristön vuorovaikutuksesta.

Ympäristökasvatuksen tavoitteena on opettaa ennakoimaan ja havainnoimaan ihmisen toiminnasta aiheutuvia ympäristömuutoksia. Oppilaita aktivoidaan aloitteelliseen yhteistoimintaan estämään ja korjaamaan haittoja sekä elinympäristössään ilmeneviä elämäntapoja, jotka perustuvat luonnonvarojen jatkuvaan käyttöön.⁶⁴

Oppaassa suositeltiin, että museoväki hankkisi Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet voidakseen paremmin toteuttaa koulujen ja museon välistä yh-

⁶² Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985; vrt. Kantola 1997, 111

⁶³ Leimu & Kuhmonen 1987.

⁶⁴ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985; Leimu & Kuhmonen 1987, 48–49.

teistyötä. Oppaan tekijät eivät antaneet suoria ohjeita yhteistyön ja ympäristökasvatuksen soveltamisesta museo-opetuksessa, vaan se oli ratkaistava kunnallisesti järjestämällä koulutusta museo-opetuksesta. Tekijöiden mielestä museo toimii omilla ehdoillaan, ja koulu yhdistää museon omaan opetustyöhönsä mahdollisuuksien mukaan. Opasta tehneeseen työryhmään kuului koulutoimen, kulttuurihistoriallisten ja luonnontieteellisten museoiden edustajia.⁶⁵

Kestävän kehityksen käsite alkoi levitä vuoden 1987 jälkeen, kun se esiteltiin Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportissa tavoitteena⁶⁶. Se levisi käsitteenä kansalliseen ja kansainväliseen ympäristökeskusteluun. Sitä alettiin käyttää keskushallinnossa, kuten eduskunnassa, ja paikallisesti kunnissa. Antropologisesti tulkittuna ajatus sisälsi idean siitä, että kehitys voitaisiin tehdä maailmanlaajuisesti kestäväksi ja ympäristöongelmia lievittäväksi⁶⁷. Kehityksen kestävyys sisältyy perustavaa laatua oleva ristiriita. Kehitys yleensä vahingoittaa ympäristöä ja on usein rikkaiden maiden säätelemää, joten se sisältää eriarvoisuutta. Länsimaisella tieteellä on yritetty korvata paikallisten kulttuurien tietämystä.⁶⁸ Kestävän kehityksen korvaaminen muilla ilmaisuilla on vaikeaa, koska se on maailmanlaajuisesti käytetty ilmaisu. Neutraaleja, korvaavia ilmaisuja ei helposti ole saatavilla. Puhuttaessa ympäristöä vähiten havoittavasta toiminnasta ilmaistaan, että kaikella toiminnalla on ympäristövaikutuksensa.

Kansainvälisesti ympäristökasvatuksesta on laadittu paljon raportteja. Vuonna 1987 Unesco/UNEP rahoitti Moskovan kongressin, josta oli tuloksena asiakirja nimeltä "Kansainvälinen ympäristökasvatuksen ja -koulutuksen toimintastrategia 1990-luvulle." Unesco on järjestänyt konferensseja ja tuottanut raportteja ympäristökasvatuksesta, mutta tutkijat eivät ole tutkineet riittävästi sen toteutumista.⁶⁹

Ympäristökasvatuksen visiovaihe ilmeni 1970- ja 1980-luvulla kansainvälisissä ja kotimaisissa seminaareissa ja julkaisuissa yhteiskunnallisen ympäristöherätyksen seurauksena. Visio on keino hahmotella tulevaisuutta pitkällä tähtäyksellä ja sen sisältö kertoo organisaation innovatiivisuudesta⁷⁰. Visio, joka ei sisällä muutoksia vanhoihin toimintatapoihin, ei vielä ole innovatiivinen. Uuden ajattelu- ja toimintatavan sisältävä visio edeltää innovatiivista viestintää ja enteilee sosiokulttuurisen toiminnan muutoksia. Visio ilmentää mentaalista dynamiikkaa mahdollistaen uudistumista.

Kansainvälisessä keskustelussa ympäristökasvatusta pidettiin kulttuurin ja kasvatuksen sosiokulttuurisena haasteena, joka täytyy omaksua erilaisiin yhteiskunnallis-kulttuurisiin systeemeihin ja olosuhteisiin. Museokentän ympäristökasvatuskeskustelu tapahtui kouluopetuksen muutosten ja YK:n järjestämien

⁶⁵ Leimu & Kuhmonen 1987, 2, 47–48.

⁶⁶ Kansallinen ympäristökasvatusstrategia 1992, 14

⁶⁷ Milton 1996, 181

⁶⁸ Milton 1996, 1993.

⁶⁹ Van Matre 1998, 37–38.

⁷⁰ Lampikoski & Korpelainen 1997, 51–52

konferenssien seuraamana, koska tavoitteellinen ympäristöopetus ja -kasvatus tunnettiin aikaisemmin Suomen kouluissa kuin museoissa.

4.3 Ympäristökasvatuksen sosiokulttuurinen läpimurto 1990-luvulla

ICOM järjesti museologiaa ja ympäristöä käsittelevän symposiumin Livingstone-Mfuwessa Sambianssa vuonna 1990. Rio de Janeiron yliopiston museologian professori Tereza C. Scheiner puhuessaan ympäristökasvatuksesta toi esille, että ympäristökasvatuksella on isänmaallisuutta laajemmat päämäärät, koska se käsittelee luonnon ja kulttuurin prosesseja ja yhteiskunnallista ympäristönsuojelua. Hänen mielestään ympäristökasvatusohjelmia voi kehittää yhtä lailla luonnonsuojelualueilla, ekomuseoissa kuin perinteisissä museoissakin.⁷¹ Ympäristökasvatuksen tavoitteet näyttäytyivät puheessa tieteellisesti laajempina kuin kotiseutuopetuksen tavoitteet.

Ympäristökasvatuksen opetusohjelmien tekemistä vauhditti vuoden 1992 kesällä YK:n ympäristö- ja kehityskongressissa Rio de Janeirosa laadittu Rion julistus ja toimintaohjelma Agenda 21, koska siinä kehoitettiin maita laatimaan kansalliset ympäristökasvatuksen strategiat. Agendassa mainittiin kasvatuksen ja yleisötietoisuuden edistäminen ympäristöasioissa.⁷² Rion kokous merkitsi ympäristökasvatuksen sosiokulttuurista läpimurtoa ja leviämisen maailmanlaajuista väylää. Se vaikutti Suomen Unesco-toimikunnan vuonna 1992 laatimaan Kansalliseen ympäristökasvatusstrategiaan, jonka tavoitteina on vaikuttaa tietoisuuteen, tiedonhankintaan, asenteisiin, taitoihin ja vastuulliseen osallistumiseen. Arvojen selkeyttämistä ja motivoimista ympäristönsuojeluun pidettiin tärkeänä.⁷³ Rion Agenda 21 -ohjelma sysäsi kaupungit ja kunnat laatimaan paikallisagendoja eli kunnallisia ympäristöohjelmia. Johannesburgin kestävän kehityksen huippukokouksessa Etelä-Afrikassa todettiin vuonna 2002, että monet Rion päämääristä jäivät silti toteutumatta.⁷⁴

Ensimmäiseen kotimaiseen Opetusministeriön Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintöön verrattuna Kansallisen ympäristökasvatusstrategian tavoitteet oli tarkemmin eritelty. Strategiassa korostettiin toiminnallista osallistumista ympäristönsuojeluun ja ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Kansallisessa ympäristökasvatusstrategiassa ei ollut mainintoja museoiden roolista ympäristökasvatuksessa, vaikka sillä tähdättiin ympäristökasvatuksen laajentamiseen kouluissa ja yhteisöissä. Vapaa-aikana tapahtuvan valistuksen toimijoista

⁷¹ Scheiner 1995, 85–87.

⁷² Junker 1996, 21; Bardy, Aaltonen, Lepo & Sandelin 1994, 11.

⁷³ Kansallinen ympäristökasvatusstrategia 1992.

⁷⁴ Wolff 2004, 22.

siinä otettiin esille muun muassa kirjastot, kansalais- ja työväenopistot sekä kuntien ympäristöviranomaiset.⁷⁵

Rion julistuksen jälkeen syksyllä 1992 järjestettiin ICOM:n luonnonhistoriallisten museoiden symposiumi Quebecissä, jossa vaadittiin aktiivista osallistumista ympäristökeskusteluun. Ekologisen tietoisuuden nousu oli tuonut luonnon monimuotoisuuden suojelun ja muut ympäristöongelmat polttopisteesseen.⁷⁶ Ympäristönsuojelua ja keskustelua voitaisiin edistää näyttelyillä ja ympäristökasvatusohjelmilla. New Delhin luonnonhistoriallisessa museossa ympäristökasvatukseen kuuluivat kenttätö, oppimislaboratoriot, kiertonäyttelyt, filmit, luontokävelyt, tutustuminen urbaanin ympäristön ongelmiin ja vuorovaikutteiset näyttelyt.⁷⁷ Intialaisessa museokontekstissa ympäristökasvatuksen työtavaksi mainittiin aistillis-motorinen tekeminen, eikä pelkästään tieteellisen tiedon imeminen kirjallisesti ja visuaalisesti. Empiiriseen toimintaan aktivoiminen on väylä museoiden ympäristökasvatukseen.

Ympäristökasvatuksen määrittely ja työtavat vaihtelevat sen mukaan, mitä tavoitteita tai teoriataustaa vasten käsitettä tarkastellaan⁷⁸. Ympäristökasvatuksen tavoitteiksi kasvatustieteilijä Ella Jeronen on mieltänyt luonnonrakkautta ja kunnioituksen muita ihmisiä ja luontoa kohtaan. Nämä tavoitteet ovat samat kuin Steve Van Matren kokemuksellisuutta korostavassa maakasvatuksessa. Lisäksi Jeronen pitää tavoitteina ympäristöä koskevia tietoja ja vastuullista toimintaa luontoa, rakennettua ja sosiaalista ympäristöä koskevissa asioissa.⁷⁹ Mielenkiintoista on, että tässä mainitaan rakennettu ympäristö eikä kulttuuriympäristö. Tarkemmin ajateltuna kulttuuriympäristö on käsitteenä laajempi, koska siihen sisältyvät muinaisjännökset, rakennukset, maiseman rakenne ja ihmisen muovaama luonnonympäristö. Museoviraston määritelmän mukaan kulttuuriympäristö on ihmisen muovaamaa ympäristöä, jonka ajallinen kerrostuneisuus ja alueelliset ominaispiirteet ilmentävät ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta eri aikoina. Kulttuuriympäristöön liittyy ihmisen suhde aineelliseen ympäristöönsä ennen ja nyt, koska ihminen on antanut sille merkityksiä, tulkin-toja ja nimennyt sitä.⁸⁰

1980-luvulla oli keskusteltu luonnontieteellisten ja kulttuurihistoriallisten museoiden erilaisista lähtökohdista, mutta 1990-luvulle tultaessa oli ajatuksellisesti tapahtunut vähittäistä lähentymistä. Vuonna 1992 Luonnontieteellisten

⁷⁵ Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö 1978; Kansallinen ympäristökasvatusstrategia 1992, 13, 33, 51, 56.

⁷⁶ Prescott, de Koninck & Farrar 1993.

⁷⁷ Nair 1993, 35–39.

⁷⁸ Kaivola 2000, 39

⁷⁹ Jeronen 1995, 6.

⁸⁰ Museoviraston kulttuuriympäristöstrategia 2003–2010 (2003), 3. Kulttuuriympäristö on tyypillisesti hahmotettu aineellisesti. Laajasti ajateltuna esimerkiksi kielten suoje-lu liittyy kulttuuriympäristöön. Unesco on käyttänyt toimintasuunnitelmassaan käsi-tettä kielellinen monimuotoisuus, joka on selvästi saanut vaikutteita luonnon moni-muotoisuuden käsitteen läpimurrosta. (Unesco. Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelma 1998.)

museopäivien teemana oli Kohti kokonaisvaltaista museota. Sillä tarkoitettiin esimerkiksi sitä, että näyttelyissä yhdistettäisiin luontoa ja kulttuuria.⁸¹

Museoviraston pääjohtaja Henrik Lilius halusi yhdistää eri sektoreiden museohallintoa Vaasan museopäivillä vuonna 1995. Maakuntamuseoilla on mahdollisuus vaikuttaa alueensa tulevaisuuteen kokonaisvaltaisemmin, jos muinaismuistojen ja rakennetun ympäristön vaaliminen sekä luonnonsuojelu yhdistetään. Aiemmin on toimittu eri sektoreissa, mutta ympäristön vaalimistyön viitekehikseksi tulisi ottaa maisemakokonaisuus, johon kuuluvat luonnonmaisema, kulttuurimaisema, kiinteät muinaismuistot ja rakennukset orgaanisella tavalla. Alueelliset ympäristökeskukset ja yhteistyöryhmät antavat siihen mahdollisuuden. Luonnontieteellinen museoala on arvostellut kulttuurihistoriallisen alan puuttuvaa kiinnostusta luonnonilmiöihin. Lilius arvosteli, että luonnontieteellisten museoiden pitäisi aktivoitua kulttuurihistoriallisten ilmiöiden suhteen.⁸² Kokonaisvaltaistumisen ja verkostoitumisen tarpeet tulivat esille hallinnollisesta puheesta, jonka sävy oli muutoksiin haastava.

Museoviraston erikoistutkija Raili Huopainen oli tutkimustyön kautta päätyneet museoiden ympäristöroolin tehostamiseen. Hän puhui museopäivillä Porvoossa vuonna 1996, että museoilla on kansakunnan muistin vahvistajana, ympäristötietoisuuden lisääjänä sekä sivistyksen ylläpitäjänä paikkansa yhteiskunnassa, jos ne haluavat.⁸³ Toimiminen ympäristöroolissa on tahdon kysymys ja yhteiskunnallinen sivistystehtävä.

Museaalisen ympäristöajattelun eurooppalainen kirjallinen merkkipaalu oli brittiläisen arkeologin Peter Davisin teos *Museums and the Natural Environment – The Role of Natural History Museums in Biological Conservation*, joka ilmestyi vuonna 1996. Hänen mukaansa pohjoisamerikkalaisissa, brittiläisissä ja intialaisissa museoissa on harjoitettu ympäristökasvatusta, joka kuuluu luonnonhistoriallisten museoiden ydintoimintaan, mutta on varsin kriittisesti suhtauduttava siihen, mikä on museoiden ihanteissa ydin- tai oheistoimintaa. Suomalaisessa museokeskustelussa sille on annettu oheistoiminnan luonne. Monet luonnontieteelliset museot pitävät edelleen kokoelmien keräämistä, tutkimusta ja näyttelyitä ytimenä. Pariisin vuoden 1994 kokouksen päätöslauselmassa todettiin, että luonnonhistoriallisten museoiden on harjoitettava tehokkaasti ympäristökasvatusta.⁸⁴ Tällaisen päätöslauselman vaikutus kotimaisiin luonnontieteellisiin museoihin on pieni, koska päätöstä ei välttämättä tunneta laajasti ja museoiden opetustoiminnan resurssit ovat olleet rajalliset⁸⁵. Museolehtoreiden puuttuminen useista kotimaisista luonnontieteellisistä museoista luonnollisesti vaikuttaa siihen, ettei ympäristökasvatusta ole helppo harjoittaa⁸⁶.

⁸¹ Viikuna 1992; Huopainen 1997a.

⁸² Lilius 1995, 2–3.

⁸³ Huopainen 1996, 9–10.

⁸⁴ Davis 1996, 57.

⁸⁵ Ks. esim. Haahtela 1983

⁸⁶ ks. Soimu 2004

4.4 Ympäristökasvatuksen ohjelmallistuminen 1997–2005

Erityisesti kouluissa ympäristökasvatuksesta on tullut ohjelmallinen, kansainvälinen kasvatusprojekti, mikä kertoo postmodernin ajan tietointensiiviselle kulttuurille tyypillisestä suunnitelmallisuuden pyrkimyksestä. Agraarikulttuurissa eläneille ympäristö oli konkreettinen, ja kotiseutu oli kasvatuksen viitekehys. Ihmisten liikkuvuus on lisääntynyt ja ympäristöstä on tullut monimutkainen, joten suhdetta siihen on edelleen pyrittävä säätelemään myös kasvatuksen keinoin. Kotiseutu ei ole enää ympäristökasvatuksen ainoa kulmakivi, vaan siihen pyritään sisällyttämään myös alueellisia ja tilanteesta riippuen maailmanlaajuisia kysymyksiä. Ympäristökasvatuksen ohjelmallistuminen oppilaitoksissa osoittaa sosiokulttuurista hyväksymistä, joten sen asemaa ollaan turvaamassa. Projektivaiheessa ympäristökasvatusta kokeillaan, ohjelmien laatimisen vaiheessa sitä määritellään ja vakiintumisen vaiheessa se omaksutaan instituution vakiintuneeksi toimintatavaksi. Vastaavaa kehitystä on havaittavissa myös museoissa.

Osassa oppilaitoksista ympäristökasvatusta on jo harjoitettu ohjelmallisesti, jolloin sille on luotu tavoitteelliset suunnitelmat. Ympäristökasvatukseen ja sitä laiveampaan kestävään kehitykseen on kehottanut keskusjohto eli Opetushallitus. Se suositti vuonna 1997, että koulut laatisivat kestävä kehityksen edistämiseen tähtäävän opetussuunnitelman.⁸⁷ Opetushallituksen tutkimuksen mukaan kestävä kehityksen ohjelman laatineissa oppilaitoksissa kestävä kehitystä on toteutettu paremmin kuin niissä oppilaitoksissa, joissa ohjelmaa ei ole⁸⁸. Ympäristökasvatus on noin kymmenen vuoden välein uudistetuissa perusopetuksen opetussuunnitelmassa vakiintunut aihekokonaisuudeksi⁸⁹. Uusimmassa, vuonna 2004 julkaistussa opetussuunnitelmassa ”vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta” -aihekokonaisuuden päämääränä on lisätä oppilaan valmiuksia ja motivaatiota toimia ympäristön ja ihmisen hyvinvoinnin puolesta. Tavoitteena on kasvattaa ympäristötietoisia ja kestävään elämäntapaa sitoutuneita kansalaisia.⁹⁰ Se korostaa ympäristövastuuta kuten perustuslakikin⁹¹, joka todennäköisesti on vaikuttanut aihekokonaisuuden määrittelyyn.

Ympäristökasvatusohjelmat ovat osa kasvatuspolitiikkaa ja, kuten poliittinen puhe aina, nekin sisältävät retoriikkaa. Myös peruskoulujen ja lukioiden opetussuunnitelmassa on retoriikkaa⁹². Ohjelmien tavoitteita tutkittaessa on hyvä huomata, että niihin on siirtynyt ilmaisia kansainvälisistä ohjelmista ja kansallisesta keskustelusta. Monet ilmaiset, kuten kestävä kehitys, toistuvat niin

⁸⁷ Opetushallitus 1997.

⁸⁸ Rajakorpi & Salmio 2001, 231

⁸⁹ Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985; Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 36; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 39

⁹⁰ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 39.

⁹¹ Suomen perustuslaki 1999, 20 §

⁹² Simola 1995, 178

usein, että ne muuttuvat kliseiksi. Klisee on ilmaisu, jolla ei ole enää alkuperäistä painoarvoa. Kyynisesti ottaen ohjelmat ovat kauniisti muotoiltuja tekstejä. Kuitenkin ne ovat yhteiskunnallisesti oikeuttamassa institutionaalista ympäristökasvatusta, koska ne viitoittavat toiminnan suuntaa.

Suomen Tammi -projekti syntyi Museoviraston ja Opetushallituksen yhteistyönä. Se on esimerkki keskusjohtoisesti alkaneesta projektista, joka on sen omassa julkaisussa määritelty kulttuuriperintöopetuksen kehittämisprojektiksi.⁹³ Suomen Tammi -projekti alkoi vuonna 1998 ja ensimmäinen vaihe päättyi vuoden 2000 lopussa⁹⁴. Museot ilmoittivat Suomen Tammeen projektejaan ja ilmoituksissaan ne ilmaisivat harjoittavansa museopedagogiikkaa, kulttuuriperinnön opetusta sekä taide- ja kulttuurikasvatusta. Ne eivät terminologisesti ole määritelleet harjoittavansa ympäristökasvatusta. Julkaisuihin perehdyttyäni tulin siihen tulokseen, että Suomen Tammi -projektin tavoitteena on kulttuuriympäristökasvatus. Projektin toinen vaihe Suomen Tammi Plus oli Museoviraston, Opetushallituksen ja ympäristöministeriön yhteinen kulttuuriperintöopetuksen kehittämishanke vuosille 2001–2004⁹⁵.

Suomen Tammi -projektin julkaisuissa opetetaan kansallisesta kulttuuri- ja luonnonperinnöstä liittämällä se osaksi maailmanperintöä. Maailmanperintöopetuksen tavoitteissa ilmenee vahva eettinen velvoite arvojen välittämiseen. Sen tavoitteena on rakentaa kulttuuri-identiteettiä ilman kansallista paatosta ja lisätä suvaitsevuutta.⁹⁶ Maailmanperintöopetuksen aihekokonaisuuksiksi on määritelty muun muassa seuraavia teemoja: ihmisenä kasvaminen, kulttuuri-identiteetti, viestintä ja mediataito, kestävä kehitys, hyvinvointi ja turvallisuus, ihminen ja teknologia sekä aktiivinen kansalaisuus. Aihekokonaisuudet ovat ajankohtaisia arvokannanottoja siihen, että näitä asioita pidetään tärkeinä.⁹⁷

Maailmanperintöopetus kokonaisuudessaan ilmentää globalisaatiota ja tarvetta tuntea muutakin kuin suomalaista ja eurooppalaista kulttuuri- ja luonnonperintöä. Aktiivisen kansalaisuuden ihanne edellyttäisi kulttuuri- ja luonnonperintötyössä menetelmien uudenlaista arviointia siitä, että päästäänkö niillä tavoitteeseen. Aktiiviseen kansalaisuuteen sisältyy ajatus entistä vahvemmassa yhteisöön kuulumisen tunteesta ja merkityksestä. Toiminnan tulee tapahtua yhteisöllisessä kontekstissa, julkisessa tilassa ja julkisyhteisön organisoimana.⁹⁸ Museo voi julkisena tilana tarjota yhteisöllisen kohtaamisen mahdollisuuden ja siten tukea aktiivista kansalaisuutta.

Päätäjät vahvistavat kulttuuriperinnön, jossa on kyse sosiaalisista suhteista ja vallasta⁹⁹. Kansalaisille halutaan luoda perinnön yhteisen omistamisen tunne eli osallisuuden kokemus, vaikka instituutiot määrittävät mikä on virallista kulttuuriperintöä ja pyrkivät tekemään sitä tunnetuksi. Kansalaisten osalli-

⁹³ Melanko 1998, 2.

⁹⁴ Kallio, Elo, Järnefelt, Laine & Pohjanvirta 2004, 21

⁹⁵ Suomen Tammi Plus 2002, 40

⁹⁶ Elo & Laine 2003, 43.

⁹⁷ Haapanen 2003, 57.

⁹⁸ Harju 2004, 73–81.

⁹⁹ Soper 1996, 24

suuden kokemus ei välttämättä toteudu, koska he eivät ole mukana yhteisen kulttuuriperinnön määrittelyssä tai he eivät hyödynnä paikkoja, joissa sitä esitellään. 1.8.1995 voimaan astuneessa hallitusmuodossa paalutettiin kansalaisten ympäristövastuu, joka siirrettiin 1.3.2000 voimaanastuneeseen Suomen perustuslakiin. Sen 20 § pyrkii demokratisoimaan kulttuuriperinnön ilmaistessaan, että ”Vastuu luonnosta, sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille”¹⁰⁰.

Ympäristönsuojelun lainsäädäntö kehittyi ihmisoikeuskysymykseksi ja yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi¹⁰¹. 1990-luvulla lisääntyneet ihmisoikeusvelvoitteet ja kansainväliset ympäristönsuojeluelvoitteet edellyttivät kansallista lainsäädäntöä ympäristön suojelemiseksi ja monimuotoisuuden turvaamiseksi. Perustuslain sisältämä vastuu elollisesta luonnosta, elottomasta luonnonympäristöstä ja kulttuuriympäristöstä kohdistuu sekä julkiseen valtaan että yksityisiin ja oikeushenkilöihin. Kommentaarin mukaan säännöksen kohteena ovat myös tulevat sukupolvet, vaikka sitä ei ole suoraan kirjattukaan näkyviin. Hallituksen esityksessä säännöstä luonnehdittiin lähinnä julistuksenomaiseksi, koska se ei voi sellaisenaan toimia yksilön rikosoikeudellisen vastuun perustana.¹⁰² Vastuu-käsite ilmentää moraalista retoriikkaa¹⁰³ yhteisestä ympäristöstä, jota ei omisteta yksityisomaisuuden tavoin.

Perustuslain tavoin museota koskevat ICOM:n määritelmät ja lait esittävät toiveen, että museo välittäisi demokraattisesti tietoa ympäristöstä¹⁰⁴. Entisen museolain mukaan:

Museotoiminnan tavoitteena on ylläpitää ja lisätä kansalaisten tietoutta kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään. Museoiden tulee harjoittaa ja edistää alan tutkimusta, opetusta ja tiedonvälitystä tallentamalla, tutkimalla, säilyttämällä ja asettamalla näytteille esineitä ja muuta aineistoa ihmisestä ja hänen ympäristöstään.¹⁰⁵

Museolaki ilmaisee osaltaan museoiden yhteiskunnallisen tehtävän¹⁰⁶. Museo-toiminnalle määritelty vastuu on laaja ja moniulotteinen. Lain toteutuminen edellyttää laajaa museoverkkoa ja monialaista substanssiosaamista, koska toiminnan substansseiksi on määritelty ihminen, kulttuuri, historia ja ympäristö. Uudessa museolaissa museo on väestön kulttuurista, historiallista ja ympäris-

¹⁰⁰ Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta 1995/969, 14 a §; Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 20 §

¹⁰¹ Suomen perustuslain 11.6.1999/731 20 §:n perusteluissa viitataan siihen, että YK:n piirissä keskustelu alkoi Tukholman ympäristökokouksesta vuonna 1972, joka hyväksyi julistuksen oikeudesta ympäristöön. Myös Rio de Janeiron YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin hyväksymä julistus vaikutti ympäristön kestävä kehityksen periaatteiden ja ihmisen oikeuden ympäristöönsä tunnustamiseen. Ks. Perustuslakiuudistus 2000, 20–21. EU:n luontodirektiivit ovat osa lainsäädännön kansainvälistä kehitystä. (Ks. Kokko 2003.)

¹⁰² Saraviita 2000, 171–172; Perustuslakiuudistus 2000, IV, 20.

¹⁰³ Asma 2001, 172

¹⁰⁴ Vuoden 1995 hallitusmuodossa määritelty vastuu ympäristöstä vaikutti vuoden 1996 museolakiin, jossa ilmaistaan museoiden keskeisin osa museoiden ympäristövastuun kentästä.

¹⁰⁵ Museolaki 3.8.1992/729. Lainmuutos 20.12.1996/1166.

¹⁰⁶ Vilkuna 2003b, 16

töllistä ymmärrystä ylläpitävä ja vahvistava laitos. Uusi museolaki tuli voimaan vuoden 2006 alussa. Siinä korostetaan kulttuuri- ja luonnonperinnön saatavuutta, mikä liittyy viime vuosina käytyyn kulttuuripalvelujen demokratisoimiskeskusteluun. Lakiin lisättiin myös visuaalisen kulttuuriperinnön tallentaminen ja säilyttäminen sekä tulevien sukupolvien näkökulma, joka sisältyy myös perustuslakiin.

Museotoiminnan tavoitteena on ylläpitää ja vahvistaa väestön ymmärrystä kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään. Museoiden tulee edistää kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevan tiedon saatavuutta tallentamalla ja säilyttämällä aineellista ja visuaalista kulttuuriperintöä tuleville sukupolville, harjoittamalla siihen liittyvää tutkimusta, opetusta ja tiedonvälitystä sekä näyttely- ja julkaisutoimintaa.¹⁰⁷

Ajatus suuresta suomalaisesta museosta on kokonaisvaltaistumisen prosessin huipentuma. Museo 2000-komitean puheenjohtaja, maaherra Heikki Koski esiteli museopäivillä Helsingissä vuonna 2000 toimikunnan visiota suuresta suomalaisesta museosta. Museoiden verkoston tulee rakentua laajan yhteistyön varaan. Painopisteisiin sisältyvät kulttuuriympäristön ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen sekä nuorten ja lasten pääsy nykyistä vahvemman kulttuuri- ja luonnonperinnön piiriin.¹⁰⁸ Suuren suomalaisen museon toteutuminen edellyttää laajaa verkostoitumista, museaalisuuden uudelleen arviointia ja saavutettavuuden parantumista.

Museaalisuus on tulkittava siten, että myös museon seinien ulkopuolella on museaalisesti arvokkaita kohteita. Luonto monimuotoisuudessaan lehdoista merenrantoihin voidaan jäsentää ajallisina prosesseina. Museologian peruskäsite museoarvo (englanniksi *museality*) koostuu objektin omasta materiaalis-henkisestä arvosta ja siihen liittyvästä tutkitusta informaatiosta¹⁰⁹. Tutkimani museaalisuuden käsite ei ole synonyymi museoarvolle, vaan tarkoitan sillä laajasti mentaalista prosessia, jossa tiedostetaan museon funktio. Museaalisuus merkitsee ammatillista tietoisuutta museon funktiosta sekä kontekstin luomista ilmiöille ja objekteille, jotka voivat vaihdella esineistä ja eliölajeista kulttuuriympäristöihin. Käsittelen museoammattilaisten jäsentämää museaalisuutta tarkemmin luvussa 7.6.

Vuonna 2001 ilmestyneessä Ympäristöministeriön, Museoviraston ja Rakkennustiedon yhteistyönä syntyneessä Kulttuuriympäristön lukukirjassa on useita Museoviraston tutkijoiden kirjoittamia artikkeleita, mutta he eivät käytä niissä ympäristökasvatus-termiä. Ympäristön lukutaito nousee kirjan keskeiseksi tavoitteeksi.¹¹⁰ Ympäristön lukutaidolla voidaan tarkoittaa havainnointia, kokemista ja tiedon soveltamista ympäristön tulkintaan. Kulttuurinen lukutaito tähtää ymmärtämiseen. Visuaalisuuden lisääntyttä nykykulttuurissa on tullut muodikkaaksi puhua myös kuvien lukutaidosta. Lukutaito viittaa länsimaissa arvostettuun lukemiseen ja kirjallisuuden arvoon, vaikka se onkin otettu uudessa yhteydessä käyttöön. Ympäristöstäkin on tullut lukemisen arvoista.

¹⁰⁷ Museolaki 11.11.2005/877, 1 §.

¹⁰⁸ Koski 2000, 8–11.

¹⁰⁹ vrt. Stranský 1995, 48

¹¹⁰ Lounatvuori & Putkonen 2001.

Vaikka kotiseututyössä ei 1960-luvulla puhuttu ympäristön lukutaidosta, tavoitteena oli tuntea kotiseudun ajallinen jatkuvuus, jota esimerkiksi kotiseututyön oppaan kirjoittanut Esko Aaltonen korosti. Kotiseututyön ihanteena oli aktivoida ihmisiä itse inventoimaan, tutkimaan ja tallentamaan lähiympäristöään. Kotiseudun hoitaminen nousi 1940-luvulta alkaen tavoitteeksi.¹¹¹ Ympäristön lukutaidon minimivaatimus on ymmärtää ympäristöä valmiiksi tulkitun informaation avulla. Lukutaidon keskitasoon kuuluu omien johtopäätösten tekeminen ympäristöstä. Laajimmillaan lukutaito johtaa ympäristön omakohtaiseen tutkimiseen esimerkiksi tekemällä arkeologisia tai geologisia löytöjä.

Museovirasto on laatinut tulevaisuuden säätelyyn tähtäävän kulttuuriympäristöstrategian, jossa se esittää oman visionsa hallinnon, kulttuuriperinnön ja kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta. Kulttuuriympäristön säilyttäminen ja kehittäminen tuleville sukupolville mielletään kestäväen kehityksen konkreettiseksi sisällöksi, mikä viittaa siihen, että kulttuuriympäristön vaaliminen on ekologista toimintaa. Oikeus kulttuuriperintöön toteuttaa kulttuurista tasa-arvoa. Päämääränä on, että kulttuuriympäristön vaaliminen omaksutaan tavoitteeksi koko yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa.¹¹² Se edellyttää eri toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja kulttuuriympäristön tunnetuksi tekemistä valistamalla. Museovirasto keskushallintona luo linjauksia, kun taas käytännön ratkaisukeinot tavoitteeseen pääsemiseksi jäävät alueellisten ja paikallisten museoiden vastuulle. Rahan valta vaikeuttaa kulttuuriympäristön suojelua konfliktitilanteissa, joissa vaihtoehtona on kaavoittaa alue taloudellisesti tuottavaan toimintaan tai suojella se ympäristöarvollisesti kannattavaan toimintaan.

Yliarkkitehti emerita Liisa Tarjanne mainitsee, että kulttuuriympäristöohjelmissa korostetaan rakennettua ympäristöä koskevan ympäristökasvatuksen merkitystä. Viime vuosina alueelliset ympäristökeskukset ovat julkaisseet useita kuntien kulttuuriympäristöohjelmia, joista asukkaat saavat tietoa ympäristönsä historiallisesta kehityksestä ja kulttuurihistoriallisista arvoista.¹¹³ Ongelmana on kuitenkin se, että ohjelmia ei ole vielä tehty kaikissa kunnissa eivätkä asukkaat ja päättäjät välttämättä lue niitä. Anna-Liisa Kiiskinen tutki väitöskirjassaan ympäristöhallinnon, kuten ympäristökeskusten, ympäristötiedotuksen ja -valistuksen tunnettuutta. Se pääsi kuuden tunnetuimman toiminnan joukkoon. Nuoremmat pitivät ympäristötiedotusta ja -valistusta tunnetumpana kuin vanhemmat, ja korkeakoulutetut asettivat sen merkityksen korkeammalle kuin vähiten koulutetut. Tulosta voidaan Kiiskisen mukaan pitää korkeintaan viitteellisenä.¹¹⁴

Ympäristökasvatus kuuluu ympäristöpolitiikkaan hallinnon näkökulmasta. Tieto on tulkittava ja levitettävä yleiseen keskusteluun. Kansalaisille ja kansalaisjärjestöille olisi suotava mahdollisuus päästä tietoon käsiksi edullisin kustannuksin.¹¹⁵ Ympäristökasvatukselle annettu merkitys johtuu tarkasteluyhteydestä. Ympäristöpoliittisesta näkökulmasta se on kansalaiskasvatusta. Yhteis-

¹¹¹ Aaltonen 1948, 14, 85, 119, 132.

¹¹² Museoviraston kulttuuriympäristöstrategia 2003–2010 (2003), 3–4.

¹¹³ Tarjanne 2001, 196–197.

¹¹⁴ Kiiskinen 2001, 141.

¹¹⁵ Wahlström, Hallanaro & Manninen 1996, 256.

kuntatieteilijät ovat luokitelleet sen informaatio-ohjaukseksi, joka kuluttajia ja tuottajia valistamalla koettaa edistää ympäristöpolitiikkaa.¹¹⁶ Kansalaiskasvatuksen ja informaatio-ohjauksen taustavireenä on ajatus siitä, että ihmisten valistaminen on hyvä keino kontrolloida heitä ja antaa heille vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Vuoden 2001 valtakunnallisilla museopäivillä Turussa museonjohtaja Raili Huopainen pohti kommenttipuheenvuorossaan, että hyvä ympäristö on ajallisesti kerrostunut ja aiheuttaa vähemmän sosiaalisia ongelmia kuin epäterve, muistiton ympäristö. Hän piti tulevaisuuden museon haasteena toimimista kaupungissa, joka on menettänyt muistinsa.¹¹⁷ Museaalaisesta näkökulmasta hyvä ympäristö omaa kulttuurihistoriallisen jatkuvuuden ja sen uskotaan tuovan terveydellistä tasapainoa. Kysymys hyvästä ympäristöstä on filosofinen, niin kuin kysymys hyvästä elämästäkin. Molemmissa päädytään arvojen pohdiskeluun, koska hyvyys sinänsä sisältää jo arvotuksen.

Vuoden 2002 valtakunnallisilla museopäivillä Jyväskylässä tutkija Elina Kiuru toi kulttuurianalyttistä näkökulmaa museoinstituutioon, joka jakaa modernin ihmisen lailla maailman luontoon ja kulttuuriin. Kulutusyhteiskunta ja materialismi muodostavat paradoksin verrattuna abstraktiin tiedon arvostamiseen. Paradoksi tuottaa museoinstituutionkin sisällä kriisiä sen joutuessa miettimään olemassaolonsa oikeutusta.¹¹⁸ Kulttuurihistoriallinen museo tallentaa aineellisen kulutusyhteiskunnan tuotteita, mutta toisaalta se luottaa ihmisen kykyyn tiedon avulla hallita aineellista kulttuuriaan. Sen ristiriitana on uskoa kehityksen saavutuksiin ja tarve kulutus-kulttuurin kriittiseen arviointiin.

Suomen museoliitto herätti henkiin luonnontieteellisten museoiden neuvottelupäivät seitsemän vuoden tauon jälkeen syksyllä 2003 järjestämällä Luonto museossa -seminaarin Porissa¹¹⁹. Luonnontieteellisen keskusmuseon dosentti Juhani Terhivuo totesi, että kestävän kehityksen periaatteiden pohtiminen museotyössä olisi hyödyllistä ja antaisi siihen uutta sisältöä. Hän käytti konditionaalista tulevaisuuteen suuntautunutta muotoa, sillä ei ole lainkaan itsestään selvää, että ympäristöajattelua toteutetaan museotyössä. Rion sopimus vuodelta 1992 velvoittaa paitsi maapallon luonnon monimuotoisuuden tutkimiseen ja säilyttämiseen, niin laajemmin maailmanlaajuiseen kestäväan kehitykseen. Terhivuo mielestä museon periaatteet kerätä, tallentaa ja siirtää tietoaineistoja tuleville sukupolville ovat kestävän kehityksen periaatteiden mukaisia ja luonnontieteellisten museoiden merkitys ympäristökasvatuksessa tulee lisääntymään.¹²⁰ Kuitenkaan uhanalaisten lajien kerääminen tutkimustarkoitukseen ei aina edistä luonnon kestävää käyttöä.

Luonto museossa -seminaarissa pidin esitelmän museoiden ympäristökasvatuksesta. Se oli ensimmäinen kotimaisten museopäivien esitelmä, joka koski pelkästään ympäristökasvatusta. Esitelmä perustui väitöstutkimukseni kysely-

¹¹⁶ Jokinen 2001, 88.

¹¹⁷ Huopainen 2001, 13.

¹¹⁸ Kiuru 2002, 12.

¹¹⁹ Vilkuna 2003b, 19

¹²⁰ Terhivuo 2003b, 13–15.

aineistoon ja osittain siinä vaiheessa tehtyihin haastatteluihin. Toin esille muun muassa mahdollisuuden museoiden kantaaottavuuden ja demokraattisuuden lisääntymiseen.¹²¹

Janne Vilkunan mukaan suurelle yleisölle suunnatulla ympäristökasvatuksella on suuri yhteiskunnallinen kysyntä. Hän toi paneelikeskustelun alustuksessaan esille hajautetun museon ja Kenneth Hudsonin (1916–1999) suuren eurooppalaisen museon ideat, jotka edellyttävät ympäristön ymmärtämistä kokonaisvaltaisesti. Hudson oli esitellyt Kööpenhaminassa vuonna 1993 pitämässään esitelmässä suuren eurooppalaisen museon idean. Vilkuna jatkoi museon yhteiskunnallisen aseman pohtimista ja esitti, että museo-, arkisto- ja kirjasto-toimen yhteistyö lisää paikallisesti yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Asiantuntijuuteen perustuva alueellinen ja maakunnallinen supermuseum voisi tekemällä yhteiskunta-analyysyjä ajankohtaisista ilmiöistä tuoda aineksia kansalaiskeskusteluun ja päätöksentekoon.¹²² Uudet museologiset visiot kuten hajautettu, suuri museo ja supermuseum vahvistavat yhteiskunta- ja ympäristökeskeistä museoparadigmaa¹²³, koska ne toteutuessaan laajentavat museoiden vaikuttavuutta yhteiskunnassa ja ympäristön kokonaisvaltaista tulkitsemista suurille ihmisryhmille.

Ehdotuksissa ilmenee tarve kohottaa museon yhteiskunnallista painoarvoa, aktivoita kansalaisia ja lisätä verkostoitumista. Vilkuna esitti voimakkaan kehittämisenäkökulman ja vision Suuresta suomalaisesta museosta samoin kuin Museo 2000 -työryhmän mietintö, jonka sisältöön hän myös oli vaikuttamassa¹²⁴. Kehittämisenäkökulmaa ja visioimista voi pitää innovatiivisuutena. Ajan yhteiskunnallinen tilanne ja aatemaailma vaikuttavat museoalan innovaatioiden syntyyn¹²⁵. Ammattilaisille ja hallintoviranomaisille suunnatut suullisesti tai kirjallisesti ilmaistut visiot voivat johtaa innovaatioiden toteuttamiseen, jos niille löytyy yhteiskunnallinen hyväksyntä. Museomaailmassa on erilaisia visioita: hallintorakenteellisia, ympäristösubstanssia laajentavia ja esimerkiksi näyttelyiden esitystapaa muuttavia. Osa visioista voi johtaa sosiokulttuurisiin innovaatioihin, jotka uudistavat vuorovaikutusta ihmisten, instituutioiden ja ympäristön välillä.

Jyväskylässä vuonna 2005 järjestettyjen Luonnontieteellisten museopäivien teemana oli Luonnontieteelliset museot yhteiskunnallisina vaikuttajina. Verkostoituminen, digitointi ja luonnontieteellisten museoiden aseman selkiyttäminen valtion hallinnossa nousivat päivien keskeisiksi tavoitteiksi.¹²⁶ Puheenjohtajina toimineiden Suomen museoliiton pääsihteeri Anja-Tuulikki Huovisen, Luonnontieteellisen keskusmuseon johtaja Juhani Lokin ja museologian professori Janne Vilkunan luonnontieteellisen museotoimen kehittämisehdotuksen yhtenä kohtana on ympäristökasvatuksen edistäminen, jo siitäkin syystä, että perustuslaki velvoittaa vastuuseen ympäristöstä ja hallitusohjelma kehottaa

¹²¹ Hänninen 2003.

¹²² Vilkuna 2003b, 16–18; Vilkuna 2002, 285; Hudson 1993, 51–60.

¹²³ Yhteiskunta- ja ympäristökeskeinen museoparadigma on Vilkun (2002, 285) käsite

¹²⁴ Museo 2000 museopoliittinen ohjelma 2000

¹²⁵ vrt. Sjöberg-Pietarinen 2004, 291

¹²⁶ Anneberg 2005, 4.

ympäristökasvatuksen edistämiseen. Yhteiskunnassa on environmentalistisen paineen luoma moraalinen velvoite harjoittaa ympäristökasvatusta, mutta myös todellinen tarve siihen.

Ympäristökasvatus: Ympäristökasvatuksen edistäminen on kirjattu hallitusohjelmaan. Luonnontieteelliset museot ovat ympäristökasvatuksen keskeisiä toimijoita. Museoiden ympäristökasvatuksen tärkeimpänä tehtävänä on lisätä luonnontuntemusta ja herättää vastuuta ympäristöstä ja kestävästä tulevaisuudesta.¹²⁷

Mikä on esitelmien anti innovatiivisen viestinnän kannalta? Ne ennakoivat tulevaa kehitystä ja väläyttivät uudistusten mahdollisuuksia. Toki ne eivät kerro ehdotusten toteutumisesta, mutta niissä on tarkasteltu myös mennyttä kehitystä. Puheenvuorot paljastavat, että luonnontieteellinen museo-opetus vaati kehittämistä ja ympäristökasvatuksesta puhuminen lisääntyi 2000-luvulla. Ne paljastavat, että hallintorakenteiden ja opetuksen uudistamisen tarve oli havaittu. Vielä 1980-luvulla museot eivät korostaneet teknologiaa viestintävälineenä niin voimakkaasti kuin 1990- ja 2000-luvulla. Uudistumisen paineen koettiin tulevan ulkopuolisesta yhteiskunnasta, joten innovatiiviselle viestinnälle ilmeni sosiaalinen tilaus, ja ilmapiiiri vaikutti myönteiseltä uudistumiselle.

Museokentän ympäristökasvatuskeskustelulle oli tyypillistä konditionaalinen odotushorisontti, että käytäntöjä pitäisi muuttaa. Luonnontieteelliset museot voisivat potentiaalisesti toimia ympäristökasvatuksen kulmakivinä. Asiat esitettiin ehdotuksina, joiden toteutuminen ei jäänyt kenenkään vastuulle. Ympäristönsuojeluun liittyvä toiminta näyttäytyi oheistoimintana. Resurssit nähtiin vajavaisina suhteessa haasteisiin ja työnjakoa pohdittiin. Ainakin yhdellä kirjoituksella oli varoittava funktio, etteivät museot muodostuisi ympäristökouluiksi¹²⁸. Keskustelussa siis visioitiin mahdollisuuksia ja luotailtiin rajoja.

Museokentän ympäristökasvatuskeskustelu ja kansainvälinen ympäristökeskustelu omaavat yhden yhteisen piirteen siinä, että toimintaa pitäisi pyrkiä muuttamaan, mutta todelliset mahdollisuudet haasteeseen vastaamiseen ovat pienet. Yhteistä on myös vastuualueiden määrittelyn vaikeus sekä usko tieteellisen tiedon jakamisen vaikuttavuuteen. Huomattava ero diskurssien välillä on se, että museoissa ympäristönäkökulman tarve liittyy käytännöllisesti esimerkiksi kokoelmiin ja näyttelyihin, kun taas kansainvälisessä, toisinaan abstraktissa ympäristöä ja ympäristökasvatusta koskevassa keskustelussa, on kyse kulttuurien elämäntavoista ja niiden taloudellisista kytköksistä.¹²⁹

Kulttuuriperinnön yhteiskunnallinen merkitys demokraattisen yhteiskunnan rakentamisessa kirjattiin Euroopan neuvoston ministerineuvoston vuonna 2005 hyväksymään sopimukseen. Sen mukaan kulttuuriperintö vahvistaa yhteiskunnallista koheesiota lisätessään tunnetta jaetusta vastuusta. Ihmisiä rohkaistaan osallistumaan kulttuuriperinnön tutkimukseen, tulkintaan ja suoje-

¹²⁷ Huovinen, Lokki & Vilku 2005, 5. Kehittämisehdotusta olivat laatimassa myös koordinaattori Erkki Alasaarela, Jyväskylän yliopiston museon luonnontieteellisen osaston varajohtaja Janne Kotiaho ja Luonnontieteellisen keskusmuseon ylitendentti Juhani Terhivuo (J. Vilku, henkilökohtainen tiedonanto 1.6.2006).

¹²⁸ Järvinen 1984, 108

¹²⁹ Milton 1996.

luun. Samoin sopimus kannustaa tuomaan kulttuuriperintö yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹³⁰ Sopimuksen taustana on ajatus, että eurooppalainen kulttuuriperintö tukee demokratisoitumista ja, että yhteisesti jaettu kulttuuri rikastuttaa sosiokulttuurisia prosesseja. Sopimus pohjautuu demokraattiseen yhteiskuntaihanteeseen, jossa kansalaisilla on oikeus osallistua kulttuurin ja ympäristön kokemiseen.

Riksantikvarieämbetet pyrkii kehittämään Ruotsin museoissa harjoitettavaa kulttuuriympäristökasvatusta, jonka tavoitteena on lisätä kaikkien ymmärrystä, osallisuutta ja vastuunottoa kulttuuriympäristöstä. Ihanteena on kulttuuriympäristön demokraattinen käyttö. Kulttuuriympäristökasvatuksessa tähdätään kulttuuriympäristöä koskevien arvojen ymmärtämiseen ja taitojen lisäämiseen sekä menneisyyden elävöittämiseen.¹³¹

Tutkimastani ympäristökasvatuskeskustelusta nousivat esille visio-, projekti- ja ohjelmallistumisen vaihe. Luhmannin latentti vaihe, teeman läpimurto ja kulminaatiovaihe eivät luonnehdi yhtä hyvin vaiheiden etenemistä, vaikka Rio de Janeiron kehityskonferenssi merkitsi ympäristökasvatuksen sosiokulttuurista läpimurtoa, koska se lisäsi tietoisuutta ympäristökasvatuksen merkityksestä. Ympäristökasvatuksen ohjelmallistuminen on ollut mahdollista kulttuurin ja yhteiskunnan ekologisen kypsymisen vuoksi. Ohjelmallistuminen osoittaa, että ympäristökasvatus on hyväksytty sosiokulttuurisesti museoiden opetustoiminnan osaksi. Tarkennan vielä ympäristökasvatuksen etenemisen vaiheita kenttätutkimusaineistoni avulla luvuissa 6 ja 8.

¹³⁰ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society 2005.

¹³¹ Riksantikvarieämbetet 2006.

5 MUSEOAMMATTILAISTEN SUHDE YMPÄRISTÖKASVATUKSEEN

5.1 Uusi ammatillinen tieto innovatiivisen viestinnän osana

On syytä pohtia mitä uudella ammatillisella tiedolla tarkoitetaan. Schönin¹ mukaan ammatillinen tieto ei muodostu pelkästään teoreettisesta tiedosta ja teknisestä osaamisesta. Osa tiedosta muodostuu käytännön tilanteissa tarvittavien tietojen ja taitojen karttuessa. Oppiakseen kokemuksistaan työntekijän on reflektoitava toimintaansa ammatin harjoittamisen eri tilanteissa ja tarvittaessa korjattava omia ja instituutionsa käytäntöjä. Reflektointi voi tapahtua työnteon aikana tai sen jälkeisenä pohdintana.

Museoammattiin opiskellaan useimmiten yliopistoissa, jotka opetuksellaan luovat tieteellisyyden ihanteen. Museon opetustoiminta ei ole pelkkää tieteen harjoittamista, vaan siihen soluttautuu moraalinen ja kasvatuksellinen sisivistystehtävä. Ammattiin perehdytään syvällisesti vasta museotyössä työkokemuksen kartuttua. Ammatillinen tieto koostuu tieteellisestä tiedosta, muista ammattiteoreettisista tiedonlähteistä ja käytännössä hankitusta tietotaidosta. Käytännössä hankittu tieto voi olla omakohtaisesti oivallettua tai toisen ammatillaisen neuvomaa tietoa. Museoammattilainen joutuu hankkimaan monipuolista taidollista osaamista toimenkuvastaan riippuen.

Museoammattilainen on henkilö, jolla on useimmiten museaalinen, tieteellinen koulutus museoaineiksi kutsutuissa aineissa ja kokemusta museotyöstä².

¹ Schön 1983

² Arcadius 1997, 156–160; Uudistetun museoasetuksen 1192/2005 mukaan valtionosuuden saamisen edellytyksenä on, että ”museolla on museonjohtaja ja ainakin yksi muu päätoiminen työntekijä, joista toisella tulee olla ylempi korkeakoulututkinto ja toisella korkeakoulututkinto, ammatillisen korkea-asteen tutkinto tai sitä vastaava aikaisempi opistoasteen tutkinto; lisäksi molemmilta vaaditaan perehtyneisyyttä museon edustamaan toimialaan sekä museologian perusopintoja tai museoalan työkokemusta.” Asetuksen mukaan museoammattilainen on koulutuksensa lisäksi perehtynyt museoalaan ja suorittanut museologian opintoja tai hankkinut käytännön työkokemusta.

Ammattilaisuus voi ilmetä asiantuntijuutena jollakin yhteisesti neuvotellulla ja sovitulla alueella³. Museoammattilainen toimii tieteen ja käytännöllisen toiminnan rajapinnassa. Tutkimuksessani kutsun yhtenäisyyden vuoksi kaikkia informanttejani museoammattilaisiksi, koska he työskentelevät museoissa, vaikka muutamalla heistä ei ole museoammattillista koulutusta. Museomestarit ja konservaatit ovat museoammattilaisia, vaikka heidän koulutuksensa perustuisi tekniisiin aineisiin tai oppisopimukseen. Molemmat edustavat ammattialaa, jossa työssä oppimisella on keskeinen merkitys. Tutkimukseeni osallistui kolme luonnontieteellisen museon konservaatorkoulutuksen saanutta henkilöä, joista yhdellä oli myös luonnontieteiden maisterin koulutus.

Ammattillista tietoa käytetään instituutiossa, jonka valtasuhteissa ja rakenteissa uuden tiedon soveltaminen tapahtuu. Ammatilainen joutuu tulkitsemaan uudet tietonsa ja taitonsa ryhmässä sekä siirtämään ne ryhmän käyttöön. Jotta ammatillinen tieto voisi integroitua yhteisölliseen toimintaan, tarvitaan työntekijöiden jatkuvaa keskinäistä viestintää ja yhteisesti jaettuja käytäntöjä. Kun jokin käytäntö vakiintuu, se institutionaalistuu organisaation rutiineihin, rakenteisiin ja strategioihin.⁴ Ammattiryhmän yhteisesti jakama tieto on kollegiaalista eli ammattiyhteisöllistä.

Kyselyissä kysyin, missä museoammattilaiset ovat tutustuneet ympäristökasvatukseen. Haastattelussa kysyin ensin yleisluontoisesti, mistä he ovat saaneet uutta ammatillista tietoa ja vielä erikseen, mistä he ovat saaneet ympäristökasvatukseen vaikutteita, mikäli sitä harjoitetaan museossa. On huomattava, että oman työn reflektoinnin taso vaikuttaa haastattelujen vastauksiin. Jos ammatilainen on hyvin tietoinen omasta ammatillisesta kehittymisestään, hän pystyy vastaamaan melko yksityiskohtaisesti. Mikäli hän ei ole tietoisesti pohjennut omaa ammatillista kehittymistään, voi olla vaikeaa eritellä erilaisten vaikutteiden saamista.

Seminaarit tarjoavat mahdollisuuden kollegiaalisen verkoston luomiseen ja välittävät uutta ammatillista tietoa. Seminaarien ja kurssien järjestäjinä mainittiin Suomen museoliitto⁵, Museovirasto⁶, Jyväskylän yliopiston museologian oppiaine⁷ ja kunta⁸. Ulkomaisiin seminaareihin osallistuminen⁹ ja Suomen Tammen koulutustilaisuudet ovat antaneet uutta ammatitietoa¹⁰:

...erilaisilta kursseilta. Suomen Tammi muun muassa on hyvä tämmönen sateenvarjoyhteisö, jossa järjestellään erilaisia projekteja ja sitten Museoliitto on järjestänyt jonkun verran koulutusta. Aika vähän kuitenkin tällä suunnalla, mutta kuitenkin, ja lehtien, kirjojen, tiedotusvälineiden ja hyvien henkilösuhteiden kautta tulee.¹¹

³ vrt. Aurasmaa 2002, 343

⁴ Järvinen, Koivisto & Poikela 2002, 110–112.

⁵ INF7, 8, 114; INF8, 9, 130; INF10, 12, 170; INF17, 19, 288

⁶ INF4, 4, 44; INF20, 22, 331

⁷ INF4, 4, 44

⁸ INF4, 4, 44

⁹ INF6, 6, 97; INF7, 8, 108

¹⁰ INF4, 4, 44; INF11, 13, 192

¹¹ INF11, 13, 192.

ICOMiin kuuluva haastateltava painotti sitä, että ulkomaisiin museoihin kannattaa tutustua systemaattisesti, eikä vain lomamatkalla. Kansainvälinen museotoiminta laajentaa näkemystä.¹² Muiden museoiden toimintaan tutustuessa saa uutta ammatillista tietoa¹³ ja ideoita opetustoiminnan kehittämiseen.

Ja sit me ollaan tehty itsenäisiä opintomatkoja, elikkä mää oon käyny viime syksynä kävin tutustumassa Tanskassa tämmöseen Tanskan museoiden opetustoimintaan ja yritin ottaa meille mallia siitä ja sitten viime keväänä mää kävin tutustumassa helsinkiläisten museoiden opetustoimintaan ja tapaamassa ihmisiä siellä. Nää on ollu hirveen hyödyllisiä, opintomatkat on ollu ehdottomasti kaikkein opettavin osa, että siitä on eniten saanu.¹⁴

Museoalan julkaisut¹⁵ ja opiskeluaikana valittu aineyhdistelmä¹⁶ ovat johdanneet yleiseen valistuneisuuteen. Kansainvälinen ammatillinen julkaisutieto on väylä saada tietoa, jota ei ole suomenkielisenä. Nordisk museologi -julkaisu sisältää yhden haastateltavan mukaan uutta museaalista näkemystä¹⁷.

Ammattilaisen omasta aktiivisuudesta riippuu, kuinka paljon hän käy kuuntelemassa muiden tutkijoiden luentoja ja keskustelee heidän kanssaan:

Tietenkin jos on tilaisuus ja mahdollisuus, niin sitten mennään kuulemaan muita. Ja jos on asioita, joissa oma tieto ei tunnu riittävän, ja niitähän on loputtomasti, niin silloin on tietenkin turvaututtava muihin asiantuntijoihin ja oltava yhteydessä heihin. Sitä kautta pyrittävä saamaan sitten tietoa. Varsinkin jos on joku mielenkiintoinen yksityiskohta, sanotaan tossa kun tein Pulmankijärveen liittyvää tutkimusta, olin tietenkin yhteydessä siihen alueeseen perehtyneihin geologeihin tai sellaisiin geologeihin, jotka ovat kirjoittaneet siitä aiheesta aikaisemmin, että miten se järvi on muotoutunut.¹⁸

Itse luodut epäviralliset kontaktit ja kollegoiden kanssa keskustelu toimivat suullisena ammatillisen tiedon levittäjänä¹⁹. Kontaktien avulla voi oppia myös uusia taitoja. Museon työpajassa ohjannut taiteilija oli opettanut linopainamisen museolehtorille.²⁰

Uusi ammatillinen tieto leviää useaa kanavaa pitkin ja verkostomaisesti. Se leviää suullisesti kollektiivisissa kokoontumisissa, kirjallisesti lukemalla ja kiertämällä eri museoissa. Kunkin haastateltavan kanavat ammattitiedon hankkimiseen kuvaavat myös heidän verkostojaan. Nämä kanavat ja verkostot muodostavat potentiaalin ympäristökasvatuksen leviämislle ja tiedon saamiselle.

Innovatiivinen viestintä saa voimaa ammattiyhteisöllisistä ja poikkitieteellisistä verkostoista, ja uutuusarvollisia tietoja hankitaan niin tiedelehdistä kuin ulkomaan matkoiltakin. Haastateltavani vakuuttivat olevansa motivoituneita

¹² INF7, 8, 114.

¹³ INF3, 3, 26; INF10, 12, 170

¹⁴ INF10, 12, 170.

¹⁵ INF7, 8, 114; INF9, 10, 154; INF10, 12, 170

¹⁶ INF9, 10, 154

¹⁷ INF7, 8, 114

¹⁸ INF20, 22, 330–331.

¹⁹ INF6, 7, 97; INF8, 9, 130; INF10, 12, 170

²⁰ INF6, 7, 97.

työnsä kehittämiseen. On luonnollista, että käsitys hyvästä työntekijästä vaikuttaa jonkin verran siihen, että informantti haluaa tuoda esille oman kiinnostuksensa uuden tiedon hankintaan. En usko kuitenkaan, että kyseessä on pelkästään odotettu vastaaminen, koska muissakin tutkimuksissa on todettu, että museoalan ihmiset ovat hyvin sitoutuneita työhönsä.

Veikko Anttila esitti innovaatioteoriassaan, että ihmisillä on erilaiset sosiaaliset ja maantieteelliset mahdollisuudet uuden ammatillisen tiedon hankintaan²¹. Haastattelujen perusteella maantieteellinen etäisyys vaikeuttaa osallistumista yhteisöllisiin museoalan tapahtumiin, koulutukseen ja kollegoiden tapaamiseen. Kuitenkin nämä museoalan keskustelinten sijaintiin nähden kaukana asuvat haastateltavat ovat pystyneet kehittämään ammatillista osaamistaan erilaisin keinoin, esimerkiksi julkaisuja seuraamalla ja matkustamalla alan koulutukseen.²² Maantieteellinen sijainti ei estä ympäristökasvatuksen harjoittamista, kuten myöhemmistä tapausesimerkeistä ilmenee.

5.2 Ympäristökasvatukseen tutustuminen ja sen määrittely

Ympäristökasvatukseen pystyy määrittelemään yleisesti, vaikkei sitä kovin hyvin tuntisikaan. Syvempien merkitysten antaminen vaatii kosketuspintaa aiheeseen. Viestintätapahtuman ketjussa ensin herää kysymys siitä, mitä ympäristökasvatus merkitsee. Vasta aiheeseen tutustumisen jälkeen voidaan alkaa reflektoida sen sisältöä tarkemmin.

Kyselyni mukaan 62 % museoammattilaisista oli tutustunut ympäristökasvatukseen, siihen ei ollut tutustunut 36 %, ja loput 2 % ei osannut tai ei halunnut ilmaista kantaansa (kuvio 3). Vaikka museoammattilaisten enemmistö tuntee ympäristökasvatukseen, niin yli kolmannes ei sitä tunne, joten se ei ole vielä läpäissyt kaikkien tietoisuutta. Tiedon hankkimisessa oli käytetty useita kanavia. Luonnontieteelliset museoammattilaiset olivat tutustuneet siihen ensisijaisesti ammattikirjallisuuden välityksellä (69 %), ammattilehtiä lukemalla (62 %) ja opintojen yhteydessä (54 %). Kulttuurihistoriallisille museoammattilaisille yleisimmät leviämiskanavat olivat tiedotusvälineet (45 %), ammatilliset lehdet (33 %) ja seminaarit (23 %).

Museoammattilaisista 11 % ilmoitti kuuluvansa museoalan kansainvälisiin järjestöihin. Kansainvälisen museoalan järjestön ICOMin eri seminaareissa on käsitelty ympäristökasvatusta, joista yksi haastateltava mainitsi Portugalissa ja Intiassa järjestetyt kokoontumiset. Seminaarin osallistujat tutustuivat Intian museoihin, joissa harjoitetaan ympäristökasvatusta. Yhteisen käsitteistön luominen eri maiden välillä on tuottanut hankaluuksia.²³

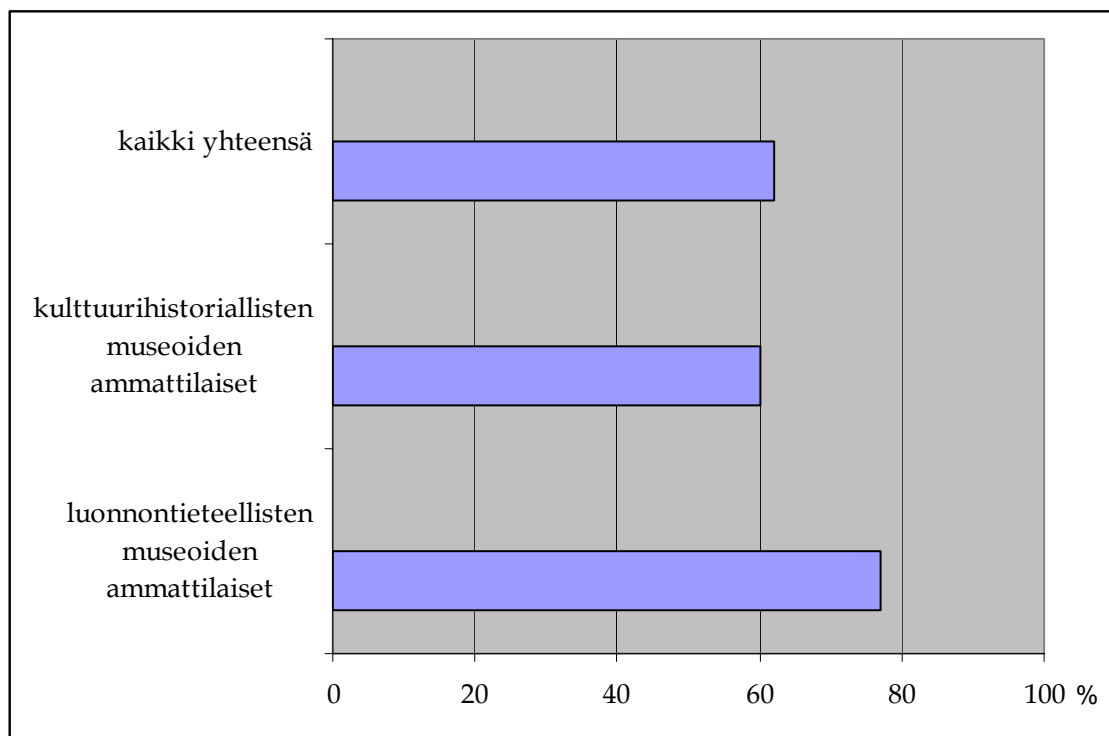
Ympäristökasvatukseen tutustumisessa on virallinen ja henkilökohtainen puolensa. Vaikka siihen saisi lisävalaistusta seminaareissa, tarvitaan myös hen-

²¹ Anttila 1974, 13–20

²² INF11, 13, 192; INF17, 19, 287–288.

²³ INF 7, 8, 108.

kilökohtaista kiinnostusta. Kansainvälisesti järjestäytynyt museoammattilainen koki, että ympäristökasvatuksellinen aatemaailma on peräisin jo työläisperheestä, jossa tehtiin itse hyödykkeitä ja materiaalit käytettiin tarkkaan. Ammatillisesti ajatustapaan vaikutti Turun museotoimenjohtaja Knut Drake, joka on museaalisen rakennussuojelun uranuurtaja.²⁴

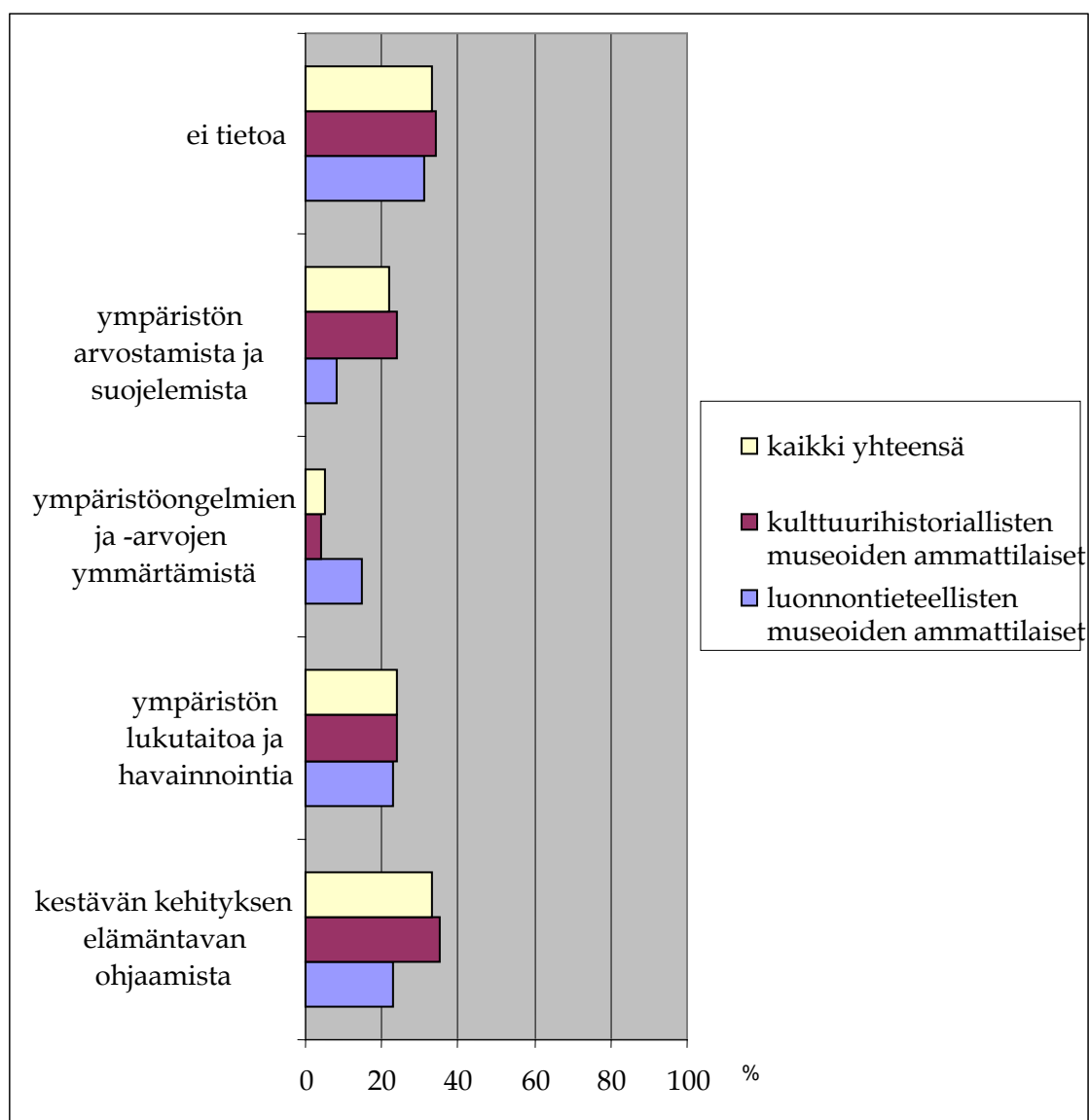

KUVIO 3 Ympäristökasvatukseen tutustuneiden prosentuaaliset osuudet vastaajista. Luonnontieteelliset museoammattilaiset olivat hieman yleisemmin tutustuneet siihen.

Ympäristökasvatus tarkoittaa kyselyni perusteella luonnontieteellisten museoiden ammattilaisten mukaan ympäristön havainnointia ja lukutaitoa (23 %), elämäntapojen ohjaamista kestävä kehityksen tielle (31 %), ympäristöongelmien ja arvojen ymmärtämistä (15 %) sekä ympäristön arvostamista ja suojelemista (8 %). Heistä kysymykseen jätti vastaamatta 31 %. Kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaisten mielestä se tarkoittaa elämäntapojen ohjaamista kestävä kehityksen tielle (35 %), ympäristön havainnointia ja lukutaitoa (24 %), ympäristöongelmien ja arvojen ymmärtämistä (4 %), ympäristön arvostamista ja suojelemista (24 %). Kulttuurihistoriallisista ammattilaisista 34 % jätti vastaamatta kysymykseen. Vastaamatta jättäneiden osuus on merkittävä, siksi että 36 % vastaajista ei ollut tutustunut ympäristökasvatukseen. Tutkittavat vastasivat avoimeen kysymykseen. Muutama kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilainen oli antanut useita merkityksiä ympäristökasvatukselle, joten luokittelin sellaiset vastaukset useaan luokkaan. Ympäristökasvatuksella on omien indikaattorienikin mukaan

²⁴ INF7, 8, 113.

monta merkitystä, koska se käsittää ympäristöä säästävän elämäntavan, ympäristöongelmien käsittelyn, ympäristökokemukset ja ympäristönsuojelun.

KUVIO 4 Ympäristökasvatus tarkoittaa vastaajien mielestä eri asioita. Kuvio esittää prosentuaalisia osuuksia luokittelemistani avoimen kysymyksen vastauksista.

Ympäristön havainnoinnin ja lukutaidon arvostaminen kuvaa sitä, että ympäristökasvatuksessa empiirisellä aistitiedolla on merkitystä. Elämäntapojen ohjaaminen kestävän kehityksen tielle kertoo siitä, että ympäristökasvatuksen odotetaan toimivan ohjaavana ja korjaavana säätelymekanismina. Ympäristöongelmien ja -arvojen ymmärtämiseen sekä ympäristön arvostamiseen ja suojelemiseen ohjaaminen on eettinen tehtävä. Näkemyksille yhteistä on se, että ympäristökasvatuksen toivotaan toimivan ihmisen ympäristösuhteeseen vaikuttavana säätelymekanismina.

Haastatteluissa ympäristökasvatus sai moniulotteisen merkityksen, kun luonnontieteellisen koulutuksen saaneen vastaajan mielestä siihen sisältyvät

eettisyys ja ympäristönsuojelu, kriittinen suhde kulutukseen ja pedagoginen merkitys kestäväen kehityksen edistämässä. Luonnontieteilijä perustelee, että eri sukupolvien kulttuuri ja luonto ovat tasavertaisesti säilyttämisen arvoisia.

Ympäristökasvatus tarkoittaa monen moista, muun muassa luonnon ja ympäristöjen kunnioittamista, että jos me ajattelemme, että vanha kulttuuri on säilyttämisen arvoista, minkälaista oli siihen aikaan kun isoisä eli, niin yhtä hyvin ovat säilyttämisen arvoisia ne metsät, minkälaisia metsät olivat siihen aikaan kun isoisä eli. Ja toisaalta taas ympäristökasvatus tarkoittaa tässä kulutusmaailmassa sitä, että pitäisi voida elää ekologisesti kestävämmän eli ei kuluttaa ja tuhlaa, vaan säästää sitä kautta luontoa enemmän, ettei maailmasta tulisi niin kertakäyttövoittoinen.²⁵

Luonnontieteilijä kertoi näyttelyn suunnittelua koskevista ihanteistaan ja piti ympäristökasvatusta ajankohtaisena haasteena. Hän puhui siitä konditionaalisessa muodossa, mikä toi esille ympäristökasvatuksen olevan pikemmin mahdollisesti toteutettavissa kuin omassa työssä tietoisesti harjoitettua toimintaa. Ympäristökasvatusta hän piti keinona lähentää ihmisiä luontoon ja saada ihmiset elämään ekologisesti kestäväällä tavalla.²⁶

Ajankohtainen haaste voisi olla tietenkin tuo ympäristökasvatuksellinen puoli eli ihmiset ovat nykyään niin vieraantuneita luonnosta, että varsinkin kaupunkilaislapset, että sinänsä on hienoa saada tällaisia paikkoja lisää.²⁷

Kansatieteellisen koulutuksen saaneen mielestä ympäristökasvatus on lähellä kulttuurikasvatusta ja merkitsee kokonaisuuksien näkemistä. Ympäristökasvatuksessa voidaan opastaa, että ihmisillä on mahdollisuudet vaikuttaa asioihin. Tämä kuvastaa näkemystä ihmisestä aktiivisena toimijana.

Kyllä se tietysti se on vähän sama kuin kulttuurikasvatuksessa ja muussa tavallaan se, että näkee kokonaisuuksia ja miten asiat toimii, mitkä asiat vaikuttaa toinen toiseensa ja toisaalta sitten myöskin niin aina pitäis olla myös semmonen aspekti siinä, että miten itse kukin voi vaikuttaa asioihin, pienissä asioissa ehkä helpommin ja antaa eväitä siihen, että isompiinkin asioihin voi vaikuttaa, jos vaan etsii ne oikeat väylät.²⁸

Perinteentutkimusta pääaineena opiskelleelle ympäristökasvatus merkitsee tietoisuuden kasvattamista ympäristöstä ja vaikuttamismahdollisuuksista. Tietoisuutta voidaan muokata ja ympäristövastuuseen voidaan herättää.²⁹ Ympäristökasvatuksen ideaksi niin haastatteluissa kuin kyselyissäkin osoittautui usko ihmisen muuttamiseen ja parantamiseen.

Kyselyvastauksissa ympäristökasvatus luonnosteltiin taitoina, ohjaamisena ja ymmärtämisenä. Sitä ei määritelty pelkän tiedon näkökulmasta siten, että ihmisiä voitaisiin hallita heidän tietojaan lisäämällä. Ympäristökasvatus hahmotettiin toiminnallisena ja siinä korostettiin taitojen kehittämistä, olivatpa ne siten ympäristön lukutaitoa tai kulutuksen vähentämiseen tähtäävää elämäntai-

²⁵ INF3, 3, 25.

²⁶ INF3, 3, 23–25.

²⁷ INF3, 3, 25.

²⁸ INF14, 15, 225.

²⁹ INF19, 21, 305.

toa. Ympäristökasvatus on sivistävää toimintaa siinä mielessä, että kansan kasvattaminen on moraalinen velvoite. Tarve jalostaa ympäristön lukutaitoa kertoo siitä, että ihmisten ei uskota osaavan havainnoida ympäristöään ilman ohjausta tietyistä näkökulmista. Tarve ohjata elämäntapoja kestävän kehityksen tielle ilmaisee sen, että ihmisten ei uskota omaavan kestäviä elämäntapoja ilman ohjausta. Ympäristökasvatuksen määrittely kuvastaa optimismia siihen, että ihmisten ymmärrystä ja toimintatapoja voidaan parantaa. Humanismi on aina uskonut ihmisen olevan jalostettavissa.

Ympäristökasvatus on sivistysaaste, koska oppimisen avulla ihmisiä ohjataan uudelleen ymmärtämään luontoyhteytensä, ongelmien syy-seuraussuhteita ja muovaamaan elämäntapaansa. Kyse on elinikäisestä oppimisesta, joka koskee kaikkia ikäryhmiä. On pyrittävä teknisen, humanistisen ja ekologisen näkökulman yhteensovittamiseen. Sivistys on aikansa ja ympäristönsä lapsi, jonka piirteitä joudutaan hahmottelemaan pitkässä aikaperspektiivissä aina uudelleen.³⁰ Sivistysaaste merkitsee vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ja elämäntavan haastamista. Sivistys voidaan käsittää yksilön tai yhteisön henkiseksi pääomaksi ja sivistyspyrkimykseksi, joten sivistys on sekä prosessi että tavoite ihmisen jalostamiseksi.³¹

Matti Sarmelan mukaan teknokulttuuri pyrkii ylläpitämään korjausmekanismeja, joilla se voi ottaa haltuunsa ympäristöongelmat. Kun luonnon saastuttaminen kiihtyi, sitä tehokkaammin teknokulttuuri vastasi siihen pelastusopilla. Oppi tähtää tiettyjen ihmisryhmien kulutuksen minimoimiseen ja teknovaltojen turvallisuuden maksimoimiseen.³² Sarmelan mielestä keskitetyssä kulttuurissa organisaatiot vastaavat kasvatuksesta ja ihmisten sosiaalistamisesta. Hän kritisoi yhteiskuntaa kehityskultista, joka on syöpyntä myös kasvatukselliseen ajatteluun, koska kulttuurissa vallitsee usko ihmisen jalostumiseen ja kehittymiseen.³³ Ympäristökasvatuksen tulkitsen säätelymekanismiksi, jolla koetetaan vaikuttaa ihmisen ympäristösuhteeseen.

Tutkittavillani oli erilaisia määritelmiä ympäristökasvatuksesta, joten siitä ei vallitse yhtä institutionaalista totuutta³⁴. Ympäristökasvatus on monimerkityksinen henkilökohtaisine painotuseroineen, sillä museokenttä ei ole lyönyt lukkoon ympäristökasvatuksen määritelmää. Museokentän keskustelussa neuvotellaan muun muassa kulttuuriperinnön opetuksen sisällöistä.

Lähes kaikki museoammattilaiset ajattelivat luonnon ja kulttuurin sisällyttävän kiistattomasti ympäristökasvatukseen, kun taas sosiaalinen ympäristö ei kuulunut yhtä itsestään selvästi siihen (L 69 %:n ja K 49 %:n mielestä kuului) (kuvio 5). Kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaiset mielsivät ympäristökasvatuksen sisällöksi selvemmin luonto ja kulttuuri -parin kuin että siinä olisi mukana myös yhteiskunta. Luonnontieteellisten museoiden ammattilaiset sisällyttivät heitä enemmän sosiaalisen ympäristön ympäristökasvatukseen

³⁰ Lehtisalo 1998, 113–115.

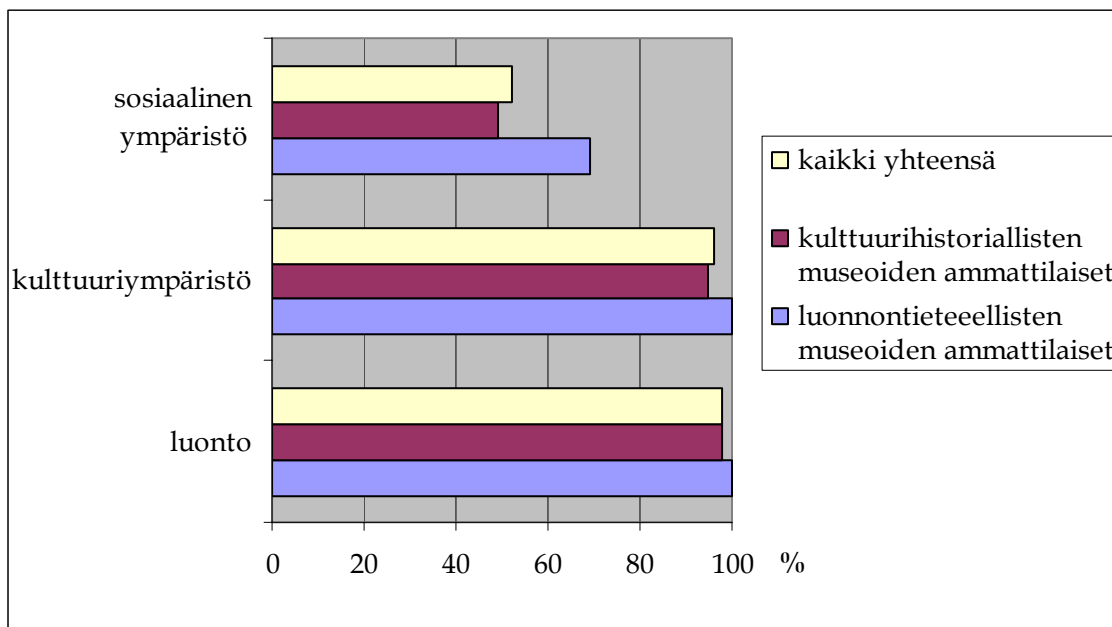
³¹ Lehtisalo 1998, 23.

³² Sarmela 1989, 273.

³³ Sarmela 1989, 131.

³⁴ vrt. Sarmela 1989, 43

mukaan. Sosiaalinen ympäristö, kuten yhteiskunta, talous ja lainsäädäntö, on ollut yleisesti yhteiskuntatieteilijöiden tutkimusaluetta. Kyselyihin vastanneista osa oli opiskellut yhteiskuntatieteellistä sivuainetta, mutta koulutuksen painopiste on luonnontieteissä tai humanistisissa aineissa. Koulutus ja museoiden jako kulttuurihistoriallisiin ja luonnontieteellisiin voivat vaikuttaa siihen, että sosiaalinen ympäristö koettiin luontoa ja kulttuuriympäristöä etäisemmäksi.

KUVIO 5 Ympäristökasvatuksen sisältö.

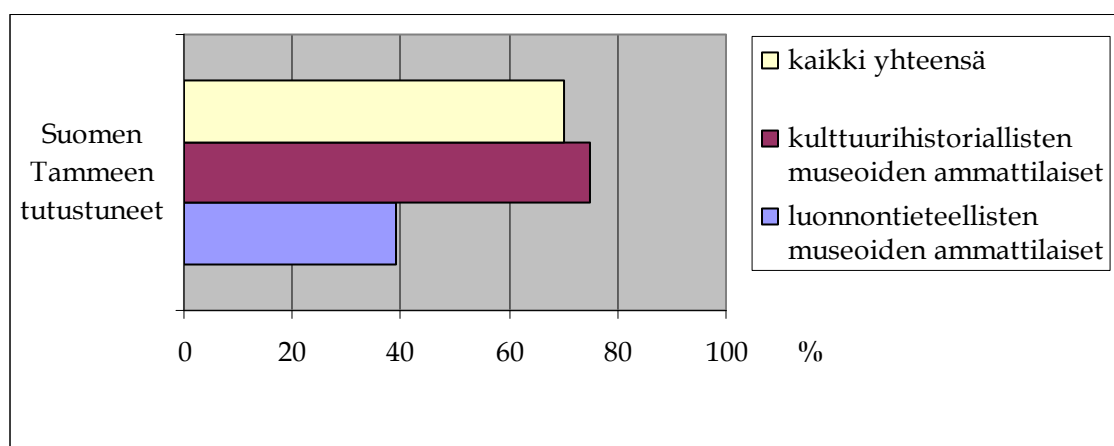
Ympäristökasvatuksen ympäristö hahmotetaan sisältönä jo melko kokonaisvaltaisesti, koska niinkin suuri osa kuin noin puolet kyselyyn vastanneista mielsivät siihen kuuluvaksi kolme laajaa ulottuvuutta. Tämä viittaa myös muualla tutkimuksessa esiin tulevaan ympäristön kokonaisvaltaistumisen prosessiin. Ympäristökasvatus mielletään alueena, jossa ainakin kulttuurin ja luonnon väliset rajat pystytään ylittämään.

Kulttuuriperinnön opetusohjelma Suomen Tammi tunnetaan luonnollisesti paremmin kulttuurihistoriallisten kuin luonnontieteellisten museoammattilaisten keskuudessa (kuvio 6). Edellisistä 75 % oli tutustunut ohjelmaan ja jälkimmäisistä 39 %. Kulttuurihistorialliset museoammattilaiset tuntevat Suomen Tammen suhteellisen hyvin. Haastateltava koki, että Suomen Tammen kannustamaa museopedagogiikkaa on tehty runsaasti museoissa jo ennen ohjelman aloittamista. Ohjelma ei ollutkaan innovaatio, joka mullistaisi museo-opetusta.

Sit se pyrki vaan motivoimaan kouluja ja museoita yhteistyöhön. Mutta määhän luulen, että suurin yllätys Suomen Tammessa tai suurin havaintoprosessi mitä tapahtui sen havaintovaiheen aikana Museovirastolle ja Opetushallitukselle itselleen, niille virkamiehille, oli huomata se, että itse sitä työtä tehdään jo vaikka kuinka paljon. Että he lähti oikeastaan siitä, että sitä ei kovinkaan paljon tehdä. Että niinkun nyt aletaan tehdä museopedagogiikkaa. Kun sitä asiaa ruvettiin kartoittamaan, niin aika monet museot sano, että joo kyllä me tehdään vaikka kuinka paljon. Että kyse on enemmänkin siitä, että ei oo resursseja tehdä enemmän, ei oo henkilöitä enempään, tai ei

oo tiloja, eikä oo materiaaleja, se oli enemmänkin se ongelma eikä se, että eivät olis vielä heränneet tekemään.³⁵

Suomen Tammen koettiin kannustavan kouluja ja museoita yhteistyöhön³⁶, kehittämään opetustoimintaa³⁷ sekä lasten ja nuorten ympäristökasvatusta³⁸. Sen päämääräksi koettiin myös kulttuurin ja luonnon arvostamisen lisääminen³⁹. Se yhdistää eri toimijoita verkostoksi⁴⁰ ja edistää kulttuuriperinnön kasvatusta⁴¹. Suomen Tammen tilaisuudet ovat avoimia eri alojen ammattilaisille ja voivat lähentää kulttuurihistoriallisia ja luonnontieteellisiä museoammattilaisia sekä opettajia toisiinsa⁴².

KUVIO 6 Suomen Tammi -ohjelman tuntemus kulttuurihistoriallisten ja luonnontieteellisten museoammattilaisten keskuudessa.

Opetushallituksen toteuttaman tutkimuksen mukaan monet Suomen Tammi Plus -projektiin osallistuneet koulut ja museoiden edustajat arvioivat, että koulujen työskentely lisääntyi museoiden kanssa ja projektit kehittivät yhteistyötaitoja. Tutkimukseen osallistuneiden mielestä ympäristön lukutaito ja oman kotiseudun havainnointitaidot paranivat, koska oppilaat oppivat ymmärtämään, että he liittyvät oman kotipaikkansa kulttuurihistoriaan. Ympäristö käsitettiin Suomen Tammi Plus -projektissa voittopuolisesti rakennetuksi ympäristöksi ja sen suojeluksi. Luonnonympäristöön ja ekologisesti kestäväan kehitykseen viitattiin aika usein, mutta konkreettisia hankkeita esiteltiin vain harvoin. Noin puolet tutkimukseen vastanneista kouluista oli toteuttanut maailmanperin-

³⁵ INF6, 6, 88–89.

³⁶ INF4, 4, 44; INF6, 6, 88; INF8, 9, 130; INF 10, 12, 171; INF16, 18, 265

³⁷ INF7, 8, 114; INF20, 22, 231

³⁸ INF2, 2, 21; INF7, 8, 114; INF8, 9, 129; INF13, 14, 211

³⁹ INF3, 3, 26

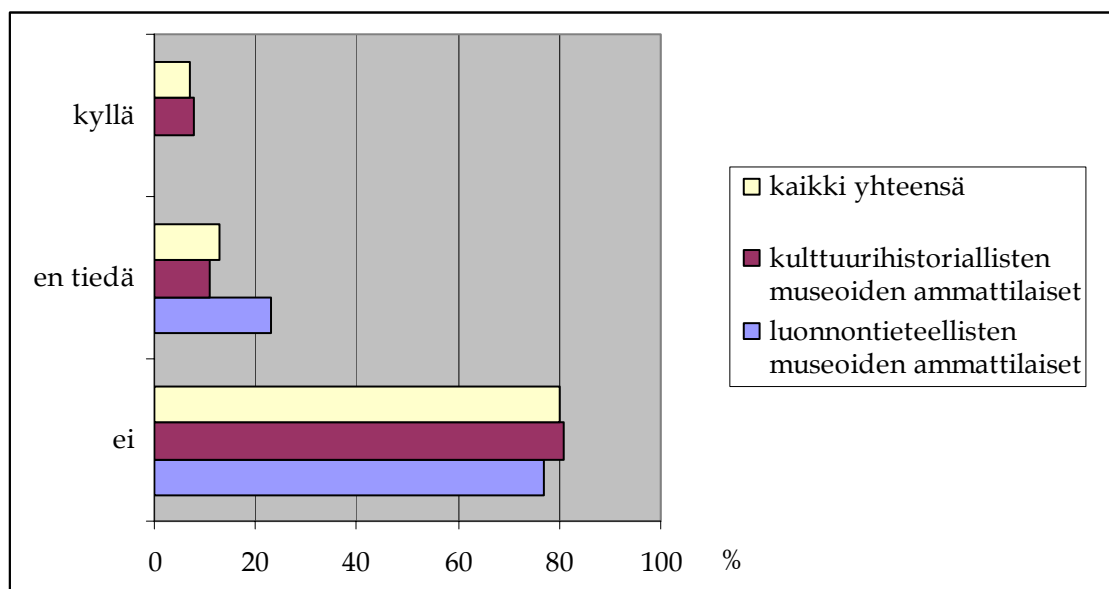
⁴⁰ INF17, 19, 289

⁴¹ INF9, 10, 156

⁴² vrt. INF4, 4, 44; INF11, 13, 192

töopetusta eri oppiaineiden yhteydessä. Maailmanperintöopetukseen liittyi yhteistyötä kotimaassa ja ulkomailla, tapaamisia, matkoja ja opettajien vaihtoa.⁴³

Ympäristökasvatukseen tutustuminen ei ole kaikilla luonnollisestikaan johtanut sen harjoittamiseen omassa työssään. Asenteet sitä kohtaan olivat suhteellisen myönteisiä, kuten asenteilla on tapana olla kysyttäessä ympäristöasioista. Kyselyjen perusteella useimpien museoammattilaisten mielestä ympäristökasvatukselle ei ole esteitä heidän museossaan (kuvio 7). Ympäristöpoliittisia asenteita koskevan tutkimuksen mukaan humanististen ja taiteellisten alojen edustajat kannattavat ympäristöohjauksen eri muotoja voimakkaammin kuin esimerkiksi kaupallisen alan harjoittajat ja yrittäjät. Kyselytutkimukseen osallistui runsaasti opettajia, jotka työnsä luonteen mukaisesti uskovat kasvatuksen merkitykseen. Valtio- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ympäristökasvatus luokiteltiin ympäristöpolitiikan informaatio-ohjauskeinoksi.⁴⁴

KUVIO 7 Vastaus kysymykseen "Onko mielestäsi esteitä ympäristökasvatuksen soveltamiselle omassa museossasi?"

Haastattelut toivat kuuluviin määritellysti ympäristökasvatuksen esteet, jotka johtuvat museoiden tehtävästä ja resursseista. Esteiksi koettiin perusnäyttelyn muuttumaton luonne ja se, että museota ei ole määritelty ajankohtaista ympäristötietoa tuottavaksi paikaksi. Ajankohtaisen ympäristötiedon jakamisesta ovat jo vastuussa tietyt instituutiot, kuten ympäristövirastot.⁴⁵ Sopivien tilaresurssien puuttuminen tuli esille useissa haastatteluissa⁴⁶. Ulkotilan ja perusnäyttelyn muutosmahdollisuuksien lisäksi kaivattiin keskustelutilaa, jossa aiheeseen voitaisiin syventyä⁴⁷. Ajan puuttuminen runsaiden muiden töiden

⁴³ Salmio 2005, 22, 30–33, 38.

⁴⁴ Sairinen 1996, 102, 175.

⁴⁵ INF8, 9, 125.

⁴⁶ INF4, 4, 41–42; INF5, 5, 61; INF8, 9, 125

⁴⁷ INF5, 5, 61

vuoksi ilmeni yhdeksi esteeksi⁴⁸. Museossa tarvittaisiin yksimielinen päätös ympäristökasvatuksen toteuttamisesta⁴⁹, ja pedagoginen koulutus asiaan edistäisi sitä⁵⁰.

Ympäristön jakaminen osiin ja ulkotilan korostaminen oli tärkeää nuorelle, alalle tulossa olevalle henkilölle. Hän määritteli ympäristökasvatuksen tärkeimmäksi asiaksi innostamisen ja aidon ympäristön. Innostaminen voi koskea mitä tahansa kasvatusta, ei pelkästään ympäristöön orientoitunutta kasvatusta.⁵¹ Luonnontieteellisen koulutuksen saaneen museopedagogin mielestä tiukan määritelmän mukaan ympäristökasvatuksen tulee tapahtua luonnossa, mutta välttämättä määriteltynä se voi olla sisäänrakennettuna mm. näyttelyyn ja opaskirjasiin. Hänelle ympäristökasvatus on pedagogiikan sisällöllinen kokonaissysteemi. Siihen kuuluvat käytännön sovellukset ja aktivointi.⁵²

Ei siinä mitään esteitä oo. Musta se aihepiirinä sopii aivan loistavasti kulttuurihistorialliseen museoon, en mä nää sille mitään esteitä... siihen on varmaan helppo keksiä työpajoja ja kaikkee.⁵³

Asialle syntyneet pioneerimuseot ovat instituutioina toimintatavoiltaan hieman erilaisia. Aboa Vetus & Ars Nova Turussa keskittyy arkeologiaan ja taiteeseen, Museokeskus Vapriikki Tampereella on yhdistänyt kulttuurihistoriallisen ja luonnontieteellisen museotoiminnan, kun taas Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto Punkaharjulla keskittyy metsäkulttuuriin. Pioneerimuseot ovat 1990-luvulla perustettuja eli suhteellisen nuoria ja niillä on hallinnolliset, tilalliset ja menetelmälliset resurssit ympäristökasvatuksen innovatiiviseen viestintään. Museokeskus Vapriikin juuret johtavat vuonna 1904 perustettuun ja vuonna 1908 yleisölle avattuun Hämeen museoon⁵⁴, mutta Vapriikin hallinnollinen rakenne on uudistettu⁵⁵. Pioneerimuseoilla on ajanmukaiset ja suhteellisen laajat tilaresurssit käytössään. Alueellisesti ne sijaitsevat eri puolilla Suomea, joskin Länsi-Suomessa museotiheys on jo niin huomattava, että siellä uudistuksiakin voi potentiaalisesti syntyä enemmän. Organisaation innovatiivisuuden tekijöinä on pidetty muun muassa suuntautumista asiakkaisiin ja tulevaisuuteen, rakenteen joustavuutta, luovuutta suosivia tilajärjestelyjä ja toimintatavan kehittymisalttiutta⁵⁶.

Uutuuden omaksumisen tietyssä vaiheessa uutuus tiedostetaan ja sitä perustellaan. Pioneerimuseoissa ympäristökasvatusta oli reflektoitu. Ympäristökasvatuksen määrittelystä ei vallitse yksimielisyyttä, eikä myöskään sen sisäl-

⁴⁸ INF17, 19, 284; INF19, 21, 310; INF20, 22, 330

⁴⁹ INF15, 16, 244

⁵⁰ INF11, 13, 192

⁵¹ INF5, 5, 59.

⁵² INF4, 4, 38–39.

⁵³ INF10, 12, 169.

⁵⁴ Santamäki 1946; Jutikkala 1979, 263–265

⁵⁵ Soininen 2003, 37–44

⁵⁶ Lampikoski & Korpelainen 1997, 51

tämien ympäristö- ja kasvatustermien sisällöistä. Erilaisia merkityksiä lataavat eri alojen asiantuntijat, poliitikot, maallikot ja tiedotusvälineet.⁵⁷

Museon hallintotyöntekijä oli reflektoinut ympäristökasvatusta ja vaikuttanut sen määrittelyn muuttamiseen vuosien kuluessa. Vuonna 1996 oli ryhdytty suunnittelemaan arkeologista ympäristöopetusta, jolloin otettiin tavoitteeksi verkostojen luominen. Pitkän tähtäimen tavoitteena oli opettaa opettajia, jotka vuorostaan siirtäisivät tietoutta oppilailleen. Seuraavassa vaiheessa vuonna 2000 arkeologinen ympäristöopetus laajentui kulttuuriympäristöopetuksiksi, johon sisältyi muinaisjäännösten lisäksi rakennettu ympäristö.⁵⁸ Vuonna 2001 ilmestyneissä artikkeleissa käytettiin nimityksenä kulttuuriperintökasvatusta⁵⁹. Vuonna 2002 puhuttiin myös kulttuuriperintöopetuksesta sen vuoksi, että kulttuuriperintöä pidettiin kulttuuriympäristöä laajempänä. Viime vuosina kulttuuriympäristökasvatuksen ja ympäristökasvatuksen ilmaisut ovat olleet käytössä rinnakkain.⁶⁰ Määrittelyn muutokset tähtäsivät uusien strategioiden luomiseen⁶¹. Strategia on taito luovia yhteiskunnallisessa tilanteessa ja pyrkiä tiettyyn päämäärään.

Jatkuva termin vaihtamisen prosessi kertoo siitä, että ympäristökasvatusta on haluttu määritellä hallinnollisen yksikön vallan laajentamisen ja toimenkuvan täsmentämisen vuoksi. Määrittely on osa innovatiivista viestintäprosessia⁶². Tampereen museoissa dynaaminen prosessi ei ole vielä kukaan pysähtynyt. Toiminnan luojat muovaavat innovatiivista viestintää jatkuvasti, mikä vaikuttaa ympäristökasvatuksen sisältöön.

Saman instituution opetus- ja tiedotustyötä tekevä näki ympäristökasvatuksen käytännöllisemmin. Hänelle se on toiminnallista maiseman lukemista, mutta hän on omaksunut myös hallinnollisen yksikön määrittelyn:

Meillä puhutaan täällä kulttuuriympäristökasvatuksesta, tätä ei niin periaatteessa, sillä käsitetään rakennettu ympäristö ja muinaisjäännökset, ja sit siinä on yhtenä kolmantena tää tämmönen luonnonympäristö, mutta sekin tavallaan liittyy tällaseen historialliseen ympäristöön, eli se ei oo mun mielestä sama asia kuin mitä yleisesti tarkoitetaan ympäristöasioilla, siihen ei sisälly ympäristöongelmat varsinaisesti kulttuuriympäristökäsitteeseen...⁶³

Johtava henkilö mielsi ympäristökasvatuksen hyvin käytännöllisenä, koska kyseinen museo on ns. elävä museo, jossa kaikkia työkaluja saa käyttää ja maisemaa muokataan. Ympäristökasvatus oli kirjattu museon tavoitteisiin.

Kierrättämistä, sitä että ihminen ja luonto tulevat keskenään toimeen ja että kun nyt täytyy aina muistaa, että ympäristökasvatus ei liity pelkästään koululaisiin, vaan se liittyy myös aikuisiin. Että me pystytään välittämään ihmisille tietoo siitä, että koko

⁵⁷ Vrt. Louhimaa 2002, 161.

⁵⁸ INF9, 10, 144.

⁵⁹ Lähdesmäki 2001a, 27–30; Lähdesmäki 2001b, 78–80

⁶⁰ Tampereen museoiden kestävä kehityksen ohjelma 2001; Tampereen kaupungin kulttuuri- ja vapaa-aikatoimen strategia 2002–2012

⁶¹ INF9, 10, 144

⁶² vrt. Louhimaa 2002, 163–164

⁶³ INF10, 12, 166.

tää luonto ja kaikki tää mikä meillä on ympärillä, niin se täytyy huomioida ihan jokapäiväisessä elämässä.⁶⁴

Toiminnallisessa museossa voidaan havainnollistaa kestävien materiaalien käyttöä ja lajittelua. Ympäristökasvatus ymmärretään aktiivisena, ja kun kävijät saavat ruumiillisesti osallistua museossa tehtäviin töihin, on mahdollisuus henkilökohtaiseen viestintään. Toiminnallisuus ja henkilökohtaisuus tukevat elementteinä toinen toisiaan. Ne ovat myös innovatiivisen viestinnän tunnusmerkkejä, joihin ei aikaisemmin museoissa ole paneuduttu eikä ole ollut resursseja.

Ympäristökasvatuksen omaksunut museolehtori määritteli sitä tilan kokemisen ja havainnoimisen kannalta. Hän ohjaa työpajoja, joissa hän korostaa omakohtaista syventymistä tekemällä. Hänelle ympäristökasvatus on tilan hahmottamista, miljööseen vaikuttamista ja rakennetun ympäristön suojelua. Ympäristökasvatuksen tilana on koko kaupunki, jolloin projekteja voidaan toteuttaa myös ulkona. Pohjimmiltaan on kyse kuitenkin eettisestä arvostamisesta, varjelun etiikan opettamisesta.

Että osaa niin niinkun arvostaa sitä, vaikkei se ookaan omaa ja ehkä ymmärtää, että tää kaupunki on loppujen lopuks kaikkien meidän omaa, että niinkun tämmösillä erilaisilla ympäristökasvatusprojekteilla, pienillä projekteilla, mitä itte nyt tässä oon hahmotellut, niin niillä on sellanen tarkoitus, että nuoret tavallaan oppis kunnioittamaan yhteisiä asioita nimenomaan siltä kantilta, että ne on nimenomaan yhteisiä, ne kuuluu heille.⁶⁵

Ympäristökasvatuksen kontekstina on uudella tavalla koko kaupunki, joka murtaa museon toiminnan seinien ulkopuolelle. Määrittely johdattaa viestimään kollektiivisessa tilassa ja pyrkii sitä kautta demokraattiseen yhteisöllisyyteen. Kyseinen museo on saanut rahaa Museoviraston innovatiivisten hankkeiden avustuksista, joten keskushallintokin on pitänyt projekteja uutuusarvoillisena toimintana.

Aktiivisuus tulee esille useissa määrittelyissä. Ympäristökasvatus ymmärretään innostumista vaativana ja tavoitteellisena toimintana, joka on pienistä paloista koostuvaa elävää käytäntöä. Ympäristökasvatus ei hahmotu suoraviivaisena toimintana, jonka museo yksin voi aloittaa ja saattaa päätökseen. Haastatellut eivät kovin paljoa reflektoineet ympäristökasvatuksen kokonaiskenttää, mutta he toivat kuitenkin esille muiden instituutioiden merkitystä ja verkostoja.⁶⁶

Näyttelysuunnittelijan mielestä ympäristökasvatus on tietojen antamista luonnosta ja ympäristöstä. Siinä osoitetaan ihmisen ympäristösuhde ja annetaan uusia mahdollisuuksia ja vapaa-ajan vieton malleja. Hänen työnsä kontekstiin ei kuulu koulujen ja museoiden yhteistyö, vaan työ painottuu visuaalisesti.⁶⁷ Rakennustutkija hahmotti ympäristökasvatuksen tähtäävän identiteetin säilymiseen

⁶⁴ INF7, 8, 107.

⁶⁵ INF6, 6, 82.

⁶⁶ INF1–INF20.

⁶⁷ INF1, 1, 6.

ja luovan vastapainoa maailmanlaajuiselle kulttuurille. Ympäristökasvatus on paikallista ja alueellista, mutta se vahvistaa myös kansallista identiteettiä.⁶⁸

Pitkät historialliset perinteet omaavassa instituutiossa ympäristökasvatus ei haluta mainita eikä perustella. Luonnontieteellisellä tutkijalla on kriittinen mielipide käsitteestä kasvatusanalyttikkojen työkaluna.

Ei missään tapauksessa, en näekään tähän tarvetta, että tämmönen ympäristökasvatus terminä esitettäis täällä museon yhteydessä. Asioita ei tarvi tavallaan nimetä, ei meidän tarvitse sanoa, että me teemme ympäristökasvatusta, vaikka se sitä olisikin. Elikkä se ei ole tavallaan meidän toimintamme kannalta tärkeää määritellä sitä termiä, enemmänkin tämmönen termi, joka sitten palvelee jotain kasvatusanalyttikkoa...⁶⁹

Museon perinteelle olennaista on tutustuttaa ihmiset enemmän luonnontilaiseen luontoon kuin ihmisen muuttamaan ympäristöön. Määritely ja ohjelmallinen ympäristökasvatus olisi ilmeisesti ristiriidassa luontolähtöisen perinteen kanssa. Historiaansa kunnioittava museo suunnittelee ympäristötietoisuuden parantamista tarkoitukseen sopivassa uudisrakennuksessa. Demokraattiselle luontojärjestöjen yhteiselle talolle tarvitaan uudet tilat, erilaiset hallinnolliset rakenteet ja myös uudenlainen ajattelutapa. Ympäristökasvatus ei niinkään sovellu staattiseen perusnäyttelyyn, mutta sille on mahdollista luoda dynaamiset puitteet.⁷⁰

Ympäristökasvatus on kirjattu museoissa usein sellaisiin asiakirjoihin, jotka ovat toiminnalle lähivuosiksi suuntaa antavia, mutta eivät tutkimukseni mukaan aina yhteisesti tunnettuja ja jaettuja (kuvio 8). Ympäristökasvatus on kirjattu esimerkiksi maakuntamuseon luonnontieteellisen osaston toimintasääntöön⁷¹. Toimintasäännön tunti museon johtaja, muttei yksikön vastaava työntekijä⁷². Ympäristökasvatus on kirjattu viiden tutkimani luonnontieteellisen museon toimintaohjelmaan⁷³. Nämä museot toimivat maakuntamuseon tai yliopiston yhteydessä. Kahden tutkitun luonnontieteellisen museon henkilöt eivät olleet tietoisia ympäristökasvatuksen mainitsemisesta museon asiakirjoissa⁷⁴. Vaikka ympäristökasvatus on kirjattu ohjelmaan, niin se ei suoraan merkitse käytännön vakiintumista. Ohjelmien luominen heijastaa sitä, että ympäristökasvatus ollaan sosiokulttuurisesti hyväksymässä museoiden opetustoiminnan osaksi.

Innovatiivista viestintää harjoittavissa museoissa ympäristökasvatuksen määrittely on institutionalisoitunut ja pidemmällä kuin niissä, joissa sitä ei ole tietoisesti otettu museon toiminnan ytimeen. Määrittely on kirjattu toimintaohjelmiin, ja useampi kuin yksi työntekijä tuntee sen. Ympäristökasvatuksen määrittely on henkilökohtaisempaa niissä instituutioissa, joissa se ei ole vielä ohjelmallisessa vaiheessa.

⁶⁸ INF2, 2, 20.

⁶⁹ INF8, 9, 126.

⁷⁰ INF8, 9, 125–126.

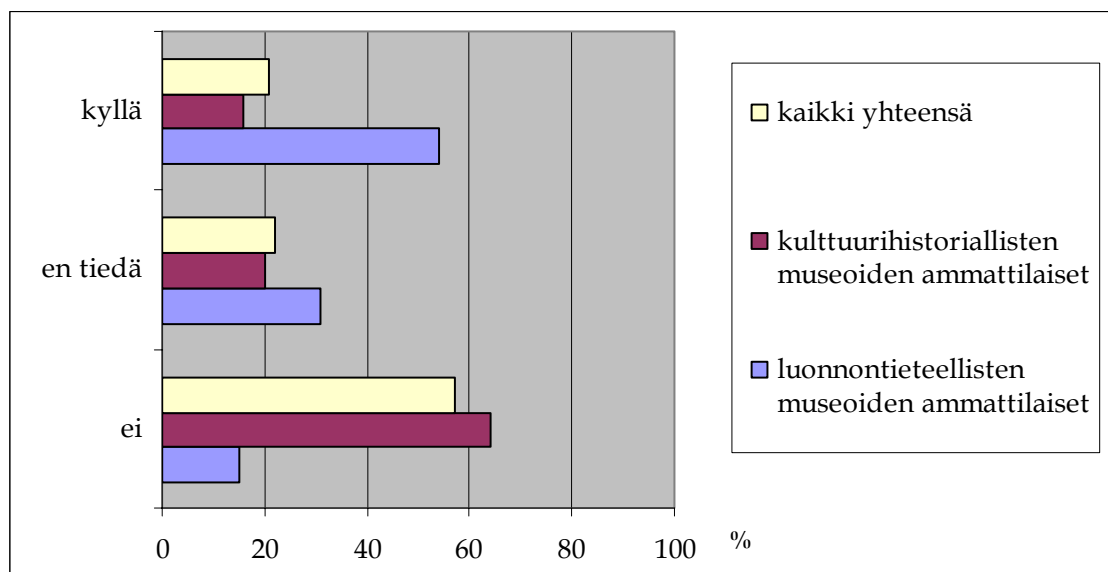
⁷¹ KY14

⁷² KY38

⁷³ KY8, KY14, KY24, KY29 ja KY 87

⁷⁴ KY15, KY47

Museoammattilaiset tulkitsivat ympäristökasvatusta arvostamisen, kunnioittamisen ja suojelemisen eettisistä lähtökohdista⁷⁵ sekä opetuksellisesta pedagogiikan näkökulmasta⁷⁶. Arkeologisen koulutuksen saaneelle ympäristökasvatus on maiseman lukemista ja muinaisjäännösten sijoittuminen maastoon tekee sen maisemasidonnaiseksi⁷⁷. Myös luonnontieteilijän mielestä se on ympäristön havainnoimista, mutta hän painotti ympäristöä muuttavia prosesseja⁷⁸. Monien museoammattilaisten mielestä ympäristökasvatuksen päämäärä on kertoa, että ihmiset voivat itse vaikuttaa ympäristön tilaan⁷⁹.

KUVIO 8 Ympäristökasvatuksen mainitseminen museoiden asiakirjoissa.

Ympäristökasvatusta tuntemattomille ja kritisoiville ympäristökasvatus ei ole tullut ajatusmallin tietoiseksi osaksi, joten se on ajattelematta jäänyt sosiokulttuurinen ja kasvatustieteellinen luokitus⁸⁰. Museotyön normeihin ei ole kuulunut hahmottaa työtä erilaisina kasvatustieteellisinä osa-alueina.

Ympäristökasvatuksen konteksti on museoammattilaiselle yksilöllinen, koulutuksesta ja toimenkuvasta riippuvainen. Ympäristö näyttäytyy muinaisjäännösten maisemana tai prosessien tuloksena eri konteksteista johtuen. Niiden vuoksi on olemassa monta näkemystä ympäristökasvatuksesta; se voidaan yhtä hyvin ymmärtää pedagogisena menetelmänä ja osa-alueina. Ympäristökasvatuksesta ei ole olemassa ammatilliset ja koulutukselliset rajat ylittävää yhdenmukaista näkemystä. Määrittelyjen moninaisuus kertoo siitä, että uutuus on niin orastavassa vaiheessa, että siitä ei ole tarvinnut neuvottelemalla päästä yhteisymmär-

⁷⁵ INF3, 3, 25; INF9, 10, 150; INF15, 16, 242; INF17, 19, 281; INF20, 22, 328

⁷⁶ INF4, 4, 38–39

⁷⁷ INF10, 12, 167

⁷⁸ INF8, 9, 124

⁷⁹ INF10, 12, 167; INF 11, 13, 189; INF14, 15, 225; INF15, 16, 242

⁸⁰ Bourdieu & Wacquant 1995, 73

rykseen. Ympäristökasvatuksen moniulotteisuus eri merkityksineen voi aiheuttaa sen ymmärtämisen ongelmia eri toimijoiden ja tutkijoiden välillä.

5.3 Tavoitteellinen ympäristöstä opettaminen – kohti ympäristökasvatusta

Jaoin ympäristökasvatuksen harjoittamisen eri osiin. Sen esiasteena on tavoitteellinen ympäristöstä opettaminen, joka voi tapahtua myös yhteistyössä eri organisaatioiden kanssa. Kysyin myös tavoitteellisesta ympäristönsuojelusta opettamisesta sekä tavoitteellisesta luonnon- tai kulttuuriympäristön ongelmista opettamisesta.

Valtaosan luonnontieteellisten museoammattilaisten (77 %) mielestä heidän museossaan on toimintaa, jonka tavoitteena on opettaa ympäristöstä (kuvio 9). Yleisimpänä keinona on vaihtuva näyttely (53 %). Vaihtuvia näyttelyjä on lainattu mm. Luonnontieteelliseltä keskusmuseolta, Geologian tutkimuskeskukselta ja luonnontieteelliset museot ovat tehneet niitä omana tuotantonaan⁸¹. Omien näyttelyiden tuottaminen on museotyön arkea. Luonnontieteellisten museoiden ammattilaisista 92 % ja kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaisista 93 % oli osallistunut vaihtuvien näyttelyiden suunnitteluun. Perusnäyttelyn suunnitteluun oli osallistunut 77 % luonnontieteellisten museoiden ammattilaisista ja 80 % kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaisista. Perusnäyttelyn opastukset ja opintotehtävät ovat osa tavoitteellista ympäristöstä opettamista⁸². Muita keinoja ovat mm. luennot ja seminaarit⁸³.

Kulttuurihistoriallisista museoammattilaisista 60 % vastasi, että heidän museossaan on toimintaa, jonka tavoitteena on opettaa ympäristöstä. Yleisin keino on vaihtuva näyttely (K 35 %). Museot järjestävät jonkin verran ympäristöön liittyviä teematapahtumia (K 10 %). Ympäristöstä voidaan opettaa perusnäyttelyä kierrettäessä (8 %) sekä luentoja ja seminaarien avulla (K 5 %). Ympäristöstä opettamisen ohjelmapaketti on toistaiseksi harvinainen (K 2 %).

Ympäristöaiheisten vaihtuvien näyttelyiden tuottajana useimmin mainittiin Luonnontieteellinen keskusmuseo ja vain harvoin ulkomaiset museot. Esimerkiksi Aboa Vetus & Ars Nova -museot lainasivat Pelkkää roskaa -näyttelyn norjalaisesta museosta, joka kuuluu keskiaikamuseoiden verkostoon. Näyttelyyn lisättiin Turun kaupungin kierrätysasiaa ja kaupungin ympäristötoimi pyydettiin mukaan kierrätystyöpajaan.⁸⁴ Globalisaation vaikutus ei ole vielä tuntuvasti ulottunut Suomeen kansainvälisten ympäristönäyttelyjen vaihtona.

Tutkimistani luonnontieteellisistä museoista vajaa puolet on verkottunut opetustoiminnassaan siten, että niillä on yhteistyötä yhdistysten, oppilaitosten, yliopiston, ympäristökeskuksen, ympäristöviraston tai luontokoulun kanssa

⁸¹ KY2, KY43

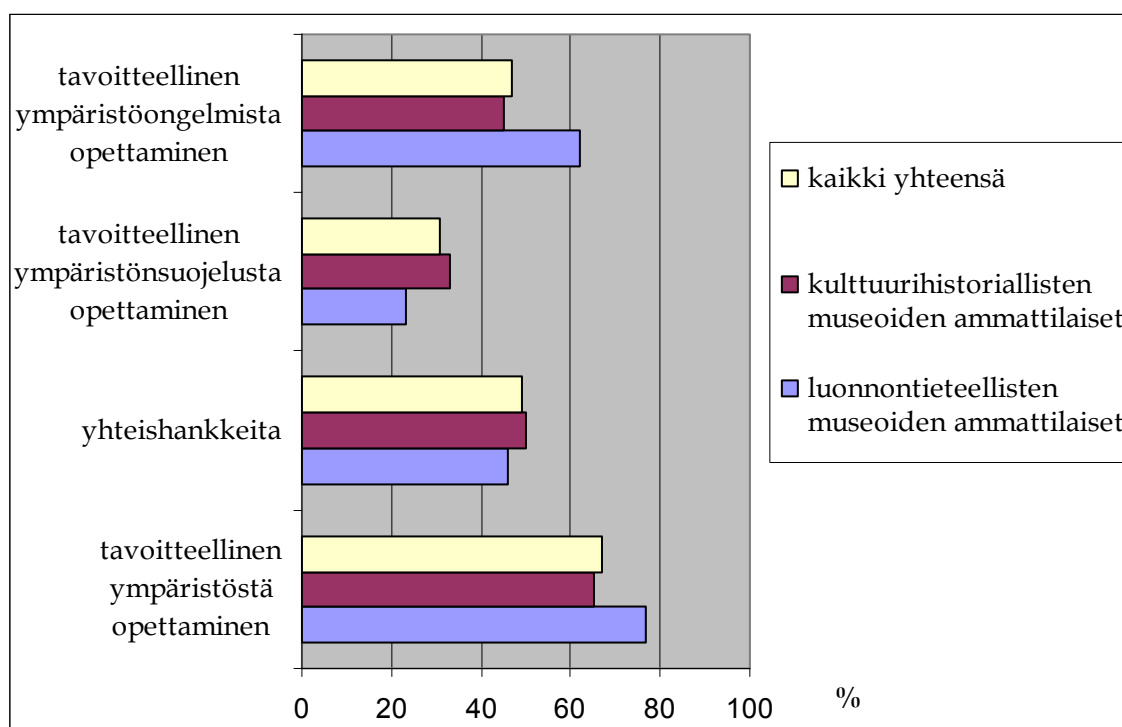
⁸² KY 15, KY87

⁸³ KY3

⁸⁴ INF4, 6, 74, 83, 86.

(kuvio 9). Yhteistyössä on järjestetty muun muassa luentoja eläimistä, kasveista, ekologiasta ja ympäristöaiheista. Satakunnan museon Luontotalo Arkki järjesti Posiva-yrityksen kanssa yhteistyönä vaihtuvan näyttelyn ydinjätteiden loppusijoituksesta⁸⁵.

Puolet kulttuurihistoriallisista ammattilaisista vastasi, että heillä on ympäristöstä opettamisen yhteishankkeita oppilaitosten tai muiden organisaatioiden kanssa. Ne koskevat usein kulttuuriympäristöä ja sen suojelua. Yhteistyötä tehdään useimmiten koulun tai koulutoimiston kanssa, mutta harvemmin Museoviraston ja ympäristökeskuksen kanssa. Museovirasto on tukenut apurahoilla innovatiivisia projekteja, kuten Aboa Vetus & Ars Novan taide- ja ympäristökasvatushanketta, samoin Taiteen keskustoimikunta. Säkkiväline Oy osallistui Pelkkää roskaa -näyttelyn suomalaisen version tuottamiseen Aboa Vetus & Ars Nova -museoiden kanssa ja siihen liittyvän työpajan järjestämiseen, jossa jätteestä tehtiin taidetta.⁸⁶ Lisäksi rahoittajana mainittiin mm. Ympäristöministeriö⁸⁷.

KUVIO 9 Tavoitteellinen ympäristöstä, ympäristönsuojelusta ja ympäristöongelmista opettaminen sekä ympäristöstä opettamisen yhteishankkeet museoammattilaisten mukaan.

Ympäristöstä opettamisen hankkeita toteutetaan myös poikkitieteellisesti. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan museo on ollut laatimassa opetuspakettia rakennetun ympäristön opettamisesta matematiikassa⁸⁸. Kuopion kulttuurihistoriallinen

⁸⁵ KY2

⁸⁶ KY4.

⁸⁷ KY 50

⁸⁸ KY 59

museo on laatinut koulujen kanssa yhteistyönä Kulttuuripolku ja Koulupolku -sivut Internetiin. Polkujen tavoitteena on opettaa sekä kulttuuriympäristöstä että luonnosta.⁸⁹ Tieteellisten rajojen ylittäminen on askel innovatiiviseen viestintään, koska se laajentaa opetuksen sisältöä.

Kyselyni loppuosan vastaukset ilmentävät jossain määrin museoiden verkostoja. Verkosto muodostuu joukosta toimijoita ja niitä yhdistävistä suhteista⁹⁰. Tutkimani maakuntamuseot ovat luoneet laajempia verkostoja ympäristöstä opettamiseen kuin paikallismuseot ja erikoismuseot. Valtaosa maakuntamuseoista tekee oppilaitosten tai muiden instituutioiden kanssa yhteistyötä ympäristöstä opettamisen hankkeissa. Institutionaalisten rajojen ylittäminen voi johdattaa innovatiiviseen viestintään yhteistyökumppaneiden muuttuessa.

Tutkimukseni paikallismuseoista vajaa puolet eli 10 oli luonut verkostoja ympäristöstä opettamiseen, 12 paikallismuseota ei ollut luonut verkostoja ja yksi vastasi, ettei tiedä verkostoista⁹¹. Yksi paikallismuseoista tekee yhteistyötä kaupungin ympäristökasvatustoimikunnan kanssa. Maakuntamuseot voivat paremmin kohdentaa voimavarojaan opettamiseen, koska niillä saattaa olla opetustoiminnasta vastaava henkilö, kun taas pienissä paikallismuseoissa saman henkilön toimenkuva ulottuu kokoelmien luetteloinnista tiedotukseen ja opetukseen.

Erikoismuseoista seitsemän katsoi, että ne järjestävät toimintaa, jonka tavoitteena on opettaa ympäristöstä. Toimintaan kuuluu mm. erikoismuseoiden itse järjestämiä vaihtuvia näyttelyitä ja työpajoja. Erikoismuseoilla on vähiten ympäristöstä opettamisen yhteishankkeita. Tutkimukseen osallistuneista vain kahdella kahdestatoista erikoismuseosta on koulujen kanssa yhteishankkeita, joiden tavoitteena on opettaa ympäristöstä. Kolmessa erikoismuseossa oli järjestetty toimintaa, jonka tavoitteena oli opettaa ympäristönsuojelusta. Puolet erikoismuseoista oli järjestänyt toimintaa, jossa käsiteltiin ympäristöongelmia. Niitä käsiteltiin vaihtuvissa näyttelyissä, luennoilla ja tapahtumapäivinä.

Vajaa neljäsosa luonnontieteellisistä museoammattilaisista vastasi myöntävästi kysyttäessä tavoitteellisesta ympäristönsuojelun opettamisesta (kuvio 9). Työmuotoina ovat olleet luennot ja erilaiset tapahtumat. Vaikka luonnontieteellisillä museoilla on yhteyksiä luonnonsuojeluyhdistyksiin, joiden erityisintressiin suojelukysymykset kuuluvat, niin suojeluintressi ei ole saanut vankkaa jalansijaa luonnontieteellisen museon opetustoiminnassa. Suojeluyhdistysten edustajat ovat pitäneet luentoja mm. uusiutuvista energiavaroista⁹². Kun luonnontieteellinen museo kuuluu kaupungin ympäristökeskuksen alaisuuteen, niin ammattilaisen mielestä suojeluasiat kuuluvat ympäristökeskuksessa toteutettavaan alueeseen, eivätkä museon opetustoimintaan⁹³. Toinen samassa museossa

⁸⁹ KY 12.

⁹⁰ Mattila & Uusikylä 1999, 11

⁹¹ KY1–KY94

⁹² KY2

⁹³ KY43

työskentelevä puolestaan katsoi, että ympäristönsuojelua on käsitelty opastuksissa ja luennoilla⁹⁴.

Tavoitteellisesti ympäristönsuojelusta opetetaan 33 %:n kulttuurihistoriallisen museoammattilaisen mukaan. Menetelminä on käytetty luentoa, vaihtuvaa näyttelyä, työpajaa ja kasvillisuus- ja lintuopastuksia. Ympäristöhoitotaloiden järjestäminen mainittiin yhdessä paikallismuseon vastauksessa⁹⁵.

Tutkittavien mielestä ympäristöongelmia käsittelevää toimintaa on järjestetty museossa useammin kuin ympäristönsuojelua koskevaa toimintaa. Tämä voisi viitata siihen, että suojelullisista keinoista kertominen ja ongelmien esittäminen ilman ratkaisuja ovat eri asioita. Ongelmiksi miellettiin mm. vanhojen rakennusten tuhoaminen, ydinjätteiden loppusijoitus, metsätalouden ympäristövaikutukset ja luontoon siirtoistutetut lajit.

Luonnon- tai kulttuuriympäristön ongelmia oli käsitelty museoissa 62 % luonnontieteellisen ja 45 % kulttuurihistoriallisen ammattilaisen mukaan. Horjuntaa ilmeni todennäköisesti siinä mitkä ilmiöt luokitellaan ongelmiksi, koska 23 % luonnontieteellisistä ammattilaisista ja 9 % kulttuurihistoriallisista ammattilaisista vastasi, ettei tiedä onko niitä koskevaa toimintaa järjestetty. 15 % luonnontieteellisistä ja 45 % kulttuurihistoriallisista ammattilaisista katsoi, ettei ongelmia käsittelevää toimintaa ole järjestetty. (Kuvio 9.)

Ympäristöongelmia katsottiin käsiteltävän näyttelyissä ja luennoilla. Kyseeseen vastanneista 24 % mainitsi, että niitä käsitellään erityisissä vaihtuvissa näyttelyissä ja harvoin perusnäyttelyssä. Luonnontieteellisen keskusmuseon tuottamista vaihtuvista näyttelyistä erityisesti Aliens – Muukalaiset luonnossa miellettiin ongelmia käsitteleväksi. Ympäristöongelmia on käsitelty luennoilla tai tiedotustilaisuuksissa 12 vastaajan eli 13 %:n mukaan. Suullinen tilaisuus antaa mahdollisuuden selittämiseen, eri osapuolten näkökantojen esittelyyn ja keskusteluun. Myös työpajat, tarinaseikkailut ja opastetut kävelyt mainittiin toimintana, jonka yhteydessä ongelmia on käsitelty.

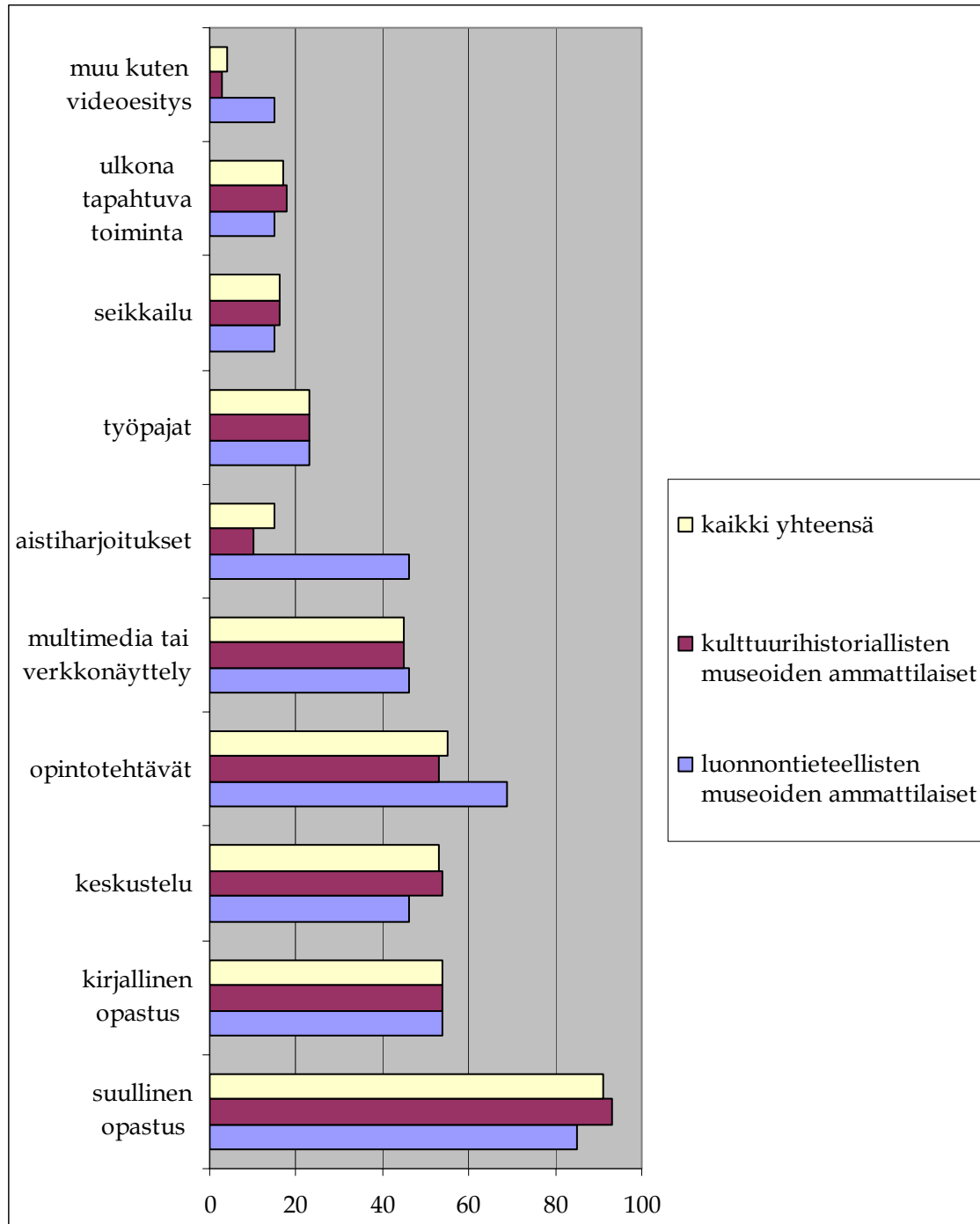
Luonnontieteellisissä ja kulttuurihistoriallisissa museoissa suullinen opastus on yleisin perusnäyttelyn käytön opetusmenetelmä (L 85 %, K 93 %). Vapaa tutustuminen (L 77 %, K 75 %) ja opintotehtävät (L 69 %, K 53 %) ovat suosittuja tapoja lähestyä perusnäyttelyä. Kirjallinen opastus (L 54 %, K 54 %), keskustelu (L 46 %, K 54 %) ja multimedia tai verkkonäyttely (L 46 %, K 45 %) olivat keskenään lähes yhtä suosittuja opetusmenetelmiä molemmissa museoissa. Aistiharjoitukset ovat melko harvinaisia kulttuurihistoriallisten museoiden opetusmenetelmänä (K 10 %), mutta luonnontieteellisissä museoissa niitä käytetään enemmän (L 46 %). Työpajat (L 23 %, K 23 %), seikkailu (L 15 %, K 16 %) ja ulkona tapahtuva toiminta (L 15 %, K 18 %) ovat menetelminä edellisiä harvinaisempia. (Kuvio 10.)

Työpajat, multimedia ja verkkonäyttely ovat museoiden opetustoiminnan innovatiivisia menetelmiä, jotka korostavat henkilökohtaista ja aistillista viestintää. Ne ovat tulleet sekä luonnontieteellisiin että kulttuurihistoriallisiin museoihin. Ulkona tapahtuvaan toimintaan museoilla ei ole välttämättä riittäviä resurs-

⁹⁴ KY87

⁹⁵ KY88

seja eikä sitä aina koeta museon tehtäväksi, koska on olemassa ympäristöyhdistyksiä ja -instituutioita, kuten luontokoulut, jotka toteuttavat sitä⁹⁶. Ristiriita on siinä, että ulkotila koettiin haastatteluissa aidoksi ympäristökasvatuksen tilaksi.

KUVIO 10 Eri opetusmenetelmien käyttö museoiden perusnäyttelyiden yhteydessä.

⁹⁶ INF8, 9, 120

Toisaalta myös kysymykseni oli asetettu koskemaan ympäristökasvatuksen liittymistä perusnäyttelyyn. Museoiden muu ulkona tapahtuva toiminta tuli esille kyselyn ympäristön opettamista käsittelevässä kysymyksessä ja haastatteluissa. Vastaukset paljastavat sen, että perusnäyttely ja ulkona tapahtuva toiminta elävät usein omaa elämäänsä ja, että museoiden perusnäyttelyiden idea on eri kuin Metsähallituksen luontokeskusten, jotka ohjaavat ihmisiä ulos luontoon.

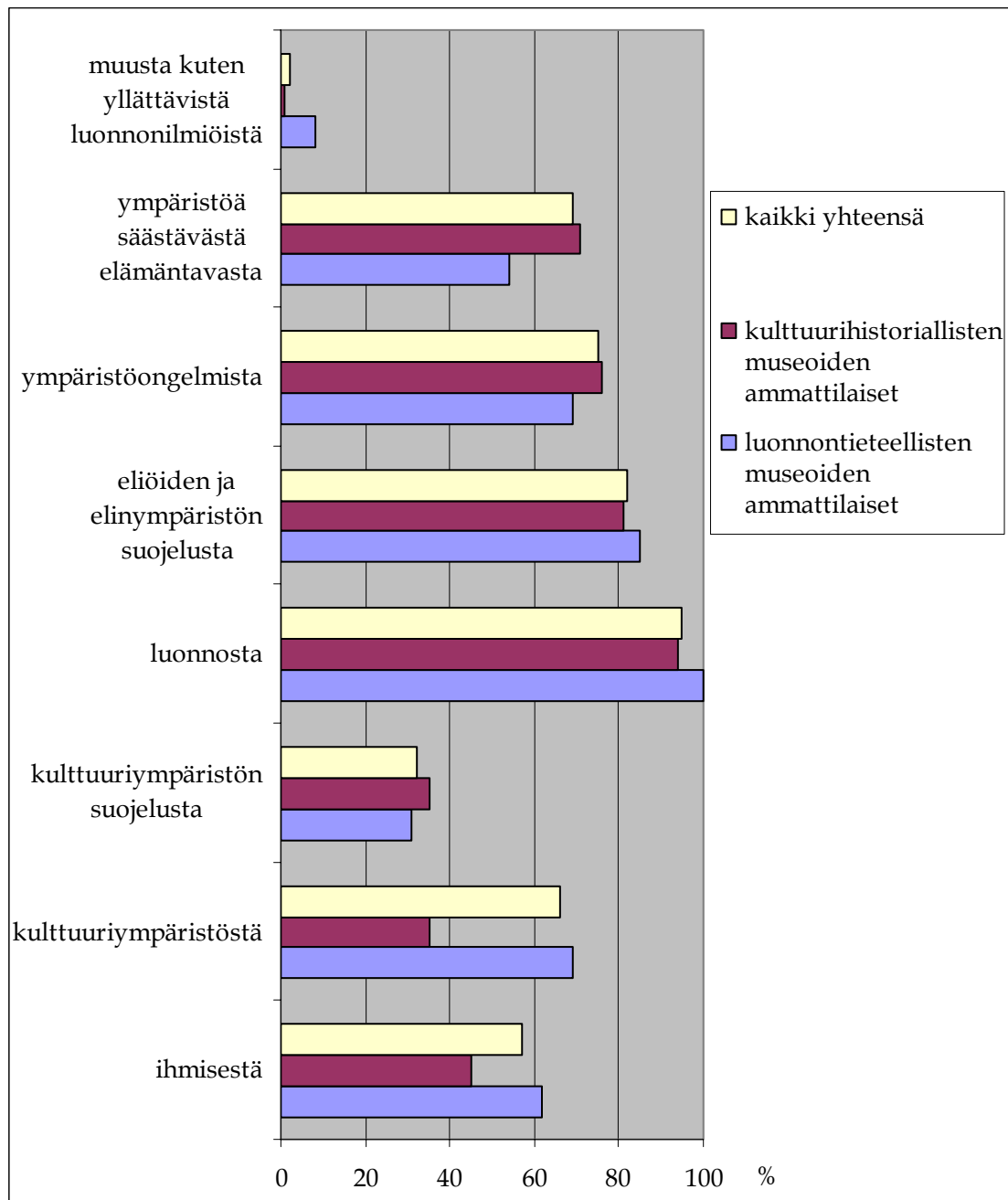
5.4 Näkemyksiä ja visioita – museon ydintehtävät ja muu toiminta

Luonto saa itseisarvoista merkitystä luonnontieteellisessä museossa, ja luonnon suojeleminen kuuluu sen ydintehtäviin. Luonnon ja kulttuurin rajat ovat murtumassa, jota osoittaa myös kulttuuriympäristön ja ympäristöongelmien merkityksen havaitseminen. Ihminen ei ole ollut luonnontieteellisen museoajattelun keskiössä jo siitäkään syystä, että yliopistolliset museot on luokiteltu eläin-, kasvi- ja kivimuseoiksi. Historiallisesti ihmisen tutkiminen on kuulunut muun muassa antropologian ja kansatieteen tutkimuspiiriin, joten se on jäänyt paljolti kulttuurihistoriallisten museoiden vastuulle.

Kulttuurisen kontekstin hyväksyminen luonnontieteellisen perusnäyttelyyn kertoo siitä, että kokonaisvaltaistumisen prosessi on alkanut ammattilaisten ajatusmaailmassa. Ihminen, kulttuuriympäristö ja ympäristöongelmat ovat sosiokulttuurista kontekstia ja muodostavat eri tieteiden välisiä kohtaamispintoja. Luonnontieteellisten ammattilaisten mielestä kulttuuriympäristö kuuluu jopa enemmän luonnontieteelliseen perusnäyttelyyn kuin kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaisten mielestä, mikä voi kertoa siitä, että kulttuurihistorialliset museoammattilaiset pitävät kulttuuriympäristön käsittelyä enemmän omana reviiirinään. Kulttuuriympäristö on kuitenkin yhteinen tutkimuskohde, koska sen lajistoa voi tutkia biologisesti ja siinä voi havaita ihmisen muokkaamat prosessit.

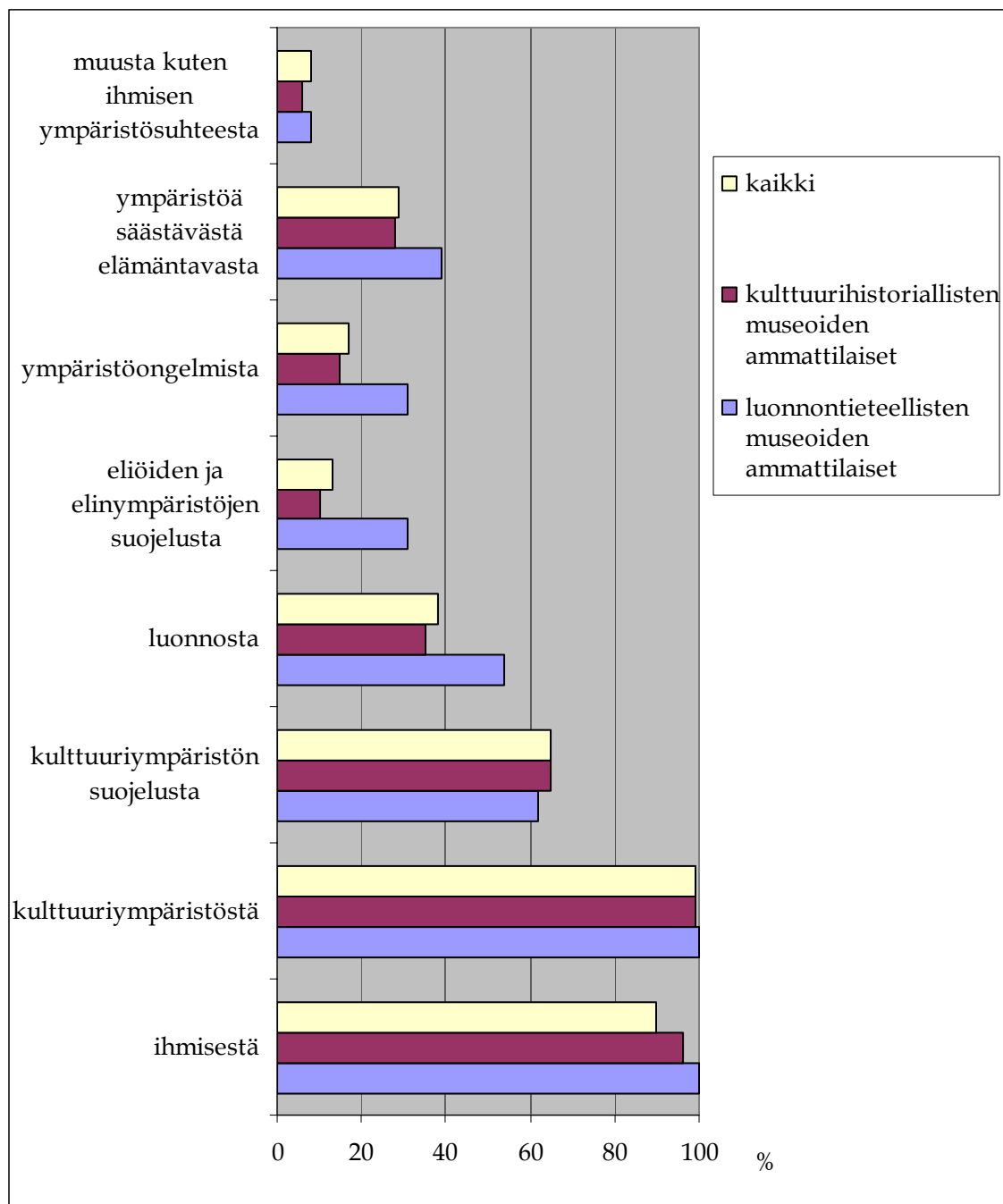
Ihmisestä (L 100 %, K 96 %) ja kulttuuriympäristöstä (L 100 %, K 99 %) kertominen kuuluu kulttuurihistoriallisen museon perusnäyttelyn ytimeen. Yli puolet luonnontieteellisistä museoammattilaisista katsoi, että sen tulisi kertoa kulttuuriympäristön suojelusta (61 %) ja luonnosta (54 %). Noin kolmannes ajatteli, että ympäristöä säästävä elämäntapa (39 %), ympäristöongelmat (31 %) ja eliöiden ja elinympäristöjen suojelu (31 %) kuuluvat kulttuurihistoriallisen museon perusnäyttelyyn.

Molemmat vastaajajoukot mielsivät, että ympäristöä säästävästä elämäntavasta ja ympäristöongelmista kertominen kuuluu enemmän luonnontieteelliselle kuin kulttuurihistorialliselle museolle (kuviot 11–12). Mieliopide on sinänsä kiinnostava, koska ympäristöongelmilla on sosiokulttuurisia kytkentöjä ja kulttuuritieteissä on tutkittu elämäntapoja. Kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaiset haluavat siirtää päävastuun luonnontieteellisille museoille, ja luonnontieteellisten museoiden ammattilaiset mieltävät, että ympäristöongelmat ja ympäristöä säästävä elämäntapa sopivat heidän osaamisalueeseensa.

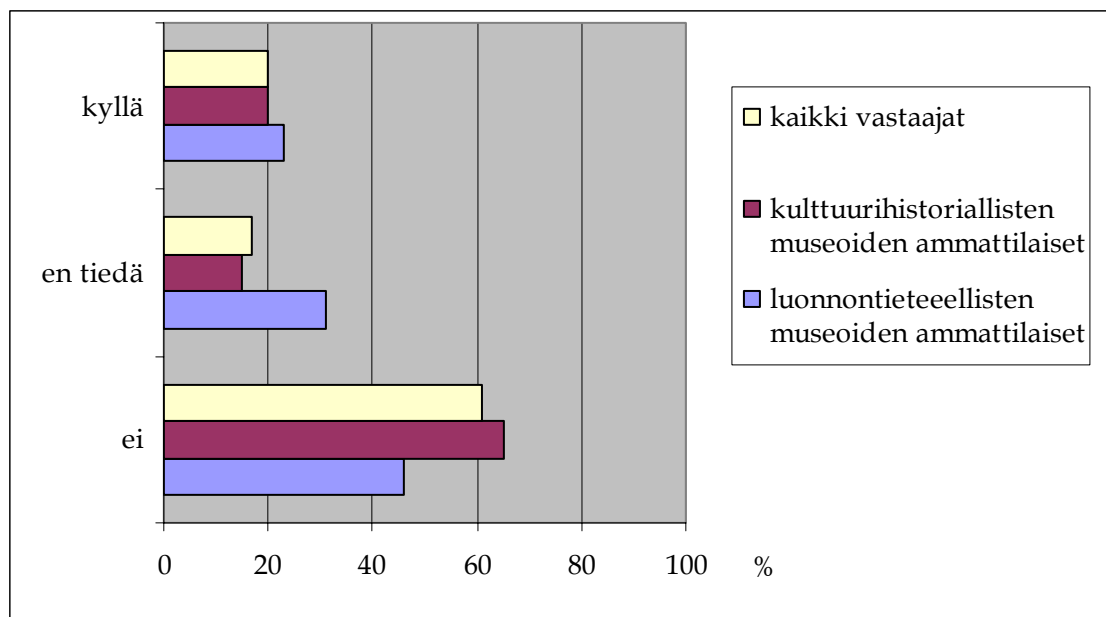
KUVIO 11 Luonnontieteellisen museon perusnäyttelyn ihanteellinen sisältö kyselyvastaajien mukaan.

Suhteessa useammat luonnontieteellisten kuin kulttuurihistoriallisten museoiden ammattilaiset katsoivat, että kulttuurihistoriallisen perusnäyttelyn kuuluu kertoa luonnosta (kuvio 12). Mielenpide ilmentää sitä, että luonnontieteelliset ammattilaiset eivät pidä luontoa pelkästään omien näyttelyidensä kohteena ja reviiirinä. Noin kolmasosa kulttuurihistoriallisista museoammattilaisista on sitä mieltä, että kulttuurihistoriallisen perusnäyttelyn tulisi kertoa luonnosta. Luonto voi toimia viestinnällisenä kohtaamispaikkana eri asioita painottavissa näyttelyissä. Luonnon ja kulttuurin vuorovaikutuksen esittäminen viestii kokonaisvaltaisesta näkemyksestä.

KUVIO 12 Kulttuurihistoriallisen museon perusnäyttelyn ihanteellinen sisältö kyselyvastaajien mukaan.

Ympäristöongelmia ei kaikkien museoammattilaisten mielestä voi käsitellä perusnäyttelyssä. 60 % kaikista vastaajista oli sitä mieltä, että ne soveltuvat perusnäyttelyyn (kuviokuva 13). Pysyvä näyttely on luonteeltaan usein kuvaileva, eikä ongelmakeskeinen. Ympäristöongelmien poissaolo kertoo myös siitä, että ne saatetaan mieltää etäisyydeltään globaaleiksi suhteessa paikallisiin ja alueellisiin näyttelyihin. Yli puolet vastaajista kuitenkin hyväksyy, että ympäristöongelmia voidaan käsitellä pysyvän näyttelyn kontekstissa.

KUVIO 13 Vastaukset kysymykseen "Olisiko mielestäsi ympäristöongelmien käsittelylle esteitä museosi perusnäyttelyssä?"

Kysyin ammattilaisten näkemyksiä tulevaisuuden museo-opetustoiminnasta haastatteluissa, joiden vastauksissa ilmenee heidän henkilökohtaisia visioitaan, kun taas asiakirjoissa ilmenee instituution yhteiseksi tarkoitettuja visioita. Yhteisöviestinnän professori Leif Åberg määrittelee vision tilaksi, johon työyhteisön toivotaan pääsevän. Visio on kollektiivinen mielikuva tavoittelemisen arvoisesta tulevaisuuden tilasta.⁹⁷ Työyhteisössä yhteisesti jaettu visio voi antaa suunnan toiminnalle ja siten vaikuttaa käytäntöön.

Haastateltavani visioivat tulevaisuuden opetustoimintaa museoissa. Visiot eivät ensisijaisesti sisältäneet hahmotelmia ympäristökasvatuksen merkityksen kasvusta. Teknistymisen ajateltiin muuttavan opetustoimintaa ja esimerkiksi tarjoavan vaihtoehdon oppaalle, jos opastusta voi seurata vaikkapa käsipuhelimesta.⁹⁸ Tulevaisuuden museo haluttaisiin kaikille ihmisille kiinnostavaksi aina lapsesta ja nuoresta alkaen⁹⁹ maahanmuuttajiin saakka¹⁰⁰. Museolla on valtava työ muuttaa omaa imagoaan ihmisiä, yhteisöä, ympäristöä ja yhteiskuntaa lähestyväksi. Sen tulisi olla avoin kohtaamispaikka taiteilijaryhmien esityksille ja kaiken ikäisille ihmisille.¹⁰¹ Yleisön ja esittäjien kuilu ei olisi enää niin suuri, kun tekemällä oppimista lisättäisiin¹⁰². Kuilu vähenisi, kun museosta tulisi areena ja tietokeskus, jolla muutkin kuin museotyöntekijät voisivat opettaa ja toimia. Tulevaisuus vaatii lisääntyvää verkostoitumista.¹⁰³ Teatterieläytymiseen saatai-

⁹⁷ Åberg 1999, 240.

⁹⁸ INF4, 4, 38.

⁹⁹ INF3, 2, 25; INF6, 6, 91; INF10, 12, 163–164

¹⁰⁰ INF7, 8, 116

¹⁰¹ INF6, 6, 91.

¹⁰² INF7, 8, 106

¹⁰³ INF9, 11, 161.

siin kosketusta näyttelemällä historiallisia rooleja, koska humanistiseen tehtävään kuuluu, että tarjotaan pehmeitä elämyksiä, kuten teatteria, musiikkia ja piirtämistä¹⁰⁴. Perusnäyttelyssä ei eroteltaisi kulttuuri- ja luonnonympäristöä toisistaan, vaan ihminen esiteltäisiin luonnon osana¹⁰⁵.

Innovatiivisuuden vastakohta on konservatiivisuus, pitäytyminen vanhoihin käytäntöihin, jota luonnontieteellinen ammattilainen piti museon omana erityispiirteensä. Hänen mielestään muutosten tulisi olla hitaita ja harkittuja. Museo olisi enemmän uudistusten vastaanottajan asemassa kuin itse uudistajana.

Kyllä tulevaisuuden museoiden opetustoiminta on sellaista kuin tulevaisuuden opetustoiminta muutenkin elikkä kyllä museon täytyy kulkea siinä muun opetuksen matkassa. Jos opetustavat jollain tavalla muuttuu niin mää nään, että museo on tässä asiassa enemmänkin sellainen palvelija kuin aloitteen tekijä. Museon ehkä oma erityispiirre on sellanen konservatiivisuus, että meidän ei täytyisi mennä niin paljo tämmösten kaikkein uusimpien ja nopeimpien asioiden mukaan. Toimintaideansa pyrkiä säilyttämään ja omassakin toiminnassa niin pyrkiä jonkinlaiseen konservatiivisuuteen ja hitaaseen muutokseen.¹⁰⁶

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että museoiden opetustoiminta on muuttunut myönteisesti¹⁰⁷. Edellinenkin konservatiivisuutta puolustanut vastaaja totesi, että passiivinen museovitriinien katselu ei vastaa opetustoiminnan tarkoituksia, joten aktiivisen toiminnan lisääntyminen esimerkiksi työpajoissa on hyvä asia¹⁰⁸.

Museoiden toimintatavoitteissa ilmenee suuntautumista kulttuuriperintöopetukseen. Vertailen museoiden johtosäntöjen ja kehittämisstrategian tavoitteita kotiseutuopetuksen tavoitteisiin. Kyselyyn vastanneen mielestä maakuntamuseon johtosäntö sisälsi maininnan ympäristökasvatuksesta, vaikka sitä ei ole lainkaan nimetty.

Museon pyrkimyksenä on herättää harrastusta yhteiskuntaa ja kulttuuriperintöä kohtaan, kasvattaa tiedonhalua sekä havainto- ja oivalluskykyä. -- Museon päämääränä on kasvattaa lapsista kulttuuriperintöämme arvostavia ja ymmärtäviä aikuisia, joilla on kyky ja valmiudet vaalia ja hyödyntää sitä vastuullisesti.¹⁰⁹

Johtosäännön kulttuuriperintöopetuksella on yhteys kotiseutuopetukseen, joka tähtää kiintymyksen ja arvostuksen herättämiseen kotiseutua ja sen kulttuuriperintöä kohtaan¹¹⁰. Johtosäännön maininta havainto- ja oivalluskyvyn lisäämisestä jatkaa kotiseutuopetuksen empirismin ihannetta, joka sekkin havainnollistaa sosiokulttuurista jatkumoa.

Paikallismuseosta kyselyyn vastanneen mielestä museon johtosäntö sisälsi maininnan ympäristökasvatuksesta:

104 INF10, 12, 182

105 INF5, 5, 57

106 INF8, 9, 133.

107 INF1–INF20

108 INF8, 9, 120

109 Pohjois-Pohjanmaan museon johtosäntö.

110 Asunmaa 1986, 131–134; Asunmaa 1994, 116

Museo tallentaa kaupungin historiaan, nykyiseen elämään ja toimintamuotoihin tai johonkin erityiseen projektiin liittyviä esineitä ja perinnettä ja julkistaa tutkimustuloksensa näyttelyinä ja julkaisuina. Museo seuraa ympäristössä tapahtuvia muutoksia ja ryhtyy tarvittaessa toimenpiteisiin kulttuurihistoriallisten kohteiden suojelemiseksi... Museo kartuttaa, säilyttää ja hoitaa asianmukaisesti kokoelmiaan, kaupungin kulttuuriperintöä.¹¹¹

Edellisessä museon toiminta-ajatuksessa toimintasubstansseina ilmenevät historia, perinne, ympäristö ja kulttuuriperintö. Siinä on selvät maininnat kulttuuriperinnön säilyttämisestä, kulttuurihistoriallisten kohteiden suojelusta ja siitä, että museon tehtävänä on seurata ympäristössä tapahtuvia muutoksia. Suojelunäkökulmastaan huolimatta johtosääntö ei sisällä mainintaa ympäristökasvatuksesta ulospäin suuntautuvana museo-opetuksena.

Ympäristökasvatus on lähivuosikymmeniin suuntautuva visio kunnallisessa kulttuuritoiminnassa. Se on mainittu vuosiksi 2000–2030 luodussa Kulttuuripalveluiden ja museon kehittämisstrategiassa:

Kulttuurin kehittämistoimenpiteissä korostuu kulttuuri-, taide- ja ympäristökasvatuksen merkitys. On tärkeää, että taiteen perusopetus saadaan kaikkien lasten ulottuville. -- [Kunnan] tulee tiedostaa myös kotiseututyön sekä historian ja perinteen tuntemisen merkitys. Nämä sekä auttavat paikkakunnalle muuttaneita kiinnittymään uuteen kotipaikkaansa sekä tarjoavat nuorille materiaalia positiivisen kotiseutuidentiteetin rakentamiseen. - - Myös ympäristön tunnistettavuus ja historiallinen jatkuvuus ovat osa ihmisen identiteettiä ja hyvinvointia, mistä johtuen kulttuuri- ja luonnonmaisema sekä rakennettu ympäristö tulee nähdä voimavarana ja menestystekijänä.¹¹²

Kulttuurin kehittämisstrategiassa tunnustetaan ympäristökasvatuksen yhteys kotiseutuidentiteetin rakentamiseen. Ympäristökasvatus ei nouse itsenäiseksi innovatiiviseksi viestinnäksi, koska se jatkaa kotiseutuopetuksen perinnettä. Ympäristö on toiminnan substanssi, jonka jatkuvuudesta halutaan kertoa identiteetin vahvistamiseksi. Sekä luonto että kulttuuriympäristö halutaan valjastaa hyvinvoinnin voimavaraksi. Strategiassa ympäristökasvatus kytkeytyy hyvinvointivaltion rakentamisen osaksi.

Paikallismuseosta kyselyyn vastannut mielsi ympäristökasvatuksen sisältyvän museon säädekirjaan, jossa mainittiin tehtäviksi kulttuuriperinteen tallentaminen, tutkiminen ja tunnetuksi tekeminen. Museo edistää luonnon, muinaismuistoalueiden ja kulttuurimaiseman säilymistä. Se järjestää opetus- ja opastuspalveluja.¹¹³ Jälleen ei voi vedota, että kulttuuriympäristöstä opettaminen olisi täysin innovatiivista viestintää, koska lähtökohdat ovat kulttuuriperinteen siirtämisessä niin kuin kotiseututyössäkin.

Ympäristökasvatuksen ohjelmaansa ottaneessa maakuntamuseossa toiminnan substanssina on kulttuuriympäristö. Toiminnan sisältönä se ei ole uusi, mutta innovatiiviseen viestintään viittaa se, että kulttuuriympäristökasvatukseen on kehitetty opetusmenetelmiä.¹¹⁴ Opetuspaketin modernius ilmenee esim. siinä,

¹¹¹ Hangon kaupunki, kulttuuri- ja vapaa-aikalautakunta, toimintakertomus lautakunnalle vuodelta 2001.

¹¹² Tuusula – ihmisen kokoinen kunta. Kulttuuripalveluiden ja museon kehittämisstrategia 2000–2005/2030.

¹¹³ Säädekirja Liedon Nautelankoski-säätiön perustamisesta 13.8.1996.

¹¹⁴ Tampereen museoiden kestävän kehityksen ohjelma 2001.

että muinaismuistoista voidaan opettaa vaikkapa matematiikan tunnilla¹¹⁵. Ympäristökasvatus mielletään pehmeän kulttuuriympäristön suojelun osaksi.

Museolla on myös rooli paitsi ensisijaisesti kulttuuriympäristöä myös luonnonympäristöä koskevan tiedon välittäjänä. Luonnontieteellinen museo antaa luonnonympäristön kehittymiseen liittyvää tietopalvelua. Luonnontieteellisen museon tulevassa toiminnassa museo tulee järjestämään aiheeseen liittyviä aineistoesittelyjä ja näyttelyitä.

Maakunnallisen yksikön työskärsään kuuluu erityisesti kulttuuriympäristökasvatus osana pehmeää kulttuuriympäristön suojelua. Pehmeä suojelu tarkoittaa informaation antamista eri sidosryhmille sellaisella tavalla, joka on parhaiten ko. sidosryhmän omaksuttavissa. -- Museo järjestää myös maankäyttäjien ja maankäytön suunnittelijoiden koulutusta kulttuuriympäristökysymyksistä. Olennaista ja museon perustehtävään tärkeänä osana liittyvää on välittää kulttuuriympäristötietoa oppilaitoksille ja suurelle yleisölle systemaattisin ohjelmin.¹¹⁶

Systemaattisten opetusohjelmien kehittäminen eri kohderyhmille koululaisista maankäyttäjiiin ja maankäytön suunnittelijoihin on merkki ympäristökasvatuksen vakiintumisesta ja vision muuttumisesta toiminnaksi.

Porin Luontotalo Arkin rakennusvaiheessa esitettiin visio ympäristökasvattajan palkkaamisesta. Nimike vaihdettiin museolehtoriksi, koska katsottiin, että ympäristökasvattajan virka olisi edellyttänyt myös maastossa tapahtuvaa luonto-opetusta. Museolehtori aloitti työnsä vuonna 2000 Satakunnan museon alaisessa Luontotalo Arkissa.¹¹⁷ Innovatiivisen vision toteutumattomuus osoittaa, että totunnaisia virkanimikkeitä ja toimenkuvia on vaikea muuttaa. Museolehtori on museaalaisessa ajattelussa hyväksytympi nimike kuin ympäristökasvattaja, joten museaalisuus säätelee innovatiivista viestintää.

Maakuntamuseon alaisen museoyksikön toimintastrategian laati vuonna 2000 yksiköstä vastaava tutkija. Toimintastrategiassa on faktaa yksikön senhetkisestä tilanteesta ja visio toiminnallisen "ekomuseon" vahvistamisesta ja ympäristökasvatuksesta, jonka substansseina olisivat maatalan historia ja perinne elämyksellisesti koettuna.

Strategian puitteissa monipuolistetaan alueen ja kokeiluverstaan edellytyksiä nykyisestäään, jolloin toiminta-ajatukseen sisältyvä ihmisen ja luonnon vuorovaikutus sekä paikallisen yhteisön "portti maalle ja muinaisuuteen" toteutuisi. Näin luodaan mahdollisuudet mm. monipuoliseen ja kokemusperäiseen esihistorian ja historian opetukseen sekä ympäristökasvatukseen.¹¹⁸

Ekomuseon alkuperäistä ajatusta pystyttäisiin käytännössä toteuttamaan, jos alueen asukkaat saataisiin käyttämään osaamistaan kokeilevassa maataloudessa, arkeologiassa ja kulttuuriympäristön hoidossa¹¹⁹. Ekomuseon ajatus aktiivoida lähiseutunsa asukkaat toimintaan ei ole täysin uusi, koska samaan on pyritty myös kotiseututyössä.

115 INF9, 10, 142

116 Tampereen museoiden kestävän kehityksen ohjelma 2001.

117 Viitala 2002, 12–13.

118 Kuralan Kylämäki - toimintastrategia v. 2000.

119 Kuralan Kylämäki – toimintastrategia v. 2000

Varsinais-Suomen luontotalo on visio ympäristökasvatukseen erikoistuneesta yksiköstä, joka kokoaisi maakunnan luonnontieteellisiä toimijoita yhteen. Luontotalon toiminnassa keskityttäisiin kahteen erilaiseen sektoriin: yleisöpalveluihin ja yhteisölliseen toimintaan. Luontotalo olisi moderni tietokeskus, jossa monipuolisten näyttelyiden avulla esiteltäisiin ympäröivän luonnon monimuotoisuutta ja uusinta yliopistojen ja luonnontieteellisten toimijoiden tuottamaa tutkimustietoa. Näyttelyissä painotettaisiin erityisesti ympäristönsuojelua ja luonnonvarojen kestävästä kehitystä. Pysyvän näyttelyn yhtenä osaluona olisi ympäristönäyttely, jossa ovat esillä ympäristöongelmat sekä keinot, joilla yksityinen ihminen pystyy vaikuttamaan ympäristöönsä. Luontotalossa olisi ympäristökasvatuksen harjoittamiseen konkreettisia välineitä: oheismateriaalia kirjastossa, apuvälineistö, luontokoulu päiväkotiryhmiä ja koululaisia varten, laboratorio, opetusmateriaalia ja koulutusta.¹²⁰ Luontotalon toteutuminen edellyttäisi erikoistunutta opetusta, joten siellä harjoitettaisiin ympäristökasvatusta.

Varsinais-Suomen Luonto-yhteistyöhankkeessa on mukana 53 eri tahoa. Hankkeen tavoitteena on kehittää luontopalveluita, lisätä luonnontieteiden näkyvyyttä yhteiskunnassa, herättää kiinnostusta luontoon ja lisätä luonto- ja ympäristötietoutta. Luontohankkeessa on kuusi työryhmää, joista yksi keskittyy luonto- ja ympäristötietouteen sekä ympäristökasvatukseen. Siinä on mukana mm. Turun maakuntamuseon alainen Biologinen museo. Hanke harjoittaa julkaisutoimintaa ja pyrkii edistämään luontomatkailua. Hankkeen suurimpia tulevaisuuden visioita on Turkuun suunniteltava luontotalo.¹²¹ Luonto-hanke on liitetty Turun kestävän kehityksen ohjelmaan, Turku agenda 21:een, jonka yhtenä strategisena tavoitteena on tarjota lapsille, nuorille ja aikuisille mahdollisuudet elämykselliseen ympäristökasvatukseen.¹²² Vision toteutuminen edellyttää laajaa organisaatioiden keskinäistä verkostoitumista.

Tampereelle on esitetty perustettavaksi ympäristötietoutta ja -kasvatusta tarjoavaa ympäristötietokeskusta. Ympäristötietokeskus on liitetty Tampereen kaupunkistrategiaan vuosille 2001–2012. Vision yhtenä strategisena päämääränä on, että Tampereesta tulisi ympäristönsuojelun kärkikaupunki vuoteen 2012 mennessä. Ympäristökasvatus nivellettäisiin osaksi kaikkea opetusta ja kaupunkilaisille järjestettäisiin tietoa ympäristöasioista. Ympäristötietokeskus edellyttäisi laajaa verkostoitumista museo-, koulu- ja ympäristötoimen kesken. Lisäksi yhteistyöhön tulisivat puistoyksikkö, Pirkanmaan Jätehuolto Oy sekä vesi-, sähkö- ja liikennelaitokset. Luontotietous perustuisi luonnontieteellisen mu-

¹²⁰ Varsinais-Suomen luontotalon esiselvitys 25.1.2001.

¹²¹ Vuoden 2002 kuluessa oli tarkoitus järjestää Luontotalon suunnittelua koskeva arkkitehtikilpailu. Jos Biologisen museon uudisrakennus olisi valittu Luontotalon sijoituskohteeksi, olisi aloitettu myös rakennussuunnittelu. Uudisrakentaminen tai saneerausrakentaminen oli tarkoitus ajoittaa vuodelle 2003. Yleisölle Varsinais-Suomen luontotalo oli tarkoitus avata vuonna 2004. (Varsinais-Suomen luontotalon esiselvitys 25.1.2001.) Hanke ei ole vielä toteutunut (J. Itälä-Laine, henkilökohtainen tiedonanto 31.7.2006).

¹²² Turun kestävän kehityksen ohjelma 2003.

seon ja luontoyhdistysten kokoelmiin ja toimintaan. Opetustiloissa tarjottaisiin luonnontieteellistä opetusta.¹²³

Varsinais-Suomen luontotalon ja Tampereen ympäristötietokeskuksen viisiot sekä pioneerimuseoiden järjestämä ympäristökasvatus ilmentävät sitä, että innovatiivisessa viestinnässä pyritään luomaan uusi hallintorakenne ja tilaresurssi sekä toimijat pyrkivät luomaan verkostoja, joissa museo on yksi toimija muiden organisaatioiden joukossa. Verkostoituminen muiden instituutioiden kanssa ja poikkitieteelliset ympäristöhankkeet kuvaavat sitä, että innovatiivisessa viestinnässä ylitetään institutionaalisia ja tieteellisiä rajoja. Myös henkilökohtaisuus ja toiminnallisuus ovat keskeisiä elementtejä uutuusarvallisessa viestinnässä.

¹²³ Tampereen kaupunkistrategia 2005.

6 YMPÄRISTÖKASVATUKSEN TAPAUSESIMERKKEJÄ SUOMEN MUSEOISSA

6.1 Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä Aboa Vetus & Ars Nova -museoissa

Aboa Vetus & Ars Nova -museoiden toimintaa ylläpitää Matti Koivurinnan säätiö¹. Museot avattiin yleisölle Turussa vuonna 1995. Museot sijaitsevat vuonna 1928 rakennetussa Rettigin palatsissa ja sen uudisrakennusosassa. Aboa Vetus -museossa esitellään tontilta löytyneet 1400–1600-luvun vanhat rakennusten jäännökset, kivetty katu ja lukuisia esineitä.² Museon johtosäännön mukaan säätiön varsinaisena tarkoituksena on suomalaisen kulttuuriperinteen, erityisesti maamme kaupunkikulttuurin historiallisten rakenteiden säilyttäminen, taiteen tukeminen koti- ja ulkomaista taidetta hankkimalla sekä tieteellisen tutkimustyön tukeminen. Tarkoituksensa harjoittamiseksi säätiö harjoittaa museotoimintaa ylläpitämällä Aboa Vetus ja Ars Nova museoita.³

Kunkin museon tai sitä koskevan sivistys- tai kulttuuritoimen johtosääntö määrittää instituution päätehtävän. Lisäksi museossa voidaan laatia tulevaisuuteen suuntautuva strategia. Talouselämässä institutionaalisella strategialla tarkoitetaan pääideoita, jotka määräävät organisaatiossa tehtäviä päätöksiä ja ohjaavat toimintaa. Strategia liittyy instituution perimmäiseen luonteeseen ja edustamaan näkemykseen.⁴

Aboa Vetus & Ars Nova -museot osallistuivat Euroopan neuvoston aloitteesta toteutettuun eurooppalaiseen perinneluokkaprojektiin vuodesta 1995 alkaen. Eurooppalainen perinneluokkatoiminta on yksi esimerkki koulun ja museon yhteistoiminnasta. Toiminnan tarkoituksena oli kehittää kulttuuri-instituutioiden ja koulujen välistä yhteistyötä, vahvistaa kansallista ja euroop-

¹ Hautio 1998c, 22

² Koivurinta 2005, 8–9.

³ Matti Koivurinnan säätiön johtosäännöt 2 §.

⁴ Hamermesh 1988, 41–42.

palaista identiteettiä perehtymällä paikalliseen ympäristöön ja kulttuuriin sekä antaa oppilaille mahdollisuus tutustua eri maiden oppilaisiin ja heidän kulttuuriinsa. Perinneluokka-sanassa korostuu tradition osuus. Kuitenkin perinnettä pyrittiin käyttämään luovasti soveltaen niin taiteellisessa työskentelyssä kuin tutkivissa opetusmenetelmissäkin. Toiminta ulotettiin luokkahuoneen ja koulun rajojen ulkopuolelle.⁵ Tilallisten rajojen ylittäminen erilaisia oppimisympäristöjä hyödynnettäessä edistää kulttuuri-ilmiöiden havaitsemista, vertailemista ja kontekstien ymmärtämistä.

Useat eri koulut osallistuivat perinneluokkaprojektiin. Liedon Littoisten ala-asteen kuudesluokkalaiset valitsivat museon innostamana aiheekseen paikallisen ruokakulttuurin. Kuudesluokkalaiset perehtyivät ruokakulttuuriin tutustumalla Turun seudun museoihin ja keräsivät valmiiksi miettimiinsä kysymyksiin tietoa asiantuntijoilta.⁶ Ympäristökasvatus ja historiaan tutustuminen paikallisesti olivat koulun lähtökohtina. Ympäristökasvatusta toteutettiin erityisesti leirikouluissa ja maastoretkillä, joilla opiskeltiin raaka-aineiden hankintaa ja ruuanvalmistuksen tekniikkaa alkeellisissa olosuhteissa. Luokka järjesti ruokatapahtumia museossa pedagogisten seminaarien ja Turun keskiaikaviikot – tapahtuman yhteyksissä. Keväällä 1997 luokka kylvi erilaisia kotimaisia viljalajikkeita museon puutarhaan.⁷ Keskiaikaiseen ruokakulttuuriin tutustuminen ja keskiaikaisten lajien kylväminen puutarhaan osoittaa, että ajallisia rajoja voidaan ylittää. Keskiaika ei ole vain ajallisesti rajattu jakso menneisyydessä, vaan sillä on elävöitettyä kulttuurinen sanomansa nykyajassa.

Perinneluokkaprojektissa ylitettiin museoiden ja koulujen välisiä rajoja monta kertaa⁸. Yhteistyön tarkoituksena oli luoda tutkijoiden, taiteilijoiden ja opettajien muodostama asiantuntijaverkosto, joka olisi käytettävissä vielä projektin päättymisen jälkeenkin⁹. Verkostojen ideana on rajojen ylittäminen, vaihdanta ja sosiaalisen sopimuksen luominen. Verkostoissa voidaan ylittää institutionaalisia ja tiedollisia rajoja eri alojen asiantuntijoiden kohdatessa toisiaan. Tietoja ja kokemuksia vaihdettaessa asiantuntijat joutuvat kosketuksiin toistensa ajatustapojen kanssa. Vaihdanta on konkreettista ja henkistä, koska kullakin toimijalla on omanlaisensa ympäristösuhde¹⁰. Toimijoiden solmima kirjaamatonkin sosiaalinen sopimus sisältää moraalisen velvollisuuden, joka orientoi toimimaan hyviksi arvoituilla tavoilla. Verkostoon liittyvät asiantuntijat muodostavat moraalisen yhteisön tähdätessään yhteiseen päämäärään.¹¹ Verkostoissa omaksutaan innovatiivisen viestinnän edellyttämiä uusia ajattelu- ja toimintatapoja.

Perinneluokkaprojektissa kohdattiin museaalisia ajallisia, tilallisia ja eri instituutioiden välisiä rajoja. Professori Bo Lönnqvist pitää rajojen olemassaoloa

⁵ Hautio 1998c, 19.

⁶ Malin 1998, 25.

⁷ Hautio 1998a, 28.

⁸ Hautio 1998a, 29.

⁹ Kortelainen 1996.

¹⁰ Bonnett 2004, 34.

¹¹ Bonnett 2004, 23.

museaalisen rakenteen tyyppiominaisuutena, koska rajat ja luokitukset juontavat juurensa jo museoiden historiasta¹². Yksi museopedagogiikan päämääristä on pyrkimys kokonaisvaltaiseen kulttuurin ymmärtämiseen¹³. Kokonaisvaltaisuus edellyttää juuri kulttuuristen rajojen ylittämistä. Filosofisena ideana on hahmottaa ihmisen toiminnan liittyvän universumin kokonaisuuteen ja pyrkiä rakentamaan kytköksiä keinotekkoisten, atomististen osien ylitse¹⁴.

Aboa Vetus & Ars Nova -museot toteuttivat vuonna 2002 Labyrintti-projektin, joka syntyi halusta yhdistää kuvataide ja ympäristökasvatus mielekkääksi kokonaisuudeksi. Projekti huipentui näyttelyssä esiteltyyn yhteiseen taideokseen. Taiteilija Susanna Nevado toi Labyrintti-ajatuksen Espanjasta. Arvoituksellinen ja kävijää aktivoiva taideteos yhdistettiin kestävän kehityksen periaatteisiin hyödyntämällä kierrätysmateriaaleja teoksessa. Kokonaistaide-teoksen osat saivat vaikutteita espanjalaisesta ja suomalaisesta kulttuurista, mutta viime kädessä ne kertoivat oppilaiden omasta mielikuvituksesta ja luovuudesta.¹⁵ Kuvataide sallii ilmaisullisia vapauksia ja materiaalisia kokeiluja etnisten vaikutteiden sulattamiseksi toisiinsa. Espanjalaisen taiteilijan ohjaamassa projektissa ylitettiin etnisiä rajoja ja luotiin ympäristökasvatuksellista sanomaa kannustamalla kierrättämiseen.

Innovatiivisesti keskiaikaa ja nykytaidetta yhdistävä instituutio on suosinut kokeellisia projekteja, joten ympäristökasvatuksessa on koettu ainakin projektivaihe. Instituution museoammattilaiset ovat luoneet verkoston, jonka avulla voi toteuttaa eri maiden välistä kulttuurivaihtoa. Vuonna 2002 esillä ollut Pelkkää roskaa -näyttely lainattiin Norjasta ja täydennettiin turkulaisella kierrätysmateriaalilla. Museolehtori on opettanut ympäristöstä projekteissa ja taiteilijat ohjanneet toimintaa niihin liittyvissä työpajoissa:

Näissä projekteissa se on välillä ollut ihan konkreettistakin, että ollaan hahmoteltu luonnonympäristöä ja kaupunkiympäristöä ja just tosiaan nää perusopastukset niiden kautta, tää jätehuollosta kertominen, miten jätehuolto on kehittynyt ja nyt korostetusti Pelkkää roskaa -näyttelyn yhteydessä. Ja tässä taidepuolella nyt kun on tämä taidetyöpaja ollut tässä tilassa, ei enää näy se valtava röykkiö jätteitä, mitä me oltiin kerätty museohenkilökunnan voimin viime joulusta saakka, tämmöstä pilaantumaton kotitalousjätettä, maitotölkkejä ja tämmösiä, ne oli kerätty tähän pöydälle suureksi röykkiöksi ja sitten tänne tuli hiihtolomaviikolla ja viikonloppuna ja taiteilijat oli ohjaamassa mitä jätteistä vois tehdä...¹⁶

Roskan ja jätehuollon pitkän aikaulottuvuuden osoittaminen on näyttelyn aiheena melko poikkeuksellinen. Jäte on alettu ymmärtää kulttuuri-ilmiönä vasta ympäristöherätyksen ansiosta. Järjestynyt jätehuolto on kulttuurimme peili, koska ympäristöongelmat pyritään ratkaisemaan rationaalisesti järjestystä luomalla.

¹² Lönnqvist 1993, 99–107

¹³ Hautio 1998b, 81

¹⁴ Bonnett 2004, 33

¹⁵ Omat havaintoni Labyrintti-näyttelyn tekstistä ja valokuvani 2002.

¹⁶ INF6, 6, 83.

KUVA 6 Aboa Vetus & Ars Nova -museoiden Labyrintti-projektissa yhdistettiin kuva-
taidetta ja ympäristökasvatusta. Kuvasin 27.3.2002.

KUVA 7 Norjalaiseen Pelkkää roskaa -näyttelyyn lisättiin kierrätyksestä kertova osio
Aboa Vetus & Ars Nova -museoissa Turussa. Kuvasin 27.3.2002.

Nyky-yhteiskunnan jätehuolto on kunnallista tai yksityistä säännöllistä toimintaa. Pelkkää roskaa -näyttelyn tavoitteena oli havainnollistaa aihetta uudesta näkökulmasta:

Ja tietysti sitten kun menee kotiin, niin voi nähdä ne omat kotitalousjätteensä jossain uudessa valossa. Ja sitten tossa on noita kaupungin jäteoppaita, se on kaupungin ympäristötoimen kontribuutio tähän työpajaan, että on halunnut laittaa tänne informaatiomateriaalia, jota on myöskin saatavana tuolla jätenäyttelyn yhteydessä. Ja siinä meillä on yhteistyökumppanina SäkkiVäline, joka lahjoitti meille näyttelyyn omia jätessäiliöitään, jotta me saadaan tää kierrätystieto maakohtaiseksi ja se näyttely on tullut Norjasta meille.¹⁷

Aboa Vetus & Ars Nova -museoissa ympäristökasvatuksen projektit aloitettiin pian instituution perustamisen jälkeen. Instituution opetustoiminta on suunnattu laajoille kohderyhmille, mikä kertoo demokratisoitumisen prosessista. Se painottaa toiminnassaan kulttuurikasvatusta, mutta useiden projektien tavoitteena on ollut myös ympäristökasvatus. Kulttuurikasvatus, ympäristökasvatus ja kulttuuriympäristökasvatus ovat opetustoiminnan muunnelmia, mutta niillä on yhteisiä tavoitteita. Ympäristökasvatuksen innovatiivinen viestintä ilmenee verkostoitumisena, demokraattisina päämäärinä ja opetustoiminnan erikoistuneissa menetelmissä kuten työpajoissa.

6.2 Kulttuuriympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä Museokeskus Vapriikissa

Arkeologi Julius Ailio ehdotti maakuntamuseon perustamista Hämeeseen vuonna 1904. Oli kiistanalaista tulisiko sijaintipaikaksi Hämeenlinna vai Tampere. Hämmäläis-Osakunta toteutti kansanomaisten ja kirkollisten esineiden keruuta ja museolle hankittiin täydennykseksi säätyläiskulttuuriin kuuluvaa esineistöä. Hämeen museoseuran perustamisen jälkeen Hämeen museo avattiin yleisölle Tampereen Näsilinnassa vuonna 1908.¹⁸ Vuonna 1989 tapahtuneen Teknillisen museon tulipalon seurauksena kaupunki päätti, että Tampereen museoille rakennettaisiin laaja museokeskus¹⁹. Vuonna 1996 avattiin yleisölle Tampellan alueelle perustettu Museokeskus Vapriikki²⁰.

Tampereen museot kuuluvat toimintasäännön mukaan kulttuuri- ja vapaa-aikatoimialaan. Museotoimenjohtaja johtaa museoiden tehtäväaluetta. Hän johtaa myös kaupungin ylläpitämien museoiden yhteistoiminnan suunnittelua ja koordinointia johtoryhmässä, johon kuuluvat Sara Hildénin taidemuseon johtaja ja Tampereen taidemuseon johtaja.²¹ Toimintasääntö tukee museoiden välistä verkostoitumista ja yhteyksien luomista muihin kulttuuritoimijoihin.

Tampereen museoissa on vähitellen edetty kohti kokonaisvaltaista ympäristökasvatusta. Vuonna 1997 aloitettiin arkeologinen ympäristöopetus, jonka pohjalta on kehitetty 2000-luvun alussa instituution määrittelemää kulttuu-

¹⁷ INF6, 6, 83.

¹⁸ Jutikkala 1979, 263–265; Santamäki 1946.

¹⁹ Willberg 2001, 14

²⁰ T. Hänninen, henkilökohtainen tiedonanto 7.11.2005

²¹ Kulttuuri- ja vapaa-aikatoimialan toimintasääntö 2005.

riympäristökasvatusta.²² Sen innovatiivinen viestintä ilmenee instituutioon luoduissa rakenteissa, opetusmenetelmissä ja musealisuuden uudenaikaisessa ymmärtämisessä. Pirkanmaan maakuntamuseo perusti 2000-luvun alussa kulttuuriympäristöyksikön, jonka vahvuutena on erityisesti arkeologisen ja historiallisen ympäristöosaamisen yhdistäminen. Monissa vanhoissa organisaatioissa kulttuuriympäristöalan asiantuntijat, kuten rakennustutkijat ja arkeologit, toimivat erillään. Erillisten tietojen yhdistäminen toisiinsa helpottaa kulttuuriympäristön ymmärtämistä kokonaisuutena. Ympäristökeskusten, maakuntaliittojen ja maakuntamuseoiden verkostoituminen on edistänyt kulttuuriympäristön vaalimista.²³

Kulttuuriympäristöosaaminen on lisääntynyt viime vuosikymmeninä, sillä lähes jokaisessa suuremmissa maakuntamuseossa on ainakin yksi kulttuuriympäristön asiantuntija. Samanaikaisesti kulttuuriympäristöosaaminen maakuntaliitoissa ja alueellisissa ympäristökeskuksissa on lisääntynyt. Kulttuuriympäristön suojelua on edistänyt merkittävästi uuden maankäyttö- ja rakennuslain voimaantulo vuonna 2000, mutta sen heikkoutena on, että kulttuuriympäristöä ei käsitellä kokonaisuutena.²⁴

Tampereen museoiden kestävän kehityksen ohjelman mukaan kulttuuriympäristökasvatus kuuluu osana kulttuuriympäristön suojeluun. Ympäristökasvatuksessa muun muassa valistetaan ja tiedotetaan suojelun päämääristä. Museolla on ensisijainen rooli kulttuuriympäristöä koskevan tiedon välittäjänä, mutta museo järjestää myös luonnonympäristöön liittyviä näyttelyitä.²⁵

Musealisuus ei enää rajaudu museon seinien sisäpuolelle, vaan esihistorian näyttelyn tarkoituksena on luoda kiinnostusta museon ulkopuolella olevaan kulttuuriympäristöön ja lisätä tietoa arkeologisesta kerrostumasta. Siten ”näyttelystä tulee keskeinen arkeologisen kulttuuriympäristökasvatuksen väline”. Näyttely yhdistettiin museon kulttuuriympäristökasvatuksen osaksi pedagogisella ohjelmalla, jota valmisteltiin yhdessä eri ammattilaisten kanssa. Esimerkiksi opettajakoulutuksen kulttuuriperinnön kurseilla ideoitiin ja suunniteltiin näyttelyn monimuotoista ja toimivaa käyttöä.²⁶

²² INF9, 10, 144; Lähdesmäki 2001a, 27.

²³ Soininen 2003, 40, 42.

²⁴ Soininen 2003, 36–41. ”Rakennus ympäristöineen on pidettävä sellaisessa kunnossa, että se jatkuvasti täyttää terveellisyyden, turvallisuuden ja käyttökelpoisuuden vaatimukset eikä aiheuta ympäristöhaittaa tai rumenna ympäristöä. Kaavassa suojelluksi määrätyn tai rakennussuojelulain nojalla suojellun rakennuksen käytössä ja kunnossapidämisessä on lisäksi otettava huomioon rakennussuojelun tarkoitus. Jos rakennuksen kunnossapitovelvollisuus laiminlyödään, kunnan rakennusvalvontaviranomainen voi määrätä rakennuksen korjattavaksi tai sen ympäristön siirrettäväksi.” (Ym 201 Maankäyttö ja rakennuslaki 5.2.1999/132. 166 §:n alkuosa.) Laki kokonaisuudessaan ei edellytä luonnon- ja kulttuuriperinnön osalta kovin suurta alueellista laajuutta ja merkittävyyttä, joten suhteellisen pienialainen kohdekin voisi olla osa kansallista kulttuuri- ja luonnonperintöä. (Ekroos & Majamaa 2000, 125.)

²⁵ Tampereen museoiden kestävän kehityksen ohjelma 27.11.2001.

²⁶ Lähdesmäki 2001b, 79–80.

KUVA 8 Museokeskus Vapriikin esihistoriallisessa näyttelyssä kerrotaan mm. kivi-
kauden ruokavaliosta. Elämäntapa tulee lähemmäksi havainnollistavien esi-
merkkien avulla. Kuvasin 25.4.2002.

KUVA 9 Vapriikin esihistoriallisen näyttelyn teksti kertoo kivi-
kauden ihmisten käytän-
nöllisestä luontosuhteesta. Kuvasin 25.4.2002.

Pirkanmaan maiseman viesti -opetuspaketin toteuttivat arkkitehtitoimisto Eija Teivas ja Tampereen museoiden maakunnallinen yksikkö. Ideoita ja palautetta saatiin Pirkanmaan liitolta, Pirkanmaan ympäristökeskuksen asiantuntijoilta ja peruskoulun opettajilta²⁷. Tampereen museoiden ohjenuorana museoiden opetus-toiminnassa on ollut yhteistyöverkoston luominen kasvatusalan ammattilaisten kanssa²⁸. Kulttuuriympäristöpakettia luonnehditaan ympäristökasvatuksen innovaatioksi Tampereen museoiden kestävän kehityksen ohjelmassa²⁹. Ympäristöministeriö tuki rahallisesti opetuspaketin luomista peruskoulujen käyttöön ja Museovirasto antoi innovatiivisille hankkeille myönnettävän rahoituksen opetuspaketin toteuttamiseen lukioiden käyttöön³⁰. Verkostoitumisella on ollut merkitystä opetusmenetelmien kehittämisessä. Verkostojen luominen otettiin tavoitteeksi jo vuonna 1996, kun ryhdyttiin suunnittelemaan arkeologian ympäristö-opetusta³¹.

Pirkanmaan maiseman viesti -opetuspaketin pedagogisina tavoitteina on harjaannuttaa kulttuuriympäristön lukutaitoa, edistää kykyä tarkastella kulttuuriympäristöä erilaisten ilmiöiden kokonaisuutena, lisätä lasten ja nuorten tulevaa asiantuntijuutta kulttuuriympäristökysymyksissä, vahvistaa paikallista kulttuuritahtoa ympäristön kehittämisen voimavarana ja integroida valtakunnallisia ja maakunnallisia strategioita ja kehittämisohjelmia kunnalliseen koulu-toimeen.³² Kulttuuriympäristön lukutaito on museaalisesta näkökulmasta jäsennetty taito, jonka avulla voi ymmärtää ympäristön muutoksia esihistoriasta nykyaikaan. Näyttelyiden, opintotehtävien ja maastokäyntien toivotaan harjaannuttavan ympäristön lukutaitoa.

Lukutaitoa on aina pidetty kulttuurissa sivistyksen avaimena. Kun kulttuuriympäristöstä oppii lukemaan ajallisia kerrostumia, pystyy ymmärtämään maiseman viestin ja liittämään itsensä osaksi ympäristöä. Museoammattilainen perustelee kulttuuriympäristön lukutaidon merkitystä ympäristöön sitoutumisen tunteella, jonka hän toivoisi herättävän vastuuseen. Ympäristön lukutaidon levittäminen mahdollisimman monelle sisältää demokraattisen ihanteen yhteiseksi ymmärretystä ympäristöstä.

-- elävä kulttuuriympäristö kuuluu kaikille. Yksi ihmisen perustarpeista on sijoittaa itsensä ympäristöönsä. Ymmärtämällä läheisen ympäristön ja sitä laajemmankin kulttuuriympäristön muotoutumista lasten ja nuorten on helpompi sitoutua ympäristöön ja kehittyä ottamaan vastuuta siitä.³³

Alueellisuus vaikuttaa ympäristökasvatukseen, koska maakuntamuseot opettavat tietystä alueesta. Museoammattilainen piti tärkeänä, että kulttuuriperintö koettaisiin yhteisenä ja ihmisten sidosta alueeseensa tuettaisiin:

²⁷ Lähdesmäki 2002, 75

²⁸ Lähdesmäki 2001a, 27

²⁹ Tampereen museoiden kestävän kehityksen ohjelma 2001

³⁰ INF9, 10, 141

³¹ INF9, 10, 140

³² Lähdesmäki 2002, 75.

³³ Lähdesmäki 2002, 78.

Jos me verrataan ulkomaihin, niin Englannissa ja Tanskassa ollaan ehkä paremmin ylpeitä juuristaan ja jollain tavalla museoilla ja tämmösillä on paljon pidemmät perinteet. Me lähetään Tampereen seudulla tai ihan Pirkanmaalla tyhjältä pohjalta. Meidän tarvi tehdä traditioita, että ne traditiot alkaa ruokkimaan sitten itseään sillä tavalla, että se kulttuuriperintö tuntuu tärkeeltä. No tässä päästään siihen, tietysti identiteettiin, juuriin ja kaikkiin tämmöisiin.³⁴

Puhunnassa kuultaa se, että museoammattilaisen mielestä instituutiolla ei ole perinteitä, jotka vaikuttaisivat ympäristökasvatuksen toteuttamiseen. Pirkanmaalla on ollut museotoimintaa jo kauan ennen Museokeskus Vapriikkia, mutta kulttuuriympäristökasvatus kirjattuine ohjelmineen on uutta instituution historiassa.

Alueellinen esihistoria on osa kansallista esihistoriaa. Toinen museoammattilainen ottaa esille alueellisia esimerkkejä opettaessaan lukiolaisille Suomen esihistoriaa museossa:

Mää oon ottanut tällasia keissitapauksia, että mitä on tapahtunut tällä alueella, mitä seuraamuksia sillä on ollut ja yleensä ne reaktiot on aina sitten kyllä sen kaltaisia, että nää nuoret, jotka on tullu esihistorian kurssille ja ollaan ensiksi käsitelty kaikkea muuta, just tätä Suomen esihistoriaa.³⁵

Kulttuuriympäristökasvatus on vakiintumisen vaiheessa Museokeskus Vapriikissa. Sen opetus on erikoistunut, koska on luotu kulttuuriympäristön opetuspaketti. Kulttuuriympäristöyksikkö on pystynyt kokonaisvaltaistamaan arkeologian, rakennusten ja kulttuurimaiseman tutkimusta ja opetusta. Kokonaisvaltaisuus lisääntyisi entisestään, mikäli luonnontieteellinen ja kulttuuriympäristöllinen toiminta yhdistettäisiin ympäristöyksiköksi. Kulttuuriympäristökasvatuksen demokratisointia on lisätty sillä, että kohderyhminä ovat yhtä lailla museon kävijät lapsista aikuisiin kuin päättäjätkin.

Kokonaisvaltaistumisen prosessi näkyy kulttuuriympäristökasvatuksen kehittämisessä. Alun perin instituution ympäristökasvatus on painottunut arkeologiaan, mutta sitä on rakennustutkijan myötä 1990-luvun lopusta alkaen laajennettu koskemaan kulttuuriympäristöä kokonaisuutena. Kasvatuksen lähtökohta on, että kulttuuriympäristö on kaikkien yhteistä omaisuutta. Demokraattisen ihanteen mukaan kaikilla on oikeus hyvään ympäristöön, jossa kulttuuriperinnön elementit on otettu huomioon. Kulttuuriympäristön lukutaitoon harjaantumisen oikeus kuuluu kaikille riippumatta siitä onko kyseessä maankäyttäjä, suojelun ammattilainen tai kunnan asukas.³⁶ Edellinen ajatus vertautuu kirkolliseen lukutaito-opetukseen, vuoden 1866 kansakouluasetukseen ja vuoden 1921 oppivelvollisuuslakiin, joiden pyrkimyksenä oli tarjota kaikille kansalaisille perustiedot ja -taidot lukutaitoineen³⁷. Ajatus kansalaisten kirjallisesta lukutaidosta on vanha, mutta ympäristön lukutaito on ilmaisuna uutuusarvoinen.

³⁴ INF9, 10, 144.

³⁵ INF10, 12, 168.

³⁶ Lähdesmäki 2001a, 27.

³⁷ Halila 1949, 366; Halila 1950, 18–19; ympäristön lukutaidosta ei todennäköisesti tule yhtä laaja kuin kirjallisesta lukutaidosta, koska ympäristökasvatus ei tavoita kaikkia kansalaisia.

Kulttuuriympäristökasvatukseen sisältyy luentoja, maastoretkiä, monimuotoisia kursseja peruskoululaisille ja lukiolaisille sekä näyttelyiden opetuskäyttöä. Menetelmällisesti kannustetaan omatoimiseen tiedonhakuun ja vuorovaikutteiseen oppimiseen, joten päämääränä on tutkiva oppiminen. Kulttuuriympäristön sisältöä ja arvoja pyritään tekemään tiedostetuiksi. Arvokasvatus on yleensä moraaliseettistä kasvatusta, koska siinä käytetään hyvyyden ja oikeiden toimintatapojen määrittämiä. Kulttuuriympäristökasvatuksessa paikalliseen ulottuvuuteen yhdistetään maakunnallinen ja valtakunnallinen ulottuvuus, jotta opetuksessa pystytään vertailemaan ja löytämään alueellisia yhdenmukaisuuksia.³⁸

Kulttuuriympäristökasvatuksen yhtenä kohderyhmänä ovat kasvatusalan ammattilaiset. Kulttuuriperinnön kursseja on järjestetty opettajankoulutuslaitoksen opiskelijoille ja eri laitosten opettajille. Luentoja ja kädentaitoja opettavien työpajojen avulla on haluttu saada opettajat luomaan omia sovelluksia museaalisen perinnön ja kulttuuriympäristön hyödyntämisestä opetustyössä. Museo on järjestänyt myös muuta aikuiskasvatusta ja korkeakouluopetusta Tampereen yliopistossa ja kesäyliopistossa, Tampereen ammattikorkeakoulun Kurun metsäopistossa ja lähialueen työväenopistoissa. Kussakin oppilaitoksessa on toteutettu räätälöityjä kursseja, jotka koskevat kulttuuriympäristöä. Eri kohderyhmille suunnatun opetuksen laajuus kuvaa sitä, että museon ympäristökasvatus on erikoistunut ja instituutio on verkostoitunut monien oppilaitosten kanssa. Lapsille ja nuorille suunnatut draamapedagogiset kurssit ja työpajat kertovat nekin museo-opetuksen erikoistumisesta.³⁹ Ympäristökasvatuksen innovatiiviselle viestinnälle on ominaista, että sen opetusmenetelmät erikoistuvat, kohderyhmiä tavoitetaan demokraattisesti ja yhteistyö on verkostoitunutta.

Ympäristökasvatus on kirjattu Tampereen kaupungin kulttuuri- ja vapaa-aikatoimen strategiaan 2003–2012. Se mielletään ympäristön lukutaidon ja ymmärtämisen opettamisena sekä luonnon virkistyskäyttönä:

Hyvä ympäristö sisältää ajallisia kerrostumia: historia näkyy kaupunkikuvassa rakennuksina, rakentamisen mittakaavoina, yksityiskohtina, taideteoksina. Ympäristökasvatus eli tamperelaisten opettaminen niin, että he osaavat lukea ja ymmärtää ympäristöä sekä käyttää ympäröivää luontoa virkistykseen, on työtä sekä paremman ympäristön että paremman viihtymisen puolesta. Museotoimi toimii antikvaarisena asiantuntijaorganisaationa Pirkanmaan kulttuuriympäristökysymyksissä.⁴⁰

Strategiassa kulttuurinen kestävyys ja ympäristön muodostuminen selitetään yhteisöllisesti siten, että yhteisön kulttuuri tuottaa fyysisen ympäristön ja sen muutosprosessit. Kulttuuri- ja vapaa-aikatoimi halutaan nivoa osaksi kaupunkistrategiaa eli kaupungin menestyksen takaamiseen. Kulttuuri visioidaan mahdollisuutena hyvään elämään, turvalliseen ja terveelliseen ympäristöön, monikulttuurisuuteen, kansalaisten tietoyhteiskuntaan ja sivistyskaupunkiin. Kulttuurin merkitystä ja siihen osallistumisen laajuutta perustellaan hyvin monimerkityksisesti, koska siten halutaan motivoida eri toimijoita ja helpottaa

³⁸ Lähdesmäki 2001a, 27.

³⁹ Lähdesmäki 2001a, 29–30.

⁴⁰ Tampereen kaupungin kulttuuri- ja vapaa-aikatoimen strategia 2003–2012.

myös rahoituksen saantia. Sivistyskaupunki on huikean utopistinen visio siitä, että koko yhteisö jakaisi ympäristön ymmärtämistä koskevan sivistyksen. Ympäristökasvatus näyttäytyy strategiassa sivistyksenä, joka helpottaa elämistä yhteisöllisessä ympäristössä ja hyvän elämän saavuttamista. Ympäristökasvatus on ikään kuin väline yhteisen hyvän löytämiseen.

6.3 Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lustossa

Ympäristökasvatusta ei ole mainittu Suomen metsämuseosäätiön johtosäännössä, vaikka sen harjoittaminen alkoi pian Luston perustamisen jälkeen. Johtosäännössä mainittu musealisuus on ympäristökasvatusta säätelevä tekijä. Suomen metsämuseosäätiön sääntöjen mukaan sen tarkoituksena on edistää valtakunnallista metsäalan museaalista tallennus-, tutkimus-, näyttely- ja julkaisutoimintaa sekä tukea toiminnallaan metsäalan yleistä tiedotustoimintaa. Tarkoituksensa toteuttamiseksi säätiö hankki toimitilat valtakunnalliselle metsämuseolle ja metsätietokeskus Lustolle ja ylläpitää niitä.⁴¹ Luston sisätilat valmistuivat vuonna 1994. Seuraavana vuonna valmistuneelle Luston perusnäyttelylle annettiin nimeksi ”Metsää etsimässä”. Näyttelyn teemat olivat Alkupuuh, Metsän antimet, Työtä metsässä, Metsästä tuotteeksi, Metsästä maailmalle ja Suomalaisen metsä. Luston laajentaminen ja perusnäyttelyiden uudistaminen alkoivat vuonna 2004.⁴²

Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Luston institutionaalisenä strategiana on tallentaa, tutkia ja tuoda esille metsäkulttuuria. Lusto kertoo metsien hyödyntämisen kehityksestä, nykypäivästä ja kestävästä kehityksen mukaisesta tulevaisuudesta. Lusto on palvelulaitos, jonka asiakkaita ovat koko yhteiskunta, metsäsektorin sidosryhmät, muut yhteisöt ja yksilöt. Osa asiakkaista on tulevaisuuden sukupolvia.⁴³ Strategiaan sisältyvät museon perinteinen tehtävä ja suuntautuminen tulevaisuuteen. Museon tulee menneisyyden ja nykypäivän lisäksi kertoa metsien kestävästä hoidosta.

Lusto on määritellyt toimintansa perustuvan seuraaviin arvoihin: aineiston ja tiedon säilyttämiseen tuleville sukupolville, ympäristönsuojeluun, eri asiakasryhmien huomioimiseen ja laadun vaalimiseen, moniarvoisuuteen ja yhteistyöhakuisuuteen. Arvoja ei ole määritelty abstrakteina laatusanoina, vaan niille on etsitty yhteys käytäntöön. Liikeyritykset ovat ilmaisseet arvojen määrittelyllä minkälainen organisaatio haluaa olla, ja minkälaisen vaikutuksen se haluaa yhteiskunnassa tehdä⁴⁴. Myös kulttuuri-instituution arvojen määrittely on nähtävä haluna vaikuttaa yhteiskuntaan, koska siten voidaan saada näky-

⁴¹ Suomen metsämuseosäätiön säännöt.

⁴² Suomen metsämuseosäätiö, toimintasuunnitelma 2004; Paaskoski 1995; Suomen metsämuseosäätiö, toimintakertomus 1994.

⁴³ Suomen metsämuseosäätiön ja Luston strategiasuunnitelma vuosille 1999–2005.

⁴⁴ Hamermesh 1988, 41–42

vyyttä ja asiantuntijavaltaa. Arvojen ilmaiseminen kertoo toiminnan keskeiset sanomat ja päämäärät. Strategiassa päämääränä ilmaistaan suoraan asiantuntijavallan tavoittelu:

Saavuttaa ja pitää metsäkulttuurin asiantuntija-auktoriteetin asema ja olla museoiden kärkijoukossa. Saavuttaa ja ylläpitää metsäalan viestintäkentässä auktoriteettiasema kulttuuritaustaisen tiedon välittäjänä. Saada Lusto laajasti tunnetuksi koko maassa ja ulkomailla...

Metsämuseon päämäärät tähtäävät kilpailuaseman vahvistamiseen ja markkinajohtajuuteen eli tavoitteeseen olla paras omalla alallaan. Strategiassa Luston pyrkimyksiä luonnehtivat adjektiivit kuvastavat innovatiivista ja tulevaisuussuuntautunutta otetta.

...Lusto pyrkii olemaan edelläkävijä, moderni, uutta etsivä, kehittyvä, asiansa osaava ja korkealaatuisia palveluja tuottava kansallinen kulttuurilaitos.

Strategian mukaan Luston yksi keskeinen sanoma on suomalaisten pitkäaikainen vuorovaikutussuhde metsän kanssa. Metsä on suomalaisille ja kansalliselle kulttuurille merkittävä. Se on uudistuva luonnonvara, jonka hoitamisessa pitää turvata luonnon monimuotoisuus. Strategian mukaan Luston keskeisenä sanomana on kertoa suomalaisten ympäristösuhteesta ja ympäristönsuojelusta, johon on eettinen velvoite. Luston toivotaan olevan demokraattisesti suunnattu kaikille ihmisille.⁴⁵

Ympäristökasvatus on merkitty tulevaisuusstrategiaan, jonka mukaan sitä tullaan toteuttamaan koulujen kanssa yhteistyössä. Lusto on osallistunut Suomen Tammi -ohjelmaan.⁴⁶ Sidosryhmältä ja kävijöiltä on kysytty mielipiteitä Luston toiminnasta ja palveluista, koska yhteistyö metsäalan ja sidosryhmien kanssa on nähty tärkeäksi. Ratkaisun avaimiksi todettiin onnistunut näyttely- ja toimintastrategia, verkostoituminen ja tehokas markkinointi.⁴⁷

Museon henkilökunta tuntee institutionaalisen strategian hyvin ja antaa sille painoarvoa. Haastateltava kuvasi, että museon päätehtävä on merkitty toimintamalleihin ja strategioihin. Päätehtävä on tallentaa suomalaisten metsäkulttuuria tuleville sukupolville kaikissa sen eri muodoissa.⁴⁸ Metsämuseon johtaja totesi, että kun Luston tehtäväkenttänä on ihmisen ja metsän vuorovaikutus, niin siinä ympäristö on oleellinen osa⁴⁹. Se, että ympäristö näkökulmana sopii institutionaaliseen ytimeen, luo mahdollisuuden ympäristökasvatukselle. Henkilökunnan mielestä ympäristönäkökulma liittyy luontevasti metsän ja metsäkulttuurin sisältöihin, mutta ympäristökasvatukseen toteutumiseen tarvitaan kuitenkin muita leviämiskanavia ja toteuttamistapoja.

Haastatellut kuvasivat, että ympäristökasvatuksen näkökulma on luontainen ja sisäänrakennettu metsäalalla. Kaikilla kolmella metsämuseon haastatel-

⁴⁵ Suomen metsämuseosäätiön ja Luston strategiasuunnitelma vuosille 1999–2005.

⁴⁶ Suomen metsämuseosäätiön ja Luston strategiasuunnitelma vuosille 1999–2005.

⁴⁷ Tuurna 2000, 3.

⁴⁸ INF11, 13, 184.

⁴⁹ INF12, 14, 200

tavalla on metsäalan koulutus. Metsäammattilaisuus näyttäytyi tässä kontekstissa ympäristönsuojelulle ja ympäristökasvatukselle myönteisessä valossa.⁵⁰ Ammattilaisuudesta puhuttaessa voidaan hakea ideaalikuva eli kertoa hyvän ammattilaisen omaamista ihanteista.

Metsäalan pitkä historia vahvistaa sen tosiasian, että metsäammattilaisilla on ollut heterogeeninen ja ristiriitainen suhde ympäristönsuojeluun. Metsäammattilaisilla on useita erilaisia metsänhoitonäkemyksiä, joiden toista ääripäätä edustaa tehometsätalous ja toista metsiensuojelu. Metsäala on ollut konfliktialtista ja konflikteissa suojelijat ja metsienomistajat, kuten esimerkiksi Metsähallitus, ovat olleet vastakkain. Metsäkiistat ja ympäristöhallinnon organisoituminen vauhdittivat vanhojen metsien inventointia, johon Metsähallitus osallistui. 1990-luvulla tapahtuneen arvomurroksen seurauksena vanhojen metsien suojele saavutti sosiokulttuurisen hyväksynnän, jota ilmentävät Valtioneuvoston päätökset vanhojen metsien suojelusta vuosina 1993–1996. Erityisesti Etelä-Suomessa metsien suojele ei vielä tänä päivänä pysty turvaamaan luonnon monimuotoisuutta.⁵¹ Keskustelu suojelun riittävästä tasosta jatkuu yhä.

Haastatellut mielsivät museon toimialaksi monipuolisen metsäkulttuurin, josta metsätalous on vain yksi osa. He painottivat metsän ja metsäkulttuurin laajuuden esille tuomista. Museossa metsäalasta muovautuu erilainen sovel-lusala, koska instituutiona sillä on oma tehtäväkenttensä.⁵² Haastatellut puhui-vat ympäristönäkökulmasta ja ympäristökasvatuksellisesta näkökulmasta. Pu-hunnan tapa toi esille sen, että ympäristökasvatus on vain yksi ajattelutapa mo-nien näkökulmien joukossa.⁵³ Yhteyspäällikkö sanoi omaksuneensa sen ajatte-lutapana jo ennen Lustoon tuloa, mutta sen käytäntöön soveltamiseen opetus-toiminnassa hän sai muualta vaikutteita⁵⁴.

Yhteyspäällikkö teki luonnoksen Luston ympäristökasvatuksesta keväällä 1994 eli museon aloittaessa toimintaansa. Sen mukaan ympäristökasvatus ei ole Lustossa erillinen osa-alue, vaan se sisältyy kaikkeen toimintaan kattavana aja-tuksena eli läpäisyperiaatteena. Kestävä kehitys ei saisi tapahtua ympäristön kustannuksella ja tulevaisuudessa talous ja ekologia lähenisivät päätöksenteos-sa toisiaan. Yhteyspäällikkö korosti, että ympäristökasvatuksen tavoitteet ovat kaikkien Luston sidosryhmien eli metsäalan, matkailun ja tieteen harjoittajien etujen mukaiset. Lusto tarjoaa ympäristökasvatukseen seuraavia asioita:

Lusto osoittaa ihmisen riippuvuuden metsästä ja yleensä luonnosta hyvin konkreet-tisella tavalla.

- korostaa uusiutuvien luonnonvarojen monipuolisia käyttömahdollisuuksia
- antaa ajallista perspektiiviä
- lisää ymmärrystä yhteiskunnassa vaikuttavien ryhmien välillä
- vahvistaa kansallista identiteettiä
- esteettiset elämykset ja oppimisen ja oivaltamisen ilo.⁵⁵

⁵⁰ INF11, 13, 192; INF12, 14, 203; INF13, 14, 210.

⁵¹ Pekurinen 1997, 45–97; Lindholm 1998, 53–56.

⁵² INF11, 13, 184; INF12, 14, 200; INF13, 14, 211.

⁵³ INF11, 13, 192; INF12, 14, 202; INF13, 14, 210.

⁵⁴ INF13, 14, 210

⁵⁵ Ympäristökasvatus Lustossa 4.3.1994/EV luonnostelua.

Osa yllä mainituista ympäristökasvatuksen tavoitteista kumpuaa yleisestä musealisesta perinteestä, ja eri aihealueet läpäisevä periaate vastaa ympäristökasvatuksen koulumaailmassa määriteltyä läpäisyperiaatetta. Lähinnä uusiutuvien luonnonvarojen mainitseminen viittaa tyypilliseen kestäväen kehityksen edistämisen ajatteluun. Ympäristökasvatus Lustossa -luonnos visioi mahdollisuutta kehittää Metsätietokeskus Lustoa ympäristötietokeskukseksi, jolloin korostetaisiin vielä enemmän ihmisen toimintojen vaikutusta ympäristöön. Luonnoksessa eritellään kohderyhmiä, joille ympäristökasvatus aiotaan suunnata käytännön toiminnassa.⁵⁶

Useat tekijät ovat vaikuttaneet ympäristökasvatuksen omaksumiseen Luston toimintaan. Museo osallistui Mikkelin läänin ympäristökasvatuksen kehittämistyöhön ja koulutushankkeisiin Järviluonnonkeskuksen kanssa ensimmäisestä toimintavuodestaan 1994 alkaen vuoteen 1996 saakka⁵⁷. Järviluonnonkeskuksessa Rantasalmella ympäristökasvatustoiminta aloitettiin vuonna 1994⁵⁸. Museon yhteyspäällikkö toimi Rantasalmen Järviluonnonkeskuksen ohjausryhmässä. Hanke aloitettiin projektirahoituksella, jossa olivat mukana Rantasalmen kunta, Metsähallitus ja valtio. Ohjausryhmä päätyi siihen tulokseen, että projekti jatkaa toimintaansa Ympäristökasvatusinstituuttina. Projektia veti Pekka Hynninen, josta tuli Ympäristökasvatusinstituutin johtaja. Ympäristökasvatusinstituutti otettiin käyttöön nimenä 1990-luvun jälkipuolella. Yhteyspäällikkö toi ympäristökasvatuksen ajattelutapaa Rantasalmelta Lustoon, mutta myös hänen henkilökohtaisilla arvoillaan ja lasten koulukontakteilla oli vaikutusta museon ympäristökasvatuksen aloittamiseen. Hänen omat lapsensa kävivät koulua Punkasalmen ala-asteella, jonka opettajiin syntyi kontakteja ja heidän kanssaan yhteisprojekteja.⁵⁹

Ympäristö- ja viestintäkasvatuksen projekteja toteutettiin museon ja Punkasalmen koulun kanssa useina vuosina vuodesta 1996 alkaen⁶⁰. Viides- ja kuudesluokkalaisten projektiin kuului tutustuminen Lustossa tehtävään museotyöhön ja näyttelyihin. Oppilaat harjoittelivat haastattelemista, valokuvaamista, luetteloimista ja konservoimista. He toteuttivat harjoituksistaan ryhmätöinä näyttelyitä.⁶¹ Osallistuminen valtakunnalliseen Suomen Tammi -projektiin vuodesta 1999 alkaen on tukenut jo ennen sitä aloitettua ympäristökasvatusta. Suomeen Tammeen kuuluneissa projekteissa vanhemmat, opettajat ja oppilaat tekivät Luston lähialueille kolme opastettua maastoreittiä⁶² ja järjestettiin Punkaharju-päivä Punkaharjun kunnan 75-vuotisjuhlan kunniaksi⁶³.

⁵⁶ Ympäristökasvatus Lustossa 4.3.1994/EV luonnostelua.

⁵⁷ Suomen Metsämuseosäätiö, toimintakertomus 1994, 4; toimintakertomus 1995, 6; toimintakertomus 1996, 5

⁵⁸ J. Rämö, henkilökohtainen tiedonanto 2.11.2005

⁵⁹ INF13, 14, 211.

⁶⁰ Suomen Metsämuseosäätiö, toimintakertomus 1996, 5; Vuosilusto 96–97, 46; Vuosilusto 98–99, 87

⁶¹ Koululaisten museoprojekti, Punkasalmen koulun 5–6-luokkalaiset. Moniste 23.9.1996.

⁶² Suomen Tammen hankkeet juurialueittain 1999, 6

⁶³ Vuosilusto 98–99, 87

KUVA 10 Luston päätehtävänä on tallentaa ja välittää metsäkulttuuria. Metsäkulttuuripäivillä puuta ja metsää lähestyttiin eri näkökulmista. Tapahtumassa oli mm. tietoutta metsänomistajille, työnäytöksiä, taidetta ja näyttelyjä sisä- ja ulkotiiloissa. Kuvasin 17.6.2005.

KUVA 11 Harjutontun perhe Luston metsäkulttuuripäivillä Punkaharjulla 17.6.2005. Vas. Anne ja Susanna Peltonen, Arto Lötjönen ja Henna Rautiainen. Harjutonttu viestittää käsityötaidoillaan luonnonläheisyyden ja niukan kuluttamisen ihanteita.

Luston tapahtumissa on ollut esillä satuhahmo Harjutonttu perheineen. Ympäristökasvatuksellinen satuhahmo on käsityöläinen, joka tekee käsitöitä luonnonmateriaaleista ja pyrkii niukkaan kuluttamiseen. Vuoden 2005 Metsäkulttuuripäivillä Harjutontun perhe värjäsi lankoja ja painoi kangasta.⁶⁴ Harjutontun folkloristisena taustana on ajatus, että entisaikoina haltijoilla oli tietty tehtävä metsästäjien auttajana ja suoelijana. Harjutontun nykyaikainen merkitys on, että se kannustaa huolehtimaan metsistä.⁶⁵

Ympäristökasvatuksen leviämiseen tarvittiin henkilökohtainen kiinnostus, ammatillinen myönteisyys ja institutionaalisia kontakteja. Metsäammattilaisuus oli joustava pohja vaikutteiden omaksumiseen, koska haastateltavien mukaan koulutuksessa oli perehdytty ympäristöongelmien problematiikkaan⁶⁶. Edellisen läänijaon mukainen Mikkelin lääni oli nimetty ekolääniksi. Ekolääniajattelu oli vahvasti pohjalla Järviluonnonkeskuksen perustamisessa Rantasalmelle. Läänissä tuettiin ympäristökasvatuksen hankkeita ja opettajat ilmoittivat kouluun ympäristökasvatuksen verkostoon, jota koordinoitiin Järviluonnonkeskuksessa. Yhteyspäällikön mukaan ympäristökasvatus alkoi projektina, joka toimi kärkenä idean levittämiseen. Projekti menetti tarpeellisuutensa, kun se sai vakiintuneet muotonsa Rantasalmella ja Punkaharjulla.⁶⁷

Yhteyspäällikkö visioi ympäristökasvatusta luonnoksessaan vuonna 1994. Ympäristökasvatuksen visiovaihe kesti muutaman vuoden. Projektivaihe alkoi vuonna 1996 ja eteni ohjelmallistumisen vaiheeseen, kun museo alkoi osallistua Suomen Tammeen vuodesta 1999 alkaen. 2000-luvulla ympäristökasvatus on vakiintunut instituution toimintaan. Instituution harjoittama ympäristökasvatus on innovatiivista viestintää, koska sille kirjattiin omat päämäärät ja kohde-ryhmät melko pian museon perustamisen jälkeen sekä kehitettiin omia menetelmiä. Nuoressa instituutiossa ei ollut kotiseututyön perinteitä, sillä sen toimialueena on koko Suomi ja ympäristökasvatusta ryhtyivät toteuttamaan metsäalan koulutuksen saaneet ihmiset. Vaikka heillä ei ole museoammattillista koulutusta, silti he tuntevat, että johtosäännössä määritelty ja työkokemuksessa opittu museaalisuus velvoittaa toiminnan suuntaamisessa.

6.4 Ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona ja innovatiivisena viestintänä Kainuun museossa

Kainuun Museoyhdistyksen perustava kokous pidettiin vuonna 1930. Yhdistyksen tarkoituksena oli sääntöjen mukaan koota ja säilyttää etupäässä Kainuun kulttuurin ja luonnon tuntemista edistäviä ja Kainuun kehitystä valaisevia koelmia. Kokoelmat järjestettäisiin kotiseuturakkautta herättäväksi maakunta-

⁶⁴ Omat havaintoni ja keskustelu Harjutonttu-perheen kanssa Luston metsäkulttuuripäivillä 17.6.2005.

⁶⁵ INF13, 14, 213.

⁶⁶ INF11, 13, 189, 194–195; INF13, 14, 210

⁶⁷ INF13, 14, 211–212.

museoksi, johon liittyy erityinen maataloutta kuvaava osasto. Yhdistyksen harrastuspiiriin kuului myös maakunnan muinaismuistojen vaaliminen.⁶⁸ Museossa oli tavoitteena esitellä kulttuuria ja luontoa kotiseututyön päämäärien mukaisesti. Ensimmäinen näyttelytila sijaitsi Kajaanin seminaarin kellarikerroksessa, jossa toimittiin talvisotaan asti. Sodan aiheuttaman katkoksen jälkeen kokoelmat siirrettiin keskuskansakoululle, jossa näyttely avattiin yleisölle kesällä 1956. Näyttelytilaa laajennettiin vuonna 1960. Museo muutti eri tiloihin 1970-luvulla, jolloin rakennettiin perusnäyttely.⁶⁹ Kainuun museon saaminen maakuntamuseoksi edellytti museon kunnallistamista ja museoammattillisen koulutuksen saaneen henkilön palkkaamista⁷⁰. Kainuun museo siirtyi Kajaanin kaupungille vuonna 1977 Kainuun museoyhdistys r.y:ltä. Opetusministeriö nimitti sen maakuntamuseoksi vuonna 1981.⁷¹

Kajaanin kaupungin sivistyslautakunnan johtosäntö vuodelta 2004 toimii museon nykyisenä johtosäntönä, jonka mukaan museopalvelut kuuluvat kulttuuripalvelujen tulosalueeseen. Uusi johtosäntö painottaa tulostavuuksuutta ja palveluhenkisyttä. Museo kuuluu sivistystoimialaan, joka ”tukee kajaani-laisten tasapainoista kasvua, kehitystä, elinikäistä oppimista ja luovaa itsensä toteuttamista”.⁷² Idea ihmisen henkisestä kasvusta on humanismin lähtökohtana. Elinikäisen oppimisen idea korostaa sitä, että ihmisen henkinen kasvu ei ole aikuisenakaan täydellistä. Luovan itsensä toteuttamisen taustalla on individualistinen ihmiskäsitys ja usko siihen, että ihminen löytää minuutensa sivistyksen avulla. Johtosäännön ajatuksesta löytyy yhtymäkohta jo valistuksen aikana esitettyyn ajatukseen. Saksalaisen filosofi Johann Gottfried von Herderin (1744–1803) mukaan sivistyksen perustava idea on itsensä toteuttamisen mahdollisuus, joka saa ainesta oman yhteisön kulttuurin oppimisesta⁷³.

Haastattelin Kainuun museon rakennustutkijaa, joka ohjaa myös museon opetustoimintaa. Haastattelussa korostui yhteisen, mutta persoonallisen menneisyyden löytämisen pyrkimys. Museoammattilainen haluaa haastaa koululaiset, opiskelijat ja aikuiset muodostamaan omaa historianäkemystään ja omaa suhdettaan Kainuun kulttuuriin siten, että he saavat tuottaa ajatuksia ja tarinoita tutustuessaan museon näyttelyihin. Kävijöiden kanssa pyritään löytämään yhteinen mielikuva menneestä, niin että museoammattilainen ei kerro yhtä ainoaa totuutta historiasta. Pedagoginen ote on neuvotteleva, koska hän pyrkii keskustelemaan kävijöiden kanssa ja kyselemään heiltä.⁷⁴ Perusnäyttelyn dialogista käyttöä ammattilainen kutsuu opetuskeskusteluksi⁷⁵. Dialogi kuuluu demokraattisen opetustoiminnan menetelmiin, koska siinä viestitään vuorovaikutteisesti.

⁶⁸ Vartiainen 1980, 77.

⁶⁹ Kainuun museo. Museon historiaa 2004.

⁷⁰ Vartiainen 1980, 46

⁷¹ Kainuun museo toimintakertomus 2003, 5, 15.

⁷² Kajaanin kaupungin sivistyslautakunnan johtosäntö 2004.

⁷³ Niemelä 2004, 63

⁷⁴ INF16, 18, 251–252.

⁷⁵ KY31

Koululaisten kanssa mennyttä rekonstruoidaan aikamatkaa tehden valitsemalla rooli ja maantieteellinen sijainti. Näyttelyssä hahmotetaan perheenjäsenten eri rooleja ja valitaan jokin paikkakunta Kainuusta, jossa elämistä kuvitellaan. Esimerkiksi voidaan mieltä tervankuljetusta Kuhmosta Ouluun ja pohdita mitä reitin varrella voi tapahtua eri olosuhteissa.

Sitten tavallaan minä yritän kysellä mistä he ovat kiinnostuneita ja tavallaan yhdessä sovitaan, sanotaanko se näkökulma. Ja joskus saatetaan tehdä jotain pieniä harjoitustehtäviä, opettajat ovat varautuneet niiden kanssa. Ainakin itse yritän järjestää siitä tilanteesta mahdollisimman epämuodollisen ja sitten sen, ei-koulumaisen, ja tavallaan sen, että minä en ole opettaja, vaan minä olen matkalainen heidän mukanaan.⁷⁶

Pyrkimys demokraattisuuteen ilmenee opetustoiminnassa useissa asioissa. Museoammattilainen koettaa häivyttää auktoriteetin rooliaan, samastua koululaisten kokemukseen ja osallistua heidän kanssamatkalaisekseen. Toiseksi tutustumiskohteista ja historianäkemyksestä neuvottelemineen viittaa siihen, että ammattilainen ei pyri määräämään tutustumiskohteita eikä määrittelemään muodostuneita mielikuvia oikeiksi ja vääriksi. Yhteisen kontekstin löytäminen tähtää yhteisyyden kokemiseen ja yhteisen perinnön ideaan. Kullakin on oikeus kohdata menneisyys omalla persoonallisella tavallaan. Yhteinen konteksti koetaan löytää koululaisten kanssa menneisyyttä rekonstruoida ja aikuisten kanssa henkilökohtaisia tarinoita muistelemalla.⁷⁷ Haastattelemani rakennustutkijan ihanteena on demokraattisesti jaettu ympäristö.

Ympäristökasvatus on mahdollistunut Kainuun museossa verkoston ansiosta erilaisissa projekteissa sekä luennoilla. Projektivaihe merkitsee sitä, että ympäristökasvatus etsii vakiintumistaan ja jatkuvaa harjoittamista. Ympäristötoimijoiden verkostoon kuuluvat alueellinen ympäristökeskus, kuntien ympäristötoimi, kulttuuritoimi, rakennustarkastajat, Museovirasto ja koulut⁷⁸.

Rakennustutkija tutustui määriteltyyn ympäristökasvatukseen kulttuuriympäristöohjelmien tekemisen yhteydessä. Puolangan Kempasvaaran kylällä toteutettiin kokeellinen maisemanhoidon hanke vuonna 1997, jolloin alueellinen ympäristökeskus teki kylän kulttuuriympäristöohjelman. Siihen kuului rakennusten ja maiseman inventointi. Artenomiopiskelija Marko Karvonen teki inventointia ja ohjelmaa opinnäytetyönä Oulun korjaus- ja miljöörakentamisen artonomitutkintoon. Hän oli yhteydessä museon rakennustutkijaan ja he yhdessä sopivat lasten kanssa tehtävistä kenttätöistä. Kylän lapset olivat yhtenä päivänä inventoimassa rakennuksia artonomiopiskelijan ja rakennustutkijan kanssa. Lapset jaettiin kahteen ryhmään siten, että ryhmässä oli mahdollisimman eri-ikäisiä lapsia. He tekivät kaikki normaalin rakennusinventoinnin kenttätöväiheet eli he valokuvasivat, mittasivat, piirsivät ja haastattelivat asukkaita. Lopuksi he työstivät aineistoa opettajiensa kanssa.⁷⁹

Toinen ympäristönäkökulmaa lisäävä hanke oli Suomussalmella Turjanninnassa 1990-luvun lopulla järjestetyt ympäristöhistorian kurssit, jotka ilmoitet-

⁷⁶ INF16, 18, 252.

⁷⁷ INF16, 18, 251–252, 255.

⁷⁸ INF16, 18, 251

⁷⁹ INF16, 18, 253–254.

tiin osaksi Suomen Tammea. Kursseilla Turjanlinnaa tarkasteltiin kruunun-
torppana, maanviljelystilana ja Ilmari Kiannon ympäristösuhteen kautta. Mu-
seoammattilaisen mielestä kurssi avasi näkemään yksittäisen ihmisen vaikutus-
ta ympäristöönsä ja teki Kiannosta kasvattavan oppi-isän ja innoittajan. Ympä-
ristöhistorian kursseilla Kajaanin käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksen kulttuu-
rialan opiskelijoiden kanssa inventoitiin maisema ja rakennukset. Sitten
Turjanlinnan rakennukset, esineet ja maisema kunnostettiin konservoinnin pe-
riaatteita noudattaen eli hidastamalla niiden heikkeneminen.⁸⁰ Taiteilijuutta ja
taiteilijakoteja voidaan haluttaessa hyödyntää kotiseutuopetuksessa tai ympä-
ristökasvatuksessa, kuten myös Tuusulan Halosenniemen esimerkki osoittaa.

Hankkeet ovat lisänneet tekemällä oppimisen ja tutkivan oppimisen osuutta
museopedagogiikassa. Taika-Tandem -projekti on kuvaava esimerkki tutkivasta
oppimisesta. Vuonna 2000 toteutettuun projektiin osallistui päiväkotikäisiä kol-
mesta eri päiväkodista ja alkuopetuksessa olevia kolmesta eri koulusta. Osallistujat
valitsivat kajaanilaisista rakennuksista tutkimuskohteikseen linnan, paloaseman
tai rautatieaseman. Rakennustutkija kävi puhumassa heille kohteista, esittele-
mässä niistä kuvia ja lapset tutustuivat näyttelyssä rakennukseen. Lisäksi etsittiin
historia- ja kuva-arkistosta rakennuksiin liittyvää aineistoa. Koululaiset rakensi-
vat opettajansa kanssa pienoismallin Kajaanin linnasta. Osa lapsista inventoi
Kajaanin rautatieasemaa, piirsi sen yksityiskohtia ja teki aseman jugendkoriste-
aiheiden mukaan koruja. Päiväkotilapset rakensivat paloaseman itse polttamis-
taan pienoistiilistä.⁸¹ Tutkivassa oppimisessa todennäköisesti pystytään kehit-
tämään omaa havainnointikykyä, ryhmätyöskentelyn sosiaalisia taitoja ja koh-
taamaan ympäristöä kollektiivisesti.

Kokonaisvaltaistumisen ja demokratisoitumisen prosessien lisäksi haastat-
telusta hahmottuu museo-opetuksen erikoistumiseen johtava suuntaus. Opetuk-
sen viestinnällistä paria oppimista on alettu reflektoida ja eritellä. Haastateltava
käytti käsitteitä tutkiva oppiminen⁸² ja tekemällä oppiminen⁸³. Molemmat tavat
voivat olla menetelmällisesti lähellä toisiaan esimerkiksi sisältäessään haastatte-
lujen tekemistä ja mittaamista. Tutkivassa ja tekemällä oppimisessa jäljitellään
aikuisten taitoja kuten museokontekstissa tutkijoiden taitoja. Tutkiva oppimi-
nen voi sisältää esimerkiksi luonnontieteeseen viittaavaa kokeiden tekemistä tai
humanistiseen ymmärtämiseen pyrkivää haastattelua. Tutkiva oppiminen on
akateemisen maailman jäljittelyä pienoiskoossa, leikinomaisessa muodossa.
Tekemällä oppimisen käsite korostaa enemmän kuin tutkivan oppimisen käsite
arkitiedon ja -taidon merkitystä. Havainnoimalla omaa toimintaa saavutetaan
kokemuksellista ja jopa refleksiivistä tietoa.

Ympäristöstä opettamisen hankkeet vaativat yleensä verkostojen luomista
esimerkiksi päiväkotien, koulujen ja ympäristökeskusten kanssa. Alueellisen
ympäristökeskuksen kanssa järjestettiin kainuulaisille kouluille piirustuskilpai-
lu, joka liittyi rakennusperinnön teemavuoden oma piha -teemaan.

⁸⁰ INF16, 18, 263–264.

⁸¹ INF16, 18, 252–253.

⁸² KY31

⁸³ INF16, 18, 254

KUVA 12 Turjanlinnan maisemaa Kiantajärven rannalla Suomussalmella. Ympäristöhistorian kurseilla Kajaanin käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksen kulttuurialan opiskelijat inventoivat maiseman ja rakennukset. Kuvasin 4.9.2001.

KUVA 13 Kainuun museon Taika-Tandem -projektissa lasten yhtenä tutkimuskohteena oli Kajaanin rautatieasema. Lapset inventoivat rakennusta, piirsivät sen yksityiskohtia ja tekivät sen jugend-koristeaiheiden mukaan koruja. Kuvasin 8.9.2001.

Piirustuksista pystyi tulkitsemaan, miten lapset jäsentävät oman pihansa ja antavat merkityksiä paikoille.⁸⁴ Edellä kuvatuista esimerkeistä voisi päätellä, että ympäristöstä opettamisen hankkeet olisivat suuntautuneet pääasiassa lapsiin. Näin ei kuitenkaan ole laita Kainuun museossa, sillä rakennuskulttuurista järjestetyt näyttelyt, havaintokävelyt, luennot ja kulttuurimaiseman kunnostuksen neuvonta ovat tarjonneet myös aikuisille tietoja ja taitoja. Keväällä 1998 oli näyttely ruotsalaistaloista, jotka kuuluivat sodanjälkeiseen arkkitehtuuriin. Vuonna 2001 oli arkkitehti Eino Pitkäsén modernia kajaanilaista arkkitehtuuria koskeva näyttely. Rakennustutkija teki näyttelyn Pitkäsén arkkitehtuurista ja siihen liittyvän kaupunkikävelyn. Kaupunkikävelyjä järjestettiin jonkin verran jokivarteen 1990-luvulla ja järjestetään myös nykyään. Koululaisten kanssa muuttanutta kaupunkikuvaa verrataan museossa olevaan pienoismalliin.⁸⁵

Meillä oli kesällä 2001 kajaanilaisen ihan huomattavan arkkitehdin Eino Pitkäsén näyttely. Hän oli Kajaanissa suunnittelija 1930-luvun alusta ja 50-luvun alkupuolella hän muutti pois. Hän teki huomattavaa kaupunkikuvaa täällä. Ja meillä oli se näyttely kesällä 2001, niin sanotusti tilapäinen näyttely ja se pysyvä näyttely on edelleen tuolla kaupungilla...

Mun mielestä koko Kainuu on yhtä ulkoilmamuseota, se on vaan mietittävä mitä me milloinkin poimimme. Eli tällaiset pihapiirit missä ihmiset elää ja asuu, on tavallaan aitoja museon paikkoja. Että tää on vähän kesken tämä minun ajatus, mutta kun tässä itse asiassa mietitään ja keskustellaan, tää koko ajan jäsenyy minulle tämä oma museonäyttelykäsité. Menneisyys on meidän museo ja näyttely, että joku hieno ikkuna, seinä, aita, maali, lohkeillut tai lohkeilematon, mikä kertoo meille menneisyydestä ja sen löytäminen yhdessä tuolla, sen esiin tuominen ja arvostaminen on sekä museolaisten tehtävä eli opettaa ihmisiä ymmärtämään miten äärettömän arvokkaasta asiasta on kysymys...⁸⁶

Rakennustutkija integroi museonäyttelyä kokonaisvaltaisesti maakuntaan esitietoisuudessaan puhuen, että koko maakunnan menneisyydestä kertovat kohteet, myös asutut rakennukset, ovat ulkoilmamuseota. Hänen ei ole aiemmin tarvinnut lyödä lukkoon käsitystään museon laajuudesta, mutta haastattelun aikana se jäsenyi vähitellen.⁸⁷ Hänen puhunnan tapansa heijastaa hajautetun museon ideaa, että kohteita on museorakennuksen seinien ulkopuolella eri maantieteellisissä ja fyysisissä paikoissa. Myös ekomuseon idea tukee alueen eri kohteiden mieltämistä museoksi, jolloin voidaan ylittää institutionaaliset ja tieteelliset rajat sekä laajentaa paikallisväestö museon käyttäjiksi. Hajautetut kohteet on varustettu opastuksin, jotta ne voisivat viestiä tarkoitetun sanoman. Idea ylittää kohteiden omistamisen rajat, koska kohteiden ei tarvitse olla museon tai sitä ylläpitävän organisaation omistuksessa.⁸⁸

Ympäristökasvatukseen ja museaalisuuteen hajautetun museon idea sopinee siinä mielessä, että kohteet ovat lähes alkuperäisessä ympäristössään. Ne ovat museaalisessa mielessä autenttisilla paikoilla ja yleensä käytössä. Kohteiden luokse voidaan jalkautua havaintokävelyillä ja keskustella kohteista dialo-

⁸⁴ INF16, 18, 253.

⁸⁵ INF16, 18, 256–257.

⁸⁶ INF16, 18, 256, 261.

⁸⁷ INF16, 18, 261.

⁸⁸ Engström 1985; Davis 1999, 118, 222; Vilkuna 2002, 285.

gisesti, kuten rakennustutkija tekee koululaisten kanssa kaupungin eri-ikäisiä rakennuksia katsoessaan. Hajautetun museon idea kuvastaa innovatiivista musealisuutta, koska se edellyttää perusnäyttelyn ja museon käsitteen uudelleen määrittelyä. Vaikka toiminta museorakennuksen ulkopuolella ei ole uusi asia Suomessa, niin toiminnan hahmottaminen suurena ja hajautettuna museona, kokoelmana tai näyttelynä on uutta⁸⁹.

Luennot ovat perinteisesti merkinneet yksisuuntaista viestintää, jolloin asiantuntija puhuu ja yleisö kuuntelee. Rakennustutkijalla on muutamia perusaiheita luentoja varten. Ydin muodostuu kainuulaisen rakentamisen kehitysvaiheista aina esihistorialliselta ajalta moderniin arkkitehtuuriin. Vaihtuvien näyttelyiden yhteydessä rakennustutkija on luennoinut jälleenrakennuskauden ja Eino Pitkäsän modernista arkkitehtuurista ja Aarne Ervin joensuusiarkkitehtuurista modernismin lippulaivana Oulun läänissä. Kulttuuriympäristöohjelmat ovat vaikuttaneet ympäristön kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen. Yhdeksi luennon aiheeksi ovat kiteytyneet kainuulaisen kulttuurimaiseman kasvot eli miten muinaismuistokohteet, perinnemaisema ja kulttuuriympäristö yhdessä muodostavat kulttuurimaiseman. Perinteiset maankäytön muokkaamisen tavat ovat jättäneet jälkensä ympäristöön. Luennoissa ei voi sivuuttaa elinkeinojen merkitystä, joten kulttuurimaiseman käsite kytkeytyy taloushistoriallisiin talouselämän rakenteisiin, esimerkiksi teollistuminen on muovannut maakuntaa.⁹⁰

KUVA 14 Arkkitehti Eino Pitkäsän suunnittelemat kerrostalot muodostavat kulttuurihistoriallisen ja suojellun kokonaisuuden Kajaanin Kauppakadulla. Ne voidaan mieltää keskustamiljööseen kuuluvaksi museotilan jatkumoksi. Kuvasin 23.7.2005.

⁸⁹ Vilkuna 2002, 285

⁹⁰ INF16, 18, 256–257.

Kokonaisvaltaistuminen näkyy museon opetustoiminnassa siinä, että yksittäisistä rakennuksista opettamisen sijasta yläkäsitteenä puhutaan kulttuurimaisemasta. Sen rinnalla säilyy henkilöhistoriaan ja kaupunki- sekä läänikuvaan kytkeytyvä arkkitehtuurin esittely. Kulttuuriympäristöohjelmat ovat työkalu, joiden avulla eri kuntien kulttuurimaisema hahmottuu kerroksellisena kokonaisuutena. Ohjelmien pohjaksi tarvittiin yli 20 vuoden kuluessa tehdyt inventoinnit, jotta kokonaisuuksia voitiin analysoida. Siten museaalinen tutkimus toimii ohjelmallisuuden vankkana tietopohjana. Meneillään olevan maakuntakaavan tekemisen punaisena lankana on arvottaa laajat aluekokonaisuudet, kuten muinaismuistokohteet, maisema-alueet ja rakennettu ympäristö.⁹¹

Ympäristöstä opettaminen koskee myös päättäjiä. Rakennustutkija oli Kainuun museon edustajana perustelemassa Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksessa sikäläisille päättäjille ja kuntien edustajille sitä, miksi kuntien kannattaa tehdä kulttuuriympäristöohjelmia. Aihe oli ajankohtainen, koska tuolloin ohjelmatyö oli alkamassa Pohjois-Pohjanmaalla. Rakennustutkija perusteli ohjelmien tekemistä kuntaidentiteetin kannalta. Kun tunnetaan kunnan kulttuuriympäristö, niin sitä osataan paremmin hyödyntää päätöksenteossa. Kunta saa lisäarvoa tuntemistaan juurista.⁹²

Sosiologian professori Niklas Luhmann ymmärsi ohjelman käsitteen laajasti. Vanhan käsiteperinteen (kanon, kriterion, regula) jatkajana se tarkoittaa niitä ehtoja, joiden vallitessa asiantilat tai tapahtumat määritetään tosiksi tai epätosiksi, oikeiksi tai vääriksi jne. Ohjelmassa pyritään määrittelemään mikä on oikeaa käyttäytymistä tai todenmukainen ajattelutapa.⁹³ Kulttuuriympäristöohjelmat pyrkivät ohjaamaan oikeaoppiseen, kulttuuriympäristöä arvostavaan kohteluun. Niiden toivotaan herättävän keskustelua ja vaikuttavan päätöksentekoon. Toistaiseksi ohjelman tekijälle ei ole välittynyt riittävästi tietoa siitä, miten ne vaikuttavat päätöksentekoon. Rakennustutkijan mielestä tulevaisuudessa voitaisiin järjestää jatkoseurantaa niiden vaikutuksesta.⁹⁴

Korjausneuvontaa tarjoavat tupaillat tähtäävät demokraattisuuden kannustamalla osallistuvaan suunnitteluun ja kyläläisten keskinäiseen yhteistyöhön. Museo asiantuntijana ja ympäristökeskus toteuttajana käynnistävät kulttuurimaiseman parannushankkeita. Tupailloissa asiantuntija kertoo, että valtiolla on menossa hanke ja kyselee, haluavatko kyläläiset sitoutua rahallisesti ja työpanoksellaan ympäristön parantamiseen. Se merkitsee rakennusten korjaamista, puiden raivaamista ja muunlaista maiseman avaamista. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki kannustaa osallistuvaan suunnitteluun, jotta kansalainen saisi maankäytön suunnittelussa äänensä kuuluviin.⁹⁵ Kun osallistuva suunnit-

⁹¹ NF16, 18, 256–257.

⁹² INF16, 18, 259.

⁹³ Luhmann 2004, 89, 152–157, 241–242.

⁹⁴ INF16, 18, 264.

⁹⁵ INF16, 18, 262. Lain mukaan ”kaavaa valmisteltaessa on oltava vuorovaikutuksessa niiden henkilöiden ja yhteisöjen kanssa, joiden oloihin ja etuihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa, siten kuin jäljempänä tässä laissa säädetään. Kaavoja valmistelevalle viranomaiselle on tiedotettava kaavoituksesta sillä tavoin, että niillä, joita asia koskee, on mahdollisuus seurata kaavoitusta ja vaikuttaa siihen.” (Ym 201 Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/132. 6 §.)

telu ei ole esimerkiksi ympäristönsuojelun kannattajien mielestä aina toteutunut ihanteiden mukaisesti, lain tarjoama vaihtoehto kuulemisesta on vaikuttanut näennäisdemokratialta. Myöskään museosektorilla kaikki demokratisoitumiseen tähtäävät toimenpiteet eivät takaa todellista osallistumisen tuomaa vaikutusvaltaa.

Museaalinen ajattelutapa ei ole ristiriidassa ympäristökasvatuksen kanssa. Aidoksi ja ainutlaatuiseksi ymmärretty ympäristö on objektina esinettä laajempi. Ympäristöstä huolehtiminen ei ole minkään instituution yksinoikeus, sillä ympäristötoimijoita on useita. Toiminnan koordinaatioon tarvitaan yhteistyötä, joka voi madaltaa reviirirajoja. Ympäristön kokeminen yhteiseksi hankkeeksi edistää ympäristökasvatukseen ja ympäristönsuojeluun tarvittavien verkostojen luomista.

Luhmannin mukaan yhteiskunnalliset instituutiot keskittyvät kukin pääasiassa yhteen funktioon ja instituutioiden välinen koordinaatio voi osoittautua vaikeaksi, vaikka yhteistoiminta olisi välttämätöntä⁹⁶. Museon ympäristötoimijuus päinvastoin osoittaa sen, että museaalinen aineellisesta kulttuurista ja ympäristöstä huolehtiminen on kylläkin instituution päätehtävä, mutta museot tekevät yhteistyötä muiden ympäristöstä huolehtivien instituutioiden kanssa.

Ympäristökasvatus liittyy maakuntamuseossa alueellisuuteen, joka ei hahmotu ahtaasti maakunnan eikä läänin maantieteellisten rajojen mukaan. Kainuun kulttuurin vuorovaikutusyhteydet ovat olleet vilkkaat sekä Vienan Karjalaan, Pohjois-Pohjanmaalle että Savoan. Kulttuuri on saanut vaikutteita useista suunnista, joten Etelä-, Itä-, Länsi- ja Pohjois-Kainuu eroavat kulttuureiltaan toisistaan. Rakennustutkijan mielestä maakunta on silti suhteellisen yhtenäinen kulttuuriltaan ja maakuntaidentiteetti on vahva.⁹⁷ Inventointi ja yhteistyö eri viranomaisten kanssa ovat jäsentäneet maakuntaa tiedollisesti ja siten mahdollisesti voimistaneet identiteettiä. Ympäristökasvatusprojekteissa hyödynnetään kuntien tai kylien rakennuksia, kulttuurimaisemaa ja ihmisiä tiedonlähteinä.

Identiteetin rakentamisessa pyritään demokraattisuuteen siinä, että kainuulaiset voivat neuvotella alueensa erityispiirteistä, toimia sen hyväksi esimerkiksi maiseman parantamisen hankkeissa ja tehdä yhteistyötä erilaisissa projekteissa.

Luoda niin kun yhdessä sitä tulevaa identiteettiä, jota tutkijat ja museoihmiset sitten viidenkymmenen vuoden kuluttua arvioivat. Mitä se sitten muutosprosessi on tuonut mukanaan.⁹⁸

Rakennustutkijan oman näkemyksen mukaan hän työssään toteuttaa mieluummin ympäristökasvatusta kuin kotiseutuopetusta, koska kotiseutu rajaa toiminnan pienempään alueeseen. Alueen jäsentäminen ja siihen liittyvä identiteetti muuntuvat ajallisessa ja tilallisessa kontekstissa. Maakuntamuseon toiminta-alueena on koko maakunta, jonka eri kunnissa rakennustutkija on pitä-

⁹⁶ Luhmann 2004, 94, 193

⁹⁷ INF16, 18, 257–258, 266.

⁹⁸ INF16, 18, 267.

nyt esitelmiä. Rakennustutkijan käyttämät ympäristökasvatuksen menetelmät ovat tulleet museokentältä erityisesti rakennustutkimuksen perinteistä, sillä opetustyössä on voinut hyödyntää inventointimenetelmiäkin. Hänen mielestään ympäristökasvatuksen tuominen museon opetustoimintaan tuo uutta innovatiivista ajattelua ja sitä, että tarve yhteistyöhön on suurempi kuin aikaisemmin.⁹⁹ Hän mielsi ympäristökasvatuksen vaikuttavan identiteetin rakentamiseen, jolloin sille latautuu sama yhteiskunnallisen tarkoituksenmukaisuuden päämäärä kuin kotiseutuopetuksella on ollut. Päämäärän kannalta tarkasteltuna museon ympäristökasvatus on kotiseutuopetuksen sosiokulttuurista jatku-
moa, mutta uudenaikaisten verkostojen, museaalisuuden uudella tavalla ymmärtämisen ja demokratiapyrkimyksensä vuoksi se sisältää myös innovatiivista viestintää.

Kainuun museossa ympäristökasvatusta ei ole vielä kirjattu museon toimintaohjelmiin, eikä instituutiossa ole laadittu kirjallista tulevaisuuden strategiaa¹⁰⁰. Ympäristökasvatusprojektien kiinteittäminen ohjelmaksi voisi vakiinnuttaa sen harjoittamisen. Ohjelmien luominen reaktiona muutospaineisiin kertoo jotain siitä, millaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa kulloinkin elämme.

6.5 Ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona Tuusulan museoissa

Paikallisuus on kulttuuriekologisen ajattelutavan mukaan hyödynnettävä resurssi, jolla on voimaa identiteetin rakentamisessa identiteettiresurssina¹⁰¹. Paikallisuus on voimavara kuntasuunnittelussa ja siihen kuuluvassa kunnallisessa kulttuuripolitiikassa, mutta se voi olla myös rajoja luova tekijä oman ja vieraan, lähellä olevan ja maailmanlaajuisen välillä. Paikallisuus voidaan määritellä maantieteellisesti tai kokemuksellisesti. Etnologiassa paikallisuutta on tutkittu identiteetin näkökulmasta.

Identiteettiä on pyritty tietoisesti rakentamaan kotiseutumuseoiden ja muiden kotiseutusymbolien avulla. Kiinnostus omaan kulttuuriin on noussut ajankohtaiseksi erityisesti silloin, kun on ollut olemassa uhka identiteettiä tai paikalliskulttuuria kohtaan.¹⁰² Uhka on voitu muuttaa paikalliskulttuurille hyödylliseksi tekemällä se tutuksi ja tuomalla paikalliset ominaispiirteet ylpeyden aiheiksi. Identiteettisymbolien suojelussa on kyse symbolisesta suojelusta. Identiteettisymboleiksi voivat muodostua yhtä lailla taiteilijakoti kuin paikallinen metsäkin¹⁰³.

Sain kyselyvastauksia 24 paikallismuseosta. Haastatteluni kohdistuivat kahteen eteläsuomalaiseen ja yhteen pohjoiskarjalaiseen paikallismuseoon.

⁹⁹ INF16,18, 263–267.

¹⁰⁰ KY31; R. Kauppila, henkilökohtainen tiedonanto 16.3.2005

¹⁰¹ Räsänen R. 1989, 155

¹⁰² Räsänen M. 1989, 10–26.

¹⁰³ vrt. Pennanen 1989, 227–236

Tuusulan kunnan omistamat museot koostuvat useasta erillisestä kohteesta. Aleksis Kiven kuolinmökki on Helsingin yliopiston hallinnoima, mutta Tuusulan kunnan museoilla on sopimus sen museokäytöstä.¹⁰⁴ Klaavola on tyypiltään kotiseutumuseo ja Halosenniemi on kulttuurihistorialliseksi museoksi luokiteltu Pekka Halosen taiteilijakoti- ja ateljee. Taide- ja kulttuurikeskuksessa järjestetään taide- ja kulttuurihistoriallisia näyttelyitä.¹⁰⁵

Kotiseutuyhdistys Tuusula-seura perustettiin vuonna 1946. Tuusulan kunta osti kotiseutumuseota varten taidemaalari, professori Pekka Halosen perikunnalta vuonna 1949 Halosenniemen kiinteistön, jota kunnostettiin koko 1950-luku kotiseutumuseoksi. Toimittuaan kotiseutumuseona se sisustettiin Pekka Halosen taiteilijakodiksi, jossa järjestettiin avajaiset kesällä 1977 yhdessä Tuusula-seuran kanssa.¹⁰⁶ Vauraan maalaistalon elämää 1800-luvun lopulta 1940-luvulle kuvaava Klaavolan museo avattiin yleisölle vuonna 1983. Tuusulan Hyrylässä sijaitseva punatiilinen kasarmirakennus entisöitiin vuonna 2002 alkupe räisen tiilirakennuksen henkeä kunnioittaen Taide- ja kulttuurikeskukseksi, jossa toimii Taidemuseo Martta Wendelin.¹⁰⁷

Tuusulan kunnan kulttuurilautakunnan johtosäännössä museoille annetaan rooli palvelulaitoksina ja kunnan asukkaille demokraattiseen toimintaan mahdollisesti osallistuvina kansalaisina. Museopalvelujen tuottaminen on tulosvastuullista toimintaa, sillä kulttuurilautakunnan ja viranhaltijoiden tehtävänä on seurata toiminnan tuloksellisuutta.¹⁰⁸ Kulttuuriperintö syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja saa merkityksensä tutkimuksessa tapahtuvan tulkinnan kautta ja viranomaisen toteuttamissa suojelupäätöksissä¹⁰⁹.

Kulttuurilautakunta huolehtii kunnan kulttuuri- ja museopalvelujen järjestämisestä. Kulttuurilautakunnan tarkoituksena on turvata kuntalaisille monipuoliset ja virikkeelliset kulttuuripalvelut, kuntalaisten aktivointi omaehtoiseen toimintaan sekä kulttuuriperinnön suojelu ja tutkiminen.¹¹⁰

Paikallinen historia liittyy Tuusulassa kansalliseen historiaan, joten paikallisuus ja kotiseutukäsite eivät sulje pois näkökulman laajentamista paikkakunnan ulkopuolelle. Kun museossa kerrotaan kotiseudusta, samalla halutaan ymmärtää yhteyksiä suomalaiseen kulttuurihistoriaan.

Meillä on aika tärkeänä nimenomaan opetustoiminta ollu painopistealueissa. Tää on kunnallinen museo, niin oman kunnan historia ja sen painottaminen on, ja meillä on hauska tilanne, että oman kunnan historia on Suomen kansallista historiaa Tuusulan taiteilijayhteisön osalta... Aleksis Kiven kuolinmökki on myöskin suomalaista kulttuurihistoriaa.¹¹¹

¹⁰⁴ Kulttuurin Tuusula 2004.

¹⁰⁵ Museotilasto 2003, 22; Taidemuseo Martta Wendelin 2004.

¹⁰⁶ Rosenberg 1988, 406–409.

¹⁰⁷ Klaavolan museo; Taidemuseo Martta Wendelin 2004.

¹⁰⁸ Tuusulan kunnan säädöskokoelma, kulttuurilautakunnan johtosääntö 2001.

¹⁰⁹ vrt. Kallio, Elo, Järnefelt, Laine & Pohjavirta 2004, 10

¹¹⁰ Tuusulan kunnan säädöskokoelma, kulttuurilautakunnan johtosääntö 2001.

¹¹¹ INF14, 15, 215.

Tuusulan museoissa paikallisuus näyttäytyi kehittämisen kohteena. Muuttovoittoisella alueella pyritään tietoisesti kotiseutuidentiteetin rakentamiseen. Kun perheet ovat muuttaneet muualta, niin vanhempien edellinen kotiseutu on jäänyt toiselle seudulle. Identiteetin luominen on museotyön ajankohtainen haaste:

Että sais ihmiset tai nuoret ihmiset, joille tää likimain on ainut kotiseutu, missä nuoruutensa kasvaa... koska mulla on semmoinen ajatus, että on ihan hyvä olla jostain kotoisin... Se on tämmösillä muuttovoittokunnilla, joilla ei kuitenkaan ole kauheen selkeätä omaa identiteettiä, se on aika iso haaste. Tuusulalla on kohtuullisen hyvä oma identiteetti, joka niin kun historian kautta nousee esille tässäkin päivässä.¹¹²

Koska identiteetin luomisesta muodostuu hierarkkisesti korkea päämäärä museotyölle, opetustoiminnan ympäristökasvatukselliset ja muut menetelmät ovat alisteisia sille. Museo on luonut opetussuunnitelman, jossa on määritelty tiedolliset, taidolliset ja emotionaaliset tavoitteet. Kotiseutuopetuksessa tutustutaan paikalliseen ympäristöön ja kotiseutuidentiteetin luominen kuuluu asenteellisiin tavoitteisiin. Positiivisen kotiseutuidentiteetin tukemisella pyritään siihen, että samalla annetaan aineksia myös myönteisen minäkuvan rakentumiselle.¹¹³ Kun kotiseutuidentiteetti yhtyy henkilökohtaiseen minäkuvaan, kollektiivinen ryhmätajunta ja yksilöllinen minäkuva voivat kohdatessaan tukea toinen toisiaan. Kotiseutuidentiteetin rakentaminen on päämäärään suuntautunutta paikallisuuden psykologista hyödyntämistä.

Paikallisuus on tietysti niitä Tuusulalle ominaisia juttuja, josta voi nostaa esille positiivista ajatusta siitä omasta kotiseudusta ja meillä on täällä hienoja asioita muutakin kuin taiteilijat... Että jos niistä taiteilijoista irrotaan, niin tietenkin se maanviljelysperintö... Ja Jokelassa sitten on tosi monipuolinen teollisuusperintö, jota kannattaa nostaa esille.¹¹⁴

Paikallisuus määrittyy perintönä, jota esitellään mielellään positiivisesti. Perintötermin käyttö osoittaa, että on kyse jaetusta yhteisyydestä. Positiivisuuden korostamiseen voi liittyä idealismia, josta Anne Aurasmaa käyttää väitöskirjassaan nimitystä itseidealisaatio. Omasta ryhmästä halutaan kertoa myönteisesti, ja siten oma ryhmä voi erottautua muukalaisista toisista.¹¹⁵ Identiteetin muokkauksessa selvennetään ihmisen asemaa ympäristössään luomalla luokituksia, jotka osoittavat minän ja muiden kuulumisen ryhmään tai ryhmään kuulumattomuuden. Asioiden ja ihmisten välille rakennetaan suhteita ja vedetään rajoja.¹¹⁶ Museossa luodaan kotiseudun kulttuuri- ja luonnonympäristöstä yhteisesti jaettava opetuksellinen kertomus, joka muunnetaan kulloiseenkin kontekstiin ja viestitään eri kävijöille.

Paikallisuus ja museaalisuus nivoutuvat toisiinsa museon opetustoiminnassa. Museaalisuuteen kuuluvat objektien aitouden määrittely, kulttuuriset hierar-

¹¹² INF14, 15, 220–221.

¹¹³ Tuusulan museon opetussuunnitelma 2001.

¹¹⁴ INF14, 15, 215–216.

¹¹⁵ Aurasmaa 2002, 91.

¹¹⁶ Aurasmaa 2002, 315.

kiat ja museaalinen perinne. Museoammattilaisen mielestä kokoelma muodostaa sen perustan, jonka varaan näyttelyn tiedolliset faktat rakennetaan ja opetus-toiminta perustetaan. Kokoelma-, näyttely- ja opetustyön kolminaisuuden tulee löytää oma tasapainonsa niin, että hiljaisempi kokoelmatyö säilyy vankkana arvopohjana. Ilman kokoelmien tarjoamaa museaalista pohjaa, ei voida ammattilaisen mukaan hoitaa tulevaisuudenkaan museoiden toimintaa.¹¹⁷ Paikallisuuden ja museaalisuuden sidos muodostuu jo kokoelmien perusrakenteessa.

Ammatillinen ympäristövastuu ilmenee museoammattilaisen verbaalisessa kerronnassa hänen ohjattessaan havainnoimaan ympäristöä ja sen muutoksia. Halosenniemessä opastettavien kanssa maisemaa tarkastelemalla on tutkiskeltu luonnonympäristön ja rakennetun ympäristön eroja. Maisemaan perehtymisen menetelmänä on käytetty valokuvausta ja piirtämistä. Opettavana tarinana museoamanuenssi on käyttänyt Pekka Halosen kertomaa satua, joka sisältää moraalisen opetuksen luonnosta. Taiteilijalle suhde luontoon oli tärkeä elämänsä asenteena ja työstämisen kohteena maisemamaalauksissa.¹¹⁸

Ekologiseen ajatteluun voi johdatella Klaavolassa, koska se kuvaa aikakautensa niukkaeleisen kulutuksen elämää. 2000-lukuun vertailtaessa tuo aika-kausi hahmottuu museoammattilaisen mielestä kestävä kehityksen elämänä, muttei sitäkään voi rajattomasti ihannoida. Aleksis Kiven kuolinmökkin viereisellä kunnan puistoalueella tehtiin harjoitus, jossa piti etsiä kulttuurimaisemaan liittyviä asioita.¹¹⁹

Museoamanuenssi kokee toteuttaneensa paremmin kotiseutuopetusta kuin ympäristökasvatusta työssään. Tuusulan kehityksestä, maisemasta ja rakennetusta kulttuurista kertoessa pystyy samalla kertomaan samantapaisesta kehityksestä muualla Suomessa. Paikallisuus yhdistyy kansalliseen historiaan myös siksi, että Tuusulan taiteilijayhteisö ja Aleksis Kiven kuolinmökki ovat osa suomalaista kulttuurihistoriaa.¹²⁰

Kotiseutuopetus ja sen identiteetin luomisen päämäärä eivät palvele pelkästään paikallistunteen synnyttämistä, vaan ne yhdistyvät kansalliseen identiteettiin. Museoamanuenssi mieltääkin, että hänen toimintakentällään ympäristö- ja kulttuurikasvatuksen sisällöt ja päämäärät lähenevät toisiaan. Hän haluaa, että lapset saisivat positiivisen ympäristöön vaikuttamisen otteen asioihin. Kasvattava aspekti ohjaa näkemään kokonaisuuksia, asioiden välisiä vaikutussuhteita ja ihanteita siitä, miten asioiden pitäisi olla. Ympäristökasvatuksen lisääminen ei merkitsisi suuria muutoksia instituution toimintaan, mutta se voisi lisätä kulttuuri- ja luonnonmaiseman muuttumiseen kohdistuvia projekteja. Jo 1980-luvulla videoitiin maisemaa, joten kokeiluja on tehty pitkällä aikavälillä.¹²¹

Vuoden 1999 kuntastrategian mukaan ympäristön tunnistettavuus ja historiallinen jatkuvuus ovat osa ihmisen identiteettiä ja hyvinvointia, joten

¹¹⁷ INF14, 15, 221.

¹¹⁸ INF14, 15, 224–226.

¹¹⁹ INF14, 15, 224–225.

¹²⁰ INF14, 15, 225–226.

¹²¹ INF14, 15, 215–230.

KUVA 15 Museovierailun jälkeen siirryttiin Halosenniemen luontoon ja tutustuttiin muun muassa vanhaan maakellariin. Pekka Halosen maalausmaisemista etsittiin sopivia valokuvauskohteita. Kuvattu vuonna 1994. Kuva: Tuusulan museo.

KUVA 16 Klaavolan kotiseutumuseo on yksi Tuusulan museoista. Se kuvaa miten vauraassa maalaistalossa elettiin 1800-luvun lopulta 1940-luvulle. Museota on käytetty kotiseutuopetukseen ja kulutuksen pohtimiseen. Kuvasin 24.2.2004.

kulttuuri- ja luonnonmaisema sekä rakennettu ympäristö tulee nähdä voimavarana ja menestystekijänä.¹²² Historiallista ympäristöä luonnehditaan strategiasa hyvinvointia edistäväksi identiteettiresurssiksi. Kuntastrategiassa esitellään ympäristökasvatuksesta visio, jossa kotiseutuopetus mielletään ympäristökasvatuksen keinoksi ja perustaksi. Myös opetussuunnitelma käsittelee kotiseutuopetuksen ja projektien toteuttamista, joten ympäristökasvatus on kotiseutuopetuksen sosiokulttuurista jatkumoa.

Ympäristökasvatus kirjattiin vuonna 2001 Tuusulan museon opetussuunnitelman luonnokseen, jossa ympäristökasvatus esiteltiin resurssien kehittämisen yhteydessä. Haastateltava on ollut laatimassa opetussuunnitelmaa yhdessä Halosenniemen tutkijan kanssa. Taide- ja kulttuurikeskuksen uudet tilat mahdollistavat pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen taide-, ympäristö- ja kulttuurikasvatuksen, kun taas Arkki-arkkitehtuurikurssit tähtäävät ympäristökasvatukseen rakennusperinteen osalta.

Uusi tila, Taide- ja kulttuurikeskus Martta Wendelin antaa toteutuessaan mahdollisuuksia museon & kulttuurin & eri taide- ja kulttuurialojen toimijoiden yhteistyölle. Tila mahdollistaa pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen taide-, ympäristö- ja kulttuurikasvatuksen.

Museon tavoitteisiin kiinteästi liittyvät esim. ympäristökasvatukseen ja rakennusperinteeseen liittyvät Arkki-arkkitehtuurikurssit (yhteistyössä arkkitehtuurin asiantuntijoiden kanssa) sekä kouluille ja eri ryhmille valmiiksi suunnitellut oppikokonaisuudet esim. paikallishistorian, taidehistorian, ympäristöopetuksen ja kuvanlukemisen alalta.¹²³

Paikallis-kansallinen kulttuurihistoria ja museaalisuus säätelevät museon ympäristökasvatusta kokoelmien, näyttelyiden autenttisuuspyrkimyksen ja historiallisten faktojen osalta. Historia on voimavara kulttuuri- ja luonnonmaiseman rinnalla. Maiseman muutosten ymmärtäminen nousi museoammattilaisen kerroksessa yhdeksi tärkeäksi opetustoiminnan kohteeksi. Tuusulan museot muodostavatkin maisemakokonaisuuksia siten, että rakennuksiin liittyy ympäröivä pihapiiri, kasvillisuutta ja jopa rantaviivaa. Sisä- ja ulkotiloja voidaan hyödyntää yhdessä, jolloin rakennukseen katkeavaa näyttelyn päättymistä ei tapahdu. Monissa museoissa sisäänkäynti muodostaa rajan museon ulkopuoliseen arkeen¹²⁴. Spatiaalisia rajoja ylitetään ympäristökasvatuksessa, koska sitä harjoitetaan myös ulkona.

Ympäristökasvatuksen kannalta Tuusulan museot tarjoavat mahdollisuuden sisä- ja ulkotilan kokemiseen jatkumona. Opetustoiminnassa ulkotilan tarjoamia mahdollisuuksia on osattu hyödyntää. Museoista Halosenniemi, Klaavola ja Aleksis Kiven kuolinmökki pyrkivät interiööreissään autenttisuuteen. Aitous on hyödynnetty myös draamapedagogisina kulisseinä kun lapset ja nuoret ovat saaneet tehdä Halosenniemeen, taiteilijayhteisöön ja taiteilijaperheeseen liittyviä näytelmiä ja esittää niitä lähes aidossa ympäristössä. Museoesine ja -ympäristö voivat olla aitoja, vaikka niitä olisi muunnettu ja korjattu alkuti-

¹²² Tuusula – ihmisen kokoinen kunta – Kulttuuripalveluiden ja museon kehittämissuunnitelma 2000–2005/2030.

¹²³ Tuusulan museoiden opetussuunnitelma 2001.

¹²⁴ Aurasmaa 2002, 70

lanteensa jälkeen. Kohteen muuntaminen esimerkiksi entisöimällä ei aiheuta täydellistä aitouden menettämistä, mutta kylläkin vähentää sitä. Aitous liittyy ajankohtaan ja kohteen elinkaareen, siksi tehdyt muutokset on pyrittävä tekemään museoammatillisin keinoin ja ne on dokumentoitava. Aitouden on yleensä ymmärretty tuovan objektille arvovaltaa.¹²⁵ Ympäristökasvatusta ajatellen aidoksi koettu museoympäristö ulkotiloineen on koettu sopivaksi. Ulkotilankin luonto ja kulttuuriympäristö ovat muuttuneet vuosikymmenten kuluessa, mutta silti niillä on kertomuksellinen arvonsa, jota on tulkittu ympäristökasvatusprojekteissa.

Tuusulan museoissa ympäristökasvatus jatkaa kotiseutuopetuksen perinnettä, ja museot ovat toteuttaneet useita projekteja paikallisen kotiseutuyhdistyksen kanssa. Museot ja Tuusula-seura järjestivät kuvakeräyksen ja näyttelyn likaantumassa olleen Tuusulanjärven puolesta. Pro Tuusulanjärvi -kansalaisliikehdintä sai aikaan järven kunnan paranemisen.¹²⁶

6.6 Ympäristökasvatus visiovaiheessa Nurmeksen museossa

Nurmeksen museo perustettiin vuonna 1948, mutta museo joutui toimimaan pitkään puutteellisissa tiloissa. Ensimmäiset suunnitelmat museotalon rakentamiseksi tehtiin jo 1950-luvulla, mutta museonäyttelyt valmistuivat viiveellä. Nurmeksen kaupunki hankki Porokylässä sijaitsevan Ikolan tilan omistukseensa vuonna 1973. Tilan rakennukset kunnostettiin ulkomuseon tarpeisiin ja alueelle siirrettiin maatalousrakennuksia.¹²⁷ Nurmeksen museon vuonna 1982 vahvistettujen sääntöjen mukaan ”Nurmeksen museo on kulttuurihistoriallinen museo, jonka tehtävänä on kerätä, tallentaa, säilyttää, tutkia ja esitellä oman alueensa kulttuuriperinnettä”¹²⁸. Museon tehtävät on määritelty tyypillisellä museaalisiselveltoitteita kuvaavalla kielellä. Kulttuuriperinnön sijasta käytetään kulttuuriperinteen käsitettä, joka sekin sisältää sukupolvelta toiselle välittämisen näkökulman. Haastattelemani museon sijaisjohtajan mielestä paikallishistoriallisen esineistön tallentaminen on instituution päätehtävä¹²⁹.

Museo toimii kahdessa toimipisteessä: Ikolan ulkomuseossa ja Nurmes-talon alakerrassa¹³⁰. Toimitilat valmistuivat 1990-luvun alussa Nurmes-taloon, jonka perusnäyttely esittelee Nurmeksen vaiheista mm. esihistoriaa, elinkeinoja ja asumista¹³¹. Ikolan ulkomuseon navetassa esitellään Nurmeksen maatalous- ja meijeritoimintaa sekä alueen palotoimen historiaa. Nurmeksesta Koivupellon tilalta siirretty Rantolan talo on sisustettu 1930-luvun asuun ja sen pihapiiriin

¹²⁵ Valtonen 2006, 35, 73–75, 78.

¹²⁶ INF14, 15, 229.

¹²⁷ Nurmeksen museo 2005.

¹²⁸ Nurmeksen kaupunki, museo, toimintakertomus 2002

¹²⁹ INF19, 21, 299

¹³⁰ Nurmeksen kaupunki, museo, toimintakertomus 2003

¹³¹ Nurmeksen museo 2005

kuuluvat Nurmeksen Vinkerrannan Kortelan tilalta siirretyt pariaitta ja luhtiaitta. Piha-alueen reunalla sijaitseva savupirtti on siirretty Nurmeksen maatalousmuseosta ja sisustettu 1940-luvun asuun. Savupirtti on sijainnut alkujaan Rautavaaralla. Ulompana sijaitsevat sauna ja riihi ovat Ikolan tilan alkuperäisiä rakennuksia.¹³²

Ulkomuseoihin rakennusryhmiä siirrettiin harvoin kokonaisuuksina samoilta paikoilta. Ulkomuseoajatus kytkeytyi kotiseutuliikkeeseen ja sen painottamaan paikallis-alueelliseen kulttuuriin. Ulkomuseoiden kokoamisessa puuttui asiantuntemusta rekonstruoida kokonaisuuksia, koska tieteellistä museoammatillista kokemusta ei hyödynnetty.¹³³ Kotiseututyö oli aatteellista, joka johti agraarikulttuurin idealistiseen esittelyyn. Menneisyyden kuvan luomisessa ja hyödyntämisessä koetettiin rakentaa tulevaisuuden hyvää yhteiskuntaa.¹³⁴ Kotiseututyössä tähdättiin yhteiskunnalliseen tarkoituksenmukaisuuteen kuten ympäristökasvatuksessakin.

Ulkomuseoiden kaksi päätyyppiä ovat translokalisoidut eli siirretyt ja alkuperäiselle paikalleen (in situ) luodut. Translokalisoidut jakautuvat vielä sellaisiin, joissa rakennukset on koottu useista paikoista ja niihin, jotka ovat kokonaisuuksina siirretty.¹³⁵ Vain runsaat puolet Suomen ulkomuseoiden rakennuksista sijaitsee alkuperäisellä paikallaan. Luontevaan ympäristöön sijoitetut ulkomuseot yleistyivät Suomessa vasta sen jälkeen kun rakennuksia ryhdyttiin rauhoittamaan omille paikoilleen. Asiantuntijapiireissä paikalleen rauhoitettu rakennusryhmä oli ihanteena jo 1930-luvulta lähtien, mutta vasta 1960-luvulla se nousi johtavaksi periaatteeksi.¹³⁶ Ikolan tila on ollut vuodesta 1973 alkaen Nurmeksen museon omistuksessa ja yleisölle Ikolan ulkomuseo avautui vuonna 1984. Ikolan ulkomuseo siirrettyine rakennuksineen edustaa ulkomuseoiden kokoamisessa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella vallinnutta tapaa.

Nurmeksen museolla ei ole kirjallista opetussuunnitelmaa. Koululaisia käy tutustumassa sekä Ikolan ulkomuseon agraarikulttuuriin ja paikallishistoriaan että Nurmes-talon paikallishistorialliseen näyttelyyn. Koulujen kanssa on ollut muutamia projekteja, joissa on tarkasteltu ympäristön muutosta. Nurmesjärven erityiskoulun kanssa toteutettiin valokuvaprojekti, jossa havainnollistettiin kaupunkikuvan muuttumista. Vaikka koulun oppilaat kärsivät erilaisista kehityshäiriöistä, haastateltavan mielestä heidän kanssaan ei ole tarvinnut erityispedagogiikkaa.¹³⁷ Projekti demokratisoi museo-opetusta ja toi sitä erityislasten ulottuville, mutta siinä ei vielä tarvittu opetuksen erikoistumista.

Haastateltavan mielestä on tärkeää, että kävijät omaksuisivat yleiskuvan Nurmeksen historiasta ja itäisen kulttuurin erilaisuudesta läntiseen verrattuna. Kansanomaisten esineiden ja tapojen opettaminen on museon perustyötä, jonka

¹³² Nurmeksen kaupunki, museo, toimintakertomus 2002; Ikolan ulkomuseo; M. Rossander, henkilökohtainen tiedonanto 13.1.2006.

¹³³ Sjöberg-Pietarinen 2004, 34–36.

¹³⁴ Björkroth 2000, 48.

¹³⁵ Sjöberg-Pietarinen 2004, 29–37.

¹³⁶ Heinonen 1977, 85; Honko-Hallila 1980, 63.

¹³⁷ INF19, 21, 300–301.

parissa on niin paljon tehtävää, ettei yksityiskohtaisemmin määriteltyihin tavoitteisiin ole helppoa löytää resursseja. Haastateltavan mielestä tarvitaan vuorovaikutusta opastavan henkilön ja koululaisten välillä, joten ulkomuseossa pyritään luomaan kertomuksellisuutta ja keskustelemaan.¹³⁸ Dialogi kaksisuuntaisena viestintämenetelmänä tähtää menneisyyden tuomiseen lähelle ja kuviteltavaksi. Dialogi voidaan ymmärtää museoammattilaisen ja kävijän välisenä vuorovaikutuksena, vaikkakin museoammattilaisella usein on tilanteessa auktoriteetin asema. Pyrkimys dialogisuuteen osoittaa halua demokraattisuuden lisäämiseen eli siihen, että kävijäkin voi tuoda mielipiteensä ääneen kuuluville, jolloin auktoriteetin tulkinta ei jää ainoaksi oikeaksi tulkinnaksi.

Dialogia pidetään vapaan sivistystyön perinteen ja yhteisöllisen pedagogiikan ytimenä. Se on viestinnän erityismuoto, joka opettaa keskustelijat perustelemaan mielipiteitään ja kunnioittamaan jokaisen oikeutta omiin mielipiteisiinsä. Ohjaajalta dialogi vaatii kykyä herättää ja ylläpitää keskustelua sekä rohkaista johtopäätösten tekemistä. Dialogi parhaimmillaan rakentaa keskustelijoiden välille yhteisöllisyyttä ja kannustaa aktiiviseen kansalaisuuteen. Se valmentaa ihmisiä osallistumaan julkiseen keskusteluun.¹³⁹

Ulkomuseoon kuuluvan noin kahden ja puolen hehtaarin peltomaan käyttöä on kehitetty viljelemällä vihanneksia ja viljaa Ylä-Karjalan luonnonystävien kanssa vuonna 2002 ja seuraavana vuonna Ylä-Karjalan kierrätysyhdistys-Ekokeskus ry:n kanssa¹⁴⁰. Yhteistyö Ylä-Karjalan luonnonystävien kanssa syntyi haastateltavan henkilökohtaisten kontaktien ansiosta, koska hän kuuluu yhdistykseen. Pellonkäytön ehtona on ollut luonnonmukainen viljely. Haastateltavan mielestä museo on yksi sellaisista instituutioista, jonka täytyy suojella perinteistä rakentamista ja viljelemistä. Hänen mukaansa tulevaisuuden perusnäyttely voisi olla kokonaisvaltaisempaa, jolloin esineellisen ulottuvuuden lisäksi olisi muitakin ulottuvuuksia. Peltoja ja kasveja voitaisiin hyödyntää esimerkiksi biologian opetuksessa.¹⁴¹

Aktiivisesti suojeluyhdistyksissä toimivan haastateltavan näkemyksen mukaan museon tulisi olla näyttely- ja kokoelmatoiminnassaan konservatiivinen, vaikka hän kannattaa luonnontuntemuksen lisäämistä ja ympäristönsuojelussa puolustaa erittäin radikaaleja otteita. Henkilökohtainen radikaalius muodostaa vastakohdan hänen toivomalleen konservatiivisuudelle, että museon tulisi panostaa autenttisiin esineisiin ja kaihtaa kaupallisia keinoja sekä yliteknisiä tehosteita näyttelyissä. Mikäli ympäristökasvatusta halutaan lisätä, niin sitä on mahdollista kehittää jo luodulta museaaliselta perustalta. Vaikka haastateltava korosti olevansa ammatillisesti konservatiivinen, hänen visionsa kokonaisvaltaisesta ympäristön hyödyntämisestä voisi uudistaa ulkomuseoissa tapahtuvaa opetusta.¹⁴²

¹³⁸ INF19, 21, 301–302.

¹³⁹ Niemelä 2004, 66–69.

¹⁴⁰ Nurmeksen kaupungin sopimus 11.9.2002; Nurmeksen kaupunki, museo, toimintakertomus 2002; INF 19, 21, 299

¹⁴¹ INF19, 21, 299–300, 305–306.

¹⁴² NF19, 303–305.

KUVA 17 Ikolan ulkomuseon pellolle on kylvetty ketokasveja, jotka kukkivat seuraavana vuonna. Viljelyala luo ulkomuseoon elävyyttä ja kokonaisvaltaisuutta. Kasveja opettaminen on osa ympäristökasvatusta. Kuvasin 24.7.2005.

Museoammattilainen toivoi, että museoiden henkilökunnalle järjestettäisiin koulutusta perinnemaisemien hoidosta ja rahoituksesta. Museo voisi antaa maisemaneuvontaa, jos siihen olisi saatavissa lisäkoulutusta. Museo instituutiona sopisi ohjaamaan vanhojen käytänteiden noudattamista, koska siihen on opittu luottamaan jo rakennusten kunnostamisen neuvonnassa. Institutionaalinen museaalisuus merkitsee sitä, että museo laitoksena harjoittaa hyviksi havaittuja toimintatapoja. Instituution luonteeseen kuuluvat suojelullinen asenne ja perinteiden arvostus ovat osa institutionaalista ympäristövastuuta.

Me ollaan sellanen instituutio, että me niin kun puolletaan tällasia, minkähänlaisiksi arvoiksi mää, kestäviä arvoja, niin silloin me pidetään myöskin, koska tottakai museot kannattaa rakennussuojelua, meidän pitää kannattaa myös luonnon- ja ympäristönsuojelua ja puuston säilymistä, vanhan puuston säilymistä ja näin, maiseman säilymistä. Että sithän tietysti museohan vois olla sellanen paikka, mistä sais, joka vois välittää tietoa siitä, miten se maisema muuttuu, perinnemaisema ja miten sitä pystyisi entistämään.¹⁴³

Instituution suojelullinen asenne on näkynyt erityisesti rakennussuojelussa. Kun siinä on luotu museaalinen perusta suojelutyölle, niin haastateltavan mielestä rakennussuojelua voisi laajentaa kokonaisvaltaiseen ympäristönsuojeluun, johon kuuluisivat myös kasvillisuus ja maisema kokonaisuudessaan. Hänelle suojelu on läheistä paitsi museoammattilaisuuden ja instituution näkökulmasta, myös henkilökohtaisesti. Hän kokee työssään toteuttaneensa pikemmin ympäristökasvatusta kuin kotiseutuopetusta, koska hän on hyvin kiinnostunut ym-

¹⁴³ INF19, 21, 305.

päristön muutoksesta ja kuuluu Vihreisiin sekä Ylä-Karjalan luonnonystäviin. Haastattelun aikana hän ei käyttänyt kotiseutuidentiteetin käsitettä, mutta toi esille kulttuurin muutoksen maanviljelyskulttuurista kaupunkikulttuuriin ja ympäristön muutokset. Hän yhdisti paikallishistorian tuntemuksen nimenomaan ympäristön muutoksen prosessiin. Hänen mielestään henkilökohtainen ideologia peilautuu siihen, miten kaupunkikuvan ja maaseudun muutoksesta opetustoiminnassa kertoo.¹⁴⁴

Nurmeksen museossa toimi 1980-luvulla museonjohtaja, joka kuului Vihreisiin ja Ylä-Karjalan luonnonystäviin. Hän vaikutti siihen, että museo pääsi antamaan lausuntoja kaadettavista puista ja purettavista taloista. Haastateltava arveli, että johtaja myös omassa opastustoiminnassaan painotti ympäristöarvoja.¹⁴⁵

Haastateltavan mielestä kulttuuriympäristöohjelmat eivät ole vaikuttaneet museon opetustoimintaan. Puu-Nurmes on tunnettu vanhoista puurakennuksistaan, mutta kulttuuriympäristön opastuksesta kaupungissa ei ole muotoiltu kiinteää projektia. Museo on osallistunut muiden toimijoiden ohella kaupunkikävelyiden järjestämiseen Puu-Nurmeksessa. Henkilökunnan vaihtuvuus on ollut esteenä siihen, että kulttuuriympäristön opetukseen ei ole luotu ohjelmallista projektia, mutta tulevaisuudessa tarvittaisiin pitkäjänteistä toimintaa.¹⁴⁶

Ympäristökasvatuksen esteeksi haastateltava koki sen, että töitä on hyvin paljon. Oma innokkuus ja näkemys vaikuttavat työn painotuksiin. Hän piti ympäristökasvatusta tarpeellisena, ja se voisi kokonaisvaltaisesti toteutettuna tuoda arvostusta museoinstituutiota kohtaan. Kokonaisvaltaistuminen opetustoiminnassa toisi kulttuurihistorialliseen museoon luonnon ja luontoarvojen mukaan ottamisen.¹⁴⁷

...että asioita tarkasteltaisiin kokonaisuuden kannalta. Silloin kun lapsille kerrotaan niin kun säilyttämisestä, kerrotaan perinteisestä ympäristöstä, ja ainahan se on ollut museon kohdalla se, että tarkastellaan esineitä ja rakennettua ympäristöä, niin sitten jos mukaan otetaan myös luonto ja luontoarvot, silloinhan se tavallaan tiivistyy ja mehevöityy se koko juttu.¹⁴⁸

Ympäristökasvatusprojekteja museo ei pysty toteuttamaan yksin omalla henkilökunnallaan, siksi edellytyksenä on, että museoväki pystyy luomaan verkostoja ja hankkimaan resursseja. Kaupungin ympäristöä voitaisiin käyttää kenttänä, jossa havainnoitaisiin vanhoja rakennuksia ja kasvistoa. Museolla on oma selkeä osaamisalueensa, siksi hankkeisiin tarvittaisiin muuta asiantuntemusta omaavia toimijoita mukaan.¹⁴⁹ Myös muut haastateltavat kokivat verkostoitumisen ympäristökasvatushankkeiden toteuttamisessa tärkeäksi.

Nurmeksen museossa ympäristökasvatuksen suunnitelmallinen ja ohjelmallinen harjoittaminen suuntautuu tulevaisuuden visioksi, koska nykyisellään

¹⁴⁴ INF19, 21, 305–306.

¹⁴⁵ INF19, 21, 308.

¹⁴⁶ INF19, 21, 310.

¹⁴⁷ INF19, 21, 310–311.

¹⁴⁸ INF19, 21, 311.

¹⁴⁹ INF19, 21, 311–312.

resurssit ja verkostot eivät vielä ole riittäviä sen toteuttamiseen. Museaalinen perusta sille on olemassa, instituutio koetaan siihen sopivaksi ja johtajan sijaisena toimivan museoammattilaisen arvopohja suosii ympäristökasvatusta. Mikäli hän jatkaa johtajana, hän toivoi voivansa työskennellä pitkäjänteisesti asian hyväksi. Ympäristökasvatus ilmeni visiona haastateltavan puhunnassa, koska hän käytti runsaasti konditionaalista ilmaisua.¹⁵⁰

Kun museaalinen, institutionaalinen ja museoammattillinen pohja soveltuvat ympäristökasvatukseen, jää mietittäväksi haluaako museo toteuttaa suunnitelmallista ympäristökasvatusta toiminnassaan. Haastateltava koki, että museonjohtaja viime kädessä ratkaisee museossa toteutettavan linjan.

...kyllähän se museon linja määräytyy hyvin pitkälle sen museonjohtajan linjan mukaan, että mihin kohdennetaan resursseja ja mitä asioita lähdetään viemään eteenpäin. Ja sitten myös siitä museon johdon aktiivisuudesta solmia suhteita muualta. Tottakai, sehän on ihan hyvä, jos kaikki muutkin haluaa olla henkilökunnasta aktiivisia sillä sektorilla. Usein se museon linja riippuu siitä museonjohtajan omasta halusta ja työpanoksesta.¹⁵¹

6.7 Ympäristökasvatus visiovaiheessa Kuralan Kylämässä

Kuralan Kylämäki on Turun maakuntamuseon alaisuuteen kuuluva elävän historian kylä. Se sijaitsee Aurajokilaaksossa, neljän kilometrin etäisyydellä Turun keskustasta. Alueen kaavoitusuhka kerros- ja rivitaloalueeksi 1970-luvulla aktivoi Museoviraston sekä Helsingin ja Turun opiskelijajärjestöt pelastamaan kohteen. Helsingin arkeologian opiskelijoiden ainejärjestö Fibula ry esitti Kuralan säilyttämistä arkeologisena ja kansatieteellisenä kohteena, joka olisi myös yleisölle avoin aktiivinen ”kyläyhteisö”. Silloinen Turun museotoimenjohtaja Knut Drake piti parhaimpana ratkaisuna mallimaatilan, museon ja kaupunkilaisten ulkoilualueen yhdistelmää. Turun ja Porin lääninhallitus suojeli alueen muinaismuistolaililla vuonna 1980. Kylämäen kehittäminen alkoi 1980-luvun jälkipuolella projektina, jossa kunnostettiin rakennuksia ja kulttuurimaisemaa sekä suunniteltiin toimintaa. Kylämäki avasi alueensa yleisölle ensimmäistä kertaa 13.7.1988. Alue käsittää 20 hehtaaria maata ja 26 alkuperäisillä paikoillaan sijaitsevaa rakennusta.¹⁵² Toimiakseen aktiivisena ”kyläyhteisönä” museon on verkostoiduttava lähiasutukseen ja -alueeseen, jolloin sen toiminnallinen pinta-ala laajenee.

Kuralan Kylämäen perustaminen ilmaisi tarvetta luoda museaalisesti innovatiivinen kokonaisuus verrattuna tyyppillisiin suomalaisiin perusnäyttelyihin ja ulkomuseoihin. Ajatuksena oli yhdistää eri tieteitä, kuten arkeologiaa ja kansatiedettä, sekä yhdistää museon ulkoalueisiin virkistyskäyttöä. Toiminta-ideassa pyrittiin alueen kokonaisvaltaiseen käyttöön.

¹⁵⁰ INF19, 21, 300–306, 310.

¹⁵¹ INF19, 21, 312.

¹⁵² Drake 1995, 134; Sorvoja 1998, 8–9.

Kuralan Kylämäen toiminta-ajatuksena on havainnollistaa entisaikojen elämää harjoittamalla kokeellista tutkimusta ja vanhakantaista maataloutta sekä säilyttämällä siihen liittyviä maisemallisia ja aineellisia elementtejä. Tieto ja taito voivat välittyä kävijöille heidän seuratessaan toimintaa tai osallistuessaan siihen.¹⁵³ Kuralan Kylämäen perustamisen jälkeen sen yhteydessä on alettu puhua ekomuseosta. Kuralan Kylämäki sijoittuu siitä vastanneen tutkijan mukaan museokentässä eko- ja ulkomuseokäsitteiden välimaastoon muistuttaen enemmän ekomuseota. Skandinaavisen ekomuseomallin lähtökohtana on kulttuurimaisema, joka sisältää jälkiä menneiden aikojen toiminnasta. Ranskassa luotu ekomuseomalli on muunneltu skandinaaviseksi kehittämällä Ruotsissa syntyntä ulkomuseomallia toiminnallisesti. Ekomuseon vaikutuspiirissä asuvien ihmisten ja alueiden käyttäjien tulisi osallistua toimintaan yhteistyössä museoalan ammattilaisten kanssa.¹⁵⁴

Ekomuseon ideana on paikallistaa ihminen luontoon ja yhteiskuntaan tulkitsemalla perinnettä alueen väestön näkökulmasta ja hyödyntämällä yhteisöllisiä muistikokemuksia. Paikallisen väestön osallistumista museon prosesseihin on pidetty erittäin tärkeänä. He ovat saaneet olla määrittämässä tärkeäksi kokemaansa kulttuuri- ja luonnonperintöä, toimia vapaaehtoistyössä ekomuseossa ja siten voineet osallistua etnografisen ja luonnonsuojelullisen perinnön säätelyyn. Ekomuseot voivat esitellä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta erilaisissa ekosysteemeissä. Ne eivät ole aina luontosidonnaisia, sillä ne voivat toimia myös teollisuusyhteisöissä. Kokeellisia menetelmiä suositetaan ekomuseoissa, joten niitä onkin verrattu yhteisöllisiin työpajoihin.¹⁵⁵

Lisääntynyt kiinnostus ympäristöön ja environmentalismi 1960-luvulla olivat ratkaisevia ekomuseon filosofian kehittymiselle, joka johti varhaisiin Ranskan maaseudulla tehtyihin kokeiluihin 1960-luvun lopulta alkaen. Hugues de Varine ja Georges Henri Rivière olivat keskeisiä ekomuseoidean kehittämisessä. De Varinen luomalla ekomuseo-käsitteellä on ollut poliittista painotusta ja assosiaatioyhteys vihreän liikkeen voimistumiseen yhteiskunnassa. De Varine oli vakuuttunut museoiden demokratisoimisesta, johon kuului yhteisön osallistuminen toimintaan. Rivière ajatteli etnografisesti, että perinteiset elämäntavat olivat uhattuina, ja hänen vaikutuksestaan Ranskassa ekomuseot liittyivät läheisesti etnologiaan ja sosiaalihistoriaan.¹⁵⁶ On huomattava, että ekomuseon yhteydessä ympäristö-termillä ei ole ekologinen eikä biologinen painotus, vaan ympäristö sisältää geologian ja kasvi- ja eläinyhteisöjen lisäksi alueella asuvat ihmiset, jotka muokkaavat maisemaa. Peter Davis esittääkin ympäristön idean ymmärtämistä paikka-käsitteen avulla, koska paikka on kokemuksellisesti merkityksellinen ihmisille.¹⁵⁷

Kuralan Kylämäki ei ole täysin kyennyt toteuttamaan ekomuseon yhteisöllistä ajatusta, koska lähiöiden asukkaat eivät ole olleet tiiviisti yhteistyössä

¹⁵³ Sorvoja 1998, 8.

¹⁵⁴ Kuralan Kylämäen toimintastrategia vuodelta 2000; Davis 1999, 220.

¹⁵⁵ Rivière 1988, 102; Rivard 1988, 123–126; Davis 1999, 68.

¹⁵⁶ Davis 1999, 58–61.

¹⁵⁷ Davis 2005, 365.

mukana. Ekomuseokäsitteen käyttäminen edellyttää kulttuurimaiseman säilyttämistä, toiminnan turvaamista ja alueen asukkaiden sitoutumista Kylämäen toimintaideaan.¹⁵⁸ Kuralan Kylämäen vahvuutena on sisä- ja ulkotilojen käytön yhdistäminen, kun museot ovat usein rakentaneet opetustoimintaansa sisätiloissa sijaitsevien näyttelyiden varaan. Ekomuseon toteutuminen toisi toimintaan vielä yhteiskunnallisen ulottuvuuden, jos paikalliset asukkaat saataisiin museoammattilaisten rinnalle toimijoiksi.

Kuralan Kylämäki kuuluu Turun maakuntamuseon alaisuuteen, joten sitä koskee Turun kaupungin kulttuuritoimen johtosääntö. Sen mukaan maakuntamuseon tehtävänä on kokoelmien kerääminen, dokumentointi, säilyttäminen, museoalan tutkimus ja kulttuuriympäristön dokumentointi. Maakuntamuseo vastaa kaupungin kulttuuriympäristön hoitamista koskevista valmisteluista. Kuralan Kylämaässä toteutetaan johtosäännön edellyttämää kulttuuriympäristön tallentamista ja hoitamista. Tallentaminen ja säilyttäminen ovat tyypillisiä museaalisia funktioita, kun taas kulttuuriympäristön kysymykset nivoutuvat ympäristöosaamisen kenttään, jossa muina toimijoina ovat myös alueelliset ympäristökeskukset ja maakuntaliitot. Johtosääntö määrittää, että toiminnassa noudatetaan museolain ja -asetuksen säädöksiä. Lisäksi kulttuurilaitosten tehtävänä on edistää oman alansa tuntemusta ja harjoittaa alueellista ja kansainvälistä yhteistoimintaa.¹⁵⁹ Johtosääntö kannustaa asiantuntijuuden kehittämiseen ja verkostoitumiseen.

Kuralan Kylämäen vuoden 2000 toimintastrategiaan ympäristökasvatus on kirjattu tulevaisuuden visioksi¹⁶⁰. Ympäristökasvatus oli visiovaiheessa 2000-luvun alussa ja sille oli valmiina museaaliset, paikallis-alueelliset ja institutionaaliset puitteet. Kuralan Kylämäen museaalinen 1950-luvun maatilatoiminta alkoi kesällä 1990. Yleisölle on järjestetty mm. heinäntekotalkoita ja elonleikkuuta. Maatiaisrotuisten lehmien, lampaiden ja kanojen pito kuuluu toimintaideaan ja eläimet ovat yleisön nähtävissä. Nautakarja koostuu itäsuomalaisista kyytöistä, lapinlehmistä ja länsisuomalaisesta lypsykarjasta.¹⁶¹ Puutarhassa on nimettyjä perinteisiä hyöty- ja koristekasvilajikkeita¹⁶². Luonnontieteellinen ja kulttuurihistoriallinen asiantuntemus yhdistyvät museokohteessa, koska alueen kulttuurimaiseman kasvillisuuden tutkimuksesta vastaa luonnontieteilijä ja eläimistön tutkimukseen saadaan apua Turun biologisen museon tutkijalta. Kuralan Kylämaässä toimii kokoelmista vastaava tutkija, kokeelliseen arkeologiaan erikoistunut tutkija ja rakennustutkimukseen erikoistunut tutkija.¹⁶³

Kuralan Kylämäki on verkostoitunut muun muassa Varsinais-Suomen Martta-piiriliiton kanssa. Vastaava tutkija loi yhteydet siihen, koska marttojen

¹⁵⁸ Sorvoja 1998, 29.

¹⁵⁹ Turun kaupunki, kaupunginvaltuusto § 57 25.3.2002.

¹⁶⁰ Kuralan Kylämäki – toimintastrategia v. 2000

¹⁶¹ Sorvoja 1998, 22, 28.

¹⁶² omat havaintoni syyskuussa 2004 ja Elävää historiaa Kuralan Kylämäki retkipaketit 2002

¹⁶³ Soimu 2004, 57.

KUVA 18 Laiduntavat maataisrotuiset lehmät kuuluvat Kuralan Kylämäen kulttuurimaisemaan Turussa. Kuvasin 12.9.2004.

KUVA 19 Lapset tutustumassa Kuralan Kylämässä kanoihin. Museo järjestää myös ohjelmallisia tutustumisretkiä lapsille. Kuvasin Turussa 12.9.2004.

toimintaan kuuluu perinteitä vaaliva kotitalousneuvonta ja vuoden 1990 teemana oli ”Niukan ajan kotitalous”. Martat olivat toimineet Kylämässä jo 1950-luvulla, joten toiminta elvytettiin historialliselta pohjalta.¹⁶⁴ Tutkija korosti haastattelusakin, että Kuralan Kylämäen toiminta soveltuu hyvin ympäristökasvatukseen, koska siellä voidaan havainnollistaa sodanjälkeistä niukkuuden ajan kotitaloutta ja kierrätystä. Museon ympäristökasvatukseen vaikuttavat kunkin instituution omat painotukset ja paikallis-alueelliset tekijät, joten institutionaalisuus ja paikallis-alueellisuus ovat ympäristökasvatuksen säätelytekijöitä.

Kuralan Kylämässä kulttuurimaisema eläimiseen, kasveineen, rakennuksineen ja ihmisen toimintoineen muodostaa kokonaisvaltaisen perustan sille. Haastateltava piti kysymystä museon ympäristökasvatuksen päämäärästä vaikeana, koska tarvittaisiin työnjakoa ympäristöjärjestöjen ja museon kesken. Kansainvälisessä ympäristökasvatuskeskustelussa työnjaosta ei ole päästy yhteisymmärrykseen.

Aika vaikee kokonaisuudessaan museosektorilla. Tietenkin ympäristökasvatus käsittelee kulttuurimaiseman hoitoon liittyvät kysymykset, sekä sitten tähän maaseutumaisemaan liittyvät kysymykset. Ja tässä oikeestaan onkin se ongelma, mikä on museon tehtävä, jota pitää kyllä miettiä, mikä on sitten näitten eri ympäristöjärjestöjen tehtävä. Tämmöstä keskustelua kansainvälisellä tasolla on käyty aika paljonkin. Mutta siitä ei oo oikein päästy ehkä yhteisymmärrykseenkään, koska meillä museoalallakin on niinkun hyvin monenlaisia käsityksiä. Kyllä mää joka tapauksessa allekirjoittaisin sen, että tän ekologian huomioiminen on niin kuin meidän museotoiminnassa, sen täytyy tulla esille, sen täytyy olla vieläkin enemmän esillä esimerkiksi meidän perusnäytelyissä. Että liian paljon asioita pidetään erillään ja irrallaan. Ne täytyis niin kun saada kytkettyä, ne kulkee käsi kädessä kaikki näät asiat.¹⁶⁵

Haastateltavan mielestä ympäristökasvatuksen tuominen heidän museoonsa ei merkitse toiminnallisia muutoksia, mutta muualla hän uskoi siihen tarvittavan erikoistunutta museopedagogiikkaa. Ajattelutapoja olisi muutettava kokonaisvaltaisiksi ottamalla huomioon maisemakokonaisuuksia.¹⁶⁶

Kuralan Kylämässä on ohjelmallista toimintaa, sillä se tarjoaa retkipaketteja ja leirikoulupäivien ohjelmaa. Päiväkotij- ja esikouluikäisille lapsille järjestetään noin kahden tunnin retki Kylämäen rengin tai piian opastuksella tiluksille ja eläinten pariin. Koululaisille järjestetään retkipaketti, jonka aikana kerrotaan koulunkäynnistä 1950-luvulla ja tehdään Kylämäen oppikirjan tehtäviä. Pihamaalilla kisailaan joukkuelajeissa. Iäkkäille ihmisille on ”Portti muistoihin -paketti”, jossa Vähä-Kohmon isännän ja emännän saattamana tutustutaan Kylämäen alueeseen, puutarhoihin ja vanhoihin taitoihin sekä seurataan pienoisenäytelmää. ”Muinaiset metsästäjät -retkipaketti” perustuu kokeellisen arkeologian tutkimuksiin jousen rakentamisesta. Jahtiniityllä perehdytään muinaisiin metsästysvälineisiin ja kokeillaan metsästysjousta.¹⁶⁷

Ohjelmapaketeissa hyödynnetään perinteen elvyttämistä, draamallista roolien näyttelemistä ja arkeologisen kokeiluverstaan tutkimustuloksia. Ohjelmapa-

¹⁶⁴ Sorvoja 1998, 22–25.

¹⁶⁵ INF7, 8, 107.

¹⁶⁶ INF7, 8, 113.

¹⁶⁷ Elävää historiaa Kuralan Kylämäki retkipaketit 2002.

ketit on laadittu erilaisille ikäryhmille teemallisiksi kokonaisuuksiksi. Kohde-ryhmien demokratisointi ilmenee tarjontana mahdollisimman laajoille kävijäryhmille. Opetuksen erikoistuminen näkyy siinä, että elävän historian kylässä on erikseen toiminnassa käytettävät opetuskokoelmat.¹⁶⁸ Esineiden käyttäminen edustaa uutta museaalista ajattelua, jonka tarkoituksena on siirtää taitoja kävijöille. Esineiden käyttäminen rinnastuu kokeellisen arkeologian ajatukseen kokeilla ja tutkia aitojen esineiden käyttöä. Etupäässä teknisiä kysymyksiä tutkiva kokeellinen arkeologia kehittyi vertailevan antropologian pohjalta¹⁶⁹. Pedagogisena taustana esineiden käyttämisessä on tekemällä oppimisen ajatus¹⁷⁰. Demokratisoituminen, opetuksen erikoistuminen, kokonaisvaltaistuminen ja verkostoituminen ovat ympäristökasvatusta edistäviä sosiokulttuurisia prosesseja.

6.8 Luonto ja kulttuuri kokonaisvaltaisesti Saamelaismuseo Siidassa

Saamelaisten yhdistys ry perusti Inarin saamelaismuseon vuonna 1959. Nykyisin museon ylläpito kuuluu Saamelaismuseosäätiölle. Museo aloitti ulkomuseona, joka oli auki vain kesäisin. Vuonna 1984 valmistui ensimmäinen suunnitelma Saamelaismuseon uudisrakennuksesta. Uuden museorakennuksen rakentamista perusteltiin sillä, että voitaisiin turvallisesti säilyttää kulttuuriperintö, tarjota nykyaikaisen museotekniikan mukainen näyttely yleisölle, järjestää vaihtuvia näyttelyjä ja tapahtumia sekä elvyttää Inariin suuntautuvaa matkailua ja retkeilyä. Samanaikaisesti ilmeni Metsähallituksen Ylä-Lapin hoitoalueen opastuskeskuksen rakentamisen tarve. Molemmat hankkeet päätettiin yhdistää, koska se hyödytti kumpaakin osapuolta. Hankkeen yhteinen esisuunnitelma valmistui vuonna 1991.¹⁷¹ Rakennuksen arkkitehtuurin ja näyttelyn suunnittelu pyrittiin koordinoimaan toiminnallisesti ja sisällöllisesti yhteen¹⁷².

Professori Juhani Pallasmaan suunnittelema uudisrakennus ja rakennuksen sisältä ikkunoista näkyvä ulkomuseo muodostavat suomalaisessa museokentässä harvinaisen arkkitehtonisen ja ympäristöllisen kompleksin. Uudisrakennus sijoittuu kirkonkylään, kun useimmat suomalaiset koko vuoden avoinna olevat museot sijaitsevat kaupungeissa ja ovat historiallisesti sijoittuneet muiden kulttuurirakennusten lähelle osaksi kaupungin valtarakennetta¹⁷³. Ratkaisun olikin tarkoitus elvyttää Inarin kuntaan suuntautuvaa matkailua ja kohottaa kunnallista statusta. Myös ulkomuseoalueen nivoutuminen uudisraken-

¹⁶⁸ Sorvoja 1998, 26.

¹⁶⁹ Ikäheimo 1998, 42–43

¹⁷⁰ Sorvoja 1998, 25

¹⁷¹ Saamelaismuseo. Metsähallituksen Ylä-Lapin opastuskeskus, 2–3.

¹⁷² Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin opastuskeskus

¹⁷³ Lönnqvist 1997, 524–525; esimerkiksi Keski-Suomen museo ja Alvar Aalto -museo Jyväskylässä ovat Alvar Aallon suunnittelema rakennuksia, jotka sijaitsevat akateemisen alueen jatkeena Ruusu- ja Aalto-alueissa.

nukseen on epätyypillistä kotimaisessa museokentässä, mutta esimerkiksi Ruotsissa Länsipohjan lääninmuseossa Uumajassa ja Länsi-Norlannin lääninmuseossa Härnösundissa se on tyypillisempää¹⁷⁴.

Pallasmaan mukaan rakennetun ympäristön hierarkia ja geometria sekä ympäristön heijastamat arvovalinnat ovat ihmismielen rakenteita ennen kuin ne aineellistuvat fyysiseksi ympäristöksi¹⁷⁵. Saamelaismuseon sijainnissa meditatiivinen päärakennus jäsentää keskeisesti ympäristöään, mutta hierarkiassa luonto ja puoliksi ihmisen luoma ulkomuseo säilyvät tärkeinä ja ovat vuoropuhelussa päärakennuksen kanssa. Saamelaismuseon vieressä on Inarinjärvi ja Juutuanjoki virtaa alueen vieritse. Ulkomuseon kullankaivajan kämpän lähellä on pieni Inarinjärveen laskeva puro. Ulkomuseon maasto on kuivaa kangasmetsää, jonka vallitsevana puulajina on mänty ja metsätyyppinä juolukka-puolukka-variksenmarjatyyppi.¹⁷⁶

Ulkomuseoon kuuluu sekä alkuperäisiä rakennuksia että rakennusten rekonstruktioita ja runsaasti rekonstruoituja pyydyksiä, joiden perusteella kävijä voi päätellä, että saamelaiskulttuurin suhde luontoon on ollut hyötysuhde. Lähimpänä uudisrakennusta on talollissaamelaisen Tirron pihapiiri. Eräkirjallisuus, kuten A. E. Järvisen Lapin kuvaukset, kertovat siitä, että toisinaan pyydyksissä eläimet joutuivat kitumaan ennen kuolemaansa¹⁷⁷. Eläinsuojelullisesti ajateltuna pyydysten esittely vaatii kriittistä ympäristökasvatusta ja niiden täydentämistä informaatiokyltein. Ulkomuseoalueella on polkuverkosto ja piirroksin varustetut tekstikyltit. Kokonaisuutena se on kulttuuriluontopolku, jonka varrella paikka paikoin avautuu luonnolliselta vaikuttava metsä- ja vesistöyhteys.

Saamelaismuseo Siida avattiin huhtikuussa 1998 yleisölle¹⁷⁸. Perusnäyttely rakentuu kolmesta pääosasta: johdantonäyttelystä, saamelaiskulttuurin päänäyttelystä ja opastuskeskuksen näyttelystä. Johdantonäyttely sijaitsee erillisessä tilassa, kun taas päänäyttelyt sijaitsevat fyysisesti samassa tilassa. Johdantonäyttely kertoo esihistoriasta, historiasta ja luonnosta. Sen tarkoitus on herättää kävijät huomaamaan, että Suomen pohjoisalueellakin asutusta on ollut pitkään, ja saamelaisuuden muodostuminen on ollut pitkälinen prosessi. Johdantonäyttelyssä viitataan pohjoisen ympäristön ihmisille asettamiin elinehtoihin ja luodaan katsaus Lapin luonnon kehityshistoriaan jääkauden päättymisestä alkaen. Kuvattu aineisto ulottuu esihistoriasta historialliseen aikaan. Näyttelyssä esitellään erilaiset suojelualueet, niiden perustamistarkoitukset ja sijainnit. Samalla korostetaan luonnonsuojelualueiden merkitystä ja käyttöä.¹⁷⁹

Oulun yliopiston kulttuuriantropologian professori Jukka Pennanen teki saamelaiskulttuurin päänäyttelyn käsikirjoituksen, jonka kulttuuriekologisessa teoreettisessa viitekehyksessä on keskeistä saamelaisten ja saamelaiskulttuurin sopeutuminen pohjoisiin oloihin, kiinteä yhteys luonnon olosuhteisiin ja luon-

¹⁷⁴ Kulturtorget.nu. Länsmuseet Västernorrland 2006; Västerbottens museum 2006

¹⁷⁵ Pallasmaa 1997, 400

¹⁷⁶ Saamelaismuseon ulkoalueen ympäristösuunnitelma.

¹⁷⁷ esim. Järvinen 1957; 1963

¹⁷⁸ Metsähallitus/Ylä-Lapin luonnonhoitoalue – Toiminta vuonna 1998, 7

¹⁷⁹ Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin opastuskeskus.

non sykliseen vuodenvuoroon.¹⁸⁰ Aineellinen kulttuuri esitellään perustarpeiden, kuten ravinnonhankinnan ja vaatetuksen kannalta. Henkinen kulttuuri piirtyy esiin muun muassa kielen ja uskonnon esittelyssä. Saamelaiset kuvataan Pohjoiskalotin alkuperäiskansana ja vähemmistönä, jolla on oma kulttuuri-identiteetti. Kulttuurin muuttuminen on sektoroitu tilaan siten, että vanhemmasta ja luontosidonnaisesta kulttuurista kerrotaan ulkokehällä lähimpänä luontokeskuksen näyttelyä ja uudemmat ilmiöt kuvataan keskitilassa luonnosta hieman etääntyneempinä.¹⁸¹ Näyttelyä katsoessa voi samaan aikaan nähdä luontokeskuksen näyttelyn suuret luontokuvat ja seurata, miten saamelaisten toiminta rytmittyy vuodenvuoroon. Näyttelyarkkitehtuuri on suunniteltu avoimeksi ja läpinäkyvyyttä korostavaksi, joten vitriinien läpi voi katsella pitkän linjan kulttuurista jatkuvuutta muutoksineen. Keskitilan nykyaikaa lähellä olevia kohteita ei ole laitettu lasivitriinien taakse, vaan niiden avoimuus viestittää maisemallista avaruutta ja nykyajan elävän kulttuurin läsnäoloa.

Ylä-Lapin luonnonhoitoalue muodostuu Suomen kolmen pohjoisimman kunnan – Inarin, Enontekiön ja Utsjoen – valtion maista. Sen maapinta-ala on noin 25 000 neliökilometriä ja vesipinta-ala noin 2600 neliökilometriä. Alueen hoito vaatii erilaisten intressien yhteen sovittamista. Luonnonsuojelu, retkeily, matkailu, metsätalous ja perinteiset elinkeinot asettavat omia vaatimuksiaan. Alueella sijaitsevat Kevon luonnonpuisto, Lemmenjoen kansallispuisto ja Pallas-Ounastunturin kansallispuisto.¹⁸²

Matti Melan käsikirjoittama Ylä-Lapin luontokeskuksen näyttely kiertää tilan seinustoja. Siinä kerrotaan vuodenaikojen voimakkaasta vaihtelusta ja eliöstön sopeutumisesta äärimmäisolosuhteisiin. Tarkoituksena on, että kävijä kokee museon ja luontokeskuksen näyttelyt samanaikaisesti ja pystyy tekemään johtopäätöksiä luonnon ja ihmisen välisistä suhteista.¹⁸³

Luonnon ja kulttuurin rinnakkaisuus näyttelyissä ilmentää museotalalla tapahtuvaa kokonaisvaltaistumista, joka tulee esille myös kyseisen kulttuurihistoriallisen museon toiminnassa siinä, että museo järjestää taidenäyttelyitä.¹⁸⁴ Luontoa kuvaillaan elämisen ehtona ja elinympäristönä. Ihmisen osoitetaan olevan yksi eliölaji muiden joukossa, jota koskevat samat lähes samankaltaiset elinympäristöön sopeutumisen ehdot kuin muitakin eliöitä:

Näyttelyjen avulla voidaan osoittaa, että ihmisellä on periaatteessa samat ongelmat ja usein samantapaiset ratkaisut kuin muillakin eliöillä selviytyäkseen hengissä ääriolosuhteissa. Lisäksi tuodaan esille pohjoisen luonnon alhainen kantokyky, joka säätelee kaikkien eliöiden (kasvit, eläimet, ihminen) lukumäärien rajat, jota ei voi pitkällä tähtäimellä ylittää.¹⁸⁵

180 Pennanen 2000.

181 Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin opastuskeskus.

182 Ylitalo & Kyöstilä 2000.

183 Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin opastuskeskus.

184 INF17, 19, 272, 274.

185 Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin opastuskeskus.

KUVA 20 Saamelaismuseo Siidan ulkomuseoalueen kulttuuriluontopolku johdattelee kangasmetsään, rakennusten ja pyydysten äärelle. Kuvasin 10.6.2004.

KUVA 21 Saamelaismuseo Siidan näyttelytilan keskellä kerrotaan kulttuurista ja korkeilla seinillä on luonnosta kertova näyttely. Kuvasin 10.6.2004.

Metsähallituksen luontokeskuksen ja Saamelaismuseon toiminta samassa rakennuksessa on koettu synergiaa tuottavaksi, sillä yhdessä toteutettuihin näyttelyihin ja luentoihin on saatu biologista ja kulttuurista asiantuntemusta. Luennoille on osallistunut runsaasti luonto- ja kotiseutuharrastajia. Yhteisesti on tuotettu muun muassa poronhoitoa esittelevä näyttely ja pohjoista taidetta kuvaava näyttely. Kiertonäyttelyksi suunniteltu poronhoitonäyttely oli ensin esillä Siidassa ja se lainattiin vuonna 2004 Kansallismuseoon. Museossa järjestetään keväisin noin kymmenen luennon sarja, jonka luennot koostuvat kulttuuri- ja luontoaiheista. Inarinjärvi-esitys tuotettiin Saamelaismuseo Siidan ja Metsähallituksen yhteistyönä.¹⁸⁶

Saamelaismuseo Siida on nimetty valtakunnalliseksi erikoismuseoksi. Saamelaismuseon johtosääntö määrittää museon päätehtäväksi tallentaa saamelaisen henkistä ja aineellista kulttuuria sekä esitellä sitä näyttelyssä. Amanuenssin mukaan johtosääntö antaa suunnan heidän toiminnalleen, mutta henkilöstö- ja taloudelliset resurssit vaikeuttavat tehtävän toteuttamista. Hän kokee kulttuuriperinnön saavutettavuuden lisäämisen ajankohtaiseksi haasteeksi. Internetin verkkonäyttelyt ovat parantaneet pitkien välimatkojen alueella saavutettavuutta, mutta myös kokoelmat halutaan digitoida verkkokäyttöön ja pyrkimyksenä on deponoida saamelaista esineistöä niiden alkuperäisille kotipaikkakunnille, jotta voitaisiin vahvistaa saamelaisen kulttuurista itsetuntoa.¹⁸⁷ Kokoelmien demokratisoiminen tähtää identiteetin vahvistamiseen.

Museossa ei ole laadittu kirjallista opetussuunnitelmaa, mutta sellaisen tekeminen olisi amanuenssin mukaan ajankohtainen haaste. Opetustoimintaan kuuluvia leirikouluja varten on toteutettu oma leirikouluohjelmansa yhdessä Sodankylän kultamuseon kanssa. Lappilaiset leirikoulut ilmoitettiin Suomen Tammi -ohjelmaan.¹⁸⁸ Ohjelma rakentuu vaihtoehtoisista teemoista, joita ovat ”Tervetuloa saamen kielen ja kulttuurin maailmaan” sekä ”Nutukkaista (eli karvakengistä Nukkumajoelta) nykypäivään”¹⁸⁹. Lisäksi on ollut erätaitokoulu. Leirikouluun kuuluu työpajoja, joissa voi esimerkiksi opetella karvakenkien tekemisen työvaiheita.¹⁹⁰ Leirikouluja varten on tehty opintotehtäviä mm. käsistöistä, saamen kielestä, porotaloudesta ja luonnonsuojelualueista. Luontotehtävissä on tutustuttu marjoihin, kaloihin ja lintuihin. Leirikouluohjelmien tekeminen kertoo siitä, että museo-opetus on erikoistumassa ja ohjelmallistumassa.

Opetuksen erikoistuminen näkyy myös siinä, että lapsille on tuotettu kaksi omaa lasten vaihtuvaa näyttelyä. Ylä-Lapin luontokeskuksen lapsille tuottama Sopulin silmin -luontonäyttely oli Siidassa esillä 16.6.1999–30.4.2000.¹⁹¹ Näyttelyn yhteydessä järjestettiin luontokerho alle 10-vuotiaille kesällä 1999. Ohjaajien kanssa tutustuttiin Ylä-Lapin eläimiin ja kasveihin. Kerhossa pukeuduttiin rooli-

¹⁸⁶ INF17, 19, 271–272.

¹⁸⁷ INF17, 19, 278.

¹⁸⁸ INF17, 19, 289.

¹⁸⁹ Siida. Leirikoulut 2004

¹⁹⁰ INF17, 19, 285.

¹⁹¹ Metsähallitus. Sopulin silmin – Luontokeskuksen luontonäyttely lapsille.

vaatteisiin laittamalla sopulimyssyt päähän, leikittiin sopulihippaa ja lopuksi kuunneltiin runo tai tarina.¹⁹²

Saamelaismuseum Siida järjesti vuonna 2002 toisen lapsia varten toteutetun näyttelyn nimeltään Staalon ja maahisten maa, jossa käytettiin saamelaisten perinnetarinoita staalo-jättiläisistä ja maahisista. Ympäristökasvatuksessa on usein hyödynnetty tarinoita ja satuhahmoja moraalisisina opetushahmoina. Saamelaismuseon amanuenssin mielestä saamelaistarinoita voi käyttää ympäristökasvatuksessa:

Siinä on paljon samaa siinä perinteisessä kasvatuksessa tai esimerkiksi saamelaisille lapsille kohdistetuissa perinnetarinoissa, niissä on paljon sellaista ympäristökasvatusta, joka liittyy juuri tähän luonnon kanssa sopuisaan yhdessäoloon ja luonnon säästämiseen ja luonnossa liikkumiseen, että siellä on erilaisia ja sitten myös ehkä semmoista, miten lapsille on turvallista liikkua luonnossa, varoittavia ja opettavaisia kertomuksia, siinä on toisaalta hirveesti samaa mitä ympäristökasvatuksessa, se on vaan eri muotoon puettu.¹⁹³

Amanuenssin mielestä ympäristökasvatus on sisäänrakennettu saamelaiskulttuurin kautta museon sisältöön, vaikka sitä ei ole asiakirjoihin kirjattu. Hänen näkemyksensä mukaan saamelaiskulttuuri perinteisine kasvatusmenetelmineen ja sen esittely kulttuuriekologisen teorian valossa lähestyvät ympäristökasvatusta. Väite ilmentää arvottavaa tulkintaa siitä, että luontoperustainen kulttuuri olisi luonnollisempi ympäristökasvatuksen välittäjä kuin esimerkiksi kaupunkikulttuuri. Se miksi näin voidaan väittää kuvaa sitä, että ympäristökasvatus samastetaan voimakkaasti luontoyhteyteen ja luonto-opetukseen. Toiseksi väite heijastelee myös Kay Miltonin kuvaamaa myyttiä alkuperäiskansojen luontaisena pidetystä ympäristöstä suojelevasta asenteesta¹⁹⁴.

Saamelaisuuteen on yhdistetty yleisesti kaksi vastakkaista representaatiota. Saamelaiset on nähty joko perinteen kannattajina, jotka elävät harmonisessa suhteessa luonnon kanssa tai moderneina luonnon hyödyntäjinä, jotka ovat laskelmoivia yrittäjiä. Jälkimmäinen väite kuvaa sitä, että moderni elämäntapa teknologioineen on mielletty uhkaksi luonnolle. Saamelaiset on idealisoitu kulttuuriseksi toiseksi ja he edustavat haastetta valtakulttuurille. Saamelaisten idealisointi perinteen kannattajiksi kertoo siitä, että alkuperäisyys hahmotetaan suhteessa etäiseen toiseuteen, jota ei tunneta. Toinen tapa hahmottaa alkuperäisyyttä on etsiä sitä omasta kulttuurista.¹⁹⁵ Stereotyyppiä ja myytit paljastavat kulttuurikritiikkiä. Perinteisen kulttuurin muutosta pelätään, koska modernia kulttuuria teknologioineen ja kulutuksineen pidetään uhkana aikaisemmalle kulttuurille ja ympäristölle. Alkuperäisyydestä etsitään tuhoavaksi nähdyn valtakulttuurin pelastajaa.

Kunkin etnisen ryhmän ympäristösuhde on moniarvoinen, koska etniseen ryhmään kuuluu eri ammattien harjoittajia, joilla on ammatillisia ja yksilöllisiä arvoja. Poro- ja eläinlääkäreiden ympäristösuhteeseen on kuulunut luonnon kunnioituk-

¹⁹² Lasten luontokerho Inarin Siidassa alle 10-vuotiaille.

¹⁹³ INF17, 19, 282.

¹⁹⁴ Milton 1996, 33, 226

¹⁹⁵ Lindquist 2000, 183–187.

sen ja kotiseuturakkauden ohella petovihaa. Toimeentulonsa turvaamisessa poronhoitajien etuna on, että petojen määrää rajoitetaan. Elinkeinon harjoittamiselle on eduksi, ettei ilmaston saastuminen vähentäisi luppojen kasvamista puissa ja, ettei metsiä hakattaisi kestäättömästi. Matkailu ja metsätalous kilpailevat poronhoidon rinnalla samoista rajallisista luonnonresursseista.¹⁹⁶ Oma toimintakenttä määrittää ympäristösuhteen rajoja, joten esimerkiksi metsä on toiselle elinkeinollinen ja toiselle virkistykseellinen resurssi. Tiettyyn rajaan asti kukin kansalainen voi osoittaa ympäristömyönteisiä asenteita, varsinkin silloin kun ympäristönsuojelu edistää oman toimeentulon hankkimista.

Museon näkökulmasta aktiivinen ympäristökasvatus on siirretty luontokeskuksen vastuulle. Amanuenssin mielestä museolla itselläänkin olisi siihen loistavat edellytykset saamelaiskulttuurin, laajojen kansallispuistojen ja virkistysalueiden läheisyyden ja luonnosta kiinnostuneiden kävijöiden suuren määrän vuoksi. Museon lukumäärältään pienen museoammatillisen henkilökunnan ja museolehtorin puuttumisen vuoksi ympäristökasvatukseen ei jää resursseja. Amanuenssin mielestä olisi tärkeää saada saamelaisen luonnon ja kulttuurin tulkitsija, joka pystyisi opastamaan ja osallistumaan näyttelyiden tekemiseen. Kuuluminen alkuperäisväestöön lisäisi uskottavuutta, koska saamelainen työntekijä voisi kertoa henkilökohtaisesti, minkälaista pohjoisessa on elää.¹⁹⁷ Henkilökohtaisten kokemusten läsnäolo viittaa ihmis- ja yhteisökeskeiseen museotyön paradigmaan.¹⁹⁸

Paradigman muutoksen tarve tuli esille myös perusnäyttelyiden tulevaisuuden osalta. Nykyisessä Saamelaismuseo Siidan perusnäyttelyssä käsitellään ilmiöitä, ja kuvissa olevat ihmiset pysyvät anonyymeinä. Amanuenssin mielestä tulevaisuudessa henkilökohtaista kontaktipintaa pitäisi lisätä moneen suuntaan. Näyttelyssä voitaisiin kertoa kuvissa esiintyvien ihmisten nimet ja maantieteelliset alueet. Toisaalta myös kävijöiden kanssa tarvittaisiin suorien kontaktien lisäämistä.¹⁹⁹ Siten museotyön ihmis- ja yhteisökeskeinen paradigma voisi vahvistaa näyttelyssä esiintyvien ihmisten, kävijöiden ja oppaiden välistä viestintää.

Ylä-Lapin luontokeskuksen toimintakertomuksissa mainitaan luontopetuksen, luonto-opastuksen ja luontovalistuksen käsitteet. Ympäristökasvatus-käsite ei ole 1990- ja 2000-luvun vaihteen toimintakertomuksissa käytössä. Luonto-opetus sisältää muun muassa opastettuja kierroksia luontokeskuksen näyttelyssä, opastettuja retkiä luontoon ja teemapäiviä.²⁰⁰ Metsähallitus opettaa ympäristönsuojelusta ja tarjoaa ympäristöä säästävän retkeilyn vinkkejä opaslehtisessään²⁰¹. Se siis toteuttaa ympäristökasvatuksen määrittelystäni ainakin ympäristönsuojelua ja ympäristöä säästävän elämäntavan neuvomista. Ympäristön kokemista ja herkkyyttä on vaikeampi aineistoni pohjalta mitata, mutta ympäristön kokeminen tulee ainakin niille retkeilijöille todelliseksi kokemuk-

¹⁹⁶ Ruotsala 1994, 69–72.

¹⁹⁷ INF 17, 19, 275, 280.

¹⁹⁸ Vilkuna 2002, 278

¹⁹⁹ INF17, 19, 279.

²⁰⁰ Luontopalvelut – toiminta vuosina 1998–2000.

²⁰¹ Näin retkeilet ympäristöä säästäen 1998

seksi, jotka luontokeskuksessa käytyään lähtevät retkeilemään suojelualueille. Ympäristöongelmista kertominen ei ole Metsähallitukselle erillinen osa-alue, sillä ne näkyvät välillisesti esimerkiksi eliölajistossa tapahtuvissa muutoksissa. Ylä-Lapin luontokeskus järjesti Siidassa näyttelyn kiljuhanhesta ja sen suojelusta vuonna 1999. Näyttely oli nimeltään Lauluhanhen siivin maailmalla ja siihen liittyi kiljuhanhipäivä.²⁰² Uhanalaisista eläimistä on järjestetty muitakin teemapäiviä, esimerkiksi naalista²⁰³.

Siidassa järjestettiin vuonna 2000 kansainvälinen luontokeskuseminaari, joka oli osa kansainvälisen luonnonsuojeluliiton IUCN:n suojelualuekomission ”Parks for Life” -ohjelmaa. Seminaari järjestettiin yhdessä Euroopan ympäristökasvatuskomission (ECEE) ja Euroopan kansallispuistoliiton kanssa. Tapahtumassa pohdittiin luontokeskusten roolia luonto-opastuksessa ja paikallisessa yhteistyössä. Osallistujia oli yhteensä 34 henkilöä 16 Euroopan maasta.²⁰⁴ Seminaarin julkaisun perusteella tapahtuma selkeytti Metsähallituksen roolia luontopetuksessa ja ympäristöviestinnässä²⁰⁵.

6.9 Alueellisuus, musealisuus ja ympäristökasvatus Lapin maakuntamuseossa

Rovaniemen kaupunki perusti vuonna 1975 Lapin maakuntamuseon, joka aloitti toimintansa Lappia-talossa²⁰⁶. Nykyään Lapin maakuntamuseo toimii Arktikum-talossa, joka avattiin yleisölle 6.12.1992 Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlavuoden kunniaksi²⁰⁷. Avaamisen yhteydessä tuotiin esille näkemys siitä, että lappilaisuus on osa kansallista perintöä. Samassa rakennuksessa toimii myös Lapin yliopiston Arktinen keskus, joka keskittyy tiedekeskuksena maapallon arktisiin alueisiin²⁰⁸. Arktinen keskus ylittää maantieteellisesti ja sisällöllisesti kansalliset rajat tutkimustoiminnassaan ja tiedekeskusnäyttelyissään.

Lapin maakuntamuseon perusnäyttely ”Selviytyjät. Näyttely pohjoisen ihmisen sitkeydestä” oli esillä 11 vuotta²⁰⁹. Uusittu perusnäyttely ”Pohjoiset keinot” avattiin vuoden 2004 alussa. Siihen tilattiin musiikki säveltäjä Tapio Tuomelalta ja Rovaniemen kaupunkia esittävään pienoismalliin yhdistettiin visuaalinen tietokanta.²¹⁰ Uusi perusnäyttely noudattelee perusrungoltaan edellistä näyttelyä, mutta siihen on otettu mukaan uusia teemoja ja tekniikkaa on uudistettu. Lapissa asuvien ihmisten ääni tulee näytteenä kuuluviin kuunneltavissa haastatteluissa ja

²⁰² Luontopalvelut – toiminta vuonna 1999.

²⁰³ INF17, 19, 286

²⁰⁴ Ylä-Lapin luontopalvelut toiminta vuonna 2000.

²⁰⁵ Kyöstilä, Leivo & Loikkanen 2001

²⁰⁶ Rovaniemen kaupungin museotoimen toimintakertomus 2001, 2

²⁰⁷ Rovaniemen kaupungin museotoimi toimintakertomus 2002, 3, 8

²⁰⁸ Arktisen keskuksen toiminta 2006

²⁰⁹ Rovaniemen kaupungin museotoimi. Toimintakertomus 2002, 8

²¹⁰ Vasama 2004.

KUVA 22 Arktikumin uudessa Pohjoiset keinot –perusnäyttelyssä luonnontiede ja kulttuuri kohtaavat toisensa samassa tilassa. Kävijä voi miettiä karhua biologisena tai symbolisena eläimenä. Kuvasin 29.6.2004.

KUVA 23 Arktinen keskus ja Lapin maakuntamuseo muodostavat toiminnallisen kokonaisuuden Arktikum-talossa Rovaniemellä. Arktisen keskuksen näyttelyssä on runsaasti vuorovaikutteista tekniikkaa. Kuvasin 8.1.2002.

ihmisyyden kuva näkyviin väläyksinä visuaalisissa esityksissä.²¹¹ Näyttelyissä pystytään esittämään rajattuja näytteitä ihmisistä ja ympäristöstä. Museoammatilaiset ja tieteelliset kohtaamispaikat vaikuttavat rajojen muodostumiseen.

Haastattelin Lapin maakuntamuseon arkeologia ja sain museosta useita kyselyvastauksia sekä kirjallisia lähteitä. Arkeologin mielestä museon ja tiedekeskuksen toimiminen samassa rakennuksessa on ollut positiivista, vaikkei hallinnollista ja toiminnallista yhteistyötä kaikissa asioissa ole järjestetty. Esimerkiksi yhteisiä vaihtuvia näyttelyitä ei ole juurikaan tuotettu. Tulevaisuuden visiona voisi olla henkilökunnan yhdistäminen ja yhteisen näyttelyn luominen. Nykyisellään tieteellisten tutkimustulosten vaihtaminen ja opetustoiminnallinen yhteistyö ovat luoneet synergisiä etuja.²¹²

Lapin maakuntamuseoon kuuluu kahden hengen, arkeologin ja luonnontieteen amanuenssin luonnontieteen yksikkö ja yhdeksän vakinaisen muodostama kulttuurihistorian yksikkö²¹³. Uusitussa perusnäyttelyssä kulttuurihistoriallinen ja luonnontieteellinen sisältö yhdistyvät, kuten myös edellisessä perusnäyttelyssä. Sisältöjen integroiminen samaan näyttelyyn merkitsee museokentällä sovittujen kulttuurihistorian ja luonnontieteen rajojen ylittämistä, joten se mahdollistaa innovatiivisen viestinnän. Näyttelyteksteissä on mainintoja Lapin suojelualueista.²¹⁴ Museoalalla ja ympäristönsuojelussa on ylläpidetty kulttuurisia luokituksia, koska ne ovat osa inhimillistä ymmärtämistä. Suojelijat ovat vahvistaneet luonnolliseksi luokitellun luonnon erottamista kulttuurista sekä alkuperäisten ja tulo- kaslajien eroja.²¹⁵

Museoissa on ylläpidetty luonnon ja kulttuurin erottelua toisistaan jakamalla museot kokoelmiseen ja näyttelyineen luonnon- ja kulttuurihistoriallisiin²¹⁶. Museoitten ympäristökasvatuksessa rajoja ylitetään erilaisissa sisällöissä ja verkostoissa. Ihmisen luomat prosessit ja luonnon prosessit voidaan esittää samassa näyttelyssä ja niistä voidaan kertoa muussa opetustoiminnassa, kuten yleisöluennoilla. Tieteen raja muuttuu kun kulloinkin hyväksyntä jollekin ajatukselle on syntynyt²¹⁷. Museokentän sisällölliset ja viestinnälliset rajat muuttuvat esimerkiksi silloin, kun jokin instituutio yhdistää toimintonsa tai verkostoituu uuden toimijan kanssa.

Lapin maakuntamuseo on alueellinen keskusmuseo, jonka toiminta-alueena on Lapin lääni lukuun ottamatta Tornionjokilaaksoa ja Kemian seutua. Lapin maakuntamuseo ylläpitää ja kehittää Lapin historian, kulttuurin ja luonnon ajallisesti kattavia tietovarantoja ja kokoelmia. Se tuottaa pohjoisia sisältöjä opetuksessa, matkailussa ja muussa yhteiskuntaverkostossa.²¹⁸ Kun ympäristökasvatuksessa verkostoituminen sekä luonnon ja kulttuurin kokonaisvaltainen

²¹¹ Omat havaintoni kesäkuussa 2004 Lapin maakuntamuseossa.

²¹² INF20, 22, 327.

²¹³ Rovaniemen kaupungin museotoimi toimintakertomus 2002, 2–3

²¹⁴ Omat havaintoni museoon tekemiltäni matkoilta vuosina 2002 ja 2004.

²¹⁵ Milton 2000, 229–243.

²¹⁶ Arcadius 1997, 58, 257–260

²¹⁷ Aurasmaa 2002, 339

²¹⁸ Rovaniemen kaupungin museotoimi, toimintakertomus 2002, 2.

yhdistäminen on koettu tärkeäksi, niin Lapin maakuntamuseolla näiden osalta on olemassa institutionaalinen perusta ja rakenteelliset edellytykset halutessaan kehittää ympäristökasvatusta.

Arkeologin mielestä ei voi määritellä museon yhtä päätehtävää, vaan kyse on useista museaalisisista yleistehävistä. Niitä ovat alueellisesti rajautuneessa Lapissa kulttuuripääoman suojeleminen ja siitä tiedottaminen, näyttelyiden kokoaminen, viranomaistyö ja valistaminen. Kulttuuripääomasta puhuminen viittaa siihen, että kulttuuri on ikään kuin kansalaisten ja valtion omistamaa pääomaa, jolla on rahassa mittaamaton arvo ja hyödykkeenä se on valistamisen keinoin jaettavissa yhteiseen käyttöön. Haastateltava toi esille sen, että museaalisisessa kentässä on tyypillisesti opittu puhumaan omalla kielellä. On puhuttu kategorisesti, että päätehtävänä on tallentaa ja säilyttää, mutta hoidettavana on useita tehtäviä. Henkilöstöresursseista ja muista resursseista riippuu kuinka monia tehtäviä voidaan toteuttaa.²¹⁹

Lapin maakuntamuseon opetustoiminta muuntuu ajankohtaisten tarpeiden mukaan, joten se räätälöidään vuosittain koulujen tarpeisiin. Opetustoiminta on pyritty organisoimaan työryhmässä, johon kuuluvat Rovaniemen kaupungin koulutoimi, Arktinen keskus, Lapin maakuntamuseo ja Arktikum-Palvelu Oy:n edustajat. Työryhmän ehdotuksesta nimettiin syksystä 2002 alkaen yhdysopettaja, joka työskentelee yhden päivän viikossa Arktikum-talossa.²²⁰ Vuosittain järjestettävään säännölliseen opetustoimintaan sisältyvät sienitapahtuma elokuussa, työpajatoimintaa ainakin ala-asteen oppilaille, toukokuisen museoviikon toiminnot, perusnäyttelyihin liittyvät tehtävät ja vaihtuvat näyttelyt²²¹.

Arktikumiin on vapaa pääsy Rovaniemi-päivänä, jolloin museon näyttelyihin on tutustunut tuhansia ihmisiä. Rovaniemen kotiseutumuseossa Pöykkölässä järjestetyn Pöykkölä-päivän aikana tutkitaan miljöön kasvillisuuttakin. Kasvillisuuden opettaminen ei ole kovin yleistä Suomen kotiseutumuseoissa, mutta Rovaniemellä sitä helpottaa maakuntamuseossa toimiva luonnontieteen amanuenssi.²²²

Lapin maakuntamuseossa on harjoitettu ulkoympäristöön suuntautuvaa opetustoimintaa jo ainakin 1980-luvulta lähtien. Arkeologi on esitellyt muinaisjäännöskohteita maastossa uransa alusta asti. Maastoretkillä tutkitaan miljöön muuttumista myös geologian ja kasvillisuuden osalta. Samalla pohditaan mitkä mahdollisuudet ympäristö on tarjonnut aikaisemmin, miltä se on voinut näyttää muinaisena miljöönä ja verrataan siihen miltä miljöö nykyisellään näyttää. Opetustilanteessa koetetaan selittää miljöötä niin, että kuulijat saisivat asiallista tietoa ja loisivat mielikuvia ympäristöstä.²²³

²¹⁹ INF20, 22, 315.

²²⁰ Rovaniemen kaupungin museotoimi, toimintakertomus 2002, 12.

²²¹ Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon pedagoginen tarjonta kouluille, 3

²²² INF20, 22, 316.

²²³ INF20, 22, 316–317.

Lapin maakuntamuseo ja Museovirasto solmivat vuonna 1997 yhteistyösopimuksen, joka pohjautuu voimassa olevaan muinaismuistolainsäädäntöön²²⁴. Yhteistyösopimus määrittelee yhteistyön ja työnjaon arkeologisen kulttuuriperinnön suojelussa, tutkimuksessa ja hoidossa maakuntamuseon toiminta-alueella. Sopimus tähtää myös alan valistus- ja opetustoiminnan lisäämiseen.²²⁵ Muinaisjäänökset sijaitsevat hyvin laajalla maantieteellisellä alueella Lapissa. Koululaisille suunnattuja opetusretkiä muinaisjäänösten äärelle vaikeuttaa se, että ne ovat näkyvissä vain lumettomana aikana kevästä syksyyn ja voivat sijaita pitkien etäisyyksien päässä.

Hajautetun näyttelyn ideaa matkailu- ja opetuskäyttöön on ryhdytty toteuttamaan siten, että maastoon on sijoitettu muinaisjäänöskohteiden läheisyyteen informaatiotauluja ja on tehty kohteista kertovia käsiohjelmia. Arkeologi on tehnyt esityksen Metsähallituksen edustajille, että se esittelisi luontopolkujensa varrella sijaitsevat muinaisjäänöskohteet. Yhteistyö Metsähallituksen kanssa on vasta alussa. Arkeologi on luonut informaatiota Metsähallitukselle esimerkiksi Aakenus-alueen pyyntikuopista ja saamelaisten varhaishistoriaan liittyvistä kohteista.²²⁶ Menneisyyden tuotteistamisessa esihistoriasta pyritään tekemään yhteisesti jaettavaa perintöä.

Haastateltava koki vaihtuvat näyttelyt mahdollisuudeksi ottaa kantaa²²⁷. Jo pelkkä aiheen valinta voi olla hiljainen kannanotto. Vuonna 1998 järjestetty Kemijoki armaani -näyttely on esimerkki ympäristöstä opettavasta näyttelystä, jossa käsiteltiin Kemijoen rakentamisen historia ja teknisiä ratkaisuja. Näyttelyssä esiteltiin tuulivoiman erilaisia mahdollisuuksia vaihtoehtona vesivoiman rakentamiselle. Näyttely kertoi faktoja Kemijoen eri voimaloissa tuotetun sähkön määrästä ja suojelluksen näkökulman Ounasjokea käsittelevässä osuudessa. Ounasjoen valjastamisen suunnitelmat luotiin 1950- ja 1960-luvulla, mutta Ounasjoki-laki pysäytti aiheet.²²⁸ Laki Ounasjoen suojelemiseksi säädettiin erityislakina vuonna 1983, sillä tuohon aikaan ei ollut koskien suojelua säätelevää lainsäädäntöä²²⁹. Vuotos-hankkeesta kerrottiin niukasti, koska se oli siihen aikaan tulenarka ja tulevaisuuden ratkaisuista oltiin epävarmoja. Kuitenkin näyt-

²²⁴ ”Kiinteät muinaisjäänökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Ilman tämän lain nojalla annettua lupaa on kiinteän muinaisjäänöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen tai muu siihen kajoaminen kielletty. Kiinteiden muinaisjäänösten rauhoitusta valvoo [muinaistieteellinen toimikunta]” eli Museovirasto (Muinaismuistolaki 17.6.1963/295. 1 § ja 3 §.) Lain 2 §:ssä luetellut kiinteät muinaisjäänökset ovat suoraan lain nojalla rauhoitettuja ja niihin kajoaminen on kielletty. (Ks. Ekroos & Majamaa 2000, 687.) Muinaisjäänökset ovat rauhoittamisen kohteita, kuten kasvit ja eläimetkin, mutta ne ovat muistoja, jotka eivät voi biologisesti kasvaa. Lisääntyvät löydöt lisäävät tutkittuna ja tiedotettuna käsitystä menneisyydestämme.

²²⁵ Yhteistyösopimus. Lapin maakuntamuseon ja Museoviraston v. 1997 solmima sopimus.

²²⁶ INF20, 22, 319–320, 324–325.

²²⁷ INF20, 22, 326

²²⁸ INF20, 22, 321.

²²⁹ Suopajärvi 2001, 62, 85–86

telyssä oli esillä omassa vitriinissään Vapaa Vuotos -liike ja sen vastakohtana Vuotoksen rakentaminen.²³⁰

Ounasjoki- ja Vuotos-kamppailut ovat Suomen pitkäaikaisempia ympäristökonflikteja. Molemmat hankkeet ovat eläneet suunnittelussa 1950-luvulta alkaen. Kansalaisliikkeet ovat järjestäneet vesistöjen rakentamista vastustavaa toimintaa, kuten soutuja.²³¹ Museoammattilainen kertoi, ettei museo ole voinut instituutiona lähteä soutuihin mukaan:

...ei voida museomaailmassa lähteä ihan niin radikaaleihin toimenpiteisiin, että me otettais kovin paljon henkilökohtaista kantaa joihinkin asioihin. Me ollaan enempi tiedonvälittäjiä ja tiedontyöstäjiä ja siltä kannalta se menee eteenpäin, jos on mennäkseen. Ei me voida lähteä, no kyllä voi lähteä Vuotos-soutuun, ei sitä kukaan estä siis (naurahtuen), mutta siinä istuu vähän tulisilla hiilillä, että ei aina voi sanoa, mitä henkilökohtaisesti ajattelee jostain asiasta, eikä se oo järkevääkään. Pienet pidäkkeet on oltava joissakin asioissa.²³²

Opetustoiminnan lähtökohtana on demokraattisuus, koska sitä pyritään suuntaamaan kaikille ihmisille. Arktikumissa käy runsaasti ulkomaalaisia, sillä vuonna 2002 kävijöistä 51 % oli ulkomaalaisia. Kaikkiaan kävijöitä oli 84 756 vuoden aikana.²³³ Maantieteellisesti etäinen Lappi on tullut matkailulliseen keskiöön ominaispiirteidensä tuotteistamisen ansiosta. Perusnäyttely tuo Lapin symbolit, kuten porot ja kodat, konkreettisesti nähtäville. Se tuo myös toteemiset voimaeläimet karhun ja hirven täytettyinä eläiminä luonnon näyttämölle.²³⁴ Lapin historia ja luonto jaetaan kaikille yhteisesti kuuluvaksi kokemukseksi, koska demokraattisen palveluidean mukaisesti näyttelytekstit on käännetty usealle kielelle²³⁵. Kouluille suuntautuvan tarjonnan painopisteenä on lähialue; Rovaniemen kaupungin ja maalaiskunnan koulut. Tärkeäksi on koettu kasvat-
taa Lapin yliopiston opettajiksi opiskelevia museon käyttäjiä.²³⁶

Kun opetustoiminta ideaalisesti pyritään suuntaamaan kaikille, on sitä tukeva valistuskin suunnattu kaiken ikäisille. Arkeologi on luennoinut esihistoriallisista kohteista kunnanvaltuustoille ja erilaisille virkamiehille, jotka työssään tarvitsevat esihistoriallista tuntemusta. Suunnittelijoiden ja päättäjien valistamisen toivotaan vaikuttavan kaavoittamiseen ja rakentamiseen. Kaavoituksessa näkyy kokonaisuuksina käsittelyn lisääntyminen, esimerkiksi vuonna 2004 meneillään olleessa Tenojokilaakson osayleiskaavoituksessa on tarkasteltu erikois-
ta jokiluontoa, tunturirinteitä ja saamelaiskulttuuria.²³⁷

Yleisöluennot ovat vaihtuvien näyttelyiden ohella toinen kanava, joiden avulla voidaan julkistaa ajankohtaista tutkimustietoa. Lapin maakuntamuseo järjestää vuosittain yleisöluentoja Arktikumissa. Luontoaiheisia luentoja ovat

²³⁰ INF20, 22, 321.

²³¹ Suopajärvi 2001, 64, 82.

²³² INF20, 22, 330.

²³³ Rovaniemen kaupungin museotoimi, toimintakertomus 2002, 11.

²³⁴ Omat havaintoni museossa vuonna 2004.

²³⁵ INF20, 22, 321

²³⁶ Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon pedagoginen tarjonta kouluille, 2.

²³⁷ INF20, 22, 329, 331.

olleet museon lisäksi järjestämässä Lapin lintutieteellinen yhdistys, Arktinen keskus, Lapin Sieniseura ja Rovaniemen seudun luonnonsuojeluyhdistys.²³⁸ Luontoaiheisilla luennoilla on käsitelty lajistoa, ympäristönsuojelua ja ympäristöongelmia. Esimerkiksi vuonna 2001 aiheita olivat ”Lapin sienet ja radioaktiivisuus” ja ”Mihin koppelot ovat kadonneet?”. Yhdellä luennolla käsiteltiin Metsämaiseman muutosta ja vanhojen metsien linnustoa Pohjois-Suomessa.²³⁹ Kulttuurihistoriallisilla luennoilla on käsitelty muun muassa rakennusperintöä. Turun maakuntamuseosta lainattuun Riitmotti ja Sapluuna -näyttelyyn liitettiin yleisöluennot hirsirakennusten ja jälleenrakennuskauden pientalon korjaamisesta vuonna 2004. Näyttelyyn liittyi myös ala-asteen oppilaille suunnattuja työpajoja.²⁴⁰

Työpajat on mielletty opetustoimintaa syventävänä toimintana, jonka tarkoituksena on tietyn tiedon tai taidon oppiminen. Syventävää toimintaa ovat myös museossa harjoitettu teatteritoiminta ja taiteilijoiden tai käsityöläisten tapaamiset.²⁴¹ Työpajojen järjestäminen on vaatinut verkostoitumista. Vuonna 2001 museoviikon työpajojen järjestämiseen osallistui kolme rovaniemeläistä oppilaitosta²⁴². Vuonna 2002 työpajatoimintaa suunniteltiin yhteistyössä Lapin yliopiston kasvatustieteen tiedekunnan lehtorin kanssa²⁴³.

Arkeologi on työssään luonut laajan verkoston erilaisten ympäristötoimijoiden kanssa. Geologian tutkimuskeskuksen kanssa on toteutettu yhteistyössä kiertonäyttely, Metsähallitus ja Metsäntutkimuslaitos ovat tärkeitä yhteistyökumppaneita ja Museovirastoon on päivittäisiä kontakteja, mutta ympäristövalistuksessa verkostot elävät hankekohtaisesti. Opetustoiminnassa Lapin yliopisto on osoittautunut pedagogisia mahdollisuuksia rikastuttavaksi kumppaniksi.²⁴⁴

Kun ryhdytään puhumaan ympäristökasvatuksesta, tarvitaan joko käsitteellistä ja mielikuvallista uudelleen määrittelyä tai sitten jo olemassa olevan toiminnan sopeuttamista ympäristökasvatukseen. Haastateltava oli tutustunut ympäristökasvatukseen, mutta totesi, ettei hänen määritelmänsä siitä ole alan julkaisuista poimittu. Hän lähestyy ympäristökasvatusta pohtimalla esihistoriallisten objektien arvostusta, suojelua ja tiedon välittämistä jälkipolville.²⁴⁵ Oma toimiala rajaa hahmottamaan oman tehtävän ympäristökasvatuksen sektorissa. Normatiivisesti on mietittävä sitä, että miten olisi oikein toimia esihistoriallisten objektien suhteen.

Ympäristökasvatus on kirjattu Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon tulevaisuuden visioksi syksyllä 2001. Näyttelyitä voisi hyödyntää ja toimintoja kehittää ympäristökasvatuksen kannalta yhteistyössä Lapin yliopiston

²³⁸ Rovaniemen kaupungin museotoimi toimintakertomus 2002, 11.

²³⁹ Rovaniemen kaupungin museotoimen toimintakertomus 2001, 16.

²⁴⁰ Riitmotti ja sapluuna -näyttely Lapin maakuntamuseossa, lehdistötiedote.

²⁴¹ Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon pedagoginen tarjonta kouluille, 2.

²⁴² Rovaniemen kaupungin museotoimen toimintakertomus 2001, 18

²⁴³ Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon pedagoginen tarjonta kouluille, 3–4

²⁴⁴ INF20, 23, 335.

²⁴⁵ INF20, 22, 328.

kasvatustieteiden tiedekunnan kanssa.²⁴⁶ Ympäristökasvatuksen toteutumista ei ole kartoitettu eikä kirjattu. Arkeologin mielestä on niin paljon museaalisia velvoitteita ja rajallisesti aikaa, että ympäristökasvatusta ei voida keskitetysti ja suunnitelmallisesti edistää, joten museaalisuus ja aika ovat ympäristökasvatuksen säätelytekijöitä.

Resurssien rajallisuudesta huolimatta haastateltava koki ympäristökasvatuksen tarpeelliseksi ja sisältöön olennaisesti kuuluvaksi. Hänen mielestään Lappi on alue, jossa ympäristö on aina otettava huomioon museomaailmassa. Olipa kyseessä vaihtuvan näyttelyn rakentaminen tai artikkelin kirjoittaminen, niin vapaan luonnon ja rakennetun ympäristön mukaan ottaminen on välttämätöntä. Tämä johtuu hänen mielestään siitä, että Lapissa on paljon suojelualueita ja poikkeuksellisia, suhteellisen luonnonmukaisena säilyneitä luonnonympäristöjä. Tunturiluonto on poikkeuksellista muuhun Suomeen verrattuna.²⁴⁷

Oletus ympäristönäkökulman kuulumisesta itseoikeutetusti sisältöön selittyy suojeluun yhdistetyllä alkuperäisyyden mielikuvalla. Suojelu jäsentyy valistuneena toimintana, joka pyrkii säilyttämään alkuperäistä hyvää. Suojelu koskee sekä konkreettisia kohteita ja alueita, mutta myös symbolisesti kansallista ja alueellista kulttuuripääomaa. Symbolinen suojelu säilyttää kulttuurille tärkeitä symboleita, jotka voivat olla yhtä lailla luonnon kuin kulttuurin kohteita. Esimerkiksi aarnimetsä on tärkeää myös maagisena voimana ja henkisen kulttuurin säilymisen kannalta.

Lapin kokeminen ympäristökasvatuksen luontaiseksi alueeksi havainnollistaa kulttuurin ja luonnon rajapintaan yhdistyvää myyttiä, jonka mukaan alkuperäinen luontoyhteydellinen kulttuuri sijaitsee maantieteellisesti mielummin kaukana suurkaupungeista. Kulttuuri voidaan säilyttää ”puhtaana” ja alkuperäisyydenä, ja siitä voidaan museoissa opettaa ympäristökasvatuksellisesti. Myös Siidassa saamelaiskulttuurin miellettiin jo luonnostaan omaavan ympäristökasvatustunäkökulman.

Museoiden opetustoiminnan kokonaisvaltaistuminen on lisännyt kulttuurin piiriin luokiteltujen sisältöjen esittämistä luontoyhteydessään. Tiettyjä substansseja tutkittavat pitivät ympäristökasvatukseen erityisen hyvin sopivina. Kulttuurisesti ihmiset luokittelivat sisältöjä siten, että esimerkiksi agraarikulttuuri, metsä, Lappi ja saamelaiskulttuuri itsessään sisältävät ympäristökasvatusta.

Miksi tiettyjä sisältöjä luokiteltiin sellaisiksi, että niissä ympäristökasvatus olisi sisään kirjoitettuna? Mielikuvat pohjautuvat substansseja ja ammattialoja koskeviin myytteihin ja niiden sisältämiin stereotypioihin esimerkiksi metsän alkuperäisyydestä ja ihmisten tuntemasta luontoyhteydestä metsään. Ympäristökasvatuksen nivominen mielikuvissa metsään, maatalouteen, Lappiin ja saamelaiskulttuuriin kertoo myös siitä, että nämä sisällöt koskettavat kulttuurin ja luonnon rajapintoja. Ihmisen toiminta luonnossa hahmottuu niissä pitkässä kulttuurisessa jatkumossaan.

Haastateltava jäseni puhunnassaan museomaailman ja ulkopuolisen, esimerkiksi koulumaailman omiksi kokonaisuuksiksi. Museomaailmassa vallit-

²⁴⁶ Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon pedagoginen tarjonta kouluille.

²⁴⁷ INF20, 22, 329–330.

sevat museaaliset velvoitteet, Arktisessa tiedekeskuksessa painottuu tieteellinen selittämisen tapa ja museon ympäristökasvatuksen tulisi tukea kouluopetusta.²⁴⁸ Vastuun ottava valistus ympäristöstä merkitsee ympäristökasvatuksen ymmärtämistä sivistysprojektina. Kansalaisia yksilöinä ja erityisesti koululaisia kasvatetaan moraalisten velvoitteiden vuoksi. Kasvatuksellinen suuntaus tähtää siihen, että vallitsevan maantieteellisen luonnon- ja kulttuuriympäristön tuntemuksesta muovataan sivistystä.

...ympäristökasvatus kaikkiaan, jos nyt lähdetään klassisesti, se on kodin ja koulun akseli, tehtävä yksilötasolla. Näin museotasolta, jos sitä tarkastelee ja mikä meidän ympäristökasvatuksellinen tarkoitus olisi, tai mitä minä siitä ajattelisin, niin se on juuri tukea sitä kouluopetukseen liittyvää aspektia, vastuun ottavaa valistusta ympäristöstä, tietty kasvatuksellinen tendenssi on koko ajan matkassa ja esimerkki; hyvät esimerkit ja huonot esimerkit, tuoda niitä esiin näissä puitteissa.²⁴⁹

Useat haastateltavat kokivat, että ympäristökasvatuksen toteuttaminen museoissa edellyttäisi ympäristön jäsentämistä kokonaisvaltaisesti. Ympäristökasvatus edistää kokonaisvaltaistumisen prosessia, koska siinä yksittäisten objektien sijasta painotetaan objektien ja ympäristön välisiä suhteita. Arkeologin mielestä museossa pyritään näkemään laajempia maisemakokonaisuuksia. Muinaismuistolaki täsmentää muinaisjäännöksen rajaamisen ja määrittelyn. Ympäristökokonaisuuksien suojeleminen lainsäädännöllä on vaikeampaa kuin yksittäisten muinaisjäännöskohteiden suojeleminen, mutta valistamalla koetetaan käsitteellisesti määrittellä uudelleen laajoja kokonaisuuksia.²⁵⁰ Kulttuuriympäristöstä ja kulttuurimaisemasta pyritään luomaan yhteisesti jaettu ympäristö, johon myös esihistorialliset kohteet voidaan soluttaa mukaan.

Arkeologin ympäristövastuu on toimia viranomaisena, jonka tehtävänä on muinaisjäännösten suojeleminen. Ympäristövastuu nivoutuu viranomaisvastuuseen ja museon institutionaaliseen vastuuseen, joka on kirjattu muun muassa Lapin maakuntamuseon ja Museoviraston yhteistyösopimukseen. Museo on suojelevastuullinen ympäristön suhteen ja arkeologi viranomaisena toteuttaa sitä vastuuta.²⁵¹ Arkeologi hahmottaa itsensä monimuotoisena työntekijänä, jolloin tutkimukseen ei jää aina riittävästi aikaa. Museoammattilainen toimii valistajana, jonka pitää itsekin hankkia valistusta.²⁵²

Tietenkin tässä yritetään olla valistuneita yksilöitä ja lukea sekä kirjallisuutta että lehtiä ja olla ajassa mukana. Ilman muuta näin. Sitten tietenkin oman toiminnan ja tutkimuksen kautta, niin tulee tietenkin tietoa, koska itsekin ollaan toimijoita ja kirjoittajia.²⁵³

Museon sivistystehtävä voi toteutua vain kulttuurinsa tulkkina ja valveutuneina suodattajina toimivien ammattilaisten kautta. Ympäristökasvatusta ei voi ajatella henkilökohtaisena, aatteellisesti kantaaottavana toimintana, koska valis-

²⁴⁸ INF20, 22, 315, 328, 330.

²⁴⁹ INF20, 22, 328.

²⁵⁰ INF20, 22, 331–332.

²⁵¹ INF20, 22, 326–327.

²⁵² INF20, 22, 329–330, 332; INF20, 23, 334.

²⁵³ INF20, 22, 329–330.

tunut virkamies toimii julkisessa instituutiassa. Henkilökohtaiset kannanotot mielletäisiin helposti instituution kannanotoiksi, joten institutionaalisuus säätelee ympäristökasvatusta.

6.10 Ympäristökasvatus Luonnontieteellisen keskusmuseon opetustoiminnassa

Eläin- ja kasvitieteen professori C. R. Sahlbergin luonnontieteellinen kokoelma hankittiin Helsingin yliopiston kokoelmien perustaksi vuonna 1828, jolloin yliopistolle annettiin uudet keisarilliset statuutit eli perussäädökset. Tieteellisen seuran Societas pro Fauna et Flora Fennican ja yliopiston luonnontieteelliset kokoelmat yhdistettiin Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston Suomalaiseksi Luonnontieteelliseksi museoksi vuonna 1858. Yliopiston luonnontieteelliset kokoelmat siirrettiin yliopiston päärakennuksesta Kaisaniemen kasvitieteen laitoksen vastavalmistuneisiin tiloihin vuonna 1903. Helsingin yliopiston eläinkokoelmat ja eläintieteen laitos muuttivat nykyisiin tiloihinsa Etu-Töölöön vuonna 1923. Vuosina 1959–1967 toteutettiin museon huonetilojen saneeraus.²⁵⁴

Suomessa on kolme keskusmuseota: Luonnontieteellinen keskusmuseo, Suomen kansallismuseo ja Valtion taidemuseo²⁵⁵. Vuonna 1988 Luonnontieteellinen keskusmuseo nimettiin asemaansa²⁵⁶. Keskusmuseot ovat keskitettyjä järjestelmiä museohierarkian yläpäässä ja pystyvät vaikuttamaan toimialansa museoiden kehitykseen. Niillä on näköalapaikka tarkkailla kentällä tapahtuvia ilmiöitä. Keskitettyjä järjestelmiä on toisinaan kritisoitu byrokraattisuudesta ja siitä, että ne eivät välttämättä tunne kentän konkretiaa. Keskusjohtoisuutta on voitu pelätä tai sille on ladattu ylirealistisia odotuksia. Suomalaisen aseman vieraiden valtioiden alaisuudessa on voimistanut mentaliteettihistoriallisesti keskusjohtoisuuteen liitettyä auktoriteettiaseman ja yhden, vallitsevan institutionaalisen totuuden tuottamisen pelkoa.

Luonnontieteellisessä keskusmuseossa työskenteli vuoden 2004 tutkimusajankohtana 105 vakinaista työntekijää, joista 41 oli museoammattillisesti koulutettuja. Se on henkilöstömäärältään mitattuna hieman pienempi kuin Suomen kansallismuseo, jossa työskenteli 113 vakinaista työntekijää, joista 60 oli museoammattillisesti koulutettuja.²⁵⁷ Luonnontieteellisessä keskusmuseossa on runsaasti tohtorin koulutuksen suorittaneita tutkijoita. Tiede ja tutkimus nousevat keskeisiksi nimittäjiksi myös näyttelytyöstä vastaavan henkilön vastatessa kysymykseen, joka koski Luonnontieteellisen keskusmuseon päätehtävää:

²⁵⁴ Heinonen & Lahti 2001, 52–65; Helsingin yliopisto 2006. Tulevaisuuden rakentaja vuodesta 1640.

²⁵⁵ Museotilasto 2004

²⁵⁶ Terhivuo 2003a, 137

²⁵⁷ Museotilasto 2004, 12.

Luonnontieteellinen keskusmuseo on niin iso. Kyllä se on varmaan tää tutkimuspuoli se kaikkein tärkein eli Luonnontieteellisessä keskusmuseossa on eläinmuseo, kasvimuseo, kivimuseo ja kasvitieteellinen puutarha. Näissä kaikissa tehdään tutkimusta ja kerätään materiaalia. Nämä muodostavat kansalliskokoeleman. Mutta kun nyt olen näyttelyjaostossa työssä, niin en halua myöskään väheksyä näyttelytoimintaa. Suurelle yleisölle se on se puoli, joka näkyy. Ja se on se tapa, jolla saadaan uutta tietoa ja myös perustietoa popularisoitua.

Enemmänkin henkilökuntaa on palkattu siihen tieteelliseen puoleen, kun se on niin laaja ala... Sitten meillä on rengastustoimisto täällä, joka koordinoi kaikki lintujen rengastukset Suomessa. Ja keskusmuseoon kuuluu myös ajoituslaboratorio, joka on ainut Suomessa, jossa voidaan muinaisia luita ajoittaa.²⁵⁸

Tutkijat ja näyttelyjaoston työntekijät yhdessä luovat uutta tietoa, vaikka työskentelytavat ovat erilaisia. Näyttelyntekijä popularisoi tietoa ja visualisoi sitä uudella tavalla. Ammattialan ja -roolin rajat määrittävät tiedonmuodostusta eli kunkin instituution ja ammattilaisen mahdollisuuksia tiedon tuottamiseen.

Haastateltavan puhunnassa tiede ja näyttely erottuvat toisistaan, vaikka niillä on myös keskinäisiä yhteyksiä. Tieteen tiedonmuodostus noudattaa omia sääntöjään, kun taas näyttelyitä tekevät ja ohjaavat ovat omien muutoksessa olevien sääntöjen alaisia. Opetustoiminta näyttäytyy kehittämisen kohteena, jossa on ollut paljon parantamisen varaa. Pedagogiikan kehittäminen nivoutuu edistysajatteluun siten, että mitä pidemmälle suunniteltua ja kehitettyä opetustoiminta on, sitä parempaa se on. Opetustoimintaa modernisoidaan, joten se on muutosprosessissa. Opetustoiminnasta vastaavat henkilöt ovat suunnitelleet ja pitäneet työpajoja sekä suunnitelleet tehtävälomakkeita.²⁵⁹

Opetustoiminta on luovuuden ja innovatiivisuuden aluetta. Näyttelyjaoston vastaava kiittelee opetustoimintaa vetävän henkilön innovatiivisuutta. Lastentarhanopettajan koulutus on antanut pedagogisia lasten kohtaamisen valmiuksia, jonka lisäksi henkilö on täydentänyt biologista tietämystään. Lapsille on järjestetty satupolkuja, joiden varrella tonttu käy tapaamassa nisäkäsystäviään ja kertoo niiden selviytymisestä Suomen talviolosuhteissa.²⁶⁰ Satuhahmojen käyttäminen on kuulunut ympäristökasvatuksen menetelmiin esimerkiksi päiväkotij- ja kouluopetuksessa. Museopedagogiikassa pystytään ylittämään tosiasioiden ja mielikuvituksen rajoja. Syksyisenä iltana järjestettiin tapahtuma, jossa teemana olivat öisin liikkuvat eläimet. Henkilökunta pukeutui eläinpukkuihin, tiloista sammutettiin valot ja taskulamppujen valossa kerrottiin yöeläinten liikkumisesta.²⁶¹ Elämyksellisyys ja opetuksellisuus nivoutuivat toisiinsa tapahtumassa, jossa perusnäyttelyä pystyttiin dramatisoimaan.

Tää on tosiaan se puoli, joka on nyt viime vuosina kehittynyt. Tässä museossa on hirveän paljon, mitä on vielä tekemättä, mutta pääpuoli alkaa näyttää jo siltä, että voi olla ylpeä siitä. Monta asiaa on vielä hyvin vanhanaikaisesti, mutta pyritään parantamaan sitä.²⁶²

²⁵⁸ INF15, 16, 231.

²⁵⁹ INF15, 16, 231–232.

²⁶⁰ INF15, 16, 237–240.

²⁶¹ INF15, 16, 240.

²⁶² INF15, 16, 231.

KUVA 24 Ohjaaja Eeva Soininen (vas. reunassa) neuvomassa Luonnontieteellisen keskusmuseon fossiilityöpajaan osallistuvia lapsia ja heidän vanhempiaan. Toinen vas. Anne Lahtinen, Minna Nordman, Hiski, Tarja ja Meri Wiikinkoski. Kuvasin Helsingissä 19.10.2004.

KUVA 25 Työpajan osallistujat painavat fossiileja. Työpajat vetoavat aistikokemuksiin. Vas. Minna Nordman, Anne Lahtinen, Hiski, Tarja ja Meri Wiikinkoski. Kuvasin 19.10.2004.

Opetustoiminnan tiedesidonnaisuus on vahvaa. Koska Luonnontieteellinen keskusmuseo on Helsingin yliopiston erillislaitos, se tekee paljon yhteistyötä yliopiston eri laitosten kanssa. Eläin- ja kasvitieteen opiskelijat hyödyntävät kokoelmia opinnoissaan ja museon tutkijat käyvät luennoimassa laitoksen puolella.²⁶³

Luonnontieteellisen keskusmuseon työpajat aloitettiin 2000-luvun alussa. Työpajoista jää lapsille mukaan vietäväksi jokin muisto, esimerkiksi linnunnokka tai fossiilin jäljitelmä. Työpajat on suunnattu lapsille, mutta haastateltavan mukaan niitä voitaisiin erityisopastusten ohella kehittää myös aikuisille.²⁶⁴ Työpajojen taustafilosofiana on empiirinen, kokemukseen perustuva toiminta.

Yleisöluennoilla on annettu ympäristökasvatusta eri-ikäisille. Vuoden 2003 kesällä mammuttinäyttelyn luentosarjassa oli teemana ilmaston lämpeneminen. Kaksi tutkijaa esitti aiheesta vastakkaisen teoreettisen näkemyksen, josta toinen puolsi ilmaston lämpenemistä ja toisen mukaan olisi tulossa uusi jääkausi. Vastakkaisista näkemyksistä syntyi vilkasta yleisökeskustelua. Vuoden 2004 tammikuussa oli Risto Väisäsen esitelmän aiheena kasvihuoneilmion vaikutus Suomen linnustoon. Saman vuoden luentosarjaan kuului esitelmä Brasilian Amazonin sademetsistä: Puuta, lihakarjaa vai suojelua? Osa luennoista on käsitellyt aiheeltaan kiistakysymyksiä, joten ne ovat kannustaneet mielipiteiden muodostamiseen ja ilmaisemiseen.²⁶⁵

Luonnontieteellinen keskusmuseo esittelee näyttelyissään maailmanlaajuista luontoa, joten kävijät pystyvät vertailemaan eri maiden luontoa. Luonnontieteellisen keskusmuseon kokoelmat muodostavat kansalliskokoelman. Museossa esitelty ja tallennettu luonto on luomassa kansallisesti arvokkaan luonnon käsitettä yhdessä kansallispuistojen kanssa. Opetustoiminnan painopisteenä on Suomen luonto ja kotimaisen luonnon ymmärtäminen. Näyttelyistä vastaava pitää tärkeänä eliöiden ekologisen riippuvuuden ymmärtämistä, systeemin monimutkaisuuden tajuamista ja luonnon kunnioittamista. Perusnäyttelyn teoreettisia punaisia lankoja ovat ekologia, luonnonsuojelu ja evoluutio. Luonnonsuojelusta on mainintoja näyttelyteksteissä esimerkiksi vesiekosysteemien ja Afrikan nisäkäslajien yhteydessä. Haastateltu kokee, että luonnonsuojelun saa paremmin liitettyä kiertonäyttelyiden teemoihin.²⁶⁶

Luonnontieteellistä keskusmuseota suunniteltaessa pidettiin tärkeänä, että se pystyy tuottamaan kiertonäyttelyitä ja antamaan asiantuntija-apua muille museoille²⁶⁷. Museon johtosäännön mukaan se on velvoitettu tuottamaan valtakunnallisia kiertonäyttelyitä muiden museoiden tarpeisiin²⁶⁸, mutta siihen ei ole kohdennettu erillistä rahoitusta ja muita resursseja. Monet museot ovatkin kyseelleet uusia kiertonäyttelyitä, joita keskusmuseo ei ole pystynyt viime vuosina valmistamaan. Kiertonäyttelyiden lähtökohdat ovat erilaiset kuin muiden näyttelyiden, koska niissä pyritään kertomaan globaalista, ajankohtaisesta aiheesta

²⁶³ INF15, 16, 231, 245.

²⁶⁴ INF15, 16, 232.

²⁶⁵ INF15, 16, 233.

²⁶⁶ INF15, 16, 234–235.

²⁶⁷ Luonnontieteellisen keskusmuseon suunnittelutoimikunnan mietintö 1985, 55

²⁶⁸ Luonnontieteellisen keskusmuseon johtosääntö

opettavaisesti ja niitä lainataan hyvin erilaisiin instituutioihin kuten kulttuurihistoriallisiin ja luonnontieteellisiin museoihin sekä luontokeskuksiin. Kiertonäyttelyillä on laajan levikkinsä vuoksi kansansivistyksellinen tehtävä. Kiertonäyttelyissä ei painoteta lajintuntemusta, vaan niissä on ollut käsitteellisiä teemoja, esimerkiksi ”Aliens – muukalaiset luonnossa” -näyttelyssä käsiteltiin tulokaslajien problematiikkaa. Muutamissa kiertonäyttelyissä on ollut ympäristönsuojelullinen lähestymistapa.²⁶⁹

Näyttelyjaoston vastaava kritisoi dioraamaa siitä, että se on esitystapana kaunis ja kertoo eläimestä sekä sen elinympäristöstä, muttei välttämättä kerro ilmiöstä ja keskinäisistä riippuvuussuhteista. Hän haluaisi tehdä näyttelyitä, jotka kertoisivat jostain asiasta ja ilmiöstä preparaattien havainnollistamana. Janne Vilkun mukaan museoissa ollaan siirtymässä objektikeskeisyydestä ilmiökeskeisyyteen ja vähitellen myös ihmis- ja yhteisökeskeisyyteen. Tämä voi näkyä ilmiöiden problematisointina esimerkiksi suhteessa ihmiseen ja kulttuuri- ja luonnonperinnön ymmärtämisenä kokonaisvaltaisena ilmiönä, mikä auttaa hahmottamaan ihmisen omaa ajallista ja alueellista suhdetta ilmiöön.²⁷⁰

Haastateltava ei usko, että tulevaisuuden näyttelyn tarvitsisi perustua teknologiaan. Uusien näkökulmien ja kysymysten herättäminen on tärkeämpää kuin tekniset välineet. Tulevaisuuden museoiden opetustoiminta saisi olla pitkäkestoista ja tutkivaa oppimista. Luonnontieteellisessä keskusmuseossa on suunniteltu, että kesällä museossa voitaisiin pitää viikon kestäviä leirikouluja. Lapset kävisivät museossa päivittäin muutaman tunnin ajan ja he pääsisivät tutkimus- ja kokoelmatiloihin. Tutkivan oppimisen ideana on, että lapset oppisivat kyseenalaistamaan ja selvittämään itse.²⁷¹

Ammatillinen kasvu vaatii oman aikansa. Alalla suhteellisen pitkään työskennellyt ammattilainen on pystynyt kypsyttämään omaa toimintafilosofiaansa ja siirtämään näkemyksiään käytäntöön. Ammatillisuus kehittyy henkilökohtaisen kypsymisen ja yhteisöllisen vaikutuksen tuloksena. Uudistusten läpivieminen voi törmätä siihen, että asioista ollaan eri mieltä ja työntekijöiden arvostukset ovat erilaisia²⁷². Osa ammattilaisista omaa voimakkaan kehittymishalun ja muodostaa itselleen ammatillista kehittymistä ohjaavan vision, jossa työn kannalta keskeisimmät asiat kristallisoituvat.

Näyttelyosastosta vastaavan työtä ohjaa voimakas kehittymisen halu. Hän on tietoisesti pyrkinyt kehittämään omia taitojaan. Hän on hankkinut koulutusta ulkomailta sekä osallistunut kotimaassa erilaisille taidollisia ja tiedollisia valmiuksia lisääville kursseille. Matkat ulkomaisiin museoihin tukevat ammatillista kasvua, koska ne antavat ideoita ja vahvistavat yhteenkuuluvuutta alaan. Haastateltava lähti uransa alkuvaiheessa liikkeelle aidoista eläimistä, mutta hän oppi Saksassa tekemään keinotekoisia eläimiä. Hän sai vaikutteita ympäristökasvatukseen Saksasta ja Metsähallituksen luontokeskuksista. Saksassa Münsterissa oli ollut esillä näyttely ilmastonmuutoksesta vuonna 1989. Hän työskenteli Met-

²⁶⁹ INF15, 16, 234, 236.

²⁷⁰ Vilkuna 2002, 271.

²⁷¹ INF15, 16, 238–239.

²⁷² INF15, 16, 240

sähallituksen palveluksessa mm. Rantasalmen Järviluonnonkeskuksessa, jossa suunniteltiin jo Ympäristökasvatusinstituutin perustamisesta.²⁷³

Haastateltava arvostaa suuresti visuaalisuutta ja iloitsi kun Luonnontieteellisessä keskusmuseossa järjestettiin Muodonmuutoksia -näyttelytrilogia vuonna 2000. Taiteilijat loivat tilaan tunnelmaa äänitehosteilla, valaistuksella ja visuaalisilla töillä. Sarastus-näyttelyssä käytettiin uutena keinona kuunnelmaa. Uudenlainen näyttelykieli rohkaisee muihinkin kokeiluihin.²⁷⁴

Ympäristökasvatus kohtaa tieteellisen selittämisen vaativuuden, koska on ajateltu, että vasta varmoiksi tutkittuja asioita voidaan esittää. Haastateltava kritisoi tieteellisen tiedon vuorenvarmuuteen pyrkimistä näyttelyissä. Kun peiliin laitettaisiin lisää rohkeutta, niin voitaisiin esittää hieman epävarmempiakin asioita. Kokeiluja pitää tehdä ja jos epäonnistutaan, niin näyttelyä voidaan tarvittaessa korjata puutteellisilta osiltaan.²⁷⁵

Ympäristökasvatus merkitsee haastateltavalle hienon ympäristömme ymmärtämistä, luonnosta riippuvuuden tajuamista ja luonnontieteellisessä keskusmuseossa siinä tulisi hyödyntää eri alan asiantuntijoita, joten se on asiantuntijavaltaan sidoksissa. Vaikka sitä toteutettaisiin opetustoiminnassa, se tarvitsee tuekseen tieteellistä tietoa.²⁷⁶

Ympäristökasvatus on museossa verbaalisen tai toiminnallisen kertomuksen tuottamista opetuksellisessa tilassa. Kertomuksen lajityyppillinen ominaisuus on juonellisuus, joka etenee alusta käännekohtiin ja loppuhuipentumaan. Ympäristökasvatuksen ei tulisi museoammattilaisen mielestä olla synkkien uhkakuvi-
en esittämistä, vaan kertomuksen loppukohtauksen tulisi huipentua toiveikkaaseen optimismiin niin kuin sadussa tai romanttisessa romaanissa.²⁷⁷

Mää mielummin aloittaisin tän näyttelyn tai opastuksen näillä myönteisillä asioilla ja sitten kertoisin näistä negatiivisista, ja jos mahdollista niin haluaisin antaa siinä lopussa vielä toivoa. Koska mulla on itselläni sellaisia kokemuksia, jos on synkkä, pelottava lehtikirjoitus, näyttely tai TV-ohjelma, niin itse en jaksa, vaikka tiedän, että tää on tärkeä asia -- Aina täytyy antaa ihmisille toivoa. Mää oon nähny opastuskeskuksissa aika montakin näyttelyä missä kerrotaan saastumisesta ja mää en tiedä, mää en henkilökohtaisesti jaksa, mää haluaisin enemmän mitä positiivista voi saada aikaan toimimalla oikein kuin mitä tuhoamista saadaan aikaan kun toimitaan väärin.²⁷⁸

Luonnontieteellisen keskusmuseon täytyy toteuttaa erilaisista aiheista näyttelyitä. On aiheita, joihin ympäristökasvatusta ei voida haastateltavan mielestä yhdistää. Toiseksi näyttelyssä näkyvä esitys on museoinstituution virallinen kanta, joten institutionaalisuus säätelee ympäristökasvatusta. Tieteellinen perustelu on pitkällisen tutkimuksen tulosta. Ympäristöongelmien tutkimustulokset ovat kiis-

²⁷³ INF15, 17, 245.

²⁷⁴ INF15, 16, 240–241.

²⁷⁵ INF15, 16, 242.

²⁷⁶ INF15, 16, 242–243.

²⁷⁷ INF15, 16, 243.

²⁷⁸ INF15, 16, 243.

tanalaisia, joten niitä on käsitelty luennoilla eri näkökulmista.²⁷⁹ Näyttelyiden tulisi esitellä useita teorioita ja näkemyksiä ympäristöongelmia käsiteltäessä.

Luonnontieteellisessä keskusmuseossa opetustoiminnan kehittäminen on suhteellisen nuorta, joten se ei ole virallisesti ollut luomassa pedagogista mallia muille museoille. Se on voinut antaa virikkeitä kiertonäyttelyillään ja työpajoillaan museoiden ympäristökasvatukseen, mutta se ei ole pyrkinyt kontrolloimaan sitä keskusjohtoisesti, koska se ei ole laatinut ohjeita ympäristökasvatuksen harjoittamisesta muille museoille. Se ei ole muutenkaan ohjeistanut muita luonnontieteellisiä museoita. Luonnontieteellisen keskusmuseon painopistealueet ovat strategian mukaan tutkimus, kokoelmat, näyttelyt, ajoitukset, yhteiskunnallinen vaikuttaminen, seuranta ja tieteellisenä viranomaisena toimiminen kansainvälisen eliökaupan valvonnassa. Strategian mukaan ihmisen hyvinvoinnille on oleellista elää kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti ja yhteiskunnassa on yhä kasvava tarve täsmälliseen tietoon ympäristöstämme. Asiakirjassa ei käytetä ympäristökasvatusta käsitteenä, mutta siinä ilmaistaan, että ”erityisesti nuorille kohdennettua museo-pedagogista toimintaa kehitetään”.²⁸⁰

²⁷⁹ INF15, 16, 233, 244.

²⁸⁰ Luonnontieteellinen keskusmuseo. Strategia 2004–2006.

7 YMPÄRISTÖKASVATUKSEN SOSIOKULTTUURINEN KONTEKSTI

7.1 Ympäristökasvatus yhteiskunnallisessa kontekstissa

Museoinstituution yhteiskunnallinen makrotaso ilmenee ydintehtävän määrittelyssä, ympäristökasvatuksen sosiaalisen merkityksen jäsentämisessä sekä tutkimissani prosesseissa ja ympäristösubstanssissa. Muutamat haastateltavat näkivät museon yhdeksi ydintehtäväksi yhteiskunnallisen roolin, joka nivoutuu kunakin aikana esiintyviin ilmiöihin. Museon ytimenä on olla kussakin ajassa merkittävä.

Yks semmonen tärkeä asia on, että me niinkun pystyttäs olemaan mukana tän ajan kehittämisessä ja pystyttäs olemaan semmonen moderni vaikuttaja, joka sisältäs semmosta viisautta, ihan oikeesti semmosta viisautta, että tää meidän ympäröivä yhteiskunta näkis tän arvokkaana, niin että ne osais hyödyntää tätä.¹

Museo hahmottui tietopankkina, joka tuottaa perusteltua tietoa muualle yhteiskuntaan. Tietopankki-nimitys jo kuvaa tallentamista museon yhtenä ydintehtävänä. Pankin ominaisuuteen kuuluvat lainaaminen ja tallettaminen eli vaihtotalous, jonka idean mukaista on instituution ja asiakkaan välinen viestintä. Tosin nykyään pankin vaihdanta on usein automaattien ja Internetin tietoliikennettä, eikä henkilökohtaista kasvokkaisviestintää. Tietopankin tehtävänä on muun muassa inventoida ympäristöä ja viestiä siitä tutkittua tietoa ulospäin.

Kuitenkin siis näen museon päätehtävän olevan tiedon tallentaminen. Että meillä on tietoa, jota varastoimme. Meillä on tietopankki. Minusta se ois museon päätehtävä. Aika konservatiivinen näkemys, eikö ole?... Meidän pitäis saada ehdottomasti enemmän inventointeja, että meillä on se varasto, mihin me voidaan perustaa omat näkemykset, jotka muu yhteiskunta kysyy meiltä... Tietysti museon semmonen yhteiskunnallinen ulottuvuus ulospäin on tärkeä asia. Eli meillä on myös tärkeä saada se tieto vietyä ulos, ainakin silloin kun sitä kysytään.²

¹ INF9, 10, 137.

² INF1, 1, 16–17.

Ajatus tietopankista kytkeytyy tietointensiiviseen vuorovaikutusyhteiskuntaan, jossa valtaosa väestöstä työskentelee tiedon ja palvelujen tuottamisessa. Tiedolla, vuorovaikutuksella ja viestinnällä on merkitystä aineettomina tarpeina. Tulevaisuudentutkija Mika Mannermaan käyttämä termi ”tietointensiivinen vuorovaikutusyhteiskunta” ilmentää teollistumisen jälkeistä yhteiskunnallisen kehityksen makroaaltoa.³ Ympäristökasvatus näyttäytyy ympäristötiedon välittämisenä yhteiskunnallisessa kehitysvaiheessa, koska sillä nähdään olevan kysyntää.

Erikoismuseon toimialan määrittämisessä sen vastuuseen kuuluu kertomien retkeilystä, luonnon virkistyskäytöstä sekä metsästä suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa⁴. Instituution toimialan rajausta vaikuttaa luonnollisesti ympäristökasvatuksen sisältöön. Metsän merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa on paljolti taloudellista, mutta sitä ei voida täysin erottaa metsän henkisestä kokemisesta. Museo pyrkii kertomaan metsästä aineellisessa ja henkisessä mielessä. Se tallentaa tietoa ja kokemuksia siitä, miten ihmiset muistavat metsän. Tallennetuissa esineissä suodattuu metsän moninaisuus eri näkökulmista.

...Luston tallennusasemaan kuuluu huolehtia yhteiskunnan yhtenä muistiorganisaation osana, jos ajatellaan, että muistiorganisaatio koostuu kirjastosta, arkistolaitoksesta ja museoista, niin Luston tehtävänä on tallentaa esineellistä todistusaineistoa ihmisen ja metsän vaikutuksesta lähinnä Suomen alueella. Ja sen nyt voi kuvitella, että ihmisen ja metsän vuorovaikutus on hyvin moninainen. Se lähtee siis kaikesta siitä mitä se on antanut vaikutuksia taiteeseen ja kulttuuriin ja metsäuskontoon ja tietysti metsätalous yhtenä siinä.⁵

Ympäristökasvatuksen kannalta on merkitystä sillä, että museo on yhteiskunnallinen muistiorganisaatio. Museon ympäristökasvatukseen vaikuttaa se, mitä ympäristöstä muistetaan tallentamisen avulla, ja miten se on eri aikoina koettu. Siten ympäristökasvatus on muistiorganisaation suodattamaa.⁶ On kysymys sinänsä, halutaanko metsästä museossa muistaa kiistoja ja ristiriitoja. Muistamisella ja unohtamisella on yhteiskunnallinen tehtävä todellisuuden tulkinnoissa, koska ne luovat pohjan seuraavalle sukupolvelle välitettävälle todellisuuden representaatioille⁷. Vaikka museo muistiorganisaationa on suuntautunut ensisijaisesti menneisyyteen, sen ympäristökasvatuksen ihanteena on yhteiskuntaan osallistuva kansalainen. Peruskoulu ja lukio valmentavat oppilaitaan toimimaan kansalaisina tulevaisuuden yhteiskunnassa.

Lukion tulee antaa valmiuksia vastata yhteiskunnan ja ympäristön haasteisiin sekä taitoa tarkastella asioita eri näkökulmista. Opiskelijaa tulee ohjata toimimaan vastuuntuntoisena ja velvollisuuksistaan huolehtivana kansalaisena yhteiskunnassa ja tulevaisuuden työelämässä.⁸

³ Mannermaa 1993, 92–93.

⁴ INF12, 14, 200

⁵ INF12, 14, 205.

⁶ INF12, 14, 205.

⁷ Korkiakangas 1996, 329

⁸ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 12.

Johtajan mukaan erikoismuseolta metsäala odottaa ympäristökasvatusta, museoala muistiorganisaationa toimimista ja kunta matkailuyrityksenä toimimista. Metsäala voi toivoa ympäristökasvatusta yhtenä tavoitteenaan kohentaa metsäalan imagoa. Metsämuseo on koettanut yhdistää eri intressiryhmien odotukset toiminnassaan. Ympäristökasvatus on otettu ohjelmaan, mutta siitä ei voida tehdä päätehtävää erilaisten vaatimusten ristipaineessa.⁹

Meillä on kolme tilaajaa tälle meidän työlle. Että meillä on ensinnäkin tämä metsäalan suuntaan oleva vastuu. Sinnehän on lähinnä se näyttely- ja tiedotustoiminta. Pidetään tapahtuma- ja teemapäiviä, koululaistoimintaa ja kyllä metsäala odottaa meitä ihan yhtä lailla ympäristökasvatusta kun sitten muuta... Sitten toinen ulottuvuus on tää mitä museomaailma meiltä odottaa eli museomaailman odotukset on olla yks muistiorganisaation osa eli tehdä sitä tallennus- ja tutkimustyötä ja olla asiantuntija siinä... Sitten kolmas on matkailualan odotukset. Harva museo Suomessa on niin keskeinen matkailualan toimija... mutta ihan täyspainoisena matkailualan yrityksenä meitä pidetään täällä.¹⁰

Toimiminen matkailualan yrityksenä on vaikuttanut ympäristökasvatuksen tuotteistamiseen erilaisiksi ohjelmapaketeiksi, kuten temaviikoiksi ja leirikouluiksi¹¹. Ympäristökasvatuksen tuotteistaminen edistää sen suunnitelmallista kehittämistä, joten matkailulliset odotukset tuovat siihen myönteisiäkin piirteitä. Eri tieteenalojen edustajien rinnakkainen läsnäolo instituutiossa luo parhaimmillaan hyviä yhteisvaikutuksia. Risteyttämällä erilaisia näkökulmia pystytään laajentamaan näkökulmaa. Humanisteilla, kuten kansatieteilijöillä ja historiantutkijoilla, on näköala yhteiskunnan ja kulttuurin keskinäisiin yhteyksiin.

Siihen ympäristökasvatuksen olemiseen täällä museossa. Osittain se on myöskin niin, että kun meidän työntekijät on hirveen eri taustaisia. Että jos meillä olis ihan yhden koulutuksen saaneita ihmisiä, niin se näkökulma olis suppeampi. Että nythän meidän toimintaa tekee aika paljon kansatieteilijät ja historiantutkijat ja tän tyyppiset. Ja silloin näkökulma on tulee auttamatta hyvin laajaksi, koska he näkee sen yhteiskunnan paljon laajempänä. Että se on varmaan yks semmonen tekijä, joka täällä on sitä vinyt eteenpäin.¹²

Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä yhteiskunnassa saa voimansa eri tieteiden välisillä kosketuspinoilla. Uutuusarvoinen viestintä voi parhaiten toteutua siellä, missä on poikkitieteellistä ihmisten välistä yhteistyötä ja verkostomaista instituutioiden välistä yhteistyötä.

Ympäristökasvatuksen tarkoituksena on maakuntamuseossa työskentelevän haastateltavan mielestä opettaa hyvästä ympäristöstä, joka on monikerroksinen. Ammattilainen arvottaa ympäristön laadullisten kriteerien avulla, joten hän voi välittää muille perusteltua tietoa ympäristöstä. Arvottaessaan ammattilainen luo moraalisen sanoman¹³, koska hän ottaa kantaa kysymykseen minkälainen on hyvä ympäristö.

⁹ INF12, 14, 205–207.

¹⁰ INF12, 14, 206–207.

¹¹ INF13, 14, 210–211

¹² INF12, 14, 207–208.

¹³ Bonnett 2004, 34

Eli me puhutaan hyvästä ympäristöstä, mitä kaikkea asioita siihen liittyykään eli taidkasvatus, nykytaide tai muu, niin meidän tavallaan täytyy harpata siinä ympäristössä myös esteetiikkaan eli esteettisesti hyvin suunniteltu tai historiallisesti monikerroksinen ympäristö on sellainen, joka me katsotaan, että on hyödyllinen yhteiskunnan kannalta, siihen tulis pyrkiä.¹⁴

Esteettinen ja historiallisesti kerrostunut ympäristö hyödyttää yhteiskuntaa, joten perustelu kuvaa rationaalista vaihtosuhdetta. Kun museo vaalii hyvää ympäristöä, muu yhteiskunta saa siitä hyötyä. Hyvä ympäristö rakentaa identiteettiä. Yhteiskunta hyötyy juuret omaavista kansalaisista, joilla on yksilöllinen sidos ympäristöönsä.¹⁵ Ajatus on vastaava kuin kotiseutuopetuksen päämäärissä ilmaista identiteetin luominen ja virikkeiden tarjoaminen kansalaisille kotiseudun tutkimiseen ja suojeluun.¹⁶ Yhteinen identiteettipäämäärä osoittaa, että ympäristökasvatus on yhteiskunnallisessa tarkoituksenmukaisuudessaan kotiseutuopetuksen sosiokulttuurista jatkumoa. Piilomerkityksenä on, että paikkakuntaansa sitoutunut ihminen tulee palvelemaan sitä toiminnallaan ja osallistumaan sen hyvinvoinnin luomiseen. Identiteettiä pyritään tuottamaan ongelmien vähentämiseksi, tuottavuuden lisäämiseksi ja hyvinvoinnin rakentamiseksi. Identiteetti vahvistaa yhteisöllistä itsetuntemusta.

Museon ympäristökasvatus on yhteiskunnallista tuottamista, koska se osaltaan sosiaalista ihmisiä. Viestinnässä tarvitaan eri-ikäisten ihmisten ajatus- ja toimintamallien avaamista ja kykyä saada ihmiset ymmärtämään oman toimintansa vaikutukset ympäristöön. Korkealentoinen puhe ei riitä, koska on pyrittävä vaikuttamaan toimintaan.

Ei pelkästään niin kuin korulauseina ja jossain puheissa, vaan niin kuin jokainen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa ympäristöön. Se on oikeestaan se perimmäinen merkitys ympäristökasvatuksessa. Niin jos me saadaan niin kuin ihmiset ymmärtämään mitä se tarkoittaa. Joo meillä, ois hyvin kasvatettuja ihmisiä tässä yhteiskunnassa.¹⁷

Toiminnallisesti suuntautuneen museon työntekijä ajatteli, että ympäristökasvatus on kanava yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Sen edellytyksenä on kokonaisvaltainen ajattelu, että näyttely ei koostu irrallisista esineistä, vaan sillä on ympäristöön kasvattava tehtävä. Näyttelyssä käsin tekeminen on osa sosiaalisuosioprosessia. Tekemisen toivotaan antavan ajattelun aihetta, kun passiivisemmissä näyttelyissä uskotaan, että tieto on ajattelemista varten.

Pitäs pyrkiä semmoseen kokonaisvaltaiseen ajatusmaailmaan. Myös museoiden, ei pelkästään irrallisia esineitä johonkin, jossakin näyttelyssä teemaan liittyviä esineitä, vaan kyllä se ympäristökasvatus voidaan niin kuin ottaa siihenkin mukaan... Kyllä ympäristökasvatus on ilman muuta museoitten tehtävä juuri siitä syystä, että museoitten rooli on ehdottomasti yhteiskunnallista vaikuttamista, ja yhteiskunnallista vaikuttamista on monenlaista, ja tää on yks kanava nimenomaan siihen.¹⁸

¹⁴ INF9, 10, 150.

¹⁵ INF9, 10, 144.

¹⁶ Anttila 1964, 91–96

¹⁷ INF7, 8, 107.

¹⁸ INF7, 8, 112.

Kulttuurihistoriallisen museon vt. johtaja kertoi osallistuvansa työtään ja ideologiaansa tukeviin harrastuksiin, koska hänen mielestään yhteydet järjestöihin toimivat virikkeinä ja edistävät yhteiskunnallista vaikuttamista. Ympäristöjärjestöissä toimiminen muodostaa henkilökohtaisen kontekstin, joka vaikuttaa myönteisenä asenteena ympäristökasvatusta kohtaan. Se johti myös viljelyn yhteistyöhankkeen kokeilemiseen ulkomuseoalueella.

Se oli varmaan silloin, kun mää olin luonnonystävien varapuheenjohtajana, kun oltiin sitä peltoprojektia, 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa, siinä oli semmosia vuosia, että olin sihteeri ja rahastonhoitaja. Oon ollu siinä hallituksessa aika monta vuotta tossa taitteessa --. Mun mielestä ihmisen on ihan turha harrastaa mitään jonninjoutavaa, vaan kyllä sen harrastuksen täytyy, jos johonkin harrastukseen aikaa jää, olla yleishyödyllinen, että se vaikuttaa koko yhteiskuntaan ja kaikkeen muuhunkin.¹⁹

Ympäristökasvatus määrittyy yhteiskunnallisessa kontekstissa vaikuttamisena asenteita muokkaamalla. Museopedagogiikkaan erikoistunut haastateltava painotti kollektiivisuuden havaitsemista. Museo voi vaikuttaa ympäristön arvostamiseen, joka puolestaan kannustaisi vaalimaan ympäristöä.

Siihen mää haluaisin pyrkiä, että ihmiset näkis yhteiskunnan ja kaupungin sellasena ihmisten suurena vaivannäön tuloksena, jota ei kannata töhriä, ymmärtämään myöskin, että sitä muuria ei muutenkaan kannata töhriä, koska se muurikin on ihan kiva. Ja vaikka se ei kuulu henkilökohtaisesti, niin se on kuitenkin kaikkien visuaalista ympäristöä.²⁰

Edellisessä kuvauksessa käy selvästi ilmi, että ympäristökasvatus ulottuu museon seinien ulkopuolelle kaupunkiin, joka on pitkällä aikavälillä rakentunut kollektiivinen tila. Ympäristön arvostamisen tavoite osoittaa, että ympäristökasvatus voi olla eettisesti velvoittavaa. Tutkimani museotyöntekijät kokevat, että ympäristön arvostuksen luominen kuuluu heidän työhönsä.

Museon ajankohtainen haaste on olla yhteiskunnallisesti vähän kantaaottavampi kuin tähän asti. Luonnontieteellinen museopedagogi koki vaihtuvat näyttelyt kantaaottavammiksi kuin perusnäyttelyt.²¹ Toinen museo on kouluttanut areena-näkemyksen mukaan museon ulkopuolisia toimijoita tuottamaan opetuspalveluja ja siirtämään tietouttaan eteenpäin. Museo toimii verkostossa, joka tarjoaa yhdessä opetusta ympäristöasioissa. Tulevaisuudessa museo olisi toimintaa koordinoiva ja verkostoja ylläpitävä tietokeskus.²²

Käynnissä olevassa museon demokratisoitumisen prosessissa opetus-toimintaa kohdennetaan yhä laajemmille yhteiskuntaryhmille. Poikkitieteellisesti työskentelevä kertoi painottavansa museo-opetuksessa erityisryhmien tarpeita. Opetuksen erikoistuminen ja demokratisoituminen kietoutuvat lähelle toisiaan, koska erilaisille ryhmille luodaan erityisiä opetusmenetelmiä. Opetuksen erikoistumisen ja demokratisoitumisen prosessit suuntautuvat museon yhteiskunnallisen näkyvyyden lisäämiseen nykyhetkessä ja tulevaisuudessa.

¹⁹ INF19, 21, 313.

²⁰ INF6, 6, 82–83.

²¹ INF4, 4, 34–35.

²² INF9, 11, 161.

Mulla on semmonen henkilökohtainen tavoite ollu nimenomaan nää erityisryhmät eli olen suunnitellut, se on kohta valmis, niin kutsutun elämyskaapin, varta vasten näkövammaisille, mutta myös muille. Taas museossa kaikki on lasien takana, niin mitä sitten kertoa nyt näkövammaisille luonnosta ja eläimistä, niin ainut tapa mun mielestä on, että ne saa tutustua käsin, joten siihen kaappiin tulee kohta puolin täytettyjä eläimiä laidasta laitaan, ei nyt kovinkaan montaa, lintuja ja erikokoisia ja näköisiä nisäkkäitä. Myös jälkiä, nahkoja, sulkia ja sen sellaisia, joita voi sitten vapaasti käyttää.²³

Museon ympäristösisällöllä on yhteiskunnallinen ulottuvuutensa. Haastateltava näki myönteisenä, että kulttuurimaiseman vaalimisella on ollut kasvava merkitys. Sillä ei ole vain pelastustehtävä, vaan henkisesti se on rakentamassa ihmisen tasapainoista ympäristösuhdetta. Jälleen on kyse rationaalisesta vaihtosuhteesta, kun ihmisen varjeleman ympäristön ajatellaan antavan palautteena tasapainoa.

Ajatellaan yhteiskuntaa ja ylipäättänsä maailmanmenoa, niin kulttuurimaisemalla ja sen vaalimisella on suuri merkitys ja ennen kaikkea sillä, ei sillä vaalimisella, että ihminen tulee toimeen luonnon kanssa, on se sitten villiä luontoa tai rakennettua ympäristöä, kulttuuriympäristöä tai maatalousmaisemaa, ihmisen täytyy jatkossakin tulla toimeen, elää tasapainossa luonnon kanssa.²⁴

Edellisessä esimerkissä ympäristölle annettujen luokitusten takana on lopulta ihminen. Humanistisen näkemyksen mukaan ympäristöä suojellaan ihmistä varten²⁵. Viestinä on, että ihmisen täytyy itse suojella ympäristöään, mutta myös sopeutua muutoksiin ja selvitä muuttuvassa ympäristössään.

Luonnontieteilijän mielestä syntyy yhteiskunnallisia paineita, kun samaa aluetta haluttaisiin suojella ja hyödyntää taloudellisesti. Ihmisen ja luonnon yhteentörmäys on ollut museon perusnäyttelyn kuvaamalla alueella väistämätön.

Se on sellanen yhteiskunnallisten paineiden taistelukenttä oikeastaan, että se on Natura-alueita ja sitä halutaan suojella, mutta toisaalta sitä tarvitaan kulkureitiksi. Teollisuus tarvitsee siitä vettä ja paikat niille tehtaille. Sit siellä on asutus lähellä ja tiet ja kaikkee. Niinkun luonto ja ihminen on siinä vastakin ja puserruksissa... Minkä takia tääkin museo on tähän laitettu, että halutaan korostaa lähiluonnon merkitystä. Ja semminkin kun se on noin lajirikas ja vielä säilynyt alue. Se sitten taas miten paljon museo pystyy siinä vaikuttamaan, niin kun asioihin tai miten asiat menee. Siihen en osaa sanoa, mutta tuota kyllähän se ihan semmonen poliittinen pohjavirta siinä on olemassa, että sitä halutaan suojella ja sen takia meillä on myöskin näyttely, joka siitä kertoo.²⁶

Ympäristönsuojelu merkitsee yhteiskuntapolitiikan harjoittamista, esimerkiksi Natura-alueet ovat olleet eri puolilla Suomea kiistelyn kohteina. Näyttely kertoo suojelullisesti arvokkaaksi ja lajirikkaaksi arvoitetusta alueesta, muttei voida tietää vaikuttaako näyttely ihmisten asenteisiin. Luonnontieteilijän näkökulmasta alueella on lajistollista itseisarvoa, koska se edustaa luonnon monimuotoisuutta. Suojelua harjoitetaan eläin- ja kasvilajien elinmahdollisuuksien vuoksi.

²³ INF5, 5, 51.

²⁴ INF7, 8, 103.

²⁵ esim. Teivainen 1996

²⁶ INF4, 4, 38.

Museon ympäristökasvatuksella on institutionaalinen ja henkilökohtainen merkityksensä. Instituutiona museo haluaa vaikuttaa yhteiskunnassa muun muassa opetustoiminnan keinoin. Se viestii ihmisille myös henkilökohtaisesti työpajoissa, koska käsin tekemisessä museokävijä, tekemisen kohde ja kollektiivinen instituutio kohtaavat fyysisesti koskettamalla. Museoinstituutio toimii vuorovaikutuksen ja vaihdannan tietointensiivisessä yhteiskunnassa. Jopa identiteetin muodostamiseen sisältyy vaihdantaa, sillä vahvat juuret omaava ihminen voi hyödyttää paikkakuntaansa. Tiedon jakamisen lisäksi myös taitojen siirtäminen on museossa keskeistä. Tietointensiivisyys ei voi sulkea pois taitoja, koska niitä harjoitettaessa siirtyy samalla myös tietoa. Ihmisiä sosiaalistetaan tietoja ja taitoja kartuttamalla vuorovaikutteiseen yhteiskuntaan.

Ympäristökasvatuksessa viestitään tietoja, taitoja ja arvoja. Sen piilopetussuunnitelma ei ole viaton, koska ympäristökasvatettujen ihmisten odotetaan hyödyttävän yhteiskuntaa. Kulloinenkin makrotalous koettaa kasvattaa sille eettisesti tai taloudellisesti hyödyllisiä kansalaisia. On olemassa eettinen velvoite kasvattaa ihmisiä arvostamaan luonnon monimuotoisuutta myös ilman taloudellista hyödyntämistä.

Ympäristösubstanssin lisääntyvä rooli voi muovata museon ja yleisön käsitettä uudelleen. Museaalinen näkemys muuttuu kun yleisöä aletaan kohdella kansalaisina. Museota aletaan pitää julkisena tilana, joka tuo keskusteluun uusia aiheita. Poliitiikka, etiikka ja talous ovat aiheina läsnä monin tavoin. Museon kantaaottavassa suhteessa ympäristöön on kyse yhteiskunnallisesta osallistumisesta²⁷ kansalaisyhteiskuntaan, jonka keskeisiä tunnuspiirteitä ovat inhimillisyys toiminnassa, demokraattisuus, tasa-arvoisuus, läpinäkyvyys ja moniarvoisuus²⁸. Ympäristökasvatus niveltyy demokraattisen ja läpinäkyvän yhteiskunnan ihanteeseen, joka on osittain utopia. Vaikka museon opetustoiminnan prosessissa tapahtuu demokratisoitumista, se ei vielä takaa koko toiminnan ja muiden instituutioiden muuttumista yhä demokraattisemmiksi, mikä johtaisi koko yhteiskunnan lisääntyvään demokratisoitumiseen. Yhteiskunnan läpinäkyvyys merkitsee näkymättömänä pidettyjen asioiden tiedostamista.

Ympäristökasvatuksessa koetetaan lisätä yhteiskunnallista osallistumista. Ympäristöhuolen käsittely voi vaikuttaa mm. tiedostamisen prosessiin, poikkitieteellisyys lisääntymiseen, viestintämenetelmien käyttämiseen ja arvojen haastamiseen²⁹. Tiedostamisen prosessi tarkoittaa sitä, että aikaisemmin osin tiedostamatta kannettu ympäristövastuu tehdään näkyväksi, jolloin sen merkitys voi kasvaa. Viestintämenetelmissä tapahtuu erikoistumista ja teknistymistä, mutta kehittynyt teknologia on ideologisesti ladattua³⁰ eli tietyn tekniikan omaksuminen voi myös merkitä kannanottoa ja osallistumista kulutukseen. Yhteisesti jaettu teknologia yhdistää museota muuhun yhteiskuntaan, esimerkiksi kännykkäopastus voi olla linkki matkapuhelimia tuottavaan talouselämään. Arvojen haastaminen puolestaan voi johtaa arvokeskusteluun.

²⁷ Davallon, Grandmont, Schiele & de Koninck 1992, 182–185

²⁸ Harju 2004, 73

²⁹ Davallon, Grandmont, Schiele & de Koninck 1992, 183

³⁰ Mannermaa 1993, 138

Ympäristökasvatuksen yhteiskunnallinen konteksti ilmenee ensinnäkin siinä perusnäkemyksessä, miten museoammattilaiset jäsentävät museon aseman yhteiskunnassa ja suhteen ympäristökasvatukseen toiminnan kokonaiskentässä. Ammattilaiset hahmottivat ympäristökasvatuksen olevan kanava ohjata vaikuttamaan yhteiskunnassa. Ammattilaisen henkilökohtainen asenteellinen suhde ympäristökasvatukseen ja osallistuminen sitä tukevaan harrastustoimintaan muodostavat yhteiskunnallisuuden henkilökohtaisen kontekstin.

Museon institutionaalinen luonne muistiorganisaationa tallennusvastuun rajauksineen ja matkailukohteena asettavat reunaehdot ympäristökasvatukselle. Tämä vaikuttaa sisällön suodattumiseen ja ympäristökasvatuksen tuotteistamisen tarpeeseen. Eila Louhimaa on väitöskirjassaan tutkinut ympäristöön orientoivan kasvatuksen yhteiskunnallisia rakenne-ehtoja. Hän on todennut, että uudentyypisillä vuorovaikutukseen perustuvilla käytännöillä ja sosiaalisilla normeilla uskotaan kyettävän muodostamaan uudentyypisiä institutionaalisia ohjausmekanismeja ympäristökysymysten ratkaisemiseksi.³¹

Aikaisemmissa luvuissa olen tuonut esille, että ympäristökasvatus on säätelymekanismi. Yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista seuraa se johtopäätös, että ympäristökasvatus on sosiokulttuurinen säätelymekanismi. Sosiokulttuurisessa säätelyssä toivo on asetettu järkiperaisesti suunniteltuun ja ohjattuun toimintaan³². Museon opetustoimintaan heijastuvat ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin suuntaukset, kuten useissa eri instituutioissa ilmenevä ekologisoituminen.

Ympäristökasvatus on museoiden ja siihen verkostoituneiden ympäristötoimijoiden sosiokulttuurinen säätelymekanismi, joka tähtää luomaan ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta käsittelemällä museon toimialaan kuuluvia ympäristökysymyksiä. Museon vaikutuspiiri ulottuu instituution seinien ulkopuolelle julkaisuihin, suojelukohteisiin ja muihin merkittäviin luonnon ja historian muodostamiin paikkoihin.

7.2 Ympäristökasvatus yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen ilmentäjänä

Matti Sarmelan³³ kulttuuriekologista viitekehystä mukaillen ympäristökasvatus on sopeutumista ympäröivässä yhteiskunnassa tapahtuvaan muutokseen. Se on yksi institutionaalinen vastaus ympäristöhuolen ilmaisemiseen. Ympäristökasvatus voi vaatia muutoksia opetustoiminnan viestinnällisissä prosesseissa, mutta se ei välttämättä merkitse institutionaalisen kulttuurin muutosta. Usein ympäristökasvatusta toteutetaan perinteisiin sopeuttaen, mutta myös joitakin toiminnallisia ja rakenteellisia osa-alueita uudistaen. Museon ympäristökasvatuksella ei pystytä

³¹ Louhimaa 2002, 196.

³² ks. Susiluoto 1982, 69

³³ Sarmela 1989, 23–29

muuttamaan suomalaista kansankulttuuria eikä institutionaalista kulttuuria kovinkaan totaalisesti, joten sille jää sopeutujan rooli.

Ympäristökasvatus on ollut helpompi tuoda sellaisiin museoihin, joissa opetustoiminnalla ei ole muuttamattomina pidettyjä perinteitä. Niiden kanssa se voisi joutua konfliktiin sisältöjen tai metodien muuttamisessa.

Eihän meillä ollu hirveesti minkäänlaista opetustoimintaa ennen kuin tää ympäristökasvatus kehitettiin eli se on ollut tämmöistä perinteistä. Ett silloin tällöin on menty kouluun pitämään omasta erikoisalastaan luento tai sit on ollut näitä museo-opastuksia. Mut ei siinä nyt varsinaisesti oo ollut mitään, että me ollaan tehty semmonen rakenne, ett yhtä hyvin me ois voitu tehä jostain muustakin kun ympäristöasiasta, mikä on tietysti ihan luontainen juttu. Ympäristö on tullut tärkeämmäksi osaksi museota muutenkin pikkuhiljaa, kulttuuriympäristö on siinä mukana.³⁴

Uudistaminen olisi voinut liittyä johonkin muuhunkin kuin ympäristökasvatuksen tuomiseen. Haastateltavan mielestä opetustoimintaan on luotu uusi rakenne. Kulttuuriympäristökasvatus on kokoava yläkäsite, jonka suojiin on mahdutettu erilaisia toimintamuotoja.

Innovatiivisuudelle on yhteiskunnallista tilausta varsinkin silloin, kun ympäröivä yhteiskunta muuttuu. Innovatiivinen toiminta on yksi ratkaisukeino muutokseen ja organisaation jatkuvuuden turvaamiseen. Vaihtoehtoisesti voidaan pyrkiä sopeutumaan muutokseen ilman uudistuksia tai sitten pitäydytään vanhaan.³⁵

Ympäristökasvatus ei synny instituutiossa täysin ilman vaikutteita muusta yhteiskunnasta. Kunnan vaatimat kestävän kehityksen ohjelmat ovat olleet vauhdittamassa ympäristöasioiden käsittelyä myös opetuksessa. Ympäristökasvatuksen soveltaminen museokäyttöön voi olla itsenäistä, jos läheisiä museoaalisia esikuvia ei ole paljon tarjolla. Varsinainen pohjakipinä ympäristön merkitykseen oli syntynyt opiskeluaikana ympäristönsuojelusta ja yleisestä valistuneisuudesta.³⁶ Kulttuuriympäristökasvatuksen luominen on esimerkki museaalisesta innovatiivisuudesta.

En mä okeastaan tiedä onko se mistään lähteny kuin meidän päistä. Sinänsä en mä osaa sanoa, että meillä ois ollu mitään esikuvaa tässä. Ei arkeologista ympäristökasvatusta ollut missään silloin kun me keksittiin, kulttuuriympäristökasvatusta nyt varamaan on, mutta tietystikin, ehkei tämmösessä muodossa kun mitä me kehitettiin.³⁷

Ympäristökasvatus suuntaa museon opetustoimintaa enemmän ulos maastoon tai rakennettuun ympäristöön. Retkiä varten tarvitaan organisointia ja lisää resursseja.

No kyllä se sillä tavalla mun mielestä tuo muutosta, että se tapahtuu osittain museon ulkopuolella, eikä pelkästään täällä, vaan täytyy lähteä kattomaan paikan päälle, viedä lapset ulos luontoon. Sillä tavalla se tuo paljonkin muutosta, jos ajattelee, että pitää olla joku ihminen, jolla on aikaa lähteä täältä.³⁸

³⁴ INF9, 10, 157.

³⁵ Lampikoski & Korpelainen 1997, 49; Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997, 255.

³⁶ INF9, 10, 154.

³⁷ INF9, 10, 154.

³⁸ INF10, 12, 172.

Kulttuuriperinnön todistusvoiman miellettiin olevan suurin paikan päällä. Uudenlaisessa opetustoiminnassa jalkaudutaan tutustumaan alkuperäiseen kohteeseen, eikä katsota siitä pelkästään toisen käden tietoja. Näkemällä alkuperäinen kohde maastossa, havaitaan samalla myös sen ympäristöä. Maasto-opetus muovaa kokemusperäistä ympäristösuhdetta, koska omat havainnot, mittasuhteiden ja ympäristömuutosten tunnistaminen ovat tärkeitä. Maastossa otetaan askelia konkreettiseen ympäristöön hermistävään suhteeseen ja ympäristökasvatuksen elementeistä kokemusperäisyyteen annetaan mahdollisuus. Taustafilosofiana on empirismi ja ideana on myös osoittaa luonnon ja kulttuuriympäristön aikaulottuvuus, jolloin ympäristösuhteeseen luodaan ajallista syvyyttä.

Kokonaisvaltaisuuden tarvetta korostanut haastateltava pohti, että Museo-liiton pitäisi kouluttaa alan ihmisiä ympäristökasvatukseen. Koulutetut voisivat muuttaa museopedagogiikkaa.³⁹ Ympäristökasvatus voisi merkitä museon osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun, jolloin siitä voisi tulla avoin mielipiteiden vaihtamisen *foorumi*⁴⁰ tai tekemisen *areena*⁴¹. Foorumi on julkinen näyttämö, joka tarkoitti Rooman valtakunnassa keskustelutoria. Areena puolestaan on julkinen taistelu- tai kilpakenttä, joka historiallisesti merkitsi miekkailu- ja härkätaistelulenttää.⁴² Molemmissa tärkeää on julkinen ajanviete ja ihmisiä yhdistävä joukkojen kokoontuminen. Näkemykset museosta foorumina ja areenana kuvastavat tutkimistani sosiokulttuurisista prosesseista demokratisoitumista. Museokäsite on ympäristökasvatusta harjoittavassa museossa muuttumassa läpinäkyvämmäksi ja muuhun kaupunkitilaan liittyväksi.

Museosta tulisi sillä lailla kantaaottavampi, mikä on monelle museolle vieras asia. Ja se kantaaottavuuden määritelmä, taikka miten kantaaottava voi olla rikkomatta objektiivisuutta, jokaisen itse kohdallaan mietittävä. Itse asiassa yhden yhteistyömuseon kanssa, kenen kanssa me tehdään yhtä koululaisnäyttelyä. He on sitä mieltä, että museoiden pitää olla radikaaleja. Ja heillä on tämmönen hot spot -ajatus, että nuoriso tai kuka vaan, voi tavallaan viikon ajan pitää jotain teemaa yllä museossa, voivat käydä puhumassa jonkun asian puolesta, että pitää olla hyvinkin kantaaottavia. Että museot tarjoaa tällasen avoimen foorumin siihen, ja tietysti ympäristö on yks teema. Mutta mää en oo ihan valmis vielä siihen kuitenkaan.⁴³

Museo instituutiona on ollut muutostilassa, vaikka ympäristökasvatusta ei olisi ollenkaan. Ympäristökasvatus on konkreettinen tekijä, jonka kautta vähitellen tapahtuvaa kulttuurinmuutosta voi havainnollistaa. Muutos näkyy erityisesti tilakäsityksen muuttumisena ja ajattelutapojen moniarvoistumisena. Tällöin kuitenkin risteillään tieteilä vaadittavan objektiivisuuden ja populaarisuudesta nousevan kantaaottavuuden rajamailla. Jos museo ja sen työntekijät haluavat vahvistaa tiedeinstituution asemaa ihanteellisena, objektiivisuuden kenttänä, pyritään mahdollisimman neutraaliin ilmaisuun. Radikaaliin suuntaan vievät

³⁹ INF7, 8, 113.

⁴⁰ INF6, 7, 94

⁴¹ INF9, 11, 161

⁴² Nurmi, Rekiaro, Rekiaro & Sorjanen 2004, 35, 128.

⁴³ INF6, 7, 94.

ajattelutavat sanoutuvat irti objektiivisuuden ihanteesta, joka on ennenkin ollut vain utopia.

Kun ympäristökasvatusta tarkastelee innovatiivisena viestintänä, osoittautuu että uutuuden omaksumiseen yhdistyy paljon ihanteita ja visioita, joista osa voi jäädä toteutumatta. Ympäristökasvatuksen nykytilasta on vaikeaa keskustella viittaamatta tulevaisuuteen. Ihanteet ja tulevaisuuden visiot mentaalisina rakenteina ja mahdollisina ajatusmalleina avaavat näkymiä, joita kohti kulttuurinmuutos voi suuntautua. Ympäristökasvatuksen sisältö ja menetelmät eivät voi muuttua ilman ajattelutapojen muutoksia. Kulttuurinmuutoksen syvätasoa ovat ajattelutapojen muutokset, kun taas konkreettiset, näkyvät muutokset ovat pintatasoa.

Haastattelujeni perusteella on mahdollista sijoittaa tapahtumassa oleva kulttuurinmuutos pidempään aikaulottuvuuteen, sillä kysyin ammattilaisten kokemista muutoksista opetustoiminnassa koko uransa aikana. Muutoksiin suhtauduttiin ylipäätään myönteisesti. Tekniikan kehittyminen koettiin hyvin keskeisenä, kun taas sisällöllisiä muutoksia ei niinkään tiedostettu. Muiden sähköisten viestintävälineiden vuorovaikutteisuuden ja liikkuvan kuvan lisääntymisen vuoksi museonäyttely joutuu kilpailemaan niiden kanssa, mikä luo ajan-kohtaisen haasteen opetustoimintaan⁴⁴. Elämysten korostaminen oli myös voimistunut. Tapahtumassa on viisi huomattavaa muutosprosessia: demokratisoituminen, teknistyminen, kokonaisvaltaistuminen, opetuksen erikoistuminen ja verkostoituminen. Opetuksellisuuden uusi tuleminen on vain yksi osoitus yhteiskunnassa tapahtuvasta erikoistumisesta, museo-opetus erikoistuu siinä, missä muutkin kasvatustieteelliset osa-alueet ja kaikki tieteelliset ilmiöt yleensä.

Antropologiassa on kiistelty siitä, että aiheuttavatko onnettomuudet ja niihin luokiteltavat ympäristöongelmat kulttuurinmuutosta vai paljastavatko ne kulttuurin piileviä puolia. On esitetty näkemys, että ne palauttavat ihmiset takaisin ytimeen eli kulttuurin perusasioihin. Ympäristöongelmatkin paljastavat yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita vahvistavia tekijöitä,⁴⁵ mutta ne voivat eitoivottuina onnettomuuksina horjuttaa kulttuurin tasapainoa⁴⁶. Oman aineistoni perusteella ajattelen, että ympäristöongelmien kohtaaminen paljastaa kulttuurin piileviä puolia ja ympäristökasvatus pyrkii sopeuttamaan ihmisiä muuttuneeseen tilanteeseen.

Museon ympäristökasvatuksessa on sekä tieteellinen että ideologinen puolensa. Esimerkiksi Luonnontieteellisessä keskusmuseossa ympäristöongelmia on lähestytty luennoilla esittelemällä kaksi perustaltaan erilaista ilmastoteoriaa⁴⁷. Tiedon jakamisen taustalla ilmenee pyrkimys rationaalisuuteen. Tieteellis-rationaalisessa ajattelussa teorioita muotoillaan uudelleen ja tutkijan ajattelu on dynaamisessa muutostilassa.

⁴⁴ INF8, 9, 25

⁴⁵ Hoffman 1999, 310.

⁴⁶ Oliver-Smith 1999, 26

⁴⁷ INF15, 16, 233

Kotiseutuopetuksen perinteitä jatkavassa paikallis- ja maakuntamuseossa taustalla piilee ideologinen paikallisuuden⁴⁸, alueellisuuden tai kansallisuuden vahvistaminen. Kotiseutuopetuksen sosiokulttuurinen jatkumon vuoksi ajatellut eivät muutu nopeatempoisesti museo-opetuksessa. Uusia menetelmiä kyllä voidaan omaksua, mutta ne eivät välttämättä mullista ydintä.

7.3 Humanistinen ja luonnontieteellinen ympäristövastuu

Kasvatustieteilijä Anna-Liisa Kiiskisen ympäristöviestinnän kokonaismalli rakentuu markkinointiviestinnällisestä julkisuuskuvasta, ympäristövastuullisuuden edistämisestä, omasta viestintävastuusta ja ympäristövastuusta. Hänen väitöskirjassaan vastuun kokeminen on keskiössä.⁴⁹ Ympäristökasvatus on ympäristöviestinnän yksi osa-alue, jonka yhtenä pyrkimyksenä on vastuuseen kasvattaminen. Innovatiiviseen viestintään tarvittavien ajattelutavan muutosten on tapahduttava ammatissa toimivien henkilökohtaisissa ja julkisissa päätöksissä, jotka johtavat käytännön tekoihin. Kysyin yhtenä osatekijänä mikä on tutkittavieni kokema ammatillinen vastuu ympäristöstään. Tarkastelemalla muutosta pyrin osoittamaan sen, miten ympäristökasvatuksen tiedostaminen on muuttanut aiempaa opetustoimintaa. Lisäksi jäsensin sen osaksi muita ammatillisia haasteita.

Luonnontieteellisessä näyttelyssä opastava ammattilainen kertoi ympäristövastuun ilmenevän työssään jo aivan pienten lasten valistamisessa. Ympäristövastuu tuntui nousevan alitajunnasta,⁵⁰ koska vastuuntunteessa on tiedostamaton ja tiedostettu puoli. Arvokkaiden ympäristöjen esittely on kahden luonnontieteellisen ammattilaisen mielestä ympäristövastuun ilmentämistä, koska sitä kautta yleisö saadaan arvostamaan niitä ympäristöjä⁵¹. Ympäristövastuuseen näyttäisi liittyvän arvottamista ja valikointia siitä, mikä on ”oikea” vastuullisen huolehtimisen kohde ympäristöstämme. Näyttelyssä esiteltävien alueiden suojeleminen on ollut yhteiskunnassa kiistan kohteena⁵². Museoammattilaisen ympäristövastuu ilmenee yhteiskunnallisena kannanilmaisuna, mutta toisaalta myös henkilökohtaisina mielipiteinä. Ammatillisuuden ja henkilökohtaisuuden rajoja on toisinaan vaikeaa rajata erikseen.

Oman työn ympäristövastuu koetaan siinä institutionaalisessa kontekstissa, jossa työtä tehdään. Luonnontieteellinen ammattilainen totesi, että heidän museossaan vastuu on kuvata luonnontilaista luontoa eikä ihmistoiminnan vaikutuksia. Luonnon lähtötilan kuvaaminen antaa pohjatietoja museo-opetukseen ja tutkimukseen. Museo esittelee esikuvallista, ihannoitavaa luontoa.⁵³ Ympäristövastuu on opetustoiminnan kontekstissa valikoivaa, koska siinä toimitaan museon

⁴⁸ esim. INF14, 15, 215–216

⁴⁹ Kiiskinen 2001.

⁵⁰ INF5, 5, 59.

⁵¹ INF3, 3, 23, 25; INF4, 4, 38

⁵² INF4, 4, 38

⁵³ INF8, 9, 123.

perusnäyttelyn ehdoilla. Toinen luonnontieteellinen ammattilainen mielsi, että ympäristövastuu ilmenee tärkeimpien ja ajankohtaisimpien näyttelyiden aiheiden, tietojen ja esitystapojen valinnassa. Hän kannusti rohkeuteen ottaa kantaa asioihin:

Perinteisesti on aika nihkeesti otettu selvästi kantaa eri asioihin. Niin kauan kun joku asia ei ole aivan täysin varma, niin ei ole uskallettu lähteä esittämään sitä. Mun mielestä voi hyvin esittää kysymyksen ja kertoa eri vaihtoehtoista eli se liittyy just siihen, että herättää ihmisiä ajattelemaan. Mun mielestä ei tarvitse yhtään hävetä sitä, että on asioita, joita ei tiedetä. Koska kaikkea ei voi tietää. Se on vähän kritiikkiä sitä kohtaan mikä mua on vaivannut täällä, että joitakin asioita ei ole laitettu esille sen takia, että ei voida vuorenvarmasti sanoa mikä on se totuus ja ei halua shokeerata ihmisiä. Toivon, että uskaltais enemmän. Vähän rohkeutta peliin.⁵⁴

Museoammattilaiset kokevat, että heillä on vastuu jakamansa tiedon totuusarvosta. Tieteellisesti todistettua tietoa arvostetaan, joten ympäristöteemoissa ilmenevään vaihtoehtojen moniselitteisyyteen ei ole totuttu. Museoinstituutio saa tieteellistä tietoa esittelemällä arvovaltaa. Kyse voi olla arvovallan menettämisen pelosta, kun vaihtoehtoisia selitystapoja tarjoamalla näytettäisiin julkisesti tieteeseen luontaisesti kuuluva tiedollinen epävarmuus ja tiedon muuttuminen ajan kuluessa.

Luonnontieteellinen ympäristövastuu määrittyy aineistoni valossa vastuuksi välittää ajankohtaista luonnontieteellistä tietoa ympäristöstä yleensä ja erityisesti suojelukohdeista. Ihmisiä opetetaan erottelemaan ja luokittelemaan ympäristöjä niiden suojelullisen arvokkuuden mukaan. Luonnontieteellisessä museossa halutaan vastata kysymykseen, mikä on lajistollisesti ja monimuotoisuutensa puolesta arvokas ympäristö.

Humanistinen ympäristövastuu avautuu käsitteellisesti kahteen suuntaan. Se merkitsee tutkimuksessani historiallisia aineita opiskelleen ja usein koulutuksensa puolesta kulttuurihistoriallisessa museossa työskentelevän työssään kokemaa ympäristövastuuta. Laajemmassa mielessä humanistinen ympäristövastuu viittaa minkä tahansa koulutuksen omaavan humanistiseen elämänsentimentteeseen, jossa ihmisen arvo ja oppimisen sivistävä vaikutus koetaan tärkeiksi. Humanistinen asenne on älyllinen, koska se pohjautuu kriittiseen ja järkipäiseen suhtautumiseen todellisuuteen. Humanistiset tieteet tutkivat ihmistä kulttuuriolentona, kun taas humanismi tarkoittaa renessanssin aikana esiintynyttä kulttuurivirtausta. Humanismin kannattajat pyrkivät perehtymään klassiseen kirjallisuuteen ja sen avulla uudistamaan sivistystä.⁵⁵ Humanistinen ympäristövastuu kiteytyy mielestäni vastuuksi, jossa uskotaan, että tiedollisen sivistyksen ja valistuksen avulla voidaan pyrkiä hyvään elämään ja hyvään yhteiskuntaan.

Kulttuurihistoriallisessa museossa toimiva ammattilainen totesi, että teemanäyttelyjen yhteydessä voi opastaessaan kertoa eri tavoilla kestävästä kehityksestä. Pelkkää roskaa -näyttelyn yhteydessä pystyi kertomaan miten keski-ajalla suhtauduttiin jätteisiin ja sairauksiin sekä kuvaamaan suhtautumistavan

⁵⁴ INF15, 16, 242.

⁵⁵ von Wright 1998, 472–479.

muutosta. Ympäristövastuu ilmenee esimerkiksi siinä, minkälaisia kertomuksia näyttelyjen yhteydessä kerrotaan.⁵⁶ Näyttelysuunnittelija mielsi näyttelyn vaikuttavaksi viestinnäksi, jonka avulla voidaan kertoa ympäristöstä. Tunteiden ja useiden aistien käyttö lisää vaikuttavuutta.⁵⁷

Kulttuurihistoriallisen museoammattilaisen mielestä hänen edustamansa museon tehtävänä on tuoda esille kulttuurihistoriallisen ympäristön arvoja. Rakennustutkijan työssä vastuu on ympäristön säilyttämisestä. Suojelukiistoissa vastuun on joutunut kokemaan hyvin henkilökohtaisesti.⁵⁸ Toisen kulttuurihistoriallisen museoammattilaisen työnkuvaan kuuluu lausuntojen antaminen. Hänen mukaansa yksikkö antaa vuosittain noin 200 lausuntoa maankäyttöasioista, joten sillä on hyvin vastuullinen asema kulttuuriympäristön suojelussa. Kestävän kehityksen ohjelman laatiminen on merkki ympäristövastuun kirjaamisesta julkiseksi asiakirjaksi, jossa haluttiin määritellä arjen toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi.⁵⁹ Tiedottaja ei mieltänyt työnsä liittyvän ympäristövastuuseen, mutta hänen arkeologinen koulutuksensa tekee kulttuuriympäristön hänelle henkilökohtaisesti läheiseksi ja työssään hän myös opettaa siitä.⁶⁰ Museoyksikön kehittämistä vastaava henkilö koki, että hänen tehtävänä on valvoa, että työntekijät huolehtivat alueen ympäristöstä hyvin ja ottavat luonnon kiertokulun ulkoalueilla huomioon. Hän jakaa ympäristövastuuta muille työntekijöille.⁶¹

Kulttuurihistoriallisessa museossa työskentelevä hahmotti, että ideologinen ympäristövastuu merkitsee ekologisen näkökulman sisällyttämistä näyttelyihin ja konkreettisesti kierrätystä ja retkeilijöiden valistamista.

Mun työ konkreettisesti liittyy [ympäristövastuuseen] silloin kun me tehdään vaihtuvia näyttelyitä, kyllä jotenkin se luontonäkökulma on siellä mukana näyttelyissä, että kyllä mää yritän ajatella jotenkin ekologisesti sitä asiaa ja sitten kun me tehdään näyttelyvalintoja ja muita, niin kyllä ne parhaat näyttelyt ovat sellaisia, että mukana on vanha ajatus, että otat luonnosta juuri sen verran kuin tarvitset... Kyllä se tulee meidänkin työhön sekä tavallaan ideologisella tasolla että hyvin konkreettisella tasolla.⁶²

Näyttelyissä ympäristövastuu ilmentyy viitteellisenä moraalisenä neuvona miten luontoon tulisi suhtautua. Museoammattilainen pyrkii laajentamaan ajatus-tapaansa sellaiseksi, että luontonäkökulma ja ekologia tulevat mukaan. Tällöin hän lisää oman ajattelunsa kulttuurin luokitusjärjestelmään luontoa käsitteleviä luokituksia. Luokitusten on oltava siinä työyhteisössä ja yhteiskunnassa tunnettuja, jotta ne voivat vaikuttaa ajatustottumuksiin⁶³. Tutkittavalle ekologia oli muotoutunut luonnolliseksi lähestymistavaksi, koska museon perusnäyttelyssä on kulttuuriekologinen lähestymistapa.

⁵⁶ INF6, 6, 79–80.

⁵⁷ INF1, 1, 6.

⁵⁸ INF2, 2, 19.

⁵⁹ INF9, 10, 139, 147.

⁶⁰ INF10, 12, 166.

⁶¹ INF7, 8, 106–107.

⁶² INF17, 19, 280.

⁶³ Douglas 2000, 13, 22

Ympäristövastuu liittyy molempien alojen museoissa arvottamiseen ja valintojen tekemiseen, mutta ympäristövastuun tuntemisesta voi olla vielä matkaa ympäristökasvatuksen toteuttamiseen. Julkinen, ammatillinen ympäristövastuu näkyy näyttelyissä ja erityisesti suojelukannanottoina rakennustutkijoiden, arkeologien ja luonnontieteilijöiden antamissa lausunnoissa.

Kulttuurihistoriallisten ammattilaisten pääaine oli valtaosalla humanistinen (K 89 %) ja luonnontieteellisillä museoammattilaisilla luonnontieteellinen (L 61 %), kaupallinen tai muu koulutus (L 23 %), humanistinen (L 8 %) ja tuntematon ilman vastausta (L 8 %). Kulttuurihistoriallisista ammattilaisista museologiaa oli opiskellut 22 % ja luonnontieteellisistä ammattilaisista 8 %. Poikkitieteellisten ympäristöopintojen opiskelu oli suositumpaa luonnontieteellisten (L 23 %) kuin kulttuurihistoriallisten (K 4 %) ammattilaisten keskuudessa. Erityisesti huomiota kiinnittää se, että kulttuurihistorialliset ammattilaiset ovat harvoin opiskelleet luonnontieteellisiä sivuaineita (K 6 %) ja päinvastoin (L 15 %). Luonnon ja kulttuurin kokonaisvaltaistuminen ei ole näkynyt koulutuksessa vielä menneinä vuosikymmeninä. Todennäköisesti poikkitieteellisempi koulutus lisäisi monitieteisten ympäristöasioiden esille ottamista museoissa.

Kulttuurihistoriallisten ja luonnontieteellisten museoammattilaisten varsin myönteinen suhtautuminen ympäristökasvatukseen osoittaa sen, että se näyttää ainakin visiona soveltuvan sekä humanistiseen että luonnontieteelliseen koulutukseen, maailmankuvaan ja ympäristövastuun tuntemiseen. Kulttuurihistorialliset museot ovat luoneet ensisijaisesti ihmis- ja kulttuurikuvaa ja luonnontieteelliset museot luontokuvaa. Kokonaisvaltaistumisen kehityssuunta on viemässä siihen, että molemmat museotyypit voivat luoda ympäristökuvaa luonnosta ja kulttuuriympäristöstä.

Kotiseututyön ja kotiseutuopetuksen perinne on ollut muovaamassa lähtökohtia ympäristön arvostamiselle ja siten myös ympäristökasvatukselle. Voimistuva keskustelu kulttuuri- ja luonnonperinnön arvosta on kotiseututyön jatkoa ja kansainvälisten päätösten, kuten YK:n Unescon julistusten, vaikutusta. Keskustelun lähtökohdat perustuvat paikallis-kansalliseen ja maailmanlaajuisen kehitykseen, jota ilmentää maailmanperintö-termin käyttöön otto.

Avaamalla tutkittavien henkilökohtaista ympäristösuhdetta paljastuu, että humanistisen koulutuksen saaneen ammattilaisen maailmankuva ei välttämättä ole pelkästään humanistinen, eikä luonnontieteellisen ammattilaisen maailmankuva puhtaasti luonnontieteellinen. Ammatillinen ympäristöosaaminen ja henkilökohtainen vapaa-ajan toimijuus ovat kaksi eri asiaa ammattilaisella, joka on humanististen aineiden lisäksi opiskellut sivuaineenaan ympäristönsuojelua.

Se on ihan selvä, että mä ajattelen luonnostaankin sitä, että ympäristö pitää säilyttää ja näin, mutta joskus tuntuu, että tää on niin vaativa tää työ, että mä on joutunut sulkemaan itsestäni paljon ulkopuolelle tässä. Mä teen tän täällä, seittämän tuntia, sit mä meen pois, sit mulla on toinen elämä. Se voi tulla tietyllä tavalla, mä en niin kuin halua olla semmonen kulttuuriympäristöihminen kokonaisuudessaan koko ajan, joka puhuu niin kuin näistä asioista, että tää on työtä ja sitten on muu elämä.⁶⁴

⁶⁴ INF9, 10, 158.

Luonnontieteellinen museoammattilainen ilmentää asuinpaikan valinnallaan kulttuurimaiseman arvostustaan. Hän ei ole sitoutunut henkilökohtaisessa elämässään ympäristöä säästävään ideologiaan, joka näkyisi esimerkiksi suhteessa kulutukseen.

Mää arvostan niin kun kulttuuriympäristöä, sanotaanko oma elinympäristö on hyvin paljon myös sellasta kulttuurimaisemaa, maanviljelysmaisemaa ja pidän sitä tällasta kulttuurimaisemaa tasavertaisesti arvokkaana niin luonnontilaisen maiseman kanssa.⁶⁵

Museotyö ei ole vakiintuneesti hahmottunut ympäristöosaamisen kenttään, vaikka työntekijöillä on vastuullinen asema ympäristönsuojelussa. Museotyön tekeminen ei julkisesti edusta ekologista elämäntapaa, vaikka se näyttää sijoittuvan paremmin ympäristöä säästävään toimintaan kuin sitä runsaasti kuluttavaan toimintaan. Kulttuurihistoriallisista ammattilaisista 68 % ja luonnontieteellisistä ammattilaisista 54 % koki voivansa toimia ympäristöä säästävasti museotyössään. Kulttuurihistoriallisista ammattilaisista 15 % ja luonnontieteellisistä ammattilaisista 31 % oli epätietoisia työnsä ympäristövaikutuksista.

Ympäristöä säästävällä toiminnalla voidaan tarkoittaa suojelullisia virkatehtäviä ja kestävään kehitykseen kytkettyjä käytäntöjä, kuten kierrättämistä. Museot antavat lausuntoja maankäyttöasioissa.⁶⁶ Kulttuurihistoriallisen museoammattilaisen mielestä turhia hankintoja on pyrittävä välttämään ja suosittava minimalistista, niukkaa esillepanoa⁶⁷. Tosiasiassa näyttelyiden ja koko opetus toiminnan teknistyminen sekä mittasuhteiden kasvaminen ovat kehityskulkuja, joissa osallistumista kulutukseen ei aina voi minimoida⁶⁸. Laajoissa ja teknisesti moderneissa näyttelyissä kulutetaan yleensä moninaisia materiaaleja, ellei ole pyritty rakenteiden niukkuuteen ja kierrätykseen.

Muutamit museot ovat laatineet ympäristöohjelman. Kaksi luonnontieteellistä museota ja neljä kulttuurihistoriallista museota tutkituista tiedosti laatineensa ympäristöohjelman. 39 % luonnontieteellisistä ja 44 % kulttuurihistoriallisista ammattilaisista piti ohjelman laatimista hyödyllisenä. Tampereen kaupunki päätti vuonna 1993, että eri yksiköiden tulee tehdä ympäristöohjelmansa. Museotoimen ensimmäinen ympäristöohjelma laadittiin vuonna 1997. Ongelmana oli, että se ei saanut yksiköitä ja ihmisiä aidosti sitoutumaan, koska siitä puuttui museon myönteinen vaikutus hyvän ympäristön edistämiseen ja museon rinnastui ympäristöä tuhoavaan laitokseen. Ympäristöohjelmassa oli neuvoja kierrättämisestä ja jätteiden käsittelystä.⁶⁹

Ympäristöohjelma piti päivittää vuoden 2001 loppuun mennessä Kestävän kehityksen ohjelmaksi, jonka tekeminen annettiin museon kulttuuriympäristöyksikön tehtäväksi. Koska ohjelma oli päivitettävä parin kuukauden aikana, ei sen tekemisessä ehtinyt kuulemaan demokraattisesti kaikkia työntekijöitä. Uuden ohjelman voimana on se, että se esittelee myös museon myönteiset vai-

⁶⁵ INF8, 9, 131.

⁶⁶ INF9, 10, 139.

⁶⁷ INF6, 7, 94

⁶⁸ esim. INF8, 9, 131–132

⁶⁹ INF9, 10, 148.

kutukset ympäristöönsä. Se sisältää taide- ja kulttuuriympäristökasvatuksen, joten pedagogiset asiat tulivat kierrätysasioiden rinnalle. Prosessi on jatkunut siten, että vuoden 2002 alussa luotiin Kestävän kehityksen työryhmä, johon kuuluvat edustajat taidemuseosta, Sara Hildénin museosta, valokuva-arkistosta ja maakunnallisesta yksiköstä. Tarkoituksena on, että kaikki yksiköt voivat sitoutua ohjelmaan.⁷⁰

Yrjö Hailan mielestä luonnosta ei voi johtaa rakenteellista yhteiskunnallista ohjelmaa. Ensinnäkään hänen mielestään riskejä ei voida riittävästi hallita, vaan julkinen hallinto pyrkii sopeuttamaan kansalaiset riskeihin maalaamalla ne vaarattomiksi, toiseksi ekologiset ongelmat vaikuttavat hitaasti ja pitkälle tulevaisuuteen suuntautuvina visioina ja kolmanneksi ympäristöongelmat ovat todellisia, joten niitä tulisi lähestyä konkreettisesti. Ekologiset ohjelmat jäävät usein abstrakteina toteutumatta.⁷¹ Kestävän kehityksen, ympäristö- ja ympäristökasvatushjelmia ei ole johdettu luonnosta, vaan ne ilmentävät usein kunnallista toimintaa ja kytkeytyvät yleiseen yhteiskunnalliseen kehitystrendiin, jossa kestävä kehitys on määritelty jo keskushallinnossa. Luontoperustan sijaan niillä on kytkös kaupunkisuunnitteluun, jossa halutaan lisätä tietoa ympäristöstä.⁷²

7.4 Monta luontoa ja ympäristökasvatusta museoissa

Kulttuurin luontoperustaa tarkastellaan omasta kulttuurista käsin, joten luontokäsityksiä on monta, samoin kuin luontoelämyksiä. Luonnon kulttuurinen määrittynyys näkyy etenkin luonnonsuojelualueilla, jotka on suunniteltu heijastamaan ihannekuvia. Vallitsevana on ollut käsitys, että juuri koskematon luonto on mielenkiintoinen ja tutkimisen arvoinen. Kun kaupunkiluonto on otettu tutkimuskohteeksi, alkuperäisen luonnon myytti on joutunut kyseenalaiseksi.⁷³ Eri maiden museonäyttelyissäkin ilmenee, että luonto on käsitteellistetty ja esitelty erilaisilla tavoilla eri aikakausina ja eri kulttuureissa. Museoiden monet sanomat juontavat juurensa historiasta, koska aika on vaikuttanut luonnonhistorian, biologian ja ympäristökasvatuksen ymmärtämiseen.⁷⁴

Perusnäyttely on tarjonnut yhden pysyvän kehityksen museon opetustoitinnalle. Luonnontieteellisen museon perusnäyttelyssä näyttäytyy monta erilaista luontoa. Paikallisuus korostuu Satakunnan maakuntamuseon alaisessa yksikössä, jossa esittyy seudulla asuvien lähiluonto eli kotiseudun luonto. Luonnontieteellisen museon perinteeseen on kuulunut esitellä koskematonta luontoa. Uusissakin museonäyttelyissä esitellään lähes luonnontilaista luontoa, joka tuntuu luonnollisemmalta kuin ihmisen muokkaama luonto. Saastunut luonto on ollut vaiettu tabu pysyvissä näyttelyissä.

⁷⁰ INF9, 10, 149.

⁷¹ Haila 1990, 147.

⁷² Esim. Turun kestävän kehityksen ohjelma 2003.

⁷³ Haila 1990, 9, 85, 160.

⁷⁴ Asma 2001, 7, 274.

Kun näyttely koostuu tollasista luonnonympäristöistä, joissa varsinainen teema ei ole ollut mikään saasteiden vähentäminen ja tämän tyyppinen, vaan sen tarkoitus on esitellä luonnonvaraisia ympäristöjä, niin perusnäyttelyyn ei paljon muuta saanut sisällytettyä kuin sen, että esitellään näitä arvokkaimpia kohteita.⁷⁵

Ympäristöongelmat eivät useinkaan näy näyttelyssä, ellei niitä oteta keskusteluissa esille. Vanhassakin perusnäyttelyssä keskustelu kävijöiden kanssa on tapa liittää siihen ajankohtaisia ympäristökeskusteluja. Luonnontieteellisissä museoissa yhtenä aiheena esitelty kaupunkiluonto on useille kaupungistuneille ihmisille lähiluontoa⁷⁶.

Turun biologisen museon ammattilaisen mukaan kaupunkiluontodioraama toisinaan saa aikaan suojelukeskustelua⁷⁷. Keskustelut tuovat näyttelyyn myös kävijöiden oman kokemuksellisen ulottuvuuden, jos he voivat kertoa havainnoistaan. Suunnittelija ja konservaattorit loivat eliöyhteisön kaupunkiluontodioraamaan vuonna 1982. Kaupunkiluonnon lisääminen museonäyttelyyn ilmentää environmentalismin laajentamaa ympäristökäsitystä ja, että luonnontieteelliset tutkijat ovat hyväksyneet kaupunkiluonnon kohteekseen⁷⁸.

Ekologiset ja ympäristöongelmia käsittelevät näyttelyt olivat Suomessa harvinaisia 2000-luvulle asti. Poikkeuksia ovat olleet mm. Rovaniemen Arktikum-keskuksen teemanäyttelyt, Heureka-tiedekeskuksen ympäristönäyttelyt ja Tampereen luonnontieteellisen museon perusnäyttelyn teema ihminen, luonto ja aika.⁷⁹ Esimerkiksi Metsämuseo ja metsätietokeskus Luston näyttelyä on käytetty ympäristökasvatuksessa. Jo ensimmäiseen Luston perusnäyttelyyn kohdistui toivomus, että siinä olisi ollut kannanotot luonnon monimuotoisuudesta ja henkisistä arvoista⁸⁰.

Ympäristön muutosprosessien kuvaaminen on haastavaa näyttelyn toteuttamisessa, koska kasvit ja eläimet on usein konservoitu staattiseen tilaan. Liikkuva kuva, arkkitehtoniset ratkaisut, äänitehosteet ja 3D-mallinnukset ovat osaltaan luoneet mahdollisuuksia muutosten kuvaamiseen. Uusimmissa näyttelyissä kuvataan mm. maankohoamisen prosessia ja sukkession vaikutuksia. Porin Luontotalo Arkissa jokisuisto on dynaaminen systeemi, joka muuttuu jatkuvasti,⁸¹ maankohoamisen muutokset ovat Pohjanmaan museon

⁷⁵ INF3, 3, 25.

⁷⁶ Omat havaintoni luonnontieteellisten museoiden näyttelyistä Pohjoismaissa ja Isossa-Britanniassa

⁷⁷ INF5, 5, 64

⁷⁸ Haahtela 1994, 49; Haila 1990, 9, 160; ns. alkuperäisen luonnon käsite laajeni ulottumaan urbaaniin ympäristöön. Kaupungistuneet ihmiset lähtivät suojelemaan mm. Pohjois-Karjalan, Kainuun ja Lapin metsiä, mutta havahtuivat myös siihen, että kaupunkiluonto on suojelemisen arvoinen. Ns. alkuperäistä luontoa on usein etsitty keskuksista kaukana sijaitsevista paikoista. Kaupunkiluonnon arvonnousua kuvastaa myös se, että esimerkiksi Ruotsiin ja Suomeen on perustettu kansallisia kaupunkipuistoja. Heinolassa, Hämeenlinnassa ja Porissa on kansallinen kaupunkipuisto. (Kansalliset kaupunkipuistot 2006.)

⁷⁹ Kärkkäinen 1994, 23.

⁸⁰ Kärkkäinen 1994, 75, 79

⁸¹ INF4, 4, 39.

KUVA 26 Ympäristöongelmien käsittelyä Royal Museumissa Edinburghissa Skotlannissa. Kuvasin 17.5.2005.

KUVA 27 Pohjanmaan museon ja Metsähallituksen Terranova - Merenkurkun luontokeskuksessa Vaasassa kasvit ja eläimet on sijoitettu lasivitriineihin, mutta kokonaisuus on merellisen avoin ilman lasia. Sään ja ajankohdan muuttumista ilmaistaan valaistus- ja äänitehostetekniikalla. Kuvasin 10.9.2003.

Terranovan punaisena lankana⁸² ja metsän sukkessiosta kerrotaan Keski-Suomen luontomuseossa.

Kärsinyt luonto on kuin parannettava potilas, joka uskalletaan tuoda klinikalle vaihtuvassa näyttelyssä. Luontopotilaan parantuminen on ajankohtaisesta ilmiöstä optimistisesti kertova tarina. Kaupungin ympäristönsuojelupalkinnon saanut teollisuusyritys kertoi samalla ympäristöinvestoinneistaan ja sen toiminta ulkomailla voitiin ottaa esimerkiksi globalisaatiosta, koska toukokuussa 2002 valtakunnallisen museoviikon teemana olivat museot ja globalisaatio.

Julkisuudessakin on ollut paljon puhetta, että tämmöset yritysjärjestelyt, globalisaatio, vaikuttaa näihin valtion yrityksiin, niin siitä taustasta se näyttely tulee tähän ja on ajankohtainen asia ja myöskin sitä silmällä pitäen kauheen hyvä asia, että ens vuonna museoviikollakin on tää Museums and globalization -aihe eli miten siihen voi sitten museossa todeta keskustelumahdollisuuden ja lisäksi tietysti tähän näyttelyyn myöskin liittyy suojelunäkökohtia. Kyseinen yritys on ollut hyvin pahamaineinen, varmaan tuota tunnetuimpia esimerkkejä siitä, miten luonto kärsinyt, mutta se on pari vuotta sitten saanut ympäristönsuojelupalkinnon.⁸³

Luonnontieteellisen museon luonto ei ole pelkästään tieteellisen maailmankuvan mukainen luonto, koska sillä on yhteiskunnallisia ja taloudellisia kytkentöjä. Luonnontieteellinen näyttely ilmentää osaltaan tieteellistä, etenkin biologista maailmankuvaa, jossa evolutiivisella kehitysjärjestyksellä, ekosysteemeillä ja biotoopeilla on paikkansa. Se voi kertoa myös luonnon monimuotoisuudesta, jonka esittely näyttelyissä voimistui kansainvälisesti vuoden 1992 Rion biodiversiteettisopimuksen jälkeen⁸⁴. Filosofian professori Stephen T. Asma on väittänyt, että biodiversiteetistä on tullut museonäyttelyiden retoriikkaa. Näyttelyretoriikka on yleensä muuttunut aikakausittain,⁸⁵ mutta luonnon monimuotoisuuden tutkimuksen on ennustettu lisääntyvän tulevaisuudessa, koska sitä tarvitaan suojelun toteuttamiseen ja valistamiseen⁸⁶. Moderni näyttely kertoo uusimmista tutkimustuloksista ja perinnöllisyystieteestä, esimerkiksi DNA:n molekyyli rakenne on esitelty Tukholmassa luonnontieteellisessä näyttelyssä⁸⁷.

Kun luontoja on monta luonnontieteellisessä näyttelyssä, niin siellä on myös monta ympäristöä. Esitettävä ympäristö voi olla toinen maailma kuin ihmisen tavanomainen ympäristö, koska se pyrkii omalla tavallaan tiivistämään ominaispiirteitä yhteen ja luomaan elämyksellisyyttä⁸⁸. Näyttely pyrkii viittamaan empiiriseen luontoon, siksi todenmukaisuus, luonnollisuus ja eliöiden oikea ympäristö ovat olleet hyveitä. Niinpä ihmisen vaikutus ympäristöongelmineen on luonnontilaiseksi mielletyn toisella puolen olevaa, keinotekoista ympäristöä. Ihmisillä on ollut kautta historian kaipuu alkuperäisiksi ja luonnontilaisiksi mieltämiinsä ympäristöihin, jotka ovat emotionaalisesti vaikuttaneet aidoilta.

⁸² Terranova. Merenkurkun luontokeskus

⁸³ INF4, 4, 35.

⁸⁴ Thackray & Press 2001, 133

⁸⁵ Asma 2001, 174, 178.

⁸⁶ Thackray & Press 2001, 133

⁸⁷ INF8, 9, 122

⁸⁸ INF3, 3, 29

Luonto on hierarkkinen luonnontieteellisessä näyttelyssä, koska siinä usein kerrotaan arvokkaimmaksi arvotetusta luonnosta. Monesti näyttelyssä esitellään myös esteettisesti tai funktionaalisesti arvotettua luontoa. Arvotusten taustalla on museotyön perinnettä ja museoammattilaisten eettisiä käsityksiä hyvänä ja oikeana pidetystä ympäristöstä. Näyttelyitä suunnitellessaan ja rakentaessaan ammattilaiset tekevät valintoja, jotka kertovat ympäristövastuullisuuden kokemisesta. Vastuullisuus on laaja eettinen asia, jota käsittelin edellisessä luvussa. Luonnontieteellisten perusnäyttelyjen perinne ja eettiset arvoratkaisut ohjaavat luomaan näyttelyitä, joissa ympäristöongelmat eivät ole läsnä.

Ihanteena on pidetty sitä, että täytetty eläin tai konservoitu kasvi vaikuttaa mahdollisimman elävän kaltaiselta, jolloin se voi toimia empiirisenä todisteena. Myös vahamalleista ja muista jäljitelmistä on pyritty tekemään mahdollisimman paljon eläviä eliöitä muistuttavia.⁸⁹ Luonnon luonnollisuutta sisätiloihin siirrettynä on pidetty tavoiteltavana, vaikka konservaattori käsittelee eliön ja muoaa sitä oman ja näyttelysuunnittelijan vision mukaiseksi uuteen käyttötarkoitukseen. Tosiasia on, että eläimet ja kasvit esineellistyvät ja estetisoituvat luonnontieteellisessä näyttelyssä, koska ne irrotetaan alkuperäisestä elinympäristöstään ja siirretään erilaiseen luonnon ja kulttuurin kontekstiin⁹⁰. Artefaktiksi muuntunut eliö hahmottuu uudelleen ihmisen kokemana näyttelyssä. Museoammattilainen ja kävijä ”herättävät esineen eloon” viestinnällisessä vuorovaikutuksessaan.

Eliöiden esittely ja ymmärtäminen näyttelyssä ovat kulttuurisen neuvottelun tulosta, vaikka väitettäisiin kullakin olevan täysi vapautensa omien päätelmien tekemiseen. Ympäristökasvatukselle museoluonto ja -ympäristö moninaisuudessaan tarjoavat haasteen, koska se tarvitsee pääomakseen kävijöiden omien kokemusten hyödyntämistä. Ympäristökasvatuksen pedagoginen sisältö harkittuine tavoitteineen ja resursseineen on suunniteltava näyttelyyn tai muuhun museo-opetukseen. Spontaani ympäristökasvatus voi nousta museolehtorin tai oppaan ja kävijöiden keskusteluissakin esiin, mutta se edellyttää henkilökohtaista vuorovaikutusta.

Ympäristökasvatuksen kehittäminen ohjelmalliseksi kasvatusprojektiksi kuvastaa kasvatusoptimismia ja postmodernin ajan tietointensiivisen kulttuurin suunnitelmallisuuden pyrkimystä. Agraarikulttuurissa harjoitettiin kotiseutukasvatusta ja vahvistettiin käytännöllistä ympäristösuhdetta. Luontaiseksi mielletystä ympäristöstä on tullut monimutkainen ja pirstoutunut, joten suhdetta siihen on pyrittävä säätelemään myös kasvatuksen keinoin.

Yhteiskunnan muutoksiin mukautumiseksi on tuotettu kasvatuksia, joka pyrkii sopeuttamaan ihmisiä muuttuneeseen kulttuuriin. Tietotekniikan vallankumouksen jälkeen ilmestyi mediakasvatusta. Monimutkaiseen ympäristöön tarvitaan jo ympäristön lukutaitoa, kuten myös puhutaan medialukutaidosta. Aistiärsykykeellisen informaatiotulvan kasvaessa lukutaito helpottaa ympäris-

⁸⁹ Asma 2001, 69.

⁹⁰ Viikuna 2003a, 79–87; näyttelyyn täytetyn eläimen elinympäristö on voinut olla esim. eläintarha, mutta museon kulttuurisella näyttämöllä eläin saatetaan asettaa uudelleen luontokontekstiin.

töön orientoitumista ja sen ymmärtämistä. Kasvatusoptimismin mukaista ajattelua on, että kaikkeen uskotaan voivan vaikuttaa kasvatuksella.

Analyttisyyteen pyrkivänä aikakautenamme luonto ja ympäristö ovat pilkkoutuneet osiin. Ympäristö on ympäristökasvatuksen monimutkainen ja moniosainen sisältö. Sen pilkkominen voi osoittaa, että ympäristökasvatus pilkkoutuu erilaisiin sektoreihin. On kulttuuriympäristökasvatusta, kulttuuri-perintöopetusta ja luontopainotteista ympäristökasvatusta. Olisi oltava yhteinen foorumi ja verkostoitumisen paikka, jossa eri alojen ympäristökasvattajat voisivat neuvotella keskenään. Suomen Ympäristökasvatuksen Seura on yksi yhteinen seminaareja järjestävä foorumi. Museoammattilaiset kuitenkin mielellään hakeutuvat oman ammattialansa seminaareihin, joten museoiden ympäristökasvatus voi säilyttää ominaisluonnettaan kotiseutuopetuksen jatkajana ja kulttuuriympäristöopetukseen kannustajana.

Onko siis olemassa monta ympäristökasvatusta? Todennäköisesti on. Ympäristökasvatus näytti saavan erilaisia muotoja kotiseutuopetuksen perinteestä paikallismuseossa kuin erikoismuseossa, joka korostaa oman toimialansa substanssia ja asiantuntemusta. Instituutiot itse ovat nimenneet harjoittavansa joko kulttuurikasvatusta, ympäristökasvatusta tai kulttuuriympäristökasvatusta. Ympäristökasvatukselle kulttuuri-ilmiönä on ominaista muuntelu, koska perinnettä sovelletaan uudella tavalla⁹¹ ja innovatiivisia aineksia otetaan käyttöön.

7.5 Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä

Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä syntyy olosuhteiden vaikutuksesta⁹², eli ulkoisen paineen vaikutuksesta ja henkilökunnan uudistamishalusta. Ympäröivät olosuhteet muodostuvat yhteiskunnallisen ympäristötietoisuuden lisääntymisestä, esimerkiksi kunnallisten ympäristöohjelmien tekemisestä. Toiseksi olosuhteet muuttuvat, kun instituution johto ja muut museoammattilaiset haluavat uudistaa organisaatiota ja toimintaa. Kehittämishaluiset persoonat ovat alttiita omaksumaan innovatiivista viestintää.

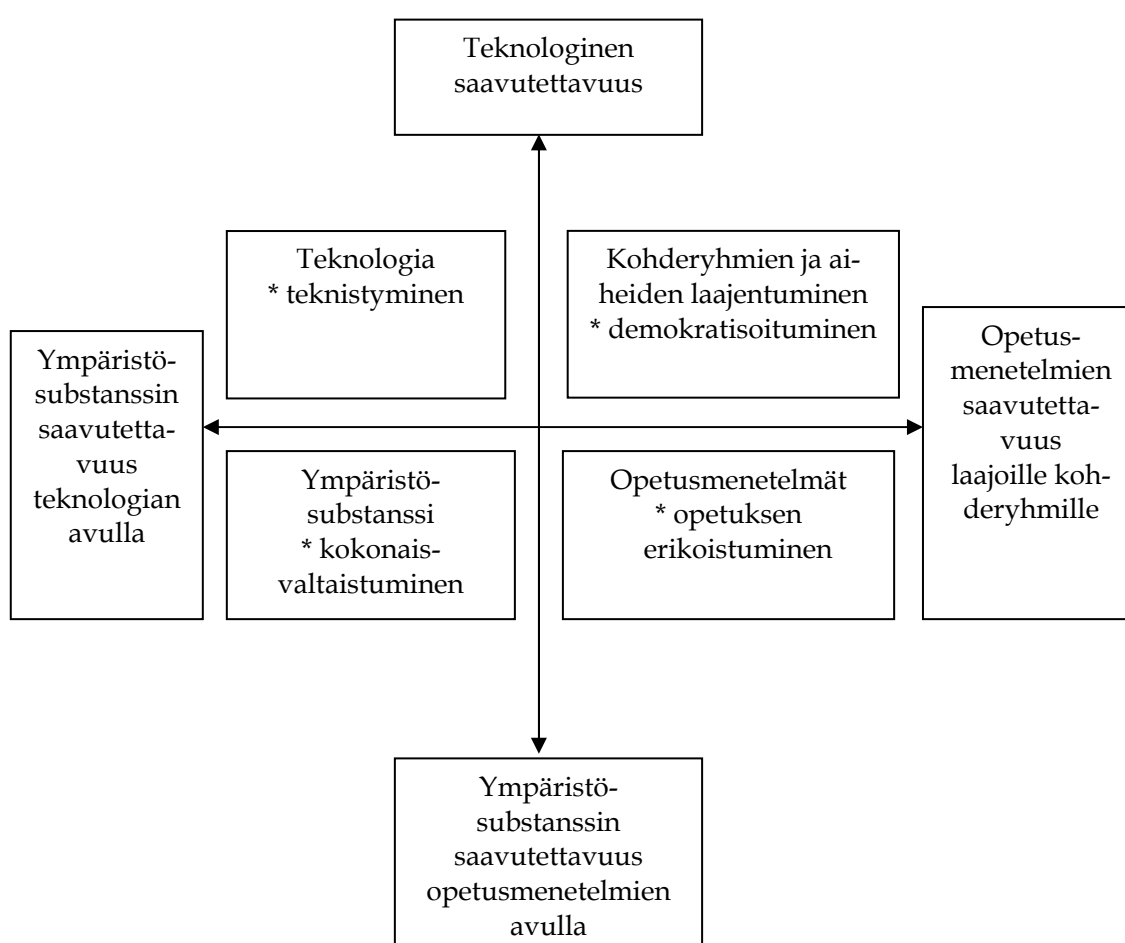
Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä tarkasteltuna on yksi mahdollinen strategia sopeutua ulkoiseen tai sisäiseen muutokseen. Instituutioilla on laaja toimintojen kirjo, jota museoiden toimintakertomukset osaltaan kuvaavat. Museoiden toiminta-avaruuteen kuuluvat usein tallennus, kokoelmat, tutkimustoiminta, tietopalvelut, julkaisut, näyttelyt, tapahtumat, tiedotus, markkinointi, kouluyhteistyö ja mahdollisesti vielä ympäristökasvatus. On mielenkiintoista, että tietyissä olosuhteissa ympäristökasvatus määrittänyt instituution toiminta-avaruuden yhdeksi painopisteeksi. Olisihan mahdollista, että jokin

⁹¹ Kaivola-Bregenhøj 1985, 7–9

⁹² Linnanen, Boström & Miettinen 1994, 74

muu kasvatuksellinen tai tutkimuksellinen alue valittaisiin sen sijasta toteuttamisen kohteeksi.⁹³

Väitöstutkimuksessani esiin tulleita teknistymisen, demokratisoitumisen, kokonaisvaltaistumisen ja siihen liittyvän verkostoitumisen sekä opetuksen erikoistumisen prosesseja voidaan tarkastella kahden muuttujan: ympäristösubstanssin ja kohderyhmien kannalta. Kullakin prosessilla on oma toiminnan subjekti tai objekti. Teknistymisen olen pelkistänyt teknologiaksi, demokratisoitumisen kohderyhmien ja aiheiden laajentumiseksi, ympäristön kokonaisvaltaistumisen ympäristösubstanssiksi ja opetuksen erikoistumisen opetusmenetelmiksi. Erillisistä muuttujien tarkasteluista olen johtanut seuraavan kaavion (kuvio 14.), jonka leikkauspintoihin olen merkinnyt keskeisiä viestinnän saavutettavuuden tekijöitä.

KUVIO 14 Viestinnän toiminta-avaruus.

⁹³ Viestinnän toiminta-avaruutta voidaan verrata aika-paikka-avaruuteen, jota on käytetty Rooman Klubille laaditussa Kasvun Rajat -tutkimuksessa. Siinä ihmisen orientoituminen etenee vaaka-akselin ajallisessa ulottuvuudessa ja pystyakselin paikkaullottuvuudessa. (Meadows & al. 1974, 21; Mannermaa 1993, 40.) Luomassani toiminta-avaruudessa ympäristön ja opetusmenetelmien saavutettavuus on keskeistä.

Ympäristökasvatus on eri vaiheessa olevaa innovatiivista viestintää toiminta-avaruudessa. Sen vaiheita voivat olla:

1. Visio siitä mitä instituution tulisi tehdä ympäristökasvatuksessa (visiovaihe).
2. Strategia eli toimenpiteet, joiden avulla visioon pyritään.
3. Toimenpiteet voivat olla kokeiluja, kuten projekteja (projektivaihe), tai ohjelmiksi muotoiltuja (ohjelmallistuminen).
4. Kun ympäristökasvatusta aletaan pitää museon pääidean mukaisena toimintana, se sulautuu institutionaaliseen strategiaan. Tämä ilmenee siinä, että se kirjataan johtosääntöön⁹⁴, opetus- tai ympäristöohjelmaan. (Vakiintumisen vaihe.)

Aineistoni perusteella ympäristökasvatuksesta on kulttuurihistoriallisissa ja luonnontieteellisissä museoissa visioita. Sen toteuttamiseksi on osa museoista tehnyt kokeiluja ja muutamat museot ovat jo vakiinnuttaneet sen toimintaansa. Sain käyttööni tapauskohteideni johtosäännöt ja tulevaisuuden strategiat, joista muutamia strategioihin ympäristökasvatus oli kirjattu, mutta minkään museon johtosäännössä siitä ei ollut mainintaa.

Tulevaisuuden suunnittelu museotalalla on lisääntynyt, niin kuin muissakin yhteiskunnallisissa instituutioissa. 1990-luvulta alkoi Suomessa tulevaisuusboomi, kun yksityisellä ja julkisella sektorilla ryhdyttiin laatimaan tulevaisuusraportteja. Niitä nimitettiin usein strategioiksi ja laadittiin muun muassa eduskunnassa, ministeriöissä, yrityksissä ja kunnissa.⁹⁵ Museovirasto julkaisi vuonna 1997 Raili Huopaisen koordinoiman tutkimuksen ”Tulevaisuuden museossa”. Menetelmänä käytettiin tulevaisuudentutkijoiden käyttämiä vaihtoehtoisia skenaarioita. Tulevaisuuden museossa -projekti toteutettiin Museoviraston ja Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen yhteistyönä.⁹⁶

1990-luvun tulevaisuusboomille oli ominaista, että tulevaisuutta suunniteltiin kirjallisesti. Jo antiikin aikana ihmiset olivat kiinnostuneita tulevaisuuden ennustamisesta⁹⁷. Maatalouteen siirtyminen pakotti ihmiset suunnittelemaan toimintaansa satokauden mukaan, pohtimaan tulevan sadon suuruutta ja kirjaamaan kalenteriin tehdyt työt⁹⁸. Järjestelmällinen tulevaisuusajattelun ensimmäinen aalto tuli Suomeen 1960- ja 1970-luvun vaihteessa, jolloin tulevaisuusajattelua alettiin harjoittaa eri yhteiskunnan sektoreilla, kuten taloudessa ja sivistystoiminnoissa. Toinen aalto osui 1990-lukuun, jolloin lama sysäsi suunnittelemaan tulevaisuutta.⁹⁹ Tulevaisuussuunnittelu ajankohtaistui uhkien ja ongelmien keskellä samanaikaisesti kun ympäristöherääminen ilmeni yhteiskunnassa. Suunnitteleamalla pyritään torjumaan epäkohtien ilmenemistä.

⁹⁴ Monet johtosäännöt ovat lyhyitä, eikä niissä määritellä museon koko toiminta-avaruutta. Jos ympäristökasvatus tiedostettaisiin yhdeksi museon funktioksi, se voitaisiin kirjata johtosääntöön.

⁹⁵ Mannermaa 1998, 25–26.

⁹⁶ Huopainen 1997b, 24.

⁹⁷ Mannermaa 1993, 9–10

⁹⁸ Sarmela 1989, 100

⁹⁹ Lehtisalo 1998, 89–90.

Yksittäiset museot ovat tottuneet tekemään lähivuosiin suuntautuvia toimintasuunnitelmia¹⁰⁰. Museoalan keskuselimistä Suomen museoliitto ja Museovirasto ovat alkaneet painottaa museoalan suunnitelmallista kehittämistä, joka vaatii myös museoalan kokonaisvaltaista kehittämissuunnitelmaa ja alan tulevaisuuden kirjallista julkilausumista. Museoviraston vuoden 1995 organisaatiouudistuksen jälkeen museotoimen kehittämisestä on tullut yksi sen painopisteistä.¹⁰¹

Tutkimukseni perusteella ainakin kolmessa ympäristökasvatusta harjoitettavassa museossa on olemassa kirjallinen opetussuunnitelma, joka kertoo siitä että opetustoiminta on edennyt vakiintuneeseen ja suunnitelmalliseen vaiheeseen¹⁰². Opetussuunnitelmaan on kirjattu tavoitteet, kohderyhmät ja opetuksen eri muodot. Kun erilaisia opetusmuotoja suunnataan eri kohderyhmille, opetus on erikoistumassa. Opetussuunnitelmien tekemisellä tähdätään pitkäjänteiseen vaikuttamiseen ja siten toiminnan jatkuvuuteen.

Tulevaisuuden museossa -projektissa liikkeelle lähdettiin museoiden sen aikaisesta nykytilasta. Yksi skenaarioista ehdotti vanhan kehityksen jatkuvan, toinen skenaario loi tummia varjoja museoiden merkityksen laskemisesta, kolmas perustui suomalaisuuden ja perinteen suojelemiseen ja neljäs ennusteli reippasta uudistumista kansainvälisessä maailmassa. Viimeisen skenaarion viitoittamana museo voisi olla ihmisten foorumi ja yhteiskunnallisesti kantaaottava. Ekologisesti kestävä kehitys olisi hyväksytty ja museot tekisivät ympäristönsurainta.¹⁰³ Tutkimuksessa hahmoteltiin kaksi ydinvisiota, joista toisen mukaan museo tulee toimimaan ympäristötietoisuuden lisääjänä. Toisessa ihmiskeskeisessä ydinvisiossa korostuu museoiden yhteys yhteisönsä ja se, että ne voisivat auttaa ihmisten elämän hallinnassa. Tulevaisuusmallin mukaan museotyöntekijöiden asiantuntijuuden lisäksi edellytetään moniosaamista. Museoiden toimintamuodot uusiutuvat, ja museot osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹⁰⁴

Haastattelujeni perusteella innovatiivisesti viestivät museot uskovat ympäristövastuuseen ja museon aktiiviseen rooliin yhteiskunnassa sekä hyväksyvät verkostoitumisen oppilaitosten ja useiden viranomaisten kanssa. Aineistoni viittaa siihen, että viimeinen skenaariomalli ”Reippahasti lietsomaan – rautaa tässä taotaan” on ainakin osittain toteutunut¹⁰⁵.

Useimmat tutkittavat eivät ilmaisseet tuntevansa muutosvastarintaa, olivatpa kyseessä sitten teknologiset muutokset tai ympäristökasvatuksen tulo museoon. Muutosvastarinnan vähäisyys kertoo siitä, että ympäristö museon perinteiseen substanssiin kuuluvana on hyväksytty näkökulma, ja ympäristökasvatus on sopusoinnussa museoinstituution päämäärien kanssa. Kulttuuri on lähestymäisillään läpiekologisoitumista, jolloin ympäristöhuoli ja ympäristökas-

¹⁰⁰ Huopainen 1997b, 24

¹⁰¹ Huopainen 1997b, 24.

¹⁰² INF9, 10, 140–141, 156; Suomen metsämuseosäätiö, toimintasuunnitelma 2004, 10–11; INF14, 15, 216

¹⁰³ Huopainen 1997b.

¹⁰⁴ Huopainen 1997b, 63–68.

¹⁰⁵ vrt. Huopainen 1997b, 59–62

vatus ovat yleisesti sosiokulttuurisesti hyväksytyjä. Ympäristöhuoli on siis tunkeutuessaan erilaisiin instituutioihin vahvistanut niiden aiemman substanssin harjoittamista. Kun vastuu ympäristöstä ja ympäristöstä opettaminen kuuluvat jo lakisääteisiin museon tehtäviin, niin nyt tarvitaan ympäristön ja ympäristökasvatuksen kokonaisvaltaista määrittelemistä museokontekstissa, ja sille on kehitettävä erityisalan pedagogiikkaa eli museo-opetus erikoistuu.

Ympäristökasvatuksen harjoittaminen ei aina merkitse innovatiivista viestintää, vaan se on useissa tapauksissa päämäärältään kotiseutuopetuksen sosiokulttuurista jatkumoa. Museo koettiin luonteeltaan sellaiseksi instituutioksi, että ympäristökasvatus soveltuu hyvin sen perinteeseen ja tehtävään. Ympäristökasvatus ei välttämättä merkitse kulttuurin muutosta, vaan aikaisemman toiminnan sopeuttamista, suunnittelemista ja terävöittämistä. Ympäristökasvatuksen harjoittamiseen tarvitaan verkostoja ja erilaisten asiantuntijoiden yhteistoimintaa. Eri toimijoiden reviirien ylittäminen kuuluu kokonaisvaltaistumisen prosessiin.

Innovatiivinen viestintä leviää ensinnäkin pieninä puroina yksilöiden ja ryhmien mukana sekä institutionaalisella tasolla kouluissa ja sitten museoissa. Keskitetyt järjestelmät ovat reagoineet siihen lainsäädännön, kansainvälisten suositusten¹⁰⁶ ja keskushallinnon tuottamien ympäristökasvatusohjelmien muodossa.

Tutkimustulosteni valossa konkretisoin ympäristökasvatuksen innovatiivisen viestinnän määrittelyä. Se on demokraattisuutta, opetuksen erikoistumisesta, ympäristön kokonaisvaltaistumista ja verkostoitumista suosivaa, koska eri alojen instituutioiden ja toimijoiden kanssa solmitaan yhteistyötä. Ekologinen demokratia edellyttää, että kansalaiset voivat subjekteina osallistua julkiseen ympäristökeskusteluun¹⁰⁷ ja muuhun toimintaan. Innovatiivinen viestintä suuntautuu tulevaisuuteen menneisyyden ja nykyisyyden lisäksi.

Tutkimusaineistossani erottuvat ympäristökasvatuksen etenemisvaiheet. Aluksi ympäristökasvatuksesta oli visio, joka ilmeni museopäivien esitelmissä, perustettavien instituutioiden suunnitelmissa ja esimerkiksi paikallismuseossa. Projektivaiheessa pioneerimuseot toteuttivat ympäristökasvatuksen kokeiluhankkeita. Projektivaihe ajoittui etenkin 1990-luvulle ja havainnollistui esimerkiksi Metsämuseo ja metsätietokeskus Luston toimintaa tutkiessani. Ohjelmallistumisen vaiheessa on toteutettu ympäristökasvatusohjelmia, kuten Suomen Tammi vuodesta 1998 alkaen ja sen jatkona vuosina 2001–2004 Suomen Tammi Plus, joka on nimetty kulttuuriperintöopetuksen kehityshankkeeksi¹⁰⁸. Museoiden luomat omat opetusohjelmat kertovat ohjelmallistumisen vaiheesta, esimerkiksi Tampereen museoissa on tehty kulttuuriympäristökasvatuksesta suunnitelma. Vakiintumisen vaiheessa pioneerimuseot ja muut ympäristökasvatusta harjoittavat museot ovat vakiinnuttamassa sen opetustoimintansa osaksi 2000-luvulla. Seuraava vuosikymmen näyttää mihin suuntaan ympäristökasvatuksen vakiintuminen etenee ja tapahtuuko ilmiön laantumista.

¹⁰⁶ Rion julistus, YK:n Unescon suositukset ja ohjeistukset, kuten maailmanperintöluettelo

¹⁰⁷ Bonnett 1994, 4

¹⁰⁸ Kallio, Elo, Järnefelt, Laine & Pohjanvirta 2004, 21; Suomen Tammi Plus 2002, 40

7.6 Henkilökohtaisuus ja museaalisuus sosiokulttuurisessa kontekstissa

Ympäristökasvatukseen suhtautumista voidaan selittää museoammattilaisen henkilökohtaisia asenteita, museaalisuutta ja instituutiota tarkastelemalla. Edellisissä luvuissa osoittautui näkyviin myös se seikka, että ympäristökasvatus yhdistettiin tiettyihin sisältöihin. Sisällöt ovat ammattilaisten luomia, mutta ne ovat samalla institutionaalisia ja museaalisia. Metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto ja Saamelaismuseumo Siida ovat instituutioita, joiden pääsisältö näkyy jo museon nimessä.

Tässä luvussa pyrin valottamaan ensiksi sitä minkälaisina henkilökohtaisina toimijoina ympäristöasioissa museoammattilaiset hahmottuvat kyselyiden ja haastatteluiden valossa. Useat haastateltavat eivät halunneet yhdistää ympäristökasvatusta omaan identiteettiinsä siten, että se heijastuisi käyttäytymiseen vielä vapaa-aikanakin. Vaikka erikoismuseossa työskentelevä teki selvän eron ympäristökasvatus- ja museoihmisen välille, silti löytyi yhteisiä moraalisia ja kasvatuksellisia päämääriä.

Mää en ole ympäristökasvatusihmisiä. Miten mä näkisin tässä mun omassa työssäni olis varmaan juuri tuo, että opettais ihmiset näkemään kuinka herkkää esimerkiksi tää luonto on. Elikkä retkeilyä, metsästystä ja kalastusta harrastavana niin arvostan suuresti luontoa ja yritän olla jättämättä sinne suuria jälkiä.¹⁰⁹

Kulttuurihistoriallisessa maakuntamuseossa työskentelevä korosti, että hän ei halua vapaa-aikanaan saarnata kulttuuriasioiden puolesta eikä rakentaa minäkuvaansa pelkästään kulttuuriympäristöihmisenä, vaan elämässä on muitakin puolia. Hän piti hyvänä strategiana työ- ja vapaa-ajan erottamista toisistaan työn vaativuuden vuoksi ja oman persoonan erottamista työroolista. Kumpanakin sfääriin kuului oma roolinsa ja toimijuutensa.¹¹⁰ Toimiminen virkamiehenä tuo vastuuta ja muodostaa ammatin julkisen kontekstin. Julkisessa roolissa tutkija ja yhteiskunta odottavat ammattilaiselta erilaisia mielipiteitä kuin hänen vapaa-ajan sosiaalinen verkostonsa. Minän aspektit ovat tilannesidonnoisia, jotka ilmenevät eri tavoin paikkojen ja ajan vaihtuessa. Haastattelutilanteessa ihminen esittelee itsensä vahvistaakseen identiteettiään, joten haastateltava ja tutkija luovat identiteettikertomusta.¹¹¹ Haastattelua onkin tarkasteltava tietystä tilanteesta ja odotushorisontissa syntyneenä dialogina, joka saa sosiokulttuurisia sävyjä. Yhteiskunnallinen instituutio, tutkijan läsnäolo ja ympäristöheräämiseen kannustava aika säätelevät ympäristöarvojen havaitsemista.

Se on jo tämmönen virkamiesvastuu siltä osin. Se, että mitä sitten henkilökohtaisesti ottaa, se on taas toinen juttu, eläkö siististi ja toimiiko itse niin kuin saarnaa. Mutta

¹⁰⁹ INF17, 19, 281.

¹¹⁰ INF9, 10, 158.

¹¹¹ Aro 1996, 296–302.

tietenkin niin pyrin tekemään minäkin. Mutta tässä työssä itsessään tietenkin ajetaan myös näitä [ympäristö-]näkökulmia ja -asioita.¹¹²

Kulttuurihistoriallisessa ja luonnontieteellisessä museossa työskentelevät ammattilaiset ilmaisivat, että ympäristönäkökulma kuuluu ammattirooliin. Vapaa-ajalla on mahdollisuus ottaa etäisyyttä julkisen roolin odotuksiin, koska silloin voi toimia ”normaali-ihmisen” tapaan. Kulttuurihistoriallinen museoammattilainen ilmaisi halunsa kehittää omaa vapaa-ajan toimintaansa, mikä voi johtua myös siitä, että hän vaistosi tutkijan odottavan tällaista vastausta, koska yleisessä ilmapiirissä odotetaan ympäristömyönteisyyttä.¹¹³ Luonnontieteellisessä museossa työskentelevän mielestä hänellä ei ole ympäristöä säästävää ideologiaa vapaa-ajan toiminnassaan, sillä se vaatisi enemmän elämäntapapäätöksiä kuin ”normaali elämä”. Luonnontieteilijä hahmotti humanistin lailla, että ”normaalius” ei edellytä suuria panostuksia ympäristön säästämiseen. Luonnontieteilijän kokema luontosuhde luonnon tarkkailemista harrastaessa ja museoammattilainen työ eivät vaadi elämäntavallisen ideologian noudattamista.¹¹⁴

Omaehtoista vapaa-ajan suhtautumista vois tietenkin parantaa, mutta en ole mikään erityinen roskaaja. Että normaali-ihmisen puitteissa toimin, mutta tietenkin näissä voidaan mennä aina parempaan suuntaan.¹¹⁵

Toki sehän on hyvin tällasista, ympäristön havainnoiminen tai huomioiminen, jos puhutaan nimenomaan tästä aineellisten resurssien käyttämisestä, niin sehän saattaa olla hyvin pienistä ratkaisuista kiinni. Mutta tää ympäristön säästäminen sinänsä on hyvin moniulotteinen ongelma, johon liittyy kaikenlaisia elämäntapapäätöksiä sinänsä ja siltä osaltaan tietysti se, että mitä voi normaalia elämäntapaa seuraava tehdä ympäristön hyväksi, niin se on siinä mielessä rajallista... Sanotaanko että mä en henkilökohtaisessa elämässä kyllä mitenkään toteuta tällasta ympäristöä säästävää ideologiaa sinänsä elikkä siihen ei hirveesti liity tällaisia ratkaisuja mitä mä tekisin kulutukseen liittyen, jotka pyrkis ympäristön säästämiseen.¹¹⁶

Tulkinnassani ammattilaisen henkilökohtainen ja julkinen suhde ympäristökasvatukseen vaihtelivat. Osalle tutkittavista työrooli ja vapaa-ajan toimijuus olivat kaksi eri toimintakenttää, kun taas yksi tutkittavista hahmotti itsensä ympäristönsuojeluihmisenä siten, että ympäristönsuojelu kuuluu hänen museotyöhönsä ja vapaa-ajan identiteettiinsä. Käyttäessään kokonaisvaltaisesti omaa persoonaansa työkalunaan museoammattilainen ei erottele työ- ja vapaa-ajan minänsä toisistaan. Voimakas työhön sitoutuminen hälventää julkisen ja henkilökohtaisen roolin välisen eron niin, että työasioita pohtii myös vapaa-aikanaan. Henkilökohtaisesti ympäristöasioihin sitoutunut haluaa vakuuttaa työtovereilleen ja tuttavilleen, että hän pystyy olemaan sanoistaan vastuussa.

Sehän tietysti siitä peilautuu se mun oma ideologia. Tosin luonnonystävät on aika sellainen maltillinen yhdistys ja vihreätkin vielä, kyllähän se heijastuu siinä mun

¹¹² INF20, 22, 326.

¹¹³ INF20, 22, 332.

¹¹⁴ INF8, 9, 131.

¹¹⁵ INF 20, 22, 332.

¹¹⁶ INF8, 9, 131.

omassa asennoitumisessa, siihen miten opastaa ja puhuu asioista. Että sellainen säilyttäminen ja tämmönen vastuu, niin sitä tulee ehkä korostettua.¹¹⁷

Sitä on niin kuin ensinnäkin jossain määrin vaikee erottaa työtä ja vapaa-aikaa, museotyö on mun persoonaani voimakkaasti sidoksissa, että vapaa-aikanakin näistä asioista tulee keskusteltua. Se on jotenkin nää, sekä kulttuuri- että ympäristöasiat niin voimakkaasti liittyy mun omaan minääni, että vaikee sitä on erottaa, että niitä ei harrastaisi vapaa-aikana.¹¹⁸

Ympäristökasvatuksen ymmärtämisessä elämänhistoriallisilla kokemuksilla, kuten harrastuksilla, on merkitystä. Henkilökohtaisuuden konteksti ammatissa muodostuu omista mielipiteistä ja kokemuksista. Kohdatut ihmiset ja heidän luomansa kulttuurituotteet muovaavat ajattelua. Metsäalan erikoismuseossa työskentelevä museoammattilainen koki, että kauno- ja tietokirjallisuus ovat vaikuttaneet omaan ympäristösuhteeseen. Kirjallisuus antaa tiedollisia virikkeitä oman näkemyksen muodostamiseen ja sanallistaa luontokokemuksia, joihin lukija voi samastua. Kirjallisuuden avulla voi peilata ajatuksiaan täysin vastakaksiinkin näkemyksiin.

Että se mitä vaikutteita mulla henkilökohtaisesti on, se varmaan tulee mun oman henkilökohtaisen elämän kautta tai sitten työkontaktien, tiettyjen ihmisten, jotka sitä asiaa olis pohtineet vähän enemmän, kirjailijat ja taiteilijat on saattaneet vaikuttaa siihen käsitykseen ympäristöstä mitä ne on sanonut.¹¹⁹

Nyt täytyy vastata henkilökohtaisesti. Kyllä mää ainakin, mää luen hyvin paljon. Sekä kirjallisuutta, että lehtiä. Televisiota tulee katsottua hyvin vähän. Mutta luen nimenomaan. Se on hyvin pitkän aikajänteen asia. Jos ajattelee omaa ympäristösuhdetta tai luontosuhdetta, niin kyllä se lähtee Aleksis Kivestä, että. Mää en voi nimetä ketään sellasia suuria opettajia, mutta luen niin kun metsäpolitiikkaa, metsätaloutta käsittelevää kirjallisuutta ja lehtiä niin kun ihan aktiivisesti ja myöskin ympäristöasioista sekä puolelta että toiselta tyyppistä... Ehkä kaikkein mielenkiintoisimmat jutut tulee kuitenkin tuolta pitkän linjan historiasta.¹²⁰

Ammatillinen minäkuva vaikuttaa siihen, kuinka läheisinä ympäristöasiat hahmottuvat oman elämän ja työn kannalta. Koulutuksen on todettu vaikuttavan ympäristötietoisuuteen, koska se lisää tietoja sekä muokkaa käsityksiä ja arvomaailmaa. Ammattialojen ympäristöasenteita vertaileessa tutkimuksessa maa- ja metsätalouden työntekijät pitivät elämäntapaansa voimakkaimmin ympäristöystävällisenä, joten metsäalan ihmisillä on tulkittu olevan vahva ekologinen minäkuva. Eri tutkimukset ovat vahvistaneet, että humanististen ja taiteellisten alojen edustajat kannattavat ympäristönsuojelua ja ympäristöpoliittisia ohjauskeinoja vahvemmin kuin muut alat. Heille ympäristö on opetuksen, tiedotuksen tai taiteen tekemisen kohde.¹²¹ Ammatillisen minäkuvan hahmottaminen on psykologinen prosessi, johon kytkeytyy ammattiylpeyttä ja ihanteita. Vaikka ammattialan kautta koettavassa myönteisessä ympäristösuhteessa piilee totuuden siemen, ihmisten ajattelussa esiintyy ammatteihin ja niiden edustamiin sisältöihin liittyviä myyttejä ja stereotyyppioita.

¹¹⁷ INF19, 21, 306.

¹¹⁸ INF19, 21, 314.

¹¹⁹ INF17, 19, 283.

¹²⁰ INF 11, 13, 191.

¹²¹ Sairinen 1996, 94–109; Suhonen 1994, 165–167.

Haluan pohtia sitä, miten museoammattilaisuus ohjaa jäsentämään ja kielellistämään oman ammatillisen toiminnan. Tässä yhteydessä kysyn, miten ympäristökasvatus soveltuu museoammattilaisen jäsentämään museaalisuuteen, joka on sisällöltään huomattavasti moniulotteisempi kuin museoarvo. Museologiassa käytetään museoarvon (englanniksi *museality*) käsitettä, joka tarkoittaa objektin autenttista, potentiaalista ja tulevaisuuteen liittyvää todistusvoimaa. Kun objektiin lisätään tutkimalla kontekstittiedot, se viittaa johonkin todellisuuteen, arvoihin ja kulttuurimerkityksiin.¹²² Esineellä, ympäristöllä tai ilmiöllä on tutkittuna museoarvonsa.

Haastatteluissa tuli esille, että tutkittavat jäsensivät museaalisuuden tietynlaisina toimintoina, jotka on arvotettu museaalisessa mielessä oikeaoppisiksi. Tallennus¹²³ ja museaalinen esitystapa erotettiin tiedekeskuksen toiminnasta¹²⁴. Museaalisuus hahmottui organisoituna ja toteutettuna toimintana, jolla on oma normistonsa¹²⁵. Ympäristökasvatus sopeutetaan oikeaoppisena pidettyyn museaalisuuteen. Toiminnallisessa museossa työskentelevä liitti ympäristökasvatuksen uuteen museaaliseen ajatteluun, jonka mukaan esineet eivät ole enää pelkkiä katseluobjekteja, vaan niitä pystyy itse kokeilemaan ja valmistamaan¹²⁶. Innovaatiivinen museaalisuus tukee ympäristökasvatuksen viestintää. Uusi museaalinen näkemys muokkaa kävijästä aktiivisesti museotilassa puuhaavaa, mutta onko uuden museologian tavoitteena myös museotilan ulkopuolella aktiivisesti toimiva kansalainen?

Erikoismuseossa työskentelevä tunsii itsensä erilaiseksi muiden museotyöntekijöiden joukossa, koska hänellä ei ole museaalista koulutusta. Saman alan koulutus luo ammatillista yhteisöllisyyttä, silti eri tavalla koulutautunut sopeutuu työyhteisöön, vaikka ajatustavoissa olisikin eroja. Opintojen aikana on mahdollista hankkia ympäristöasioista näkemys, jota työssä toimiminen voi muuttaa. Puhunnassa haastateltava ilmaisi haluavansa kehittää omaa ajatteluun, mikä kuvastaa inhimillisen kasvun asennetta. Hän oli luonut itselleen tiedollisen rakenteen, johon hän pyrkii lisäämään uutta tietoa.

Niin mulla on nyt kymmenen vuotta takana täällä ja oikeastaan siitä jännä juttu, että olen ollut samassa museossa koko ajan ja ilman museaalista koulutusta. Niin sekin varmaan on aika mielenkiintoinen yhtälö, että edustan varmaan sellaista erikoista kuvaa asioista.¹²⁷

Kyllä varmasti joskus tuntuu, että aika moni meistä on oman kasvuympäristönsä vanki valitettavasti, ja semmonen tietoinen pyrkimys niistä omista kokemuksista niin kuin laajempaan näkemykseen on hyvin vaikeeta. Ja kyllä tää tietenkin täytyy omallakin kohdalla myöntää. Mää luulen, että se koulutus pohja ei ole varsinaisesti haitta tässä tapauksessa elikkä omassa tapauksessani sikäli, koska ympäristöasioita oli koulutuksessa hyvin laajasti.¹²⁸

¹²² Stránsky 1995, 43–44.

¹²³ esim. INF12, 14, 200; INF20, 22, 315

¹²⁴ INF20, 22, 321, 327–328

¹²⁵ INF20, 22, 312

¹²⁶ INF7, 8, 108–109

¹²⁷ INF11, 13, 187.

¹²⁸ INF11, 13, 194–195.

Toisen samassa erikoismuseossa työskentelevän mielestä museaalisuus ilmenee käytetyissä esineissä, sillä niille on muodostunut käyttämisestä historia. Koska museo toimii myös tiedekeskuksena, halutaan esitellä teknisiä innovaatioita. Omasta mielestäni myös tuotteen valmistamiskertomus on historiaa, joten käyttämätönkin nykyajan esine voi olla museaalisesti aito ja arvokas. Nykyajan talentamisen merkitys havaittiin ruotsalaisessa Samdok-projektissa.

Ollaan täyspainoinen tiedekeskus ja se tuo meille sen ulottuvuuden, että me myöskin esitellään näitä nykypäivän asioita... meillä voi olla täällä joku kävelevä metsäkone tuolla näyttelyssä, vaikka sillä ei ehkä museaalista merkitystä ole, koska sitä ei ole missään käytetty. Se on tekninen erikoisuus ja siinä mielessä me esitellään metsäalan tuotteita, että siellä on Marimekon paitalaatikoita ja mitä on tehty paperista. Siellä on älypaperia ja siellä on mitä on tehty puusta ja puukomposiittituotteita ja tämmösiä uusimpia innovaatioita ja tekniikkoja.¹²⁹

Museaalinen näkemys on muuttumassa kun esinekeskeisyydestä ollaan museoissa siirtymässä ilmiökeskeisyyteen¹³⁰. Ympäristöongelmat ja monet muut ympäristökasvatuksen teemat ovat ilmiökeskeisiä asioita ja vielä pidemmälle vietyinä ihmis- ja yhteiskuntakeskeisiä. Uusi museaalinen näkemys soveltuu niiden esittelyyn paremmin kuin perinteinen esinekeskeinen. Kuitenkin kulttuurihistoriallisessa museossa työskentelevä koki, että tutkimustulokset ympäristöasioista muuttuvat niin nopeasti, että on vaikeaa saada niistä museaalisesti luotettavaa tietoa. Museaalisuus edellyttää tieteellisesti tutkittua tietoa.

Että esimerkiksi kun on seurannu tätä keskustelua kasvihuoneilmiöstä, otsonikadosta, kaikista tämmöisistä asioista, niin tuntuu, että vuosittain ollaan taas päinvastaista mieltä, museaalisesti hyvin vaikea on, kun ei ole itse sen alan asiantuntija löytää se luotettavin tieto.¹³¹

Se, että tää palveluyhtiö on tässä yks ongelma-kohta. Se, että siellä markkinointi on semmonen, joka siellä saattaa vedättää asioita ei-toivottuun suuntaan niin kuin museaalisesti ajatellen. Siellä täytyy nostaa semmosia asioita fokukseen heidän mielestään, jotka meidän mielestä ei kuuluisi keskiöön, mutta markkinointi on oma alueensa ja ongelmansa.¹³²

Maakuntamuseossa työskentelevä mielsi museaalisuuden tieteelliseksi näkökulmaksi, joka on vastavoima markkinavoimille. Museaalinen näkemys ja markkinoinnin tavoitteet kilpailevat keskenään siitä, mitkä asiat halutaan nostaa keskiöön. Museotoimintaa on viety yhä lähemmäksi taloudelliseen kasvuun pyrkivää liiketoimintaa. Palveluyhtiöksi rakenteellisesti luodulla museotoiminnalla on periaatteenaan löytää asiakkaita ja tuottaa palveluja, mikä sinänsä on mielekäs tavoite, jos siihen saadaan yhdistettyä museaalisten tehtävien hoitaminen huolellisesti. Palveluyhtiössä kävijöitä ajatellaan asiakkaina ja heidän tyytyväisyydellään on merkitystä.¹³³

¹²⁹ INF12, 14, 206.

¹³⁰ INF15, 16, 238

¹³¹ INF6, 6, 87.

¹³² INF20, 22, 327.

¹³³ INF20, 22, 327.

Maakuntamuseon hallinnossa toimiva kertoi, että museon rakenteiden uudistaminen on merkinnyt museaalista kehitystä. Museoammattilaisten kehittäminen innovatiivinen museaalinen ajattelu ja rakenteiden uudistaminen tukivat ympäristökasvatuksen viestintää. Mielenkiintoista on, että samassa henkilössä voivat yhdistyä kehittäjän ja suojelijan ominaisuudet, koska uudistaminen ja säilyttäminen kohdistuvat eri asioihin.

Jossain vaiheessa pysty tekemään valintaa, että haluanko pysyä semmosena mukavana tutkimus-suojeluarkeologina ja käydä välillä tuolla tarkastamassa paikkoja ja tulla takaisin, jotta ois pysynyt tässä meidän museaalisisessa kehityksessä, niin oikeastaan piti mennä askeleita eteenpäin ja lähteä uudesta kokonaisuudesta, jota on saatu kehittää ihan sydämen pohjasta. Meillä on semmonen hallinto tässä museossa ollu, että se kehittäminen on mahdollista.¹³⁴

Museaalisuus merkitsee historiallisten arvojen vaalimista. Kulttuurihistoriallisessa maakuntamuseossa toimiva museoammattilainen koki, ettei kaikki hänen museossa tekemänsä työ ole museaalista.¹³⁵ Museaaliset periaatteet ilmenevät tutkimustyössä, kuten inventoinneissa metodin ja tarkkuuden osalta. Matkailullinen viestintä voidaan perustaa vain huolellisesti tutkittuun tietoon.¹³⁶ Luonnontieteellisessä museossa työskentelevän mielestä museon opetustoimintaan kuuluviin näyttelyihin liittyy aina problematiikkaa. Toisaalta tutkijalla on halu seurata tieteen kehitystä, mutta toisaalta hän haluaa pitäytyä tieteelliseen perinteeseen. Museaalisisessa kehityksessä perinteellä on merkitystä, koska se toimii lähtökohtana muutokselle.

...tää on vähän vaikee kysymys museoiden kohdalla se, että pitäisikö pyrkiä esittämään asioita, just eläinlajistoa tällaisessa evolutiivisessa järjestyksessä hyvin kattavasti vai pitäisikö peilata hyvin voimakkaasti tätä nykyistä tiedettä ja siinä tapahtuvaa kehitystä. Tietysti hyvin usein ratkaisu on se, tai olis hyvä ratkaisu, että perusnäyttely, joka antaa eläinkunnasta tai kasvikkunnasta sitten hyvän kuvan ja toisaalta on vaihtuvia näyttelyjä, joiden avulla sitten siirretään tätä uusinta tai lähes uusinta tieteen kautta hankittua tietoa yleisölle.¹³⁷

Tutkittavat mielsivät museaalisuuden ilmenevän koulutuksessa, työtavoissa, koelmissa ja niiden arvoissa. Kulttuurihistoriallisissa museoissa työskentelevät käyttivät mieluummin museaalisuuden käsitettä kuin luonnontieteellisissä museoissa työskentelevät. Museaalisuus on museoammattilaisten puhunnassaan käyttämä termi, joka toimii museolle ominaisen näkökulman synonyymina.¹³⁸ Laajemmassa mielessä termi museaalinen viittaa prosessiin, jossa tietoisuus museon tehtävästä on sisäistetty. Museaalisuus on ymmärretty objektikeskeisesti mentaalisenä prosessina, jossa objektille annetaan konteksti luomalla historiallinen kertomus muistia ja eri lähteitä hyödyntämällä¹³⁹. Laajennan näkemystä siten, että museaalisuus merkitsee ammatillista tietoisuutta museon funktiosta se-

¹³⁴ INF9, 11, 160.

¹³⁵ INF20, 23, 338.

¹³⁶ INF2, 2, 16.

¹³⁷ INF8, 9, 123.

¹³⁸ INF1–INF20.

¹³⁹ Crane 2004, 327; Rogoff 1994, 233

kä kontekstin luomista ilmiöille ja objekteille, jotka voivat vaihdella esineistä ja eliölajeista kokonaisuun ympäristöihin. Museaalisuuden prosessissa ei voida tuottaa yhtä sosiohistoriallista totuutta, koska kyse on tulkinnoista. Rationaalisuuden muodot vaihtelevat ja auktoriteettien lausumia kyseenalaistetaan, joten uudet merkitykset ilmaistaan ja määritellään uusissa diskursseissa. Museaalisuus tuleekin ymmärtää muutoksessa olevana käsitteenä ja eri toimijoiden eri tavoin arvioitamina merkityksinä¹⁴⁰.

Ympäristökasvatus näyttäisi niveltävän näkemykseen muutoksessa olevasta museaalisuudesta. Se puolestaan kutoutuu uuteen museologiaan, jonka keskeisenä ajatuksena on yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisääminen, jota kuvaa myös ajatus suuresta museosta. Siinä on kyse kokonaisvaltaisesta ympäristöprosessista. Kenneth Hudsonin ajatuksen mukaan kukin maa, kaupunki, kylä ja maisema kuuluvat suureen eurooppalaiseen museoon, samoin jokainen rakennus, pelto ja rautatie kuuluvat siihen. Suuri museo ei ole enää seinien sisäpuolella, vaan se on ihmisten ajattelussa. Esineiden museaalista arvoa ei enää erotella niiden iän ja sijainnin perusteella. Suuren museon toiminta on jalkautunut museorakennuksen seinien ulkopuolelle ja organisaatiossa kulttuuri- ja luonnonperinnön asiantuntijuus yhdistyvät. Museo asiantuntijoineen on väline tulkitsemaan ympäristöä laajoille ihmisryhmille.¹⁴¹

Museoammattilaisen henkilökohtainen ja museaalinen konteksti vaikuttavat ympäristönäkemykseen, joka puolestaan heijastuu ympäristökasvatukseen. Museaalinen konteksti ilmaisee ammatillista ja institutionaalista suhdetta. Se on tapa, jolla museoinstituution sisältö ja toimintaperiaatteet hahmotetaan. Ympäristökasvatuksen tasapaino löytyykin henkilökohtaisen ja institutionaalisen näkemyksen leikkauspinnassa. Ympäristökasvatus kyseenalaistaa museon totuttua toimintaa ja haastaa museoammattilaisen käyttämään persoonansa arsenaalia työkalunaan. Työssä jaksamisen kannalta hyväksi strategiaksi on osoittautunut erottaa työ- ja vapaa-aika keskenään sekä ammattirooli vapaa-ajan toimijuudesta.

Museaalisuus ja paikallis-alueellisuus toimivat sosiokulttuurisina säätelytekijöinä, jotka muovaavat ympäristökasvatusta. Innovatiivisessa viestinnässä museaalisuutta ja paikallis-alueellisuutta arvioidaan uudelleen. Museo avautuu rakennuksensa ulkopuoliseen ympäristöön ja alueellisesta kulttuuriympäristöstä luodaan esimerkiksi ympäristökasvatuksen opetuspaketti. Pohdin vielä myöhemmin, miten museo soveltuu instituutiona ympäristökasvatuksen harjoittamiseen sosiokulttuurisen jatkumonsa ja innovaatiokykynsä kannalta. Innovatiivisuus koettelee institutionaalisten toimintatapojen muuntuvuutta sekä instituution rajoja ja niiden ylittämistä.

¹⁴⁰ Vrt. Hooper-Greenhill 1988

¹⁴¹ Hudson 1993, 51–60; Vilkkuna 2002, 285–286.

7.7 Sosiokulttuurinen identifikaatio ympäristökasvatuksessa

Identiteetin rakentaminen on ollut yksi kotiseututyön ja kotiseutuopetuksen päämääristä ja sillä on sijansa myös ympäristökasvatuksessa, mikä ilmentää sitä, että ympäristökasvatus museoammattilaisten ajattelussa on osittain koti-seututyön ja kotiseutuopetuksen sosiokulttuurista jatkumoa. Museoammattilaiset opetustyöllään vaikuttavat sosiokulttuurisen identifikaation säätelyyn, koska he tarjoavat identifikaatiolle viiteympäristön. Sosiokulttuuriseen identifikaatioon sisältyy osallisuuden tunne yhteiskunnassa ja kulttuurissa kokemuksellisesti samastumalla.

Sosiokulttuurinen identifikaatio kertoo museoammattilaisten harjoittaman työn yhteiskunnallisesta ja henkisestä merkityksestä. Kansalaiset samastuvat konkreettisiin ja symbolisiin ympäristöviitteisiin, jotka eivät rajaudu pelkästään museon seinien sisäpuolelle. Samastuminen voi kohdistua paikalliseen ympäristöön, ihmisiin tai omien harrastusten johdattamaan ympäristöön. Tutkiessani pro gradu -työssäni kävijöiden näyttelykokemuksia jaoin sosiokulttuurisen identifikaation asuinpaikka-, sukulais- ja harrastusidentifikaatioon.¹⁴² Uuden aineistoni valossa identifikaatiossa nimenomaan ympäristön kokemisella on merkitystä ja museoammattilaisten omista kokemuksista nousee ammatillinen identifikaatio, jolla on mentaalista merkitystä.

Stuart Hall käyttää termiä identifikaatio mieluummin kuin identiteetti ehdottaen, että se heijastaa yhteisen alkuperän, toisen ihmisen tai ryhmän jaettujen ominaisuuksien tai yhteisen ihanteen tunnistamista. Paikallisuus, kansallisuus, koulutus ja etnisyys vaikuttavat dynaamisesti identifikaatioon, niin että se vaihtelee ajan ja olosuhteiden mukaan.¹⁴³ Aineistoni tulkinnassa esille tuomani paikallisuus, maakunnallisuus ja museoammattilaisuus ovat identiteettiresursseja, koska ne vaikuttavat sosiokulttuuriseen identifikaatioon. Museon ympäristökasvatus on osa sosiokulttuurista identifikaatiota säätelevää mekanismia, sillä sen avulla osallistujat voivat tunnistaa oman kulttuurinsa, historiansa ja luontonsa, joten ympäristö kokonaisuudessaan toimii osallisuuden kokemisen kautta identiteettiresurssina.

Museoammattilainen tiedostaa ajattelussaan museon identiteettiä luovan funktion¹⁴⁴ ja museaalisuuden vaatimukset. Ammatillisella on siis toimintaansa normittava koodisto, koska hän miettii mikä on oikeaoppista toimintaa museaalisesti ja mitä yhteiskunta odottaa museoilta. Osa museoammattilaisista havaitsee ympäristökasvatuksen yksilöllisen ja yhteisöllisen kasvun näkökulmasta, jolloin ympäristökasvatuksen toivotaan toimivan identiteettiresurssina.

Museoammattilaisten näkemyksissä identiteetin vahvistaminen on ympäristökasvatuksen sosiokulttuurinen päämäärä kuten kotiseutuopetuksenkin. Rakennustutkijan kasvatusnäkemyksen mukaan ympäristökasvatuksen päämääränä ja sisältönä on identiteetin vahvistaminen, koska esimerkiksi maail-

¹⁴² Hänninen 1994, 126–134.

¹⁴³ Hall 1996; Davis 1999, 26.

¹⁴⁴ vrt. Sjöberg-Pietarinen 2004, 281

manlaajuinen kulttuuri muuttaa ympäristöä. Toisen rakennustutkijan mukaan kullakin kunnalla on identiteetti, jonka ymmärtämiseen hän on voinut vaikuttaa inventoinneilla ja kulttuuriympäristöohjelman laatimisella. Maakunnallisen yksikön päällikön kasvatusnäkemyksessä identiteetin luomisesta on yhteiskunnallista hyötyä, koska se lisää ihmisten yhteenkuuluvuutta ympäristöön. Ympäristökasvatus normittuu tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa toivotuksi toiminnaksi, joten sille on olemassa sosiaalieettinen tilaus. Ympäröivä yhteiskunta ja ammattilaisten motivaatio vaikuttavat ympäristökasvatuksen omaksumiseen museo-opetukseen.

Ympäristökasvatus. Se on minusta sitä, että se ympäristön, tai siis sen oman alueen kulttuurin, niin kun, lapsille ja aikuisille, se on hyvin tärkeä asia ja se ikään kuin avaa silmiä näkemään todellisuutta toisella tavalla, toisia ulottuvuuksia kuin mitä nyt globalisaatiokulttuuri. Se on tärkeä asia, että meidän oma identiteetti säilytetään ympäristössä ja se tuodaan esille minkälaiset on meille tärkeitä ja meidän olosuhteisiin, meidän tänne säähämme, talveen, kesään, kaikkeen tämmöseen esimerkiksi, niitä rajoja mitä on. Se on tärkeitä. Sitä saisi olla varmasti enemmänkin. Minusta se vahvistaa meidän kansallista identiteettiä.¹⁴⁵

- Minkä näet sitten ympäristökasvatuksen päämääräksi?

Kyllähän nyt ennen kaikkea on saada ihmiset niin kuin saamaan tietoa siitä ympäristöstä, sillä tavalla että he voi tehdä sitä omaa identiteettiään, muodostaa, että kun silloin kun ihminen ei tunne ympäristöään, se ei tiedä miten se on rakentunut ja se saattaa tuntea itsensä irralliseksi siitä. Niin kuin yksilötasolla ja sitten toisaalta laajemmalla tasolla se johtaa usein sellasiin lyhytnäköisiin ratkaisuihin, jotka ei oo sitten yhteiskunnalle hyödyks välttämättä. Eli silloin kun, sanotaan, että hyvä ympäristö on yks semmonen asia, joka rakentaa sitä identiteettiä ja hyvinvointia ja tota. Sit me tullaan siihen kestävään kehitykseen, että niitä asioita mitä ihminen ymmärtää ja arvostaa, niin niitä asioita se vaalii.¹⁴⁶

Ja tavallaan kulttuuriympäristöohjelmassa missä minä olen mukana, olen yrittänyt painottaa sitä, että jokainen kunta, vaikka tämä Kainuu on aika homogeeninen alue rakennusperinnön ja muun tämmösen elämänpiirin kautta. Täällä on eletty pitkään luontosidonnaista elämää ja tästä on muodostunut tietty kokonaisuus, kuitenkin siten osa Kainuusta on Itä-Kainuuta, joka on ollut suuremmassa vuorovaikutuksessa Vienan Karjalaan, Länsi-Kainuu Pohjanmaahan ja pohjoiset alueet jo tuonne Pohjois-Pohjanmaan alueeseen ja sitten savolaisvaikutukset tällä eteläpuolella. Kuitenkin löytyy näitä yksilöllisiä tai piirteet, jotka antaa sille kunnalle sen oman identiteettinsä ja näissä kulttuuriympäristöohjelmissa on nimenomaan näiden inventointien avulla pyritty löytämään sen kunnan identiteetti ja jokaisesta kunnasta löytyy ne asiat, jotka ovat vain sille alueelle ominaisia.¹⁴⁷

Ammatillinen identifikaatio paljastuu paremmin puhutussa ilmaisussa kuin kyselyvastauksissa, joten myös museo- ja neuvottelupäivien esitelmät piirtävät ammatillisen omakuvan. Museoihminen-termi haastattelussa kertoo ammatillisesta identifioitumisesta ja siitä, että työskentely museossa liittyy ihmisyyteen eli ihmisenä olemisen tapaan. Museoihmisen näkemys oppimisesta on muuttunut aktiiviseen suuntaan empiiristä kokemusta korostavaksi. Uusi rooli pedagogisena ohjaajana on auttaa ihmisiä löytämään reittejä historian jäsentämiseen ja tekemällä oppimisessa omiin ratkaisuihin. Museoihmisyyttä vaatii motivaatio-

¹⁴⁵ INF2, 2, 20.

¹⁴⁶ INF9, 10, 149.

¹⁴⁷ INF16, 18, 256–257.

ta ja ongelmanratkaisukykyä ihmisten halutessa lisätietoa tai kertoessa havainnoistaan, joita on käytävä katsomassa paikan päällä.

... ehkä se tavallaan tekemällä oppiminen on lisääntynyt oppimiskäsitystä myöten, että tämmönen, että museoihminen menee jonnekin puhumaan, pitämään luentoa ja häneltä sitten kysellään lopuksi, niin se on ainakin minun osaltani vähempänä. Että tää niin kuin Suomen Tammen ja näiden muiden hankkeiden myötä on tullut se yhdessä tekemisen kautta oppiminen, että se on hävinnyt onneksi semmonen ylhäältä opetettu tapa, ainoa oikea tapa, kun joku viisas museon tutkija kertoo vaan sen, yhdessä tehdään, yhdessä jäsennetään ja yhdessä mietitään mitä se asia oikeesti on ja jokaisella löytyy niin kun erilainen historiakäsitys, niin siitä löytyy sitten, miten mä nyt sanoisin sen, että jokainen jäsentää historian omalla tavallaan, ja se museoihminen, joka siinä on jonkunlaisena pedagogina mukana, niin auttaa vaan löytämään niitä uusia polkuja ja uusia asioita enempi kuin kertoo miten se asia on.¹⁴⁸

Toinen on se, että kyllä me myöskin, kun museoihmisiä ollaan, niin kyllä me vastaataan kysymyksiin työajan puitteissa, niin myöskin jos joku haluaa lisätietoa, niin nää meidän valvojat ohjaa näitä kysymyksiä meille asti. Ja jos ihmisillä on jotakin oma-kohtaista tiedotettavaa jostakin maastokohteesta tai asioista, niin keskustelua jatketaan vaikka näin täällä toisella puolella kun aikaa on tai käydään jopa katsomassa paikkoja maastossa, että se kontakti, mikä minä ja Kimmo ja Päivi esimerkiksi otetaan näihin ihmisiin, on juuri sitä, että me käydään maastossa ja siellä sitten keskustellaan ihmisten kanssa ja käydään ja katotaan...¹⁴⁹

Ammatillinen identifikaatio edellyttää sitä, että ammattilainen tunnistaa työnsä ja instituutionsa sosiokulttuurisen merkityksen, mikä lienee haastava tehtävä. Museologisen tietämyksen lisääntyessä, myös museon yhteiskunnallinen funktio on selkiintymässä, koska museologia pyrkii näkemään museon läpi yhteiskuntaan¹⁵⁰. Koska ympäröivä yhteiskunta muuttuu, myös museoammattilaisen sosiokulttuurinen asema muuttuu vähitellen. Ympäristöosaaja toimii asiantuntijana, ohjaajana ja verkostoja luovana koordinaattorina. Muutos voi näkyä esimerkiksi mielipiteen ilmaisemisessa, työpajoissa ja museokerhoissa tapahtuvan toiminnan ohjaamisessa. Yhteiskunnallisuus ja siihen mielessä assosioituva kestävä kehitys omassa työssä ovat ajankohtaisia haasteita.

Ajankohtainen haaste olis sitten, no mulla on tietysti nää oman työn haasteet sillä tavalla riippuu niistä näyttelyistä, aina se on sillä tavalla, siinä tulee omat haasteensa joka näyttelyn kohdalla, täytyy tuota saada menemään, mutta mikähän ois laajemmin semmonen ajankohtanen haaste, niin tota en mä tiedä, ehkä tuo yhteiskunnallisuus, semmonen vähän kantaaottavampi asia on semmonen, mikä on ajankohtaista. Mikä ny ensimmäisenä mieleen tulee. Et semmonen rooli kyllä.¹⁵¹

Tällanen asia on hyvin konkreettinen, läheinen ja ajankohtainen ja yhteiskunnallinen tekijä, jota ei oo aikaisemmin museonäyttelyissä käsitelty. Ja toimis myöskin täällä, niinkun se on toiminu. Tietysti me lisättiin siihen sitten semmosta asiaa mikä liittyy nimenomaan Turkuun, että eihän turkulaisia loputtomasti kiinnosta mitä Bergenissä on tapahtunu eri vuosisatoina, mutta kun siihen liittää sitten Turun tapahtumat, tulee läheisemmäks. Ja sitten näihin asioihin liittyy kierrätystaideprojekti ja toisaalta

¹⁴⁸ INF16, 18, 253.

¹⁴⁹ INF20, 22, 322.

¹⁵⁰ Vilkuna 2000, 9

¹⁵¹ INF4, 4, 49.

tämä näyttely, niin sitten me ruvettiin tekemään lasten kanssa, meidän museokerhon lasten kanssa, mitä tossa pöydillä näkyy, kierrätystaidetta.¹⁵²

Museosta voi kehittyä paikallinen, alueellinen tai kansallinen identiteettisymboli. Kun jokin rakennus, ympäristö tai näyttely koetaan identiteettisymbolina, on eettisesti arveluttavaa muuttaa sitä, koska tutun kohteen muuttaminen vaikuttaa ihmisten samaistumiskykyyn ja sitä kautta heidän sosiokulttuuriseen osallisuuden kokemukseen.

Se arvostus niin perusteltu, että sitä on turha lähteä muuttamaan. Ja sitten sillä on se oma identiteettitekijä. Se alkaa tulla sen talon tai tilan identiteettiin liittyviä arvoja. Sitä kannattaa kyllä aina miettiä. Sanotaan niin, että se voi jollakin tavalla muuttua kiinteäksi kalustukseksi siihen rakennukseen. Sitä kautta se, sitä ei ole tarvetta muuttaa.¹⁵³

Demokratisoitumiskehitys tarjoaa mahdollisuuden yhä laajemmalle väestölle kokea sosiokulttuurista identifikaatiota. Demokratisoituminen ilmenee museoammattilaisten näkemyksissä yhä edustavampien sosiaaliryhmien ja aiheiden esittelynä museoissa ja laajempien kohderyhmien huomioimisena museon opeustustoiminnassa. Esimerkiksi Saamelaismuseum Siida edustaa Suomen yhtä vähemmistöryhmää saamelaisia, joten pohjoisen väestölle tarjoutuu heidän omaan elinympäristöönsä ja etniseen ryhmäänsä samastumiskohde. Siida edustaa saamelaisten etnisestä koostumuksesta tunturisaamelaisia. Saamelaismuseum Siidan perustaminen 1990-luvulla ajoittuu kolmanneksi demokratisoitumisaaloksi nimittämäni ajankohtaan, jolloin siihen asti marginaalissa olleiden ryhmien kulttuuria alettiin voimallisesti tuoda esille. Siida voi olla saamelaisille identiteettisymboli, jolla on näyttävä rakennus, näyttely ja toiminta tapahtumineen. Amanuenssin mukaan toiminta samassa rakennuksessa Metsähallituksen kanssa voi vähentää identiteettimerkitystä, koska Metsähallituksen pääfunktiona ei ole saamelaiskulttuurin edistäminen, niin kuin museon tehtävänä on.

[Saamelaisten identiteetin kannalta] olis varmaan edullisempaa toimia itsenäisenä Saamelaismuseumina kuin yhteisessä rakennuksessa Metsähallituksen kanssa sen takia, että se vois lisätä meidän luottamusta saamelaisyhteisön sisällä ja varmasti vahvistaa identiteettiä sillä suunnalla. Olen kokenut, että jonkun verran se aiheuttaa meille sellaista tilannetta, että kun olette kuitenkin siellä Metsähallituksen määräysvallan alla, siellä Metsähallituksen siipien suojassa, vaikka eihän se näin ole.¹⁵⁴

Museoammattilaiset toteuttavat demokratianäkemystään sisäisessä ja yleisölle suunnatussa toiminnassaan. Sisäisessä toiminnassa esimerkiksi museoiden ympäristöohjelmaa ja kestävä kehityksen ohjelmaa toivottiin valmisteltavan mahdollisimman laajapohjaisesti, jotta eri asiantuntemusta edustavien ammattilaisten näkemykset tulisivat esiin¹⁵⁵. Rakennussuojelupäätökset ja kulttuuriympäristöstä annettava valistus eivät ole pelkkää viranomaistoimintaa, vaan niissä kuvastuvat ammattilaisten käsitykset siitä, keiden sosiaaliryhmien perintö on arvokasta suojeltavaksi ja näkemykset siitä, miten kansalaisia voidaan saada osallistumaan

¹⁵² INF6, 6, 85.

¹⁵³ INF2, 2, 19.

¹⁵⁴ INF17, 19, 271.

¹⁵⁵ INF9, 10, 146–147

kulttuuriympäristön hoitamiseen. Yhteiskunnan säätelevä vaikutus tulee ilmi uudessa rakennus- ja maankäyttölaissa, joka kehottaa viranomaisia kuuntelemaan kansalaisia ja kannustaa kansalaisia osallistumaan suunnitteluun.

Sanotaan meillä on tullut uusi maankäyttö- ja rakennuslaki, joka antaa mahdollisuuden osallistumiseen, mutta jos sulla ei oo tietoa sen ympäristön kehittymisestä, niin sua viedään niin kuin niin sanotusti pässiä narussa. Ja sitten meidän haastava tehtävä on antaa tai muokata sitä tietoa sillä tavalla, että mahdollisimman moni pystyt otamaan vastaan. Mutta onhan niitä ympäristökasvattajia muitakin kuin me. Tietysti tärkein osa-alue on kulttuuriympäristö- ja taidekasvatus.¹⁵⁶

Ja nythän meillä on ollut isoja kulttuurimaiseman parannushankkeita, jossa ympäristökeskus on toimijana, jossa museo on ollut asiantuntijana mukana, korjataan näitä rakennuksia kyläläisten kanssa yhteistyössä. Järjestetään näitä tupailtoja, kerrotaan, että valtiolla on nyt tällainen hanke, että haluatteko lähteä mukaan, ja antaa oman rakennuksen siihen yhteisen ympäristön parantamiseen. Kun rakennuksia korjataan, niin yleensähan välitöntä ympäristöä mietitään myös, puiden raivauksia, avataan ja parannetaan sitä yhteistä maisemaa. Ja tää suunnitteluhan on mennyt tämän maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti enempi tämmöseen osallistuvaan suunnitteluun, että aktiivinen kansalainen voi niin kun kaavoituksessa ja muussa maankäytön suunnittelussa saada äänensä kuuluviin. Ja kylillä aina kun on jotain maisemanparannushankkeita, niin tehdään ne niin aktiivisessa vuorovaikutuksessa kyläläisten kanssa kuin se vaan on mahdollista.¹⁵⁷

Laajojen kohderyhmien ottaminen huomioon opetustoiminnassa laajentaa sosiokulttuurista identifikaatiota. Esimerkiksi vammaisten kokemus osallisuuden tunne yhteiskuntaan vahvistaa heidän identiteettiään aktiivisena kansalaisena. Tämä demokratisoituspyrkimys näyttäytyy osittain vasta kirjatuissa ja puhutuissa visioissa. Saavutettavuuden parantaminen ja sitä kautta demokratian lisääminen on ajankohtainen aihe yhteiskuntakeskustelussa, joten se vaikuttaa jo nykyiseen museoajatteluun ja tulee ilmenemään selvemmin tulevaisuuden museotoiminnassa. Yhteiskunnallisten keskustelujen aiheet, demokratisoituminen ja environmentalismi alkoivat nekin näkyä museon opetustoiminnassa, tosin pienellä ajallisella viiveellä.

- Mikä on mielestäsi ajankohtainen haaste museotyölle ja museoiden opetustoiminnalle?
- Jaa. No ehkä nimenomaan se, että saatais sanotaan nää erityisryhmät, ainakin yks tärkeä juttu. Ehkä se vois olla se, en mä nyt sano tärkein, silti niitä on ja niittenkin tarpeista on pakko pitää vaalia. Se on nyt ainakin yks, jotenkin on semmonen tunne, että pitäis saada se näyttely sellaseen malliin tai museotyö ylipäättänsä eikä vaan se näyttely siihen malliin, ett kuka tahansa vammaisuudesta huolimatta sais tietää ja käyttää ne tiedot hyväkseen jollain tavalla. Se nyt on ainakin yks.¹⁵⁸

Museon ympäristökasvatus tarjoaa kansalaisille mahdollisuuden sosiokulttuuriseen identifikaatioon. Metsämuseossa tai yhtä hyvin luonnontieteellisessä museossa metsä on samastumisen kohde, joka voidaan kokea jopa henkilökohtaisena tai kansallisena identiteettisymbolina, kun taas saamelaismuseossa saamelainen löytää etnisiä samastumiskohteita. Sekä metsämuseon että saamelaismuseon työntekijät kokivat metsäalan ja saamelaisuuden sellaisiksi, joihin

¹⁵⁶ INF9, 10, 149.

¹⁵⁷ INF16, 18, 261.

¹⁵⁸ INF5, 5, 50.

ympäristökasvatus on heidän mielestään jo sisäänrakennettuina. Tätä ilmiötä selittää osaltaan se, että metsä ja saamelaismuseo voivat toimia identiteettisymboleina, koska metsä esiintyy jo kansallisessa taiteessa ja ihmisten luontokokemuksissa, ja saamelaismuseo luo etnisen maamerkin ryhmälleen. Kansallista ja etnistä identifikaatiota luovat ilmiöt latautuvat ajattelussa merkityksellisiksi ympäristöiksi, ja niiden sisältö mielletään helposti luonnonläheisyydessään ympäristökasvatukselliseksi. Aiemmin totesin jo, että mielikuvat juontuvat substansseja ja ammattialoja koskevista myyttisistä stereotypioista sekä kulttuurin ja luonnon rajapinnoilla muodostuvasta ajattelusta.

7.8 Institutionaalisuus kulttuurin ajallisessa kontekstissa - ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona

Museoinstituution pitkän kehityksen keskeisiä linjoja ovat kansallisuuden rakentaminen, maakunnallisuuden vahvistaminen ja paikallisen kotiseuturakkauden herättäminen. Ruotsalaisten lääninmuseoiden ja suomalaisten maakuntamuseoiden luominen oli osa aluetietoisuuden luomista. Aluetietoisuus -termiä on käytetty lähinnä maantieteellisessä tutkimuksessa¹⁵⁹.

Tukholmassa toimivan Nordiska Museetin historia osoittaa, että museota instituutiona on käytetty kansakunnan rakentamiseen. Sitä hyödynnettiin kansan isänmaanrakkauden herättämiseen ja kansallisen yhtenäisyyden luomiseen. Kun uusi museorakennus avattiin, tuotiin esille, että se on suunnattu kaikille yhteiskuntaluokille.¹⁶⁰ Vaikka rahvaan ja säätyjen esittely oli jaettu eri osastoihin¹⁶¹, pyrittiin jaoista huolimatta ainakin julkilausutussa päämäärässä demokraattisuuteen. Toisaalta se oli näennäisdemokraattinen pyrkimys, jolla vallan instituutio edelleen vahvisti luokkajakoa. Museot ovat sosiokulttuurisesti toimineet aatteellisina välineinä sosiaalisten erojen osoittamisessa¹⁶², vaikka niiltä on yhä lisääntyvässä määrin odotettu demokraattisuutta. Myös Suomen kansallismuseon luominen liittyi kansallisen identiteetin vahvistamiseen. Kansallismuseon tarvetta perusteltiin muun muassa tutkimuksen ja yleisön tarpeilla sekä kansallisella merkityksellä.¹⁶³

Kullakin ajalla on julkilausuttuja uhkia ja vaaroja, joilla vastustajia syytetään siinä viestinnässä, jota yhteisössä käydään sen omasta rakentumisesta¹⁶⁴. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa teollistumisen edetessä ympäristöuhka ei ollut

¹⁵⁹ Esim. Paasi 1984

¹⁶⁰ Nyström 1998, 54, 60, 64–65. Nordiska museet käsittelee nimensä perusteella Pohjoismaiden esihistoriaa, historiaa ja kulttuuria.

¹⁶¹ Medelius 1998b, 273–277

¹⁶² Vrt. Duncan 1995, 59

¹⁶³ Härö 1984, 164–17. Museon avautuessa vuonna 1916 suomalais-ugrilainen ja eri kansojen kulttuuria esittelevä kokoelma olivat vielä suljettuina. Kansallisen kertomuksen luomisessa on käytetty myös kansallisten rajojen ylittämistä ja yhteyksien osoittamista sukulais- tai naapurikansoihin.

¹⁶⁴ Douglas 2000, 43

yhteiskunnan näkyvin uhka. Sodat kansallista eheyttä repivänä uhkana ja pyrkimys kansallisen identiteetin muodostamiseen olivat tuolloin ajankohtaisia.

Aatteet kuten isänmaanrakkaus ja kotiseuturakkaus on mielletty tieteellisyyden uhkiksi, koska niihin on yhdistynyt idealistisia ja poliittisia päämääriä. Puhe museon kannustamasta isänmaanrakkaudesta kuului 1800- ja 1900-luvun vaihteen kansalliseen retoriikkaan¹⁶⁵. Skansenin intendentti Gunnar Hazelius korosti, että isänmaanrakkaus ja tieteellisyys voidaan toteuttaa yhtä aikaa näytteilyissä, kun taas Nordiska Museetin johtaja Bernhard Salinin mielestä tieteellinen esitystapa ei sallinut kansallisromanttista painotusta. Salinille ideologissävytteinen isänmaanrakkaus näyttäytyi tieteellisyyden uhkana. Hazeliuksen mielestä pelkkä tieteellisyys olisi vesittänyt hänen isänsä Arthurin luomaa museon linjausta.¹⁶⁶ Skansen oli oheistoimintoinen ja palveluineen ulospäinsuuntautuneen toiminnan areena, joka tulkintana kuvaa kansallisromanttista yhteiskunnallisen aktivoitumisen aikaa¹⁶⁷.

Keskusmuseon luomista Suomeen edistivät suomenkielisen kulttuurin vahvistuminen 1850-luvulta alkaen ja sen mukana virinnyt kansatieteellinen keruutyö sekä muinaismuistohallinnon luominen. Arkeologinen toimisto perustettiin vuonna 1884 ja muutettiin nimeltään muinaistieteelliseksi toimikunnaksi vuonna 1908. Ensimmäiseksi valtionarkeologiksi nimettiin J. R. Aspelin. Ajatus Suomen Kansallismuseosta oli ollut ensimmäisen kerran esillä vuonna 1861. Ylioppilasosakuntien keruutyön tuloksena syntyneen museon luovuttaminen valtiolle vuonna 1887 edisti Kansallismuseon luomista. Lahjakirjassa toivottiin kokoelman yhdistämistä yliopiston ja Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmiin. Yhdistäminen toteutui vuonna 1893 kun Valtion Historiallinen museo perustettiin. Suomen Kansallismuseo avattiin uudisrakennuksessa yleisölle vuonna 1916.¹⁶⁸ Kansallismuseoon haluttiin luoda kansalle yhtenäinen kansatieteellis-historiallinen kertomus¹⁶⁹.

Suomessa on kolme keskusmuseota: Suomen Kansallismuseo, Valtion taidemuseo ja Luonnontieteellinen keskusmuseo. Ne ovat olleet luomassa museo-poliittisia painotuksia, mutta eivät ole toistaiseksi ohjeistaneet ympäristökasvatusta. Keskusmuseoiden keskeiset tehtävät tallennus, kansallisten kokoelmien vaaliminen ja opetustoiminta mukautuvat muuttuvaan ja kansainvälistyvään yhteiskuntaan.

Ympäristökasvatus voidaan sijoittaa institutionaalisen kehityksen sosiokulttuuriseen jatkumoon, vaikka sillä on myös uutuusarvollisia puolia. Ympäristökasvatuksen tuominen museoon ei aina mullista koko opetustoimintaa, koska se ilmenee täydentävänä toimintana. Georg Henrik von Wright nimittää rationaalista käytännöllistä asennetta luontoon harkitsevuudeksi. Ihmisen järkeistämässä toimivaksi kansalaiseksi on kysymys yksilön kasvatuksesta ja yhteiskunnan organi-

¹⁶⁵ Berg 1998, 367–368

¹⁶⁶ Medelius 1998a, 130–135.

¹⁶⁷ Bohman 1998, 394

¹⁶⁸ Heinonen & Lahti 2001, 53–60.

¹⁶⁹ Sörlin 1998, 17–39

saatiosta ja suunnittelusta.¹⁷⁰ Ympäristökasvatus on tuotu yhteiskunnallisten organisaatioiden rationaalis-käytännöllisten opetustoimintojen osaksi, joten ympäristöön pyritään kasvattamaan suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti. Kasvatuksen taustana on menneisyydestä ja nykyajasta voimansa saavia ajattelutapoja:

1. Usko ihmisen ja yhteiskunnan parantamiseen ymmärtämystä, taitoja ja tietoja lisäämällä. Tätä voi verrata renessanssin humanismin ja valistuksen pyrkimyksiin, että rationaalisuus ja tiede onnellistavat yksilöä ja yhteiskuntaa¹⁷¹.
2. Uskoa kotiseudun, paikallisen, alueellisen ja kansallisen kulttuuriperinnön tuntemisen merkitykseen identifikaation vahvistamiseksi voi verrata kansallisromantiikan pyrkimyksiin löytää kansa, kotimaa ja kotiseutu¹⁷². Koulujen kotiseutuopetus ja yhdistysten kotiseututyö ovat muuttuneet kokonaisvaltaisen ympäristön suuntaan yhteiskunnan muuttuessa.
3. Usko instituutioiden voimaan kansanvalistajina. Pitkän linjan demokratisoimiskehitys on alkanut jo 1700-luvulta Englannin ja Ranskan museoista. Kansanvalistus tuotiin esille esimerkiksi Turun kaupungin historiallisen museon museo-ohjelmassa 1800-luvun loppupuolella¹⁷³.
4. Usko luonnon- ja rakennussuojelun merkitykseen. Luonnonsuojelu kehittyi ympäristönsuojeluksi 1960- ja 1970-luvulla. Rakennuksia on siirretty tarkastelemaan rakennettuna ympäristönä ja kulttuuriympäristökokonaisuuksina erityisesti 1980-luvulta alkaen¹⁷⁴. Pyrkimys kokonaisvaltaisen ympäristökäsityksen muodostamiseen on luonut maaperää ympäristökasvatukselle.
5. Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä saa voimansa eri tieteiden ja instituutioiden raja- ja kosketuspinoilla. Verkostot ja yhteishankkeet edistävät sisällöllistä ja toiminnallista kokonaisvaltaistumista, koska monitieteisissä hankkeissa tieteitä voidaan syntetisoida ja popularisoida uudella tavalla.

Edellä kuvaamani kasvatususkomukset kuvaavat sitä, että kasvatukseen on aina liitetty runsaasti ihanteita. Ne eivät sinänsä takaa ympäristökasvatuksen onnistumista, mutta vahvistavat uskoa sen merkitykseen.

Museotoiminnan perinnettä tarkastelemalla voin tehdä näkyväksi ympäristökasvatuksen sosiokulttuurisen jatkumon. Ympäristökasvatuksen esiasteena oli yhteiskunnalliseen hyödyllisyyteen tähtäävä isänmaan- ja kotiseuturakkauten toteuttaminen, vaikka se oli usein idealistista. Ympäristökasvatus on tullut osaksi jo olemassa olevia instituutioita, mutta se on saanut sijaa etenkin museo-instituutioiden uusissa hallinnollisissa ja tilallisissa rakenteissa.

Ympäristökasvatus on seurausta opetustoiminnan erikoistumisesta, koska on kehitetty erilaisia kasvatuksen alalajeja, kuten taide- ja ympäristökasvatusta. Ajatus ympäristökasvatuksesta kyti piilevänä 1970- ja 1980-luvulla yhtä aikaa tietointensiivisen yhteiskunnan voimistuessa ja kansainvälisyyden lisääntyessä.

¹⁷⁰ von Wright 1998, 404.

¹⁷¹ von Wright 1998, 404

¹⁷² Nyström 1998, 53–62; Räsänen M. 1989, 17–22

¹⁷³ Drake 1995, 67

¹⁷⁴ Turunen 2004, 347

TAULUKKO 1 Ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona

YMPÄRISTÖKASVATUKSEN YHTEISKUNNALLINEN JA KULTTUURINEN KEHITYS			
Aika	Ympäristökasvatuksen kehitys museoissa	Ympäristökasvatuksen kehitys kouluissa	Aate- ja yhteiskunta-kehitys. Kasvatuksen funktio.
1800- ja 1900-luvun vaihde	Museoiden ja kotiseutuyhdistysten perustaminen Suomessa. Kotiseututyö.	Kotiseutuopetus	Kansallisuusaate: suomalaisuuteen, isänmaallisuuteen ja paikallisuuteen kasvattaminen.
maailmansotien välinen aika	Museoverkoston laajeneminen. Kotiseututyö.	Kotiseutuopetus	Henkinen kansallinen eheyttäminen.
1945–1959	Museoiden ja kotiseutuyhdistysten vilkas perustaminen. Kotiseututyö.	Kotiseutu- ja ympäristöopetus	Henkinen kansallinen jälleenrakentaminen.
1960–70-luvut	Kokonaisvaltainen kotiseututyö ja museoammatillistuminen.	Ympäristönsuojelupetus. Ympäristökasvatuksen nimitys omaksutaan. Ympäristökasvatuksen visiovaihe.	Ympäristötietoisuuden herääminen ja aktiivinen kansalaistoiminta.
1980-luku	Ympäristökasvatuksen visiovaihe museokentällä. Aluemuseoverkoston synty. Arkeologiset ja rakennustutkimukselliset inventoinnit.	Ympäristökasvatus.	Ympäristökysymyksiä institutionalisoituminen.
1990-luku	Ympäristökasvatuksen projektivaihe museokentällä ja ohjelmallisen Suomen Tammen luominen.	Ympäristökasvatus. Sosiokulttuurinen läpimurto.	Euroopan yhdentymisen. Kokonaisvaltainen ja yhteiskunnallinen ympäristösuhde ihanteena kotiseututyön environmentalismin, ja uuden museologian vaikutuksesta.
2000-luku	Ympäristökasvatus eri vaiheissa eri museoissa. Visio-, projekti-, ohjelma- ja vakiintumisvaiheissa olevia museoita.	Ympäristökasvatus kestävä kehityksen kasvatuksen edistäjänä.	Globalisaatio. Ympäristösuhteen eheyttäminen kokonaisvaltaiseksi. Aktiivisen kansalaisen demokraattinen osallistuminen.

Taulukko on yhteenveto omasta tutkimuksestani ja Turusen (2004), Kaivolain (2000, 40), Räsänen (1989) ja Massan (1998) julkaisuista. Kasvatuksen päämääränä on ollut yhteiskunnallinen hyödyllisyys jo 1800- ja 1900-luvun vaihteesta alkaen.

1990-luvulla kiinnostus siihen lisääntyi yhä kansainvälistyvässä Suomessa, joka liittyi EU:hun vuonna 1995. Keskustelu kansallisesta kulttuuri- ja luonnonperinnöstä kiihtyi jälleen. 2000-luvulla se voinee lisätä painoarvoaan, kun huoli maailmanlaajuisista ympäristöongelmista jatkuu. Kioton ilmastopimuksesta neuvotellaan eri valtioiden kesken, mutta yhteisymmärrykseen pääsemisessä on ollut vaikeuksia.

Ympäristökasvatus on saanut jalansijaa museomaailmassa aikana, jolloin kansainvälistyminen ja oman kulttuuri- ja luonnonperinnön ymmärtäminen on oivallettu tärkeäksi. EU:n rakennerahastot ovat tuoneet alueellisen rahoittamisen polttopisteeseen, ja alueellisen identifikaation vahvistaminen on koettu väestökehityksen tasapainonkin kannalta tärkeäksi.

Onko ympäristökasvatus ideologisoitunut museomaailmassa, jos sitä tarvitaan yhtä lailla identifikaation luomiseen kuin havaitsemaan menneessä ajassa kestäviä elämäntapoja? Siellä missä on arvoja, on helposti ideologiaa tai ideologisia viitteitä. Todennäköisesti ympäristökasvatusta hyödynnetään myös aatteellisiin tarkoituksiin. Koska museon opetustoiminta ei koskaan voi olla ihmisten tuottamana objektiivisen tieteellistä, ympäristökasvatuksessa viestitään moraalinen sanoma, ja perinteestä se saa myös tieteellis-aatteellista sisältöä. Sillä on idealistinen kotiseutuopetuksen perinne, jonka suhteen on oltava valppaana, jotta voitaisiin välttää värityneisyys kuten kotiseudun liiallinen idealisointi. Tehtäväni ei ole tuomarin, vaan lähinnä problematisoinnin kautta avata erilaisia vaihtoehtoisia näkymiä. Ympäristökasvatuskeskustelu todennäköisesti jatkuu yhteiskunnallisilla foorumeilla.

Ympäristökasvatus muotoutuu osana museoinstituution tieteellistä selittämisen tapaa. Sivistämisen projektissa kävijöitä ”jalostetaan” environmentalismin tuoman moraalisen velvoitteen ja humanistisen kasvatusoptimismin vuoksi. Museoiden opetustoiminnan sisällöt ovat lisäksi mielikuvilla ja stereotyyppioilla latautuneita, jolloin myyhtisessä mielessä ihmisten saavutukset kulttuurihistoriassa ovat todiste sankarillisesta ihmisestä ja luonnon ihmeet kertovat sankarillisesta luonnosta.

Institutionaalisuus on ympäristökasvatuksen sosiokulttuurinen säätelytekijä museaalisuuden, paikallis-alueellisuuden ja ajallisuuden ohella. Instituution rakenteet johtajineen, työntekijöineen ja perinteineen säätelevät ympäristökasvatusta. Innovatiivisessa viestinnässä päättävässä asemassa olevat henkilöt muovaavat instituution rakenteita uudella tavalla, kun taas ajattelun pitkäkestoiset näkemykset vaikuttavat sosiokulttuuriseen jatkumoon. Pitkäkestoiset näkemykset ilmenevät museoammattilaisten puhunnassa, heidän luomissaan asiakirjoissa, opetustoiminnassa ja muussa yhteiskuntapolitiikassa. Instituutio museoammattilaisineen ylläpitää sosiokulttuurista säätelymekanismia. Kotiseutuopetuksen perinne vaikuttaa siihen muodostuuko ympäristökasvatuksesta sosiokulttuurista jatkumoa vai innovatiivista viestintää. Ympäristökasvatus voi olla molemmissa tapauksissa arvokasta.

Pohtiessani sosiokulttuurisen säätelymekanismin erilaisia prosesseja, havaitsen väistämättä niiden dynaamisuuden. Joustavat ja muuttuvat prosessit muovaavat ihmisen sosiokulttuurisia suhteita, joten niillä on muutosvoimaa.

Dynaamisuus onkin ominaista mekanismeille, jotka voivat muuttaa kulttuuria tai sopeuttaa ihmisiä kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Erilaisten säätelymekanismien tutkimista on harjoitettu antropologiassa ja etnologiassa¹⁷⁵, vaikka säätelymekanismeja terminä käytetään runsaasti luonnontieteissä. Ympäristöantropologiassa on tutkittu mm. kuinka sosiaaliset ja kognitiiviset mekanismit säätelevät luonnon hyödyntämistä¹⁷⁶. Informaation säätelyä ja saavutettavuutta on pidetty yhteiskunnallisten systeemien avaimena, mutta myös avaimena systeemien uudelleen strukturointiin¹⁷⁷. Etnologit ovat pitkään tutkineet valtarakenteiden vaikutusta kansaan ja tulkinneet yhteiskunnan vaikutuksen esimerkiksi säätelyksi. He ovat usein mieltäneet kansan alisteisena toimijana suhteessa valtarakenteisiin.¹⁷⁸

Museo rakentuu yhteiskunnalliseksi instituutioksi museoammattilaisten ajattelutavoissa ja toiminnassa, mutta myös tutkijan vaikutuksesta. Museon institutionaalisuutta on analysoitu erityisesti museologisissa tutkimuksissa, mutta myös etnologeille ja antropologeille on ollut luonteenomaista tutkia erilaisia instituutioita.

¹⁷⁵ esim. Räsänen 1980

¹⁷⁶ Kempton 2001, 52

¹⁷⁷ Johnston 2001, 138

¹⁷⁸ Esim. Lappalainen 1998; Helsti 2002.

8 YMPÄRISTÖKASVATUS SOSIOKULTTUURISENA SÄÄTELYMEKANISMINA

8.1 Tutkimukseni merkitys museon sosiokulttuurisen roolin uudelleen arvioinnissa

Mentaaliset rakenteet vaikuttavat sosiokulttuurisen säätelymekanismin dynaamisuuteen. Ajattelutapojen muuttuminen ja tarkentuminen ilmeni aineistossani esimerkiksi ympäristökasvatuksen määrittelyssä, joka tapahtui institutionaalises- sa kehyksessä. Myös museaalisuuden sisällön ymmärtäminen kertoi siitä, että museoammattilaisten ajattelutavat hioutuvat kohdattaessa uusia asioita. Paikal- lis-alueellisuus yhtenä säätelytekijänä omaa historiallisen ulottuvuuden, josta pyritään suuntautumaan kohti tulevaisuutta.

Ympäristökasvatus on edennyt visiosta toimintaan. Museoiden visiot ja strategiat ovat osa mentaalista dynamiikkaa ja tulevaisuuteen suuntautumisen välineitä. Ne ilmentävät optimismista näkemystä siitä, että tulevaisuuteen voi- daan vaikuttaa ja historiallisesti muovautunutta paikallista ja alueellista kult- tuuria hyödyntää myönteisellä tavalla. Instituutiot koettavat strategioita luo- malla hallita tulevaisuutta ja ennakoida tulevia tapahtumakulkuja, kun taas johtosääntöjen yhtenä ihanteena on ihmisen humanistinen kasvu kohti täy- dempää ihmisyyttä paikallis-alueellisessa kulttuurissaan.

Tampereen kaupungin strategiassa ympäristö ymmärrettiin yhteisölliseksi, koska kansalaiset eri aikoina tuottavat sen toiminnassaan. Ympäristön yhtei- söllisyydessä pyritään löytämään henkilökohtainen ja kollektiivinen kosketus- pinta. Ympäristö-käsitettä uusinnetaan museon ympäristökasvatuksessa, joten sitä luodaan dynaamisesti mentaalisisessa ajattelussa ja käytännön toiminnassa. Sen voimana on ylittää luonnon, kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön rajoja, koska se voi sulkea ne kaikki sisäänsä. Museoammattilaisten enemmistö sisäl- lytti nuo kolme osatekijää kokonaisvaltaisesti ympäristökasvatukseen mukaan.

Etnologis-poikkitieteellisessä tutkimuksessani päädyn siihen havaintoon, että on tarpeellista arvioida uudestaan museon sosiokulttuurista roolia ja kävi- jän roolia yhteiskuntaan ja kulttuuriin osallistuvana kansalaisena. Ympäristö-

kasvatuksen tuominen museoon on osa käynnissä olevaa demokratisoitumisen prosessia, mikä merkitsee kävijän lisääntyvää osallistumisen mahdollisuutta museon opetustoiminnassa, ja siitä seuraavaa lisääntyvää osallisuuden kokemusta yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Kun museossa uskalletaan käsitellä ajankohtaisia aiheita, ottaa kantaa ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun, kävijä voi muodostaa oman näkemyksensä museoforumilla. Tulevaisuuden visioissa museotila hahmottuu uudella tavalla keskustelun foorumina ja toiminnan areenana. Mikäli museon demokratisoituminen jatkuu, siitä voi kehittyä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden areena, jolla eri kansalaisryhmät saavat osallistua ympäristökeskusteluun.

Demokraattisessa opetustoiminnassa pyritään harjoittamaan viestinnällisiä menetelmiä suosien keskustelevaa dialogia, ajattelun ja toiminnan yhdistäviä työpajoja ja draamaa. Demokraattinen opetustoiminta kohdistuu laajoille kohderyhmille, myös erityisryhmät mukaan ottaen. Ympäristöstä tulee aineellisen kulttuurin rajat ylittävä museo, kun museorakennuksen ulkopuolista ympäristöä hyödynnetään. Demokraattinen ympäristö haastaa vaikuttamaan yhteisöllisen ympäristön hoitoon. Lisääntyvä demokratia lisääisi kansalaisten omia mahdollisuuksia säädellä suhdettaan kulttuuri- ja luonnonperintöön, vaikka päävastuu sen hallinnasta on asiantuntijoilla ja museoammattilaisilla. Ympäristökasvatuksen vahvistuminen siihen liittyvine prosesseineen voi muovata museoammattilaisuutta siten, että ammattilaiset alkavat jäsentää työnsä yhä enenevässä määrin ympäristökontekstissa ja mieltää itsensä myös ympäristöalan osaajina.

Uudet museologiset näkemykset ekomuseosta, hajautetusta museosta ja suuresta museosta merkitsevät instituution rajojen avaamista laajempaan ympäristöön. Fyysiset rakennusten asettamat rajat avautuvat, ja sisällölliset luonnon ja kulttuurin väliset rajat häivytetään hyödyntämällä kokonaisvaltaisesti ympäristöä. Myös sosiaaliset rajat madaltuvat ja haastavat eri väestöryhmät osallistumaan toimintaan. Sosiokulttuurinen ympäristökasvatus merkitsee sosiaalisten rajojen avaamista ja siirtymistä näyttelyn mikroympäristöstä ulos muiden kohteiden muodostamaan makroympäristöön.

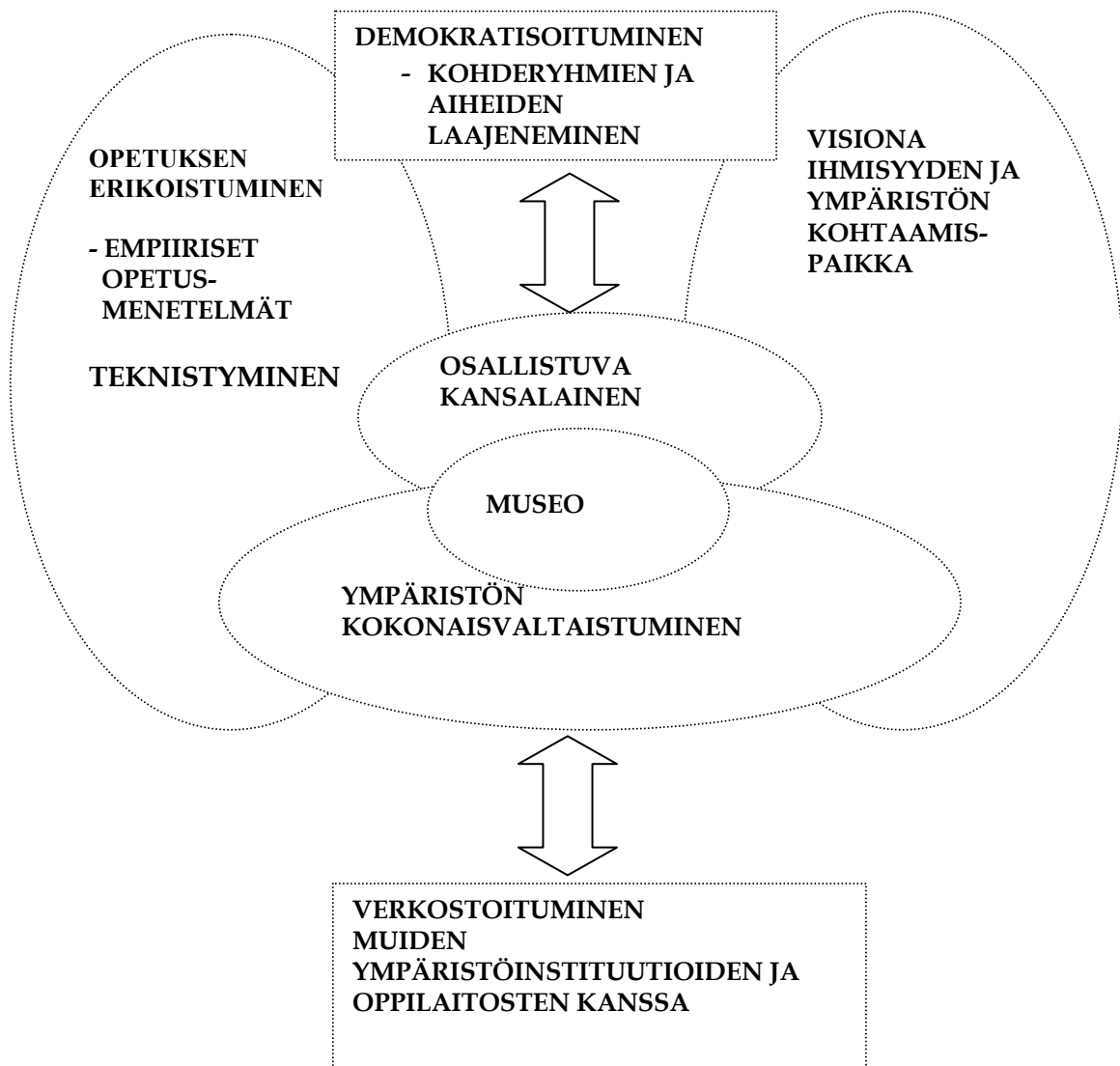
Museon ympäristökasvatus on sosiokulttuurinen säätelymekanismi, jonka eri prosesseja yhdistää teknistymistä lukuun ottamatta suuntaus aineellisen ympäristön ymmärtämiseen myös henkisestä ja yhteisöllisestä näkökulmasta. Museoinstituution seinät eivät ole rajana kansallispuiston kokemiselle kulttuuriperintönä ja henkisenä ympäristökontekstina. Museota on pidetty kolmiulotteisten esineiden ja aineellisen kulttuurin turvalinnakkeena, mutta olisi hyvä nähdä aineellisen kulttuurin yhteys ympäristöön ja henkiseen ajatteluun. Kokonaisvaltaistumisessa on kyse laajasta ympäristön ymmärtämisestä, demokratisoitumisessa oikeudenmukaisuuden lisäämisestä, verkostoitumisessa sosiaalisten suhteiden merkityksestä ja opetuksen erikoistumisessa ajattelutapojen ja menetelmien tarkoituksenmukaisuudesta. Sosiokulttuuriset prosessit kertovat siitä, että ympäristökasvatuksessa säädellään aineellista ja henkistä ympäristösuhdetta. Museo voi ohjata ihmisiä havaitsemaan luonnon biologisia ja henkisiä arvoja sekä kokemaan virkistystä maastossa. Demokraattinen museo ei ole

pelkkä ohjaava normittaja, joka määrittää valmiiksi arvokkaimmat luontokohdeet, vaan se voi toiminnassaan kysyä esimerkiksi kävijöiden näkemyksiä arvokkaista luontokohteista. Demokraattisen museon tulisi olla dialogissa kansalaisten kollektiivisten kokemusten kanssa, koska yhteisten kosketuspintojen löytäminen on olennaista viestinnän onnistumisessa.

Ympäristökasvatus mahdollistaa viestinnällisen vuorovaikutuksen eri osatekijöiden välillä, koska kukin havaitsemistani prosesseista sisältää viestinnällisiä kohtaamispintoja. Demokratisoitumisen prosessissa museo ja eri yhteiskuntaryhmät kohtaavat toisensa, joten museo saa tilallisen merkityksensä foorumina ja areenana. Kokonaisvaltaistumisen prosessissa luonto ja kulttuuri sekä toisinaan myös yhteiskunta ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Tieteiden väliset raja-aidat murtuvat, kun luonnon- ja yhteiskuntatieteet sekä humanistiset tieteet kohtaavat toisensa niin näyttelyissä kuin museopedagogiikassa. Teknistymisen prosessissa tekniikka ja opetustoimintaan osallistuvat ovat vuorovaikutuksessa, ja museotilan käsite voi laajentua koulun ja kodin piiriin multimedian ja Internetin opetustoimintaa hyödynnettäessä. Opetustoiminnan erikoistumisen prosessissa opetusmenetelmät, sisällöt ja erilaiset kävijäryhmät kohtaavat toisensa. Kun opetustoiminta verkostoituu erilaisissa hankkeissa, eri instituutiot ja niissä työskentelevät asiantuntijat voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään. Paikallisuus ja globaalisuus voivat kohdata erilaisissa teematapahtumissa, joiden aloite on tullut esimerkiksi EU:lta, kuten Euroopan rakennusperintöpäivien aloite.

Tutkimukseni haastaa arvioimaan uudelleen onko yhteiskunnan muistina toimiminen riittävä metafora muuttuvalle museoinstituutiolle? Toimiminen muistiorganisaationa on tärkeää, mutta sen lisäksi museo opetustoiminnallaan aktivoi kansalaisia. Yhteiskunnan muisti suuntaa ajatukset menneisyyteen, kun taas ympäristökasvatuksessa orientoituminen myös nykyisyyteen ja tulevaisuuteen on keskeistä. Yhteiskunnan ympäristömuistikaan ei ole riittävä metafora, vaan tarvitaan tavoitteellinen visio museosta *ympäristön ja ihmisyyden kohtaamispaikkana*. Muistin ja kohtaamispaikan ajatuksellinen ero on siinä, että muisti korostaa yksilön tajunnassa muodostuvaa ajattelua ja kohtaamispaikka kollektiivista vuorovaikutusta. Kohtaamispaikka ei edellytä sitä, että museo vaikuttaisi massakokoontumisten tavoin. Muistiorganisaationa toimimisen lisäksi sillä on toinen visionäärinen funktio ympäristön ja ihmisyyden kohtaamispaikkana.

Tutkimukseni osoitti, että ympäristökasvatuksessa viestitään mielellään toiminnallisessa tilassa esimerkiksi työpajoissa ja keskusteleavassa tilassa luennoilla. Museoinstituutio on rajallinen resurssineen ja ympäristökasvatuksen säätelytekijät luovat sekä rajoja että mahdollisuuksia. Ympäristökasvatus miellettiin jonkinasteiseksi oheistoiminnaksi. Se on kuitenkin valistusta ja toimintaa, jossa kävijästä on tulossa subjekti, koska hänet voidaan kohdata uudella tavalla yksilöllisesti suunnatussa viestinnässä.

KUVIO 15 Sosiokulttuuristen muutosprosessien keskiössä on osallistuva kansalainen. Ihmisyys ja ympäristön kohtaaminen voi tapahtua museotiloissa tai museoon verkostoituneessa ympäristössä.

Kun etnologiassa on keskusteltu refleksiivisyyden tarpeesta ilmaista rohkeasti tutkijan ja tutkittavan subjektiviteettia, ympäristökasvatuksessa ilmenee peräänkuulutettua refleksiivisyyttä, sillä museoammattilaisen ja kävijän kokemusmaailmojen kohtaamisella on merkitystä. Ympäristökasvatusta harjoittavat museoammattilaiset kertoivat saaneensa toimintaansa ammatillisen tiedon lisäksi vaikutteita elämänhistoriallisista kokemuksistaan. Sisäisen ympäristökasvattajuuden tunnistaminen ja lisäkoulutuksen tarve nousivat esille sen vuoksi, että yhteisen kielen ja toimintatavan luominen ympäristökasvatukseen tekisi siitä aiempaa tietoisempaa. Näkymättömien luokitusten tiedostaminen on mielestäni tutkijan antia tutkittavilleen, koska silloin ammattilaiset pystyvät yhä tarkemmin erittelemään ja sanallistamaan toimintaansa.

Museon opetustoiminnassa löysin tapahtumassa olevaksi opetuksen erikoistumisen prosessin. Erikoistumiseen päädytään pitkälle kehittyneessä yh-

teiskunnassa, jossa uusien haasteiden mukana syntyy erikoisaloja, niihin erikoistuneita instituutiota ja toisaalta erikoistuminen muovaa jo olemassa olevien instituutioiden toimintaa. Kävijän positio jäsentyy erikoistuneessa opetustoiminnassa aktiiviseksi kansalaiseksi ja ohjaamisen kohteeksi. Ympäristökasvatus on syntynyt yhteiskunnallisista tarpeista ohjata ja valistaa kansalaisia, mutta ainakin tulevaisuuden museovisioissa kansalaisella on yhä enemmän aktiivisia mahdollisuuksia osallistua toimintaan ja mielipiteen ilmaisuun. Kävijän mieltämistä kansalaisena puoltavat ajatukset siitä, että hän muovaa museossa kansallista ja paikallis-alueellista identifikaatiotaan sekä suhdettaan esiteltyyn kulttuuriin ja ympäristöön.

Ympäristökäsitteen sisältö muovautuu uudelleen ympäristökasvatuksen harjoittamisessa. Kokonaisvaltaistumisen prosessi lähentää luontoa ja kulttuuria toisiinsa museon opetustoiminnassa, mutta opetuksen erikoistuminen saattaa jakaa ympäristöä uudestaan analyttisempiin osiin. Tutkittavat sisällyttivät ympäristökasvatuksen käsitteeseen myös sosiaalisen ympäristön, joka kuuluu kokonaisvaltaiseen ympäristökäsitteeseen. Uudet tavat yhdistellä asioita ja purkaa kulttuuriin syvälle juurtuneita luokituksia ovat avuksi ympäristökasvatuksen harjoittamisessa.

Kokonaisvaltaisuuteen pyrkiminen kyseenalaistaa olemassa olevia rakenteita, joissa luonnontieteellinen ja kulttuurihistoriallinen osasto ovat toimineet erikseen. Saamelaismuseo Siidan, Lapin maakuntamuseon ja Museokeskus Vapriikin perusnäyttelyissä luonnontiede ja kulttuurihistoria esiintyvät rinnakkain, mikä luo myönteistä asennetta ja helpottaa myös ympäristökasvatuksen toteuttamista. Biokulttuurisuutta tukevien rakenteiden luominen museoon on institutionaalista innovatiivisuutta. Humanismin ja luonnontieteiden erillään olon sijasta voitaisiin pohtia biokulttuurisuuden tarvetta, koska haasteena on luoda synteisiä eri tieteiden välille.

Instituutioiden rakenteet muuttuvat hitaasti. Ympäristötietoisuuden kasvu synnytti Suomeen uusia ympäristötehtävistä huolehtivia instituutioita ja on muovannut jo olemassa olevien instituutioiden toimintaa. Olisi hyvä uudelleen arvioida voivatko kulttuurihistorialliset ja luonnontieteelliset museo-osastot muodostaa yhteisiä ympäristöyksiköitä ja kehittää verkostoitumistaan muiden ympäristöinstituutioiden kanssa. Verkostoitumisen tuoma synergia avaa mahdollisuuksia uudennaiselle opetustoiminnalle.

Teknistymisen prosessi näkyy museon opetustoiminnassa. On mielenkiintoista, että museoammattilaiset mielsivät sen positiivisena, vaikka yleisessä kulttuurikriittisessä ympäristökeskustelussa teknistyminen mielletään usein uhkana. Tämä paljastaa, että teknistyminen eri kontekstissa hahmotettuna arvioidaan moraalisesti joko hyväksi tai pahaksi. Tekniset apuvälineet ilmenivät mahdollisuuksiksi viestiä kävijän kanssa, joten tekniikka on mukana visioimassani ihmisyyden ja ympäristön kohtaamispaikassa. Teknistyminen on osa sitä keinovalikoimaa, jolla museo haluaa olla ajankohtainen ja osallistua moderniin viestintään. Tekniikan avulla voidaan luoda muuallekin kuin Internetiin yhteisöllisiä keskustelufoorumeja ja toiminta-areenoita, jotka osaltaan rohkaisevat aktiiviseen kansalaisuuteen.

Kehityssuuntina jäsentämäni prosessit avaavat ympäristökasvatukselle taulukossa kuvaamani kaltaisen vision. Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä ilmenee kävijän osallisuuden kokemuksen vahvistumisessa, museoammattilaisen asemassa, museotilan käytössä, toiminnassa ja instituutioiden keskinäisen vuorovaikutuksen lisääntymisessä. Museoammattilaiset ovat tiettyissä viestintätilanteissa auktoriteetteja ja tulevat ilmeisesti olemaan, sillä demokratisoituminen ei merkitse auktoriteettiaseman häviämistä. Esitän visiossani, että museoammattilaiset voivat tuoda elämänsähistoriansa käyttöön ja toimia subjekteina, vaikka heidän ihanteitaan ohjaavat tieteestä omaksutut tiedolliset vaikutteet kuten käsitys museaalisuudesta.

TAULUKKO 2 Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä

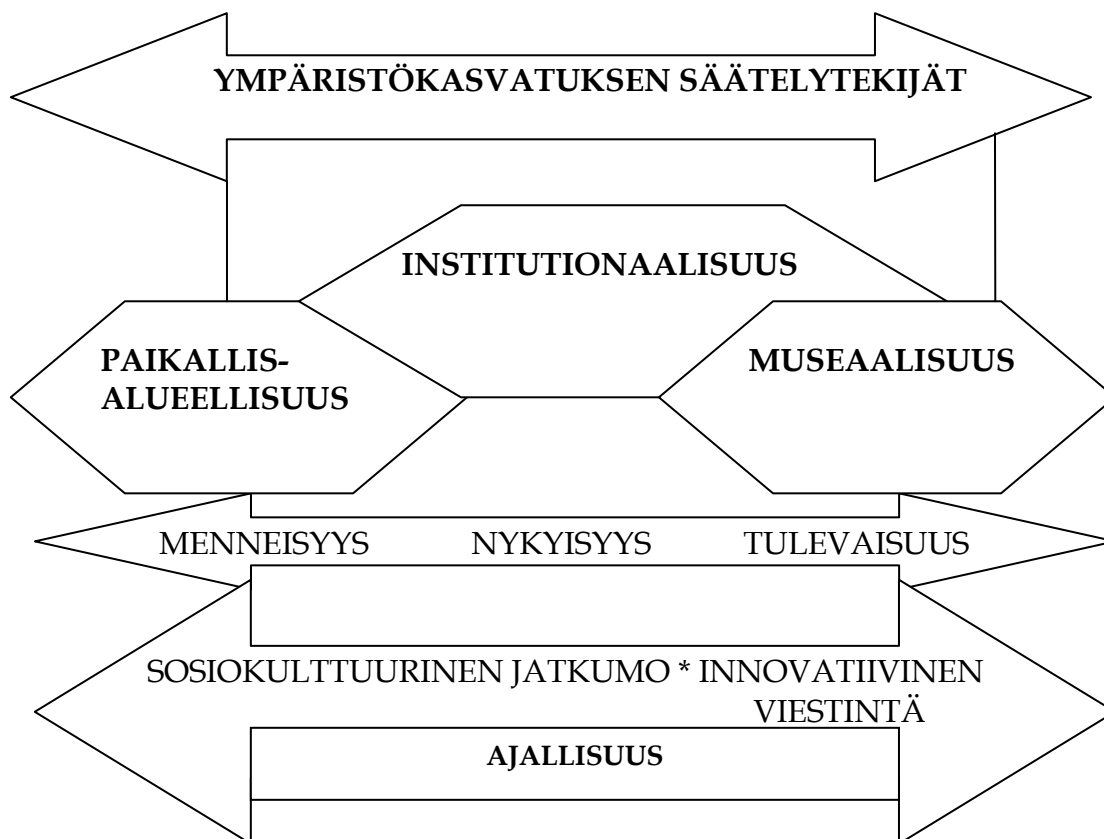
VIESTINTÄ	MUSEOAMMATTILAINEN	MUSEOTILA	TOIMINTA
Kävijä kansalaisena	asiantuntijana	foorumi	mm. keskustelu, luennot
kävijä kansalaisena	ohjaajana tai subjektina	areena	mm. draama ja työpajat
museon ja ympäristön vuorovaikutus vahvistuu	viestijänä	ihmisyyden ja ympäristön kohtaamispaikka	ihmisen, yhteiskunnan, luonnon ja kulttuurin välisten suhteiden viestintä
museon sosio-kulttuurinen rooli vahvistuu	ohjaajana ja säätelijänä	yhteiskunnan ja kulttuurin kohtaaminen museotilassa	sosiokulttuurinen säätely ja ohjaaminen
instituutioiden ja ympäristön verkostoituminen	verkostoja luovana koordinaattorina	suuri, hajautettu museo sisältää luonnon, kulttuurin ja perinteiset instituutiot	mm. maastoretket ja muu ulkotoiminta

Ympäristökasvatus innovatiivisena viestintänä ilmenee kävijän ja museoammattilaisen asemassa, museotilan käytössä ja toiminnassa.

Instituutioiden erikoistumiskehitys ja ihmisen pirstoutunut ja vieraantunut ympäristösuhde pitkälle eriytyneessä yhteiskunnassa ovat muutosprosessien taustana. Tehtäviinsä erikoistuneet instituutiot joutuvat luomaan keskinäisiä yhteyksiä lisääviä verkostoja, etsimään institutionaalisia keinoja ihmisten lähentämiseksi uudelleen luontoon ja heidän osallistumisen tunteen lisäämiseksi kulttuuriin ja yhteiskuntaan.

Museaalisuus, paikallis-alueellisuus, institutionaalisuus ja ajallisuus säätelävät ympäristökasvatusta. Luomani kuvio 16 kertoo ympäristökasvatuksen

säätelytekijöistä. Sen aikaulottuvuus on laaja ulottuen menneisyydestä kohti tulevaisuutta.

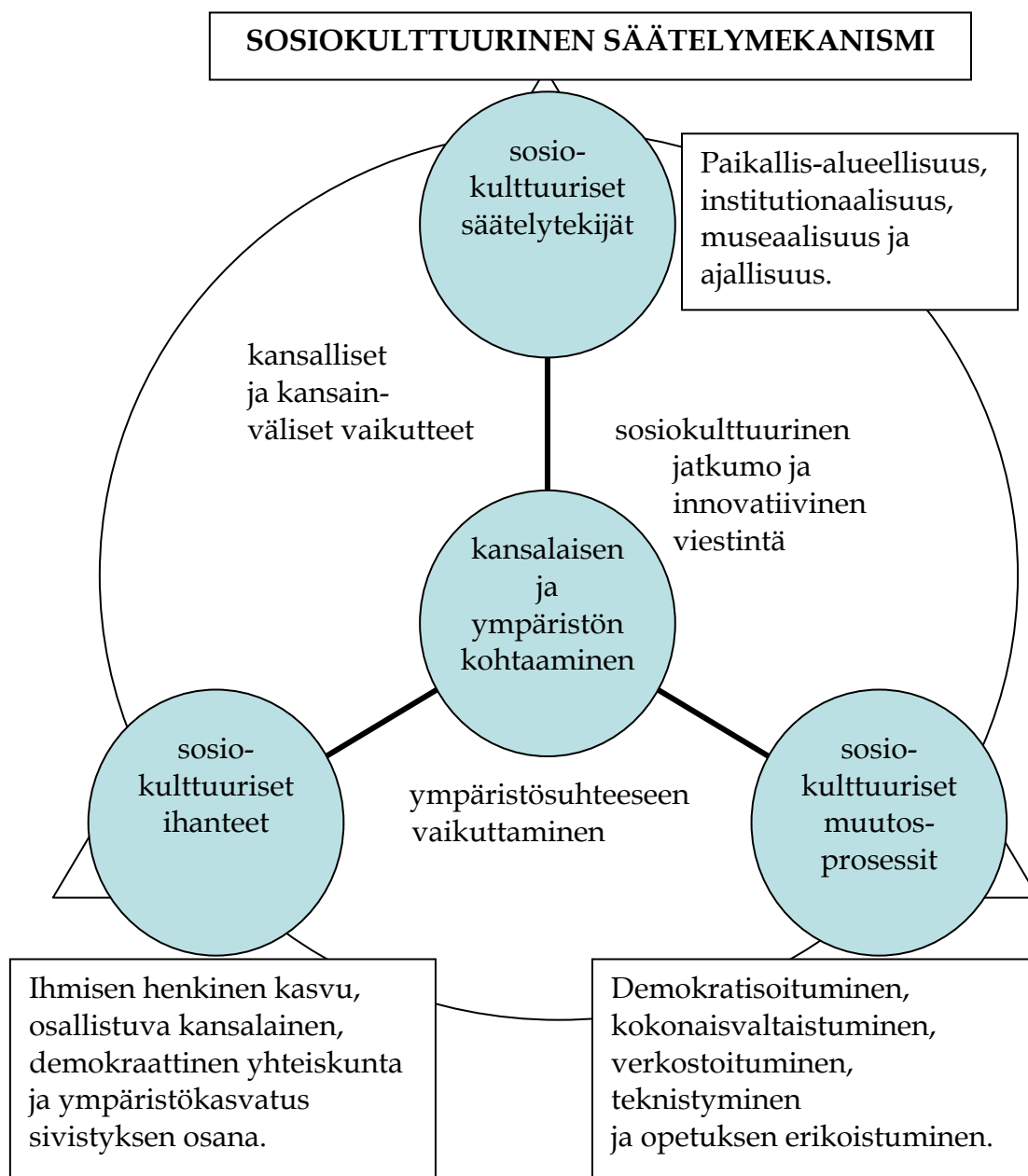
KUVIO 16 Ympäristökasvatuksen säätelytekijät ovat paikallis-alueellisuus, institutionaalisuus, museaalisuus ja ajallinen säätelyvoima.

Ympäristökasvatuksessa on mahdollisuus yhdistää sosiokulttuurinen jatkumo ja innovatiivinen viestintä. Paikallis-alueellista historiallisuutta hyödynnetään sekä museaalisuuden ajatusrakenteita ja institutionaalisia rakenteita tarvittaessa uudistetaan. Pitkä ajallinen ulottuvuus vaikuttaa siihen, että ympäristökasvatuksessa voidaan hyödyntää esihistoriaa, historiaa, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Ajallisuus säätelytekijänä ilmenee myös kotiseutuopetuksen perinteen vaikutuksena sosiokulttuurisessa jatkumossa. Innovatiivinen viestintä suuntautuu tulevaisuuteen ja pyrkii tulevaisuuden säätelyyn.

Sosiokulttuurinen säätelymekanismi koostuu säätelytekijöistä, muutosprosesseista, ihanteista¹ sekä kansalaisen ja ympäristön kohtaamisesta (kuvio 17). Tutkimukseni tavoitteena oli innovatiivisen viestinnän malli, mutta päädyinkin

¹ Ympäristökasvatuksen yhtenä ihanteena on osallistuva kansalainen. Toiminnallisuuden korostaminen tutkimalla ja tekemällä oppimisessa tähtää kehittämään ongelmanratkaisukykyisiä kansalaisia. Osallistuva kansalaisuus merkitsee tässä yhteydessä osallistumista museoon verkostoituneen ympäristön käyttämiseen. Ympäristökasvatuksen taustana oleva yhteiskuntaihanne on demokraattinen, koska sananvapaus ja toiminnallinen vapaus toteutuvat vain kansanvaltaisessa yhteiskunnassa. Ihanteiden näkyväksi tekeminen ei tarkoita sitä, että ihanteet ja todellisuus olisivat sama asia. Kasvatus on aina sisältänyt ihanteita, ja erityisesti ympäristökasvatukseen liittyä idealismia.

sitä laajempaan sosiokulttuurisen säätelymekanismin malliin, joka havainnollistaa ympäristökasvatuksen suhdetta yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Sosiokulttuurisen säätelymekanismin mallia voi muuntamalla ja tutkimalla soveltaa myös muiden instituutioiden toimintaan, esimerkiksi koululaitoksen ympäristökasvatuksen tarkastelemiseen, jolloin museaalisuuden käsite korvautuu muulla instituutiolle luonteenomaisella käsitteellä. Museo on tutkimuksessani esimerkki yhteiskunnallisesta instituutiosta, joka pyrkii vaikuttamaan käyttäjänsä ympäristösuhteeseen.

KUVIO 17 Ympäristökasvatukseen sosiokulttuurisena säätelymekanismina kuuluvat säätelytekijät, ihanteet, muutosprosessit sekä kansalaisen ja ympäristön kohtaaminen.

Ympäristökasvatus on sosiokulttuurisesti säädelty mekanismi, jossa kansalainen ja ympäristö kohtaavat dialogisesti toisensa. Viestinnässä säädellään ihmisen ympäristösuhdetta tilaan, luontoon, kulttuuriin ja yhteiskuntaan, jotka luovat kehukset ihmisen toiminnalle ja kokemukselle. Suuren museon ja hajautetun museon ideassa onkin kyse luoda ympäristöstä kokonaisvaltainen tila ottamalla luonto ja kulttuuri tilallisesti haltuun ja tekemällä niistä ihmisen ajattelussa läsnä olevia.

Museon ympäristökasvatus ei uuden museologisen ajattelun vaikutuksesta rajoitu enää instituution seinien sisäpuolelle, vaan se levittäytyy museon vaikuttamana suojeltujen kohteiden havaitsemiseen sekä museoiden tuottamien julkaisujen ja tiedotuksen seuraamiseen. Kansalaiset alkavat havaita ajallisesti ja luonnontieteellisesti kerrostuneen ympäristönsä, joka on suuri, elävä museo. Museon vaikutuspiiriä ei voida enää mitata museokävijöiden määrillä, vaan uusiksi mittareiksi pitäisi muodostaa suojelukohteiden tiedostaminen, julkaisujen ja tiedotuksen seuraaminen sekä ympäristön ajallisen ja luonnontieteellisen kerrostumien havaitseminen.

Museo yhtenä sosiokulttuurisena instituutiona voi edistää ihmisten hyvinvointia luovaa ympäristösuhdetta ja auttaa ymmärtämään ympäristöä kokonaisuuksina. Sen vahvuutena on pitkä ajallinen ympäristöosaaminen, ja suuntautuminen tulevaisuuteen pidentää jo ennestään pitkää aikaulottuvuutta. Innovatiivisuus saa käyttövoimaa nykyisyyden ja tulevaisuuden huomioon ottamisesta, mutta sitä säätelevät institutionaalisuus, museaalisuus ja paikallis-alueelliset tekijät.

Jatkuvuuden idea on olennaista, koska sosiokulttuurisessa säätelyssä hyödynnetään menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Jatkuvuus ilmenee myös institutionaalisesti ja paikallis-alueellisesti. Ympäristökasvatuksessa ympäristöä pyritään käsittelemään kokonaisvaltaisesti, joten ihmisille koetetaan välittää kokemus yhtenäisestä kertomuksesta ja ajallisesta jatkuvuudesta. Ympäristökasvatus museoissa hyötyy siitä, kun tiedetään määritellysti mistä ympäristöstä on kyse. Päädyn määrittelemään ympäristön sosiokulttuuristen jatkuvien prosessien tuloksena, koska ihmiset ja instituutiot kollektiivisesti muovaavat ja säätelevät sitä. Ympäristökasvatus on sosiokulttuurista toimintaa, jossa instituutiot ja kansalaiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Ympäristökasvatuksen ohjausmekanismeja on arvosteltu riittämättömyydestä. Jokaisella ympäristön ohjausmekanismilla on rajansa, mutta siitä huolimatta sillä on ihmisten asettamat tavoitteet ja kontekstin luoma tehtävä. Museoiden ympäristökasvatus ei ole onnipotentti säätelymekanismi, joka yksistään pystyy ohjaamaan myönteiseen ympäristön kokemiseen, suojeluun ja ympäristöä säästävään elämäntapaan. Se on yksi sosiokulttuurinen säätelymekanismi muiden mekanismien ohella. Verkostoituessaan muiden ympäristöinstituutioiden ja oppilaitosten kanssa museo on vahvempi kuin toimiessaan yksinään. Sosiokulttuurisella säätelymekanismilla on resursseistaan, perinteestään ja instituution ominaisluonteestaan aiheutuvat rajoitteensa ja mahdollisuutensa. Ympäristökasvatus sisältää useita sosiokulttuurisia ihanteita, joiden toteuttaminen käytännössä on haasteellista, jopa vaikeaa. Ympäristökasvatuksen moniulottei-

suus aiheuttaa omat haasteensa ja tarvitaan erilaisten kulttuuristen rajojen ylittämistä. Ympäristökasvatus on todellinen sosiokulttuurinen haaste, koska ohjauksen kohteena on moniarvoisesti ajatteleva ihminen.

8.2 Ympäristökasvatus yhteiskunnallisena ja kulttuurisena haasteena

Yhteiskunnallisen säätelyn yhtenä motivaationa on hyvinvoinnin edistäminen, koska ympäristöongelmat aiheuttavat monenlaisia uhkia ihmisten hyvinvoinnille ja samalla hyvinvointivaltiolle. Museoiden kunnallispoliittiset lausumat, kuten sivistystoimen johtosäännöt ja strategiat, tuovat esille näköaloja kulttuuritoiminnasta hyvinvoinnin ja yksilön henkisen kasvun tukijana. Johtosäännöt ja strategiat heijastavat ihanteita ja sivistyskäsitteitä. Museo on kunnallispoliittinen toimija, jonka merkitys on vähitellen noteerattu yhteiskunnallisen hyvinvoinnin kannalta ainakin asiakirjoissa, juhlapuheissa ja tiedotusvälineissä, vaikka sillä muuten olisi toimintansa rahoitusongelmia.

Harjoittavatko museo instituutiona ja museoammattilaiset ympäristöpolitiikkaa? Tutkimukseni tapausesimerkit osoittavat, että museoammattilaisilla on ympäristövastuu lausuntojen antajina, näyttelyiden tekijöinä ja luentojen pitäjänä viranomaisille sekä muulle yleisölle. Siten museoammattilaisista esimerkiksi arkeologit, rakennustutkijat ja museolehtorit osallistuvat ympäristöpolitiikkaan.²

Väitin lisensointityössäni, että museo on laillisesti oikeutettu ympäristöinstituutio, joka lisää paikallista ja kulttuurista tietoisuutta ihmisestä ympäristössään esittämällä arvoja ja välähdyksiä ajallisessa jatkuvuudessa. Lisääntyneen tietämykseni perusteella voin laajentaa määritelmäni sosiokulttuurista roolia korostavasti: Museo on lainsäädännöllisesti vahvistettu ympäristöinstituutio, joka voi harjoittaa ympäristöpolitiikkaa ja ympäristökasvatuksellaan vaikuttaa kansalaisten sosiokulttuuriseen ympäristösuhteeseen.

Museon yhteistyö eri instituutioiden kanssa vahvistaa sen vaikuttamismahdollisuuksia, koska silloin myös muut instituutiot osallistuvat yhteistyöstä tiedottamiseen. Julkisuuden laajentuminen lisää todennäköisyyttä, että kansalaiset saavat tietoa hankkeista tai voivat itse osallistua niihin. Museon harjoittama ympäristökasvatus tarvitsee julkilausumista ja tiedotusvälineiden tuomaa julkisuutta, koska yhteiskunta on muuttunut rakenteeltaan sellaiseksi, että eri toimijat ja toimintamuodot joutuvat läpäisemään julkisuuden asettaman testin. Ympäristökasvatuksen innovatiivinen viestintä ja asema ympäristöinstituutiona asettavat museoammattilaisille kokonaisvaltaisen haasteen. Ollakseen legiti-

² Myös ympäristökasvatusta sisältävän näyttelyn tekeminen on ympäristöpoliittinen teko, koska se pyrkii hienovaraisesti vaikuttamaan ihmisten ajatteluun. Jo näyttelyn nimi on kannanotto, pyrkiköön se neutraaliuteen tai asenteiden muuttamiseen. Nekin ihmiset, jotka eivät vieraile museossa, voivat seurata tiedotusvälineistä museoiden toimintaa ja siten muodostaa käsityksensä siitä.

moitu ympäristöinstituutio, kunkin laitoksen ammattilaisten on tunnettava toimintaa koskevat lait ja instituution asiakirjat, hankittava relevantteja tieteellisiä tutkimustuloksia toimintansa tueksi ja harjoitettava viestintää toimintansa tunnetuksi tekemiseksi.

Museoiden ympäristökasvatuksen pyrkimys empirismiin jatkaa sitä ihanetta, joka lausuttiin jo kotiseutu- ja ympäristöopetuksessa korostettaessa aistein saatavan havaintotiedon merkitystä. Vaikka toiminnan filosofiassa on havaittavissa sosiokulttuurista jatkuvuutta, niin menetelmällisesti ja sisällöllisesti museoiden ympäristökasvatuksessa ilmenee innovatiivista viestintää. Uusia menetelmiä ovat projektit ja työpajat, joissa on hyödynnetty ulkomaisiakin ohjaaja- ja näyttelykontakteja ja siten edistetty kansainvälistä arvopohjaa. Arvopohjaltaan museoiden ympäristökasvatus tavoittelee kansainvälisyyttä, unohtamatta kuitenkaan paikallis-alueellista ja kansallista toimintaympäristöään. Museoiden ympäristökasvatus on sosiokulttuurista jatkumoa kotiseutuopetuksen empirismin ja yhteiskunnallisen tarkoituksenmukaisuuden ihanteille. Kotiseutuopetuksessa ja ympäristökasvatuksessa pyritään vahvistamaan identifikaatiota. Ympäristökasvatus on siis osittain sosiokulttuurista jatkumoa ja osittain innovatiivista viestintää.

Tiivistän vielä tulokseni, jotka vastaavat toisen luvun lopussa esittämiini tutkimuskysymyksiin. Environmentalismi on vaikuttanut lainsäädäntöön, museoiden sosiokulttuurisen roolin vahvistumiseen ja siten myös ympäristökasvatuksen ajankohtaistumiseen museoalalla, koska se on lisännyt alan ammattilaisten ympäristötietoisuutta. Perustuslaki sekä museo- ja ympäristölainsäädäntö kannustavat yksilöllisen ja julkisen vastuun ottamiseen ympäristöstä. Environmentalismi on luonut moraalisen velvoitteen ympäristökasvatuksen harjoittamiseen, joten jopa hallitusohjelmassa mainitaan ympäristökasvatuksen edistäminen. Environmentalismilla tarkoitan tutkimuksessani yhteiskunnallisen ympäristöherätyksen ja kulttuurin ekologisen kypsymisen yhteisvaikutusta eli sosiokulttuurista prosessia, joka jatkuu vieläkin.

Kansainvälinen ja kotimainen ympäristökasvatuskeskustelu on edistänyt ympäristökasvatuksen tiedostamista. YK:n, museoalan kansainvälisen järjestön ICOM:n, museologian kansainvälisen järjestön ICOFOM:n konferensseissa ja museologisissa julkaisuissa on käsitelty ympäristökasvatusta. Sitä pidettiin sosiokulttuurisena haasteena, joka täytyy sopeuttaa erilaisiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin systeemeihin. Kotimainen ympäristökasvatuskeskustelu on ulottunut kouluopetukseen, museopäiville ja julkaisuihin. Ympäristökasvatuksesta oli aluksi visio, joka enteili tulevaisuuden sosiokulttuurista toimintaa. Visiovaihe ilmeni etenkin 1980-luvulla, projektivaihe alkoi 1990-luvulla eri aikaan eri museoissa, ohjelmallistuminen alkoi Suomen Tammi -projektin perustamisesta vuodesta 1998 alkaen, ja muutamissa pioneerimuseoissa ympäristökasvatus on jo vakiintunut opetustoiminnan osaksi. Ympäristökasvatuskeskusteluun ovat osallistuneet etenkin valtion hallinnon edustajat, professorit, tutkijat ja museoammattilaiset.

Ympäristökasvatus on levinnyt verkostomaisesti museoammattilaisten tutustuttua siihen opintojensa yhteydessä, seminaareissa, työkontakteissaan ja

julkaisuja lukemalla. Koulut, luontokeskukset, Suomen Tammi -projekti sekä laajemmin kansainvälinen ja kotimainen sosiokulttuurinen ajankohtaisuus ovat antaneet vaikutteita museoiden ympäristökasvatukseen. Verkostomaisesti levinyt uusi ammatillinen tieto on yhdistetty muihin henkilökohtaisiin tietoihin, taitoihin ja museon opetustoiminnan käytänteisiin.

Ympäristökasvatuksen vaiheiden eteneminen on seurannut yhteiskunnassa ja kulttuurissa ilmenevää environmentalismia. Yhteiskunnallinen ympäristöherätys katalysoi visioimista, kun taas kulttuurin ekologinen kypsyminen vauhditti sen toteuttamista projekteina. Ympäristökasvatuksen ohjelmallistuminen ja vaikiintuminen osoittavat, että siitä on tullut sosiokulttuurisesti hyväksyttyä.

Museoammattilaiset saivat itse määrittellä ympäristökasvatuksen oman näkemyksensä mukaan. Ympäristökasvatuskäsitteet luokiteltiin ohjaamiseksi kestävä kehityksen tielle, ympäristön havainnoimiseksi ja lukutaidoksi, ympäristöongelmien ja -arvojen ymmärtämiseksi sekä ympäristön arvostamiseksi ja suojelemiseksi. Näkemyksille yhteistä on se, että ympäristökasvatuksen toivotaan toimivan ihmisen ympäristösuhteeseen vaikuttavana säätelymekanismina.

Ympäristökasvatuksen yhtenä päämääränä pidettiin identiteetin tukemista, jonka täsmensin sosiokulttuurisen identifikaation tukemiseksi, koska muuttuvassa yhteiskunnassa kiinteästä identiteetistä on tullut olosuhteiden mukaan vaihtuva sosiokulttuurinen identifikaatio. Hyvästä ympäristöstä opetettaessa tähdätään yhteiskunnalliseen hyödyllisyyteen.

Tutkittavat suhtautuivat myönteisesti ympäristökasvatukseen. Kyselyissä sille ei ilmennyt huomattavia esteitä, mutta osa haastateltavista toi esille resursien, kuten instituution tilojen, ajan ja henkilökunnan aiheuttamat rajoitukset. Ympäristökasvatuksen sisältö hahmotettiin melko kokonaisvaltaisesti, niin että siihen kuuluvat ainakin luonto ja kulttuuri, mutta useiden mielestä myös sosiaalinen ympäristö. Kotiseututyön kokonaisvaltaistuminen, rakennussuojelun laajentuminen kokonaisten ympäristöjen suojeluksi ja uuden museologian tuomat museaaliset näkemykset ekomuseosta, hajautetusta ja suuresta museosta ovat vaikuttaneet ympäristön hahmottamiseen kokonaisvaltaisesti.

Ympäristökasvatuksen harjoittamisessa empiirisillä aistikokemuksilla on merkitystä. Erityisesti työpajoissa ja tavoitteellisissa projekteissa osallistujat pääsevät toteuttamaan taitojaan ja kokemaan käsin tekemiseen yhdistyvän ajatteluprosessin. Ympäristökasvatuksessa käytetään hyvin erilaisia menetelmiä havaintokävelyistä vaihtuviin näyttelyihin yhdistettyihin luentoihin. Innovatiivisena viestintänä ympäristökasvatukselle on ollut ominaista rajojen ylitykset. Siinä on ylitetty tieteiden ja instituutioiden välisiä rajoja, perinteisen museotilan ja ulkotilan väliset rajat, luonnon, yhteiskunnan ja kulttuurin rajat sekä ajalliset menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden rajat. Ympäristökasvatus on sopeutunut museaaliseen ja paikallis-alueelliseen ajatteluun, joten siitä on syntynyt erilaisia muunnelmia.

Tiede on viestintäkysymys ja kullakin tieteellä on potentiaalia innovatiivisuuteen. Institutionaalisissa käytännöissä joudutaan yhteen sovittamaan tiedettä ja paikallis-alueellista tietoa. Museoammattilaiset toimivat usein paikallis-alueellisella kentällä eli he ovat sidoksissa toimialueensa kulttuuriperinteeseen,

johon ympäristökasvatus sopeutetaan. Se muuntuu kulloisessakin tilannesidonnaisessa sosiokulttuurisessa kontekstissa. Tutkimuksessani selitin tapausesimerkkien valossa, että paikallismuseon, maakuntamuseon ja keskusmuseon ympäristökasvatus saa alueelleen ja alalleen ominaisia piirteitä.

Uuden ajattelutavan mukaan kansalaiset voivat osallistua kokonaisvaltaiseen ympäristöön ja yhteiskuntaan. Tulevaisuuden visio museosta on kohtaamispaikka, jossa yhä enemmän tapahtuu vuorovaikutteista viestintää. Muutamissa tutkimissani museoissa kansalaiset ovat jo osallistuneet ympäristön hoitamiseen, näyttelyiden tuottamiseen ja tapahtumien järjestämiseen. Virkahenkilöt ovat yhä edelleen vastanneet kulttuuri- ja luonnonperinnön virallisesta määrittelystä, mutta museot ovat pyrkineet aktivoimaan ihmisiä ympäristönsä havaitsemiseen.

Viestinnän ei tulisi rajoittua pelkästään museon kävijöihin, vaan ulottua museoon verkostuneisiin muihin ympäristöinstituutioihin ja niiden käyttäjiin eli mahdollisimman laajasti koko yhteiskuntaan. Patikoidessaan kansallispuistossa tai kävellessään kaupungissa, voi yhtä lailla olla läsnä museoon verkostuneessa ympäristössä.

SUMMARY

FROM VISION TO ACTION

Environmental Education in Museums as a Socio-cultural continuum, Regulating Mechanism, and as Innovative Communication.

My thesis represents environmental ethnology that elucidates the environmental relationship of human beings within a socio-cultural context. It also includes a museological viewpoint. In my work, I move on the interface between ethnology, social anthropology, and museology. In my theory and interpretation, I associate myself with the research tradition, in which culture is regarded as being functional, communicational, and communal.

I have constructed my theory from the ideas of regulating mechanism and innovative communication. The mechanisms of change, such as the processes of diffusion and innovation, have been previously investigated in cultural research. People as active agents maintain the mechanisms of culture. The concept of a mechanism, as used in cultural research, does not refer to mechanical cause and consequence relationships, but instead depicts the multi-dimensionality of relationships and processes. My theory has been influenced particularly by the research of the social anthropologist Kay Milton into environmentalism, and of the ethnologist Veikko Anttila into innovation.

At the start of my work, I made an operational definition of environmental education, in which I divided it into the encouragement, in the educational activities of a museum, of environmental protection, the experiencing of the environment, an environment-saving lifestyle, and dealing with environmental problems. According to my theoretical definition, environmental education is institutional communication that seeks to influence people's relationship to the environment, and which has a socio-cultural context and function at a particular time. Environmental education is a mechanism, which includes not only the citizen participating in it, but also socio-cultural ideals, processes, and regulating factors.

My theory contains two opposing points of view, from which I have framed the questions of my research: is environmental education a socio-cultural continuum or innovative communication? The hypothesis and its antithesis permit the detection and analysis of continuity and change.

The term socio-cultural continuum refers to a temporal continuity comprising social and cultural factors. The socio-cultural continuum of environmental education includes the local-studies education that was used to create a sense of nationality and a love of one's locality, and which sought to support identification and empiricity. The growth of environmental consciousness in the 1970s brought with it a need for environmental education.

The term communication refers to an interactive encounter with the environment. It takes place within the frame of reference provided by culture and society. Innovative communication is communication with a novelty value, in which central elements or processes are renewed. It represents a new kind of interaction with the environment. In innovative communication there is, for example, a change in the methods or in the partners in interaction.

I refer to my approach as a theoretical hybrid, which permits a wide angle of vision, in order to detect continuity and change. The hybrid theory has the advantage of not being tied to a single view of the world, because every theory is tied to its time and power structures, in which a researcher can become entwined. Normally a researcher may not necessarily be aware that a theory that they have selected or developed may reinforce the power position of certain parties.

My main research questions are:

- Why is environmental education gaining increasing importance in museums?
- What are the opinions of museum professionals on environmental education?
- What kind of model can be used for innovative communication and the socio-cultural regulating mechanism of environmental education?
- Is environmental education a socio-cultural continuum, or innovative communication?
- What is the relationship of environmental education to society and culture?

The increasing importance of environmental education relates to its social and cultural background, from which a socio-cultural continuum with local-studies education is constructed. As the concept of my work can be interpreted in different ways and is constructed from the opinions of museum professionals concerning environmental education, I will attempt to outline the ways of thought I have investigated.

Research methods

My research method has been called triangulation or multiple-strategy. I refer to my working procedure as a multi-stage method, because I sent the questionnaires during 2002, carried out the interviews during 2001–2004, and familiarized myself with documents concerning the subjects of research as the responses accumulated. In the best case, a multi-stage procedure will enrich the interpretations, as quantitative and qualitative material is combined in the research. I was able to use interviews to increase the depth of the wider and relatively superficial material I had first collected using questionnaires. Further, as I also used documents as sources, this probably increased the reliability of my research to at least three levels. With the aid of the questionnaires I was able to determine the extent of the phenomenon, while, on the other hand, the interviews directed attention towards people's experience, i.e. to the mental level. Investigation of the documents helped to provide information on the operational objectives of institutions and on their socio-cultural ideals.

I sent 127 questionnaires to persons responsible for educational or exhibition activities in museums. To those who failed to respond, I sent a new questionnaire, which increased the response percentage considerably. In the first round the response rate was 57 % and in the second round 73 %. For a mailed questionnaire, the response percentage is surprisingly high, which demonstrates the motivation of museum professionals to answer a questionnaire concerning their work. 37 % of the responses were from local museums, 39 % from

provincial museums, 17 % from specialized museums, and 7 % from central museums.

I made two preliminary research interviews - I interviewed fifteen museum professionals and also taped three relatively short discussions in the same museums, in which I made longer interviews. When examined source critically, someone who is being questioned as part of research will have a tendency to give answers favourable to the situation, in which a critical attitude does not appear easily. This has been shown in other research too concerning environmental attitudes and therefore I formed my questionnaire from questions depicting real environmental education and investigated documents concerning activities. It is obviously difficult to express negative experiences in professional matters, as the person being interviewed will wish to project a good professional image to the researcher.

The environmental-education discussion and its connection with innovative communication

The museum is one social institution, to the sphere of which the environmental-education discussion has extended. I investigated the environmental-education discussion in international and Finnish seminars and publications. Environmental awareness appeared in several stages. An environmental awakening took place at the end of the 1960s and the envisioning of environmental education in the 1970s and 1980s while environmental education experienced a socio-cultural breakthrough in the 1990s as a result of the environment and development congress arranged by the UN in Rio de Janeiro in 1992. The Rio conference signified a worldwide channel for the spread of environmental education. In Finland, environmental education became programmatized in 1997–2005 through the Finnish Oak project, which was the result of co-operation between the National Board of Antiquities and the National Board of Education.

The environmental-education discussion provided innovative communication with visions predicting development, which had the problem that they tell nothing of the real implementation of environmental education. The environmental-education discussion has been typified by a desire to change activities to suit ideals, but with only small opportunities to respond to challenges.

The connection of the environmental-education discussion with my theory is that it exhibits socio-cultural ideals and visions, from which innovative communication can be derived. A vision is a means of outlining the future in the long term while its content expresses the innovativeness of an institution. A vision that does not include changes to old ways of working is not yet innovative. A vision expresses a mental dynamic that makes renewal possible.

Planning for the future has increased in the museum sector, as it has in other social institutions. Museums make strategies for the future, which contain ideals. In addition to the environmental-education discussion, I also investigated visions and actual activities, by means of interviews and documents.

Descriptive analysis

In my thesis, I depict and analyse environmental education in ten museums as case examples, three of these museums are pioneers in using innovative communication. These pioneer museums are Aboa Vetus & Ars Nova in Turku, the Finnish Forest Museum and Forest Information Centre Lusto at Punkaharju, and the Museum Centre Vapriikki in Tampere. These innovative pioneer museums differ slightly in their ways of operation. Aboa Vetus & Ars Nova in Turku concentrates on archaeology and art, the Museum Centre Vapriikki has combined cultural and natural historical museum activities, whereas the Finnish Forest Museum and Forest Information Centre Lusto specializes in forest culture. The pioneer museums are relatively young, i.e. they were established in the 1990s. New accommodation and administrative structures are factors that promote innovativeness.

According to Bo Lönnqvist, the existence of boundaries is typical of a museal structure, because the boundaries and classifications have their roots in the history of museums. Innovative communication overcomes temporal and spatial boundaries, as well as those between sciences and institutions. Spatial boundaries are overcome by extending environmental education beyond the walls of the museum. In environmental-education projects, a medieval phenomenon, for example, is brought into the present day. In a co-operation network, the boundaries between institutions and sciences are overcome.

In my case examples, I depict how in museums the following socio-cultural processes are underway: democratization, a move to a comprehensive outlook, networking, specialization in teaching, and technicalization. These processes of change promote innovative communication. Democratization appears in a widening of target groups and the themes presented, and comprehensiveness is appearing in the combination of nature and culture in exhibitions and other educational activities, while the specialization of teaching appears in the development of teaching methods. In particular, museum exhibitions are becoming more technical while the internet brings new opportunities to present collections in a network.

In the municipal museums in Tuusula and in the Kainuu Museum, environmental education is in the project stage and forms a socio-cultural continuum with local-studies education. Aspects of innovative communication also appear in the Kainuu Museum. In Kurala at Kylämäki, which is part of the Turku Provincial Museum, in the Provincial Museum of Lapland, and in Nurmes Town Museum, environmental education is in the vision stage. In Siida (the Sámi Museum), and in the Finnish Museum of Natural History, educational activities, of which environmental education forms a part, are under development. In all the museums, something new could be detected in educational activities, because new methods were being used in them and nature and culture were being combined comprehensively in a new way.

The social-cultural context of environmental education

Information, skills, and values are communicated in environmental education. Its hidden curriculum is not innocent, because people who have been subjected to environmental education are expected to benefit society. Each society attempts to educate for itself citizens who are ethically or economically beneficial to it, but there is also a duty to educate people to value the environment without exploiting it economically.

Behind environmental education stand the ideal of a democratic society, which is partly utopia. Though democratization is occurring in the museum's educational activities, it does not yet ensure that the entire activity and other institutions will become more democratic, which would lead to the increasing democratization of the whole of society.

Environmental education is adaptation to the change taking place in the surrounding society. As environmental education in a museum cannot change Finnish national culture or institutional culture to any great extent, it is left with the role of an agent of adaptation.

Environmental education is influenced by musealness, local-regionality, institutionality, and temporality as regulating factors. The term musealness refers to consciousness of the function of a museum, a locality or province often belong to local-regionality, institutionality is formed by the museum institutional along with its professionals, while temporality consists of the past, the present, and the future. There are different variations of environmental education. Museum professionals call it cultural education, environmental education, and cultural-environmental education. There is a social opportunity for innovativeness as the surrounding society changes. The increase in environmental consciousness has influenced museums' environmental education. Adaptation to change is sought through renewal.

Museum professionals feel their work in an institutional context to be environmental responsibility, which appears, for example, as the making of choices when arranging exhibitions, as a responsibility for truth in scientific information and in opinions supporting protection. Museum work has not established itself in the field of environmental expertise, though employees have a responsible position in environmental protection.

The new museological idea of increasing social influence coincides with environmental education's goal of influence. According to the new museological philosophy, the museum's environmental education spreads outside the walls of the institution, into a comprehensive environment, the understanding of which can be guided by the museum.

At the end of my research, I constructed from my interpretation a model of a theoretical socio-cultural regulating mechanism, which combines the results of my entire research. Environmental education is a socio-cultural regulating mechanism, in which hope is placed rationally in planning and guided activity. The socio-cultural regulating mechanism comprises regulating factors, change process, ideals, and the meeting of citizens and the environment.

Environmental education is a multi-dimensional social and cultural challenge, so that it is not easy to implement. My thesis is not intended to investigate the success of environmental education, but to open views on the understanding of the socio-cultural context of environmental education. The guidance mechanisms of environmental education have been criticized as insufficient, because each mechanism has its limits. The environmental education of museums is one socio-cultural regulating mechanism among others. It has limits and possibilities arising from its resources, traditions, the specific nature of the institution, and its recipients.

Translation: Alan Robson.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Tutkimusaineisto

Haastattelut (INF1–INF20) vuosilta 2001–2004 ja kyselyt (KY1–KY94) vuodelta 2002 tekijän hallussa. Tallennetaan vuoden 2006 lopussa Keski-Suomen Muistiarkistoon. Lyhenne INF tarkoittaa informanttia ja KY kyselyä. Lähdeviitteissä on ensin mainittu informantin numero, nauhan numero ja litteraatio sivu.

Omat havaintoni ja valokuvani museoista vuosilta 2002–2005. Valokuvat tekijän hallussa.

Suulliset tiedonannot

Autto, Eila 2005: Henkilökohtainen tiedonanto 14.11.2005. Metsähallituksen Pallastunturin luontokeskus.

Hänninen, Tuire 2005: Henkilökohtainen tiedonanto 7.11.2005. Museokeskus Vapriikki.

Itälä-Laine, Jaana 2006: Henkilökohtainen tiedonanto 31.7.2006. Varsinais-Suomen Agendatoimisto, Turku.

Kauppila, Raili 2005: Henkilökohtainen tiedonanto 16.3.2005. Kainuun museo.

Kumpula, Outi 2005: Henkilökohtainen tiedonanto 14.11.2005. Metsähallituksen Koilliskairan luontokeskus.

Rossander, Meri 2006: Henkilökohtainen tiedonanto 13.1.2006. Nurmeksen museo.

Rämö, Juha 2005: Henkilökohtainen tiedonanto 2.11.2005. Rantasalmen Ympäristökasvatusinstituutti.

Vilkuna, Janne 2006: Henkilökohtainen tiedonanto 1.6.2006. Jyväskylän yliopisto.

Arkistoaineisto

Aboa Vetus & Ars Nova –museoiden arkisto, Turku:

Kortelainen, Jaana 1996: Koululuokan ja museon ystävyys. Raportti Aboa Vetus & Ars Nova –museoiden Cultural Heritage – eli perinneluokkatoiminnasta 1995–1996.

Matti Koivurinnan säätiön johtosäännöt. Aboa Vetus & Ars Nova –museot.

Hangon museon arkisto, Hanko:

Hangon kaupunki, kulttuuri- ja vapaa-aikalautakunta, toimintakertomus lautakunnalle vuodelta 2001.

Kainuun museon arkisto, Kajaani:

Kajaanin kaupungin sivistyslautakunnan johtosääntö. Hyväksytty kaupunginvaltuustossa 13.12.2004.

Kuralan Kylämäki, Turku:

Kuralan Kylämäki – toimintastrategia v. 2000. Laatinut Anneli Sorvoja. Tutkijan hallussa.

Lapin maakuntamuseo, Rovaniemi:

Arktisen keskuksen ja Lapin maakuntamuseon pedagoginen tarjonta kouluille. Muistio tehty lokakuussa 2001. Maakuntamuseotutkijan hallussa.

Riitmotti ja Sapluuna –näyttely Lapin maakuntamuseossa. Lehdistö tiedote 5.2.2004. Maakuntamuseotutkijan hallussa.

Yhteistyösopimus. Lapin maakuntamuseon ja Museoviraston v. 1997 solmima sopimus. Arkeologin hallussa.

Luonnontieteellisen keskusmuseon arkisto, Helsinki:

Luonnontieteellinen keskusmuseo. Strategia 2004–2006. Luonnos 22.9.2003.

Luonnontieteellisen keskusmuseon johtosääntö. Kanslerin 28. päivänä tammikuuta 2004 vahvistama.

Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonhoitoalue, Ivalo:

Luontopalvelut – Toiminta vuonna 1998. Toim. Pirjo Leppäniemi. Ivalo 1.2.1999.

Nautelankosken museo, Lieto:

Säädekirja Liedon Nautelankoski-säätiön perustamisesta 13.8.1996.

Nurmeksen museo, Nurmes:

Ikolan ulkomuseo. Moniste. Jaettavana Ikolan ulkomuseossa Nurmeksessa.

Nurmeksen kaupunki. Sopimus 11.9.2002, joka koskee Ikolan ulkomuseon peltoviljelyä.

Nurmeksen kaupunki, museo. Toimintakertomukset 2002 ja 2003.

Pohjois-Pohjanmaan museon arkisto, Oulu:

Pohjois-Pohjanmaan museon johtosääntö.

Saamelaismuseo Siida ja Ylä-Lapin luontokeskus, Inari:

Inarin Saamelaismuseon uudisrakennus. Suunnitelma. Saamelaismuseo Siidan kirjasto.

Lasten luontokerho alle 10-vuotiaille Inarin Siidassa. Moniste. Metsähallitus. Ylä-Lapin luontokeskuksen kirjasto.

Saamelaismuseo ja Ylä-Lapin opastuskeskus. Saamelaismuseo Siidan kirjasto.

Saamelaismuseo. Metsähallituksen Ylä-Lapin opastuskeskus. Saamelaismuseo Siidan kirjasto.

Saamelaismuseon ulkoalueen ympäristösuunnitelma. Lapin luonto-opisto. Maaseutuopetus. Ympäristövastaava Antti Välikankaan tekemä. Saamelaismuseo Siidan kirjasto.

Sopulin silmin – Luontokeskuksen luontonäyttely lapsille Siidassa 16.6.1999–30.4.2000. Moniste. Metsähallitus. Ylä-Lapin luontokeskuksen kirjasto.

Ylä-Lapin luontopalvelut – Toiminta vuonna 1999. Metsähallitus / Ylä-Lapin luonnonhoitoalue. Toim. Elina Stolt. Ivalo 20.1.2000. Ylä-Lapin luontokeskuksen kirjasto.

Ylä-Lapin luontopalvelut – Toiminta vuonna 2000. Toim. Saara Keränen. Ivalo 13.2.2001. Metsähallitus / Ylä-Lapin luonnonhoitoalue. Ylä-Lapin luontokeskuksen kirjasto.

Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto, Punkaharju:

Koululaisten museoprojekti, Punkasalmen koulun 5–6 luokkalaiset. Moniste 23.9.1996. Yhteyspäällikön hallussa.

Suomen Metsämuseosäätiö, toimintasuunnitelma 2004. Laadittu 26.11.2003.

Suomen Metsämuseosäätiön ja Luston strategiasuunnitelma vuosille 1999–2005.

Suomen Metsämuseosäätiön säännöt. Säätiön toiset uudistetut säännöt. Suomen Metsämuseosäätiön toimintakertomukset 1994–1996.

Tuurna, Eero 2000: Lusto omistajan silmin. Kvalitatiivinen tutkimus. Helsinki 20.3.2000. Referoitu kappale. Museonjohtajan hallussa.

Ympäristökasvatus Lustossa 4.3.1994/EV luonnostelua. Yhteyspäällikön hallussa.

Suomen museoliiton arkisto, Helsinki:

Lähdeoja, Matti 1976. Opetusministeriön tervehdys. Muistio Luonnontieteellisten museoiden III valtakunnallisista neuvottelupäivistä 14.10.–15.10.1976 Helsingissä.

Tampereen museoiden arkisto, Tampere:

Tampereen kaupunki. Kulttuuri- ja vapaa-aikatoimialan toimintasääntö, voimaantullut 1.1.2005.

Turun biologinen museo, Turku:

Varsinais-Suomen luontotalon esiselvitys 25.1.2001. Tutkijan hallussa.

Turun maakuntamuseon arkisto, Turku:

Turun kaupunki, kaupunginvaltuusto § 57 25.3.2002. Kulttuuritoimen johtosäännön hyväksyminen.

Tuusulan museot, Tuusula:

Klaavolan museo. Moniste. Jaettavana Klaavolan museossa.

Tuusula – ihmisen kokoinen kunta. Kulttuuripalveluiden ja museon kehittämisstrategia 2000–2005/2030. Tuusulan kunta kulttuuri- ja museopalvelut 19.4.1999. Käsitelty kulttuurilautakunnassa 4.5.1999.

Tuusulan kunnan säädöskokoelma. Kulttuurilautakunnan johtosääntö 2001. Tuusulan taide- ja kulttuurikeskuksen arkisto.

Tuusulan museon opetussuunnitelma. Luonnos 1/2001. Tuusulan taide- ja kulttuurikeskuksen arkisto.

Internet-aineisto

Arktisen keskuksen toiminta 2006: <http://www.articcentre.org/?deptid=8997>.

Luettu 9.6.2006.

Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society 2005: [http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/](http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/199.htm)

Html/199.htm. Luettu 6.6.2006

- Eriksson, Kai 2002: Kommunikaatioyhteiskunnasta. Kriittinen katsaus –lehti verkossa 2/2002. [Http://www.zope.kriittinenkorkeakoulu.fi/kriittkk/kriittinenkatsaus/2-2002/eriksson](http://www.zope.kriittinenkorkeakoulu.fi/kriittkk/kriittinenkatsaus/2-2002/eriksson). Luettu 20.4.2005.
- Helsingin yliopisto 2006: Tulevaisuuden rakentaja vuodesta 1640. [Http://www.helsinki.fi/yliopistonhistoria/nostot/statuutit.htm](http://www.helsinki.fi/yliopistonhistoria/nostot/statuutit.htm). Luettu 31.7.2006.
- Hänninen, Kirsi 2003: Ympäristökasvatus museoiden opetustoiminnassa – innovatiivista viestintää vai visioita? Esitelmä Luonto museossa –seminaarissa Porissa 16.10.2003. Tiivistelmänä <http://www.museoliitto.fi/luonto/hanninen.html>. Luettu 19.12.2003.
- Kainuun museo. Museon historiaa 2004: <http://www.kajaani.fi/kainuunmuseo/>. Luettu 10.6.2004.
- Kansalliset kaupunkipuistot 2006: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=15130&lan=fi>. Luettu 9.6.2006
- Karvonen, Minna 2005: Yhteiskunnan muutossuunnat ja museot. <http://www.museovirasto.fi/fi/arviointi>. Luettu 2.6.2006.
- Kulturtorget.nu. Länsmuseet Västernorrland 2006: <http://www.kulturtorget.nu/museer/museer.htm>. Luettu 2.6.2006.
- Museoiden arviointitoiminnan kehittäminen 2006: <http://www.museovirasto.fi/fi/arviointi>. Luettu 2.6.2006.
- Museoviraston kulttuuriympäristöstrategia 2003–2010 (2003): <http://www.museoliitto.fi/viestimille/museovirastokultymp.pdf>. Luettu 17.3.2003.
- Nurmeksen museo 2005: <http://www.nurmes.fi/Resource.phx/kunta/kunta-nurmes/sivistys/museo/index.htx>. Luettu 17.3.2005.
- Riksantikvarieämbetet 2006: <http://www.raa.se/skola/index.asp>. Luettu 15.8.2006.
- Salmio, Kaija 2005: Suomen Tammi + projektin arviointi. <http://www.edu.fi/projektit/tammi/Sivut/Arkisto/toimintakertomukset/arvio.pdf>. Luettu 5.12.2005.
- Siida. Leirikoulut 2004: <http://www.siida.fi/palvelut/leirikoulut.htm>. Luettu 10.6.2004.
- Suomen museolaitos 2006: <http://www.jyu.fi/hum/laitokset/taiku/opiskelu/museologia/esittely/museolaitos/>. Luettu 8.6.2006.
- Tampereen kaupungin kulttuuri- ja vapaa-aikatoimen strategia 2003–2012 (2003): Sivistys ja kulttuuri – luonnollinen olotila. <http://www.tampere.fi/tiedostot/427qPgqel/kuvat Strategia2004.pdf>. Luettu 18.4.2004.
- Tampereen kaupunkistrategia 2005: <http://www.tampere.fi/ytotieto/ymtikeskus/hankesuunn.pdf>. Luettu 18.4.2005.
- Tampereen museoiden kestävä kehityksen ohjelma 2001: <http://www.tampere.fi/vapriikki.keke.html>. Luettu 27.11.2001.
- Turun kestävä kehityksen ohjelma 2003: <http://www.turku.fi/turkuinfo/agenda21kestavakeh.pdf>. Luettu 1.9.2003.

- Unesco 1954: Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa. Tehty Haagissa 14.5.1954.
http://www.minedu.fi/OPM/kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/haag. Luettu 8.6.2006.
- Unesco 1998: Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelma.
<http://www.unesco.fi>. Luettu 8.6.2006.
- Ympäristöministeriö 2002: Kalevalan kansallispuiston perustaminen hyväksytty Karjalan tasavallan hallituksessa. Tiedote 5.8.2002.
<http://www.ymparisto.fi/print.asp?contentid=64708&caln=FI>.
 Luettu 7.6.2006.
- Västerbottens museum 2006:
http://www.tellus.no/umea/prod.asp?pr=144_1041_1&so=SE.
 Luettu 2.6.2006

Opinnäytteet

- Honko-Hallila, Helena 1980: Maaseudun paikallismuseotoiminta Suomessa 1900–1978. Kappale kansatieteen harrastuksen historiaa. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto.
- Hooper-Greenhill, Eileen 1988: The Museum: The Sociohistorical Articulations of Knowledge and Things. Department of Sociology of Education. Institute of Education. Thesis. University of London.
- Hänninen, Kirsi Hannele 1994: Maakuntamuseon perusnäyttely kulttuurin viestintäsysteminä. Esimerkkinä Pohjois-Pohjanmaan museo. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto.
- Hänninen, Kirsi Hannele 2000: Miljösuhteet ja kertomus kehityksestä – ympäristökasvatuksen ulottuvuudet kulttuurihistoriallisen museon perusnäyttelyssä. Etnologian lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto.
- Hänninen, Sari Katriina 1994: Ympäristökasvatus peruskoulun kuudennen luokan reaaliaineiden oppikirjoissa. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma. Luokanopettajan koulutusohjelma. Joensuun yliopisto.
- Iguchi, Hisao 1995: Environmental education through museums: a case study of ecology exhibition in the Natural History Museum. Institute of Education. Thesis. University of London
- Kärkkäinen, Sirpa Anne Maarit 1994: Metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto museopedagogiikan näkökulmasta. Sivulaudatututkielma. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Joensuun yliopisto
- Toivanen [Kirveennummi], Anna 1991: Ympäristö ja elämäntapa. Arjen ympäristötietoisuus elämänstrategioiden muovaajana – esimerkkinä Loviisan seudun ympäristöaktivistit. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto.

PAINETUT LÄHTEET

Lait ja asetukset

- Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta 1995. 969/17.7.1995.
 Luonnonsuojelulaki 1923. 71/23.2.1923.
 Luonnonsuojelulaki 1996. 1096/20.12.1996.
 Maankäyttö- ja rakennuslaki 1999. 132/5.2.1999.
 Muinaismuistolaki 1963. 295/17.6.1963.
 Museoasetus 2005. 1192/22.12.2005.
 Museolaki 729/3.8.1992. Lainmuutos 1166/20.12.1996.
 Museolaki 729/3.8.1992. Lainmuutos 877/11.11.2005.
 Suomen perustuslaki 1999. 731/11.6.1999.

Kirjallisuus ja muut julkiset painotuotteet

- Aaltonen, Esko 1948: Kotiseututyön opas. Suomen nuorison liiton kirjasto n:o 40. Helsinki: Suomen nuorison liitto.
- Adolfsson, Gundula 1987: Människa och objekt i smyckeskrin. En analys av arkeologiska utställningar i Sverige. Avhandlingen i Göteborgs universitet. Samhällsvetenskapligt bibliotek. Stockholm: Symposion.
- Ahmio, Heli 1999: Jyväskylän grafiikan paja. Kehittyminen valtakunnalliseksi grafiikan keskuksiksi 1978–1988. Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos.
- Aho, Leena 1987: Lapsi, luonto ja kasvatus. Helsinki: WSOY.
- Ailio, Julius 1923: Esihistoriallisia tutkimustehtäviä. – Ensimmäiset museopäivät Helsingissä v. 1923. Selonteko kokouspäivistä ja esitelmät. Helsinki: Suomen museoliitto, 19–26.
- Anneberg, Heli 2005: Luonnontieteelliset museopäivät Jyväskylässä (3.–5.10.2005). – Julius 9, 5.
- Anttila, Veikko 1960: Kotiseututyö tänään. Mitä-missä-milloin sarja. Helsinki: Otava.
- Anttila, Veikko 1964: Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria. Kansatieteellinen Arkisto 17. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Anttila, Veikko 1967: Miksi nykyihminen tarvitsee kotiseututyötä? – Kotiseutu 7–8, 229–235.
- Anttila, Veikko 1974: Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uuden aikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Anttila, Veikko 1976: Alueelliseen pienyhteisöön kohdistuvasta tutkimuksesta. – Alueelliset pienyhteisöt tutkimuskohteina. Symposiumi Jyväskylässä 16.–17.9.1976. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Anttila, Veikko 1988: Kansatieteestä kulttuuriantropologiaan – tieteestä kulttuurin yleisselittäjäksi. – Kari Immonen (toim.), Tieteen historia – tieteen kritiikki. Julkaisuja n:o 19. Turku: Turun yliopiston historian laitos, 108–118.
- Anttila, Veikko 1997: Kansatiede – kansallisesta tieteestä kulttuurin yleisselittäjäksi. – Teppo Korhonen & Pekka Leimu (toim.), Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 11–20.
- Anttonen, Veikko & Viljanen, Anna Maria 2000: Mary Douglas ja ajattelun yhteisöllisyys. – Douglas, Mary, Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino, 7–25.
- Arcadius, Kerstin 1997: Museum på svenska. Länsmuseerna och kulturhistorien. Akademisk avhandlingen vid humanistiska fakulteten vid universitetet i Lund. Etnologiska avdelningen. Nordiska museets Handlingar 123. Stockholm: Nordiska museet.
- Aro, Laura 1996: Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 650. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asma, Stephen T. 2001: Stuffed Animals & Picked Heads. The Culture and Evolution of Natural History Museums. Oxford: Oxford University Press.
- Asunmaa, Martti 1986: Kotiseututietous kouluopetuksessa. Virikekirja kuntien opetussuunnittelutoimikunnille ja opettajille. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:3. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Asunmaa, Martti 1994: Kotiseutu tutuksi. Paikalliskulttuurin tutkiminen kouluissa. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:5. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Aurasmaa, Anne 2002: Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa. Helsinki: Anne Aurasmaa.
- Baghli, Sid Ahmed, Boylan, Patrick & Herreman, Yani 1998: History of ICOM. Paris: ICOM.
- Bardy, Marjatta, Aaltonen, Sanna, Lepo, Anna & Sandelin, Marita 1994: Pieni kertoo suuresta – ympäristöopiskelu lasten kanssa. Tutkimuksia 38. Helsinki: STAKES.
- Barth, Fredrik 1987: Cosmologies in the Making: A Generative Approach to Cultural Variation in Inner New Guinea. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bateman, James 1975: The environment and the visitor at the National Museum of Wales. – Museums Journal 75 (3), xxxi-xxxii.
- Below, Antti & Vauramo, Anu (toim.) 1999: Metsähallituksen luonnonsuojelu. Vuosikertomus 1998. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja B No 51. Vantaa: Metsähallitus.
- Berg, Jonas 1998: Molnen hopar sig. – Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.), Nordiska museet under 125 år. Stockholm: Nordiska museets förlag, 346–363.

- Björkroth, Maria 2000: Hembygd i samtid och framtid 1890–1930. En museologisk studie av att bevara och fyrnya. *Papers in museology* 5. Umeå: Umeå universitet.
- Bohman, Stefan 1998: Skansen som nationell arena. – Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.), *Nordiska museet under 125 år*. Stockholm: Nordiska museets förlag, 346–363.
- Bonnett, Michael 2004: Retrieving nature. Education for a Post-Humanist Age. First published as a special issue of the *Journal of Philosophy of Education* 2003. Malden: Blackwell Publishing.
- Borg, Pekka 1992: Ihmisten iloksi ja hyödyksi. Vastuun luonnonsuojelupolitiikka rakennemuutos-Suomessa. Vantaa: Suomen Luonnonsuojelun Tuki.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D. 1995: Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Suom. Ari Antikainen & al. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bowler, Peter J. 1997: Ympäristötieteiden historia. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Bringéus, Nils-Arvid (1976) 1981: Människan som kulturvarelse. En introduction till etnologin. Den senare edition. Lund: LiberLäromedel.
- Bringéus, Nils-Arvid & Rossander, Göran (red.) 1979: Kulturell kommunikation. Föreläsningar och diskussionsinlägg vid 21:a Nordiska etnologkongressen i Hemse, Gotland 12–15 juni 1978. Lund: Bokförlaget Signum.
- Burgess, Robert G. 1984: *In the Field: An Introduction to Field Research*. Contemporary Social Research Series 8. London: George Allen & Unwin.
- Carlen, Staffan 1990: Att ställa ut kultur. Om kulturhistoriska utställningar under 100 år. *Acta Ethnologica Umensia*. Skrifter utgivna av Etnologiska Institutionen i Umeå Vol 3. Stockholm: Carlssons.
- Christensen, Kåre Gerhard & Kristensen, Terje 1996: Environmental Education in the Norwegian Grunnskole – A study in the Counties of Vestfold and Akershus. – Søren Breiting & Kristen Nielsen (eds.), *Environmental Education Research in the Nordic Countries*. Proceedings from the Research centre for Environmental and Health Education No. 33. Copenhagen: Royal Danish School of Educational Studies, 163–209.
- Cook, Thomas D. & Campbell, Donald T. 1979: Quasi-experimentation. Design & analysis issues for field settings. Chicago: RandMcNally.
- Crane, Susan A. 2004: Memory, Distortion and History in the Museum. – Bettina Messias Carbonell (ed.), *Museum Studies. An Anthology of Contexts*. Malden, Oxford & Victoria: Blackwell Publishing, 318–334.
- Crumley, Carole L., van Deventer, A. Elisabeth & Fletcher, Joseph J. 2001 (eds.): *New Directions in Anthropology and Environment*. Intersections. Boston: AltaMira Press.
- Davallon, Jean, Grandmont, Gérald, Schiele, Bernard & de Koninck, Marie-Charlotte 1992: *The Rise of Environmentalism in Museums*. Quebec: Musée de la civilisation.

- Davis, Peter 1996: *Museums and the Natural Environment. The Role of Natural History Museums in Biological Conservation*. London and New York: Leicester University Press.
- Davis, Peter 1999: *Ecomuseums. A Sense of Place*. London and New York: Leicester University Press.
- Davis, Peter 2005: Places, 'cultural touchstones' and the ecomuseum. – Gerard Corsane (ed.), *Heritage, Museums and Galleries. An Introductory reader*. London and New York: Routledge, 365–376.
- Denzin, Norman K. 1970: *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. First published 1970. Second printing. Chicago: Adline Publishing Company.
- Dierking, Lynn D. 1996: Contemporary Theories of Learning. – Gail Durbin (ed.), *On behalf of the Group for Education in Museums. Museums & Galleries Commission Gem*. London: The Stationary Office, 25–29.
- Dorst, Jean 1973: The role of museums in furthering nature conservation. – *Natural History Museums and the Community*. Symposium held in October 1969 at the Swedish Museum of Natural History in Stockholm. Oslo: Universitetslaget, 19–23.
- Doughty, Philip 1975: Environmental museums and environmental exhibits. – *Museums Journal* 75(3), xxix-xxx.
- Douglas, Mary 2000: *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Douglas, Mary & Wildawsky, Aaron 1982: *Risk and Culture*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Drake, Knut 1995: *Menneisyys, nykyisyys, tulevaisuus. Turun kaupungin historiallinen museo – Turun maakuntamuseo 1881–1981*. Turku: Turun maakuntamuseo.
- Duncan, Carol 1995: *Civilizing rituals. Inside public art museums*. London: Routledge.
- Ekroos, Ari & Majamaa Vesa 2000: *Maankäyttö- ja rakennuslaki*. Helsinki: Edita.
- Ellen, Roy 1982: *Environment, Subsistence and System: The Ecology of Small-Scale Social Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elo, Pekka & Laine, Mikko (toim.) 2003: *Kohteiden valintakriteerit. Kulttuuri- ja luonnonperintö – eheää oppimista*. Helsinki: Suomen Tammi Plus – projekti & Suomen Unesco-toimikunta, 10–11.
- Elävää historiaa Kuralan Kylämäki retkipaketit 2002: *Portti maalle ja menneisyyteen*. Turku: Turun maakuntamuseo.
- Engström, Kjell 1985: The ecomuseum concept is taking root in Sweden. *Museum* 37 (4), 206–210.
- Erkamo, V., Kalliola, Reino & Mikola, Peitsa (toim.) 1950: *Ajatuksia luonnon- ja kansallispuistojen merkityksestä. Tieteen- ja kulttuurialan edustajien lausuntoja*. Suomen luonto. Suomen Luonnonsuojeluyhdistyksen vuosikirja 1950. 9. vuosikerta. Helsinki: Suomen Luonnonsuojeluyhdistys, 9–16.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

- Fingerroos, Outi 2003: Karjalainen – heimolainen vai uusheimolainen? – Pekka Laaksonen, Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), Tutkijat kentällä. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 194–207.
- Flower, William Henry (1898) 1996: *Essays on museums*. (A reprint of the 1898 edition). London: Routledge.
- Fornäs, Johan 1998: Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Suom. Mikko Lehtonen, Kaarina Hazard, Virpi Blom & Juha Herkman. Suomenoksen toim. Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino.
- Gardberg, C. J. 1982: Museoviraston tervehdys. – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion luonnontieteellinen museo, 8.
- Gray, John 1975: *Natural History Gallery, Liverpool, 1974*. – *Museums Journal* 75(3), xxviii-xxix.
- Haahtela, Ilpo 1983: Kunnallisten luonnontieteellisten museoiden ongelmista. – Luonnontieteellisten museoiden VI valtakunnalliset neuvottelupäivät Turussa 11.–12.4.1983 esitelmät. KULUMUS, n:o 4. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion luonnontieteellinen museo, 23–29.
- Haahtela, Ilpo 1993: Kohti täydellistä luontoelämystä museossa. – *Museo* 4, 19–23.
- Haahtela, Ilpo 1994: Turun biologisen museon perustaminen ja kehitys. – Martti Puhakka & Ilpo Haahtela (toim.), *Turun biologinen museo*. Opaskirja. Turku: Turun maakuntamuseo, 7–16.
- Haapanen, Antti 1971a: Luonnonalueet ja yhteiskunta. – Antti Haapanen, Peitsa Mikola & Rauno Tenovuo, *Luonto ja luonnonsuojelu*. Helsinki: Otava, 170–202.
- Haapanen, Antti 1971b: Mistä on kysymys. – Antti Haapanen, Peitsa Mikola & Rauno Tenovuo, *Luonto ja luonnonsuojelu*. Helsinki: Otava, 12–23.
- Haapanen, Ari 2003: Unescon maailmanperintö ja aihekokonaisuudet. – Pekka Elo & Mikko Laine (toim.), *Kulttuuri- ja luonnonperintö – eheää oppimista*. Helsinki: Suomen Tammi Plus -projekti & Suomen Unesco-toimikunta. Museovirasto, Opetushallitus & ympäristöministeriö, 56–62.
- Haapasaari, Matti 1983: Luonnontieteellisten museoiden museopoliittisen ohjelman nykyvaihe. – Luonnontieteellisten museoiden IV valtakunnalliset neuvottelupäivät Turussa 11.–12.4.1983 esitelmät. KULUMUS n:o 4. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion luonnontieteellinen museo, 15–22.
- Haila, Yrjö 1990: *Vihreään aikaan*. Kirjoituksia ihmisen ekologiasta. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Haila, Yrjö 2001: *Ympäristöherätys*. – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino, 21–46.

- Halila, Aimo 1949: Suomen kansakoululaitoksen historia. Ensimmäinen osa. Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty. Suomen tiedettä n:o 3, 1. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Halila, Aimo 1950: Suomen kansakoululaitoksen historia. Neljäs osa. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet 1921–1939. Suomen tiedettä n:o 3, 4. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Hall, Stuart 1996: Who needs identity? – Stuart Hall & Paul du Gay (eds.), Questions of Cultural Identity. London: SAGE, 1–17.
- Hamermesh, Richard 1988: Strateginen suunnittelu toimivaksi. Suom. Antti Ainamo. Helsinki: Rastor.
- Harju, Aaro 2004: Aktiivinen kansalaisuus ja kansalaisopinnot. – Seppo Niemelä & Marketta Luutonen (toim.), Taitava ihminen – toimiva kansalainen. Aikuisopiskelun motiiveja ja merkityksiä. Helsinki: Kansanvalistusseura, 73–82.
- Hautio, Minna 1998a: Konkreettista historiaa ruohonjuuritasolta. – Minna Hautio (toim.), Koulun ja museon ystävyys. Raportti Aboa Vetus & Ars Nova – museoiden ja seitsemän Turun alueen koulun perinneluokkatoiminnasta. Perinnettä tutkimassa 3. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova –museot, 27–29.
- Hautio, Minna 1998b: Museolehtorin mietteitä perinneluokkaprojektin annista. Minna Hautio (toim.), Koulun ja museon ystävyys. Raportti Aboa Vetus & Ars Nova –museoiden ja seitsemän Turun alueen koulun perinneluokkatoiminnasta. Perinnettä tutkimassa 3. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova –museot, 81–91.
- Hautio, Minna 1998c: Perinneluokkatoiminnasta. – Minna Hautio (toim.), Koulun ja museon ystävyys. Raportti Aboa Vetus & Ars Nova –museoiden ja seitsemän Turun alueen koulun perinneluokkatoiminnasta. Perinnettä tutkimassa 3. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova –museot, 19–20.
- Heikkilä-Laakso, Kristiina & Heikkilä, Jorma 1997: Innovatiivisuutta etsimässä. Irtiottoa keskinkertaisuudesta. Turku: Turun opettajankoulutuslaitos.
- Heinonen, Jorma 1977: Ulkomuseoittemme kehityslinjat. Puurakennukset, historia, tutkimus ja suojelu. Seurasaarisäätiön toimitteita 3. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
- Heinonen, Jouko 1982: Museoasianneuvottelukunnan tervehdys Vammalassa 14.5.1982. – Museopäivät 82. Valtakunnalliset museopäivät Vammalassa 14.–15.5.1982. Suomen museoliiton julkaisuja 25. Helsinki: Suomen museoliitto, 15–16.
- Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 1996: Museologian perusteet. 2. uudistettu laitos. Suomen museoliiton julkaisuja 42. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001: Museologian perusteet. 3. uudistettu laitos. Suomen museoliiton julkaisuja 49. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Helsti, Hilka 2000: Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1998: Tutki ja kirjoita. 3.–4. painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hoffman, Susanna M. 1999: After Atlas Shrugs: Cultural Change or Persistence after a Disaster. – Anthony Oliver-Smith & Susanna M. Hoffman (eds.), *The Angry Earth. Disaster in Anthropological Perspective*. New York & London: Routledge, 302–325.
- Honko, Lauri 1992: Dialogisesta kenttätutkimuksesta. – *Sananjalka* 34, 123–137. Turku: Suomen kielen seura.
- Hooper-Greenhill Eileen 1994: Museum education. – Eileen Hooper-Greenhill (ed.), *The Educational Role of the Museum*. London and New York: Routledge, 229–257.
- Hooper-Greenhill 1994: A new communication model for museums. – Eileen Hooper-Greenhill (ed.), *The Educational Role of the Museum*. London and New York: Routledge, 17–26.
- Hudson, Kenneth 1993: The Great European Museum. – *Nordisk Museologi* 2, 51–60. Umeå: Umeå universitet. Institutionen för museologi.
- Huopainen, Raili 1996: Tulevaisuuden voi vaikuttaa. Valtakunnalliset museopäivät Porvoossa 23.–24.5.1996. – *Julius* 7, 9–10.
- Huopainen, Raili 1997a: Ihminen ja luonto samassa näyttelyssä. – Juhani Kostet & Ilpo Haahtela (toim.), *Kohti kokonaisvaltaista museota. Luonnontieteelliset museopäivät Turussa 8.–9.10.1992*. Turku: Turun maakuntamuseo, 18–21.
- Huopainen, Raili 1997b: Tulevaisuuden museossa. Helsinki: Museovirasto.
- Huopainen, Raili 2001: Kommenttipuheenvuoro. Valtakunnalliset museopäivät Turussa 16.–17.5.2001. – *Julius* 6, 13–14.
- Huovinen, Anja-Tuulikki, Lokki, Juhani & Vilku, Janne 2005: Esitys luonnontieteellisen museotoimen kehittämiseksi. XIV Valtakunnalliset luonnontieteelliset museopäivät Jyväskylässä 3.–5.2005. – *Julius* 9, 5.
- Härö, Mikko 1984: Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917. Helsinki: Museovirasto.
- Härö, Mikko 2001: Rakennetun kulttuuriympäristön suojelu. – Irma Lounatuori & Lauri Putkonen (toim.), *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Helsinki: Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Rakennustieto, 185–187.
- Ikäheimo, Markku 1998: Kadonnutta kokeillen ja havainnollistaen. – Margareta Willner-Rönholm (toim.), *ABOA. Turun maakuntamuseo, vuosikirja 57–58 / 1993–1994*. Turku: Turun maakuntamuseo, 42–49.
- Jeronen, Ella 1995: Ympäristökasvatus eettisenä kasvatuksena koulussa ja opettajankoulutuksessa. – Sinikka Ojanen & Hannele Rikkinen (toim.), *Opettaja ympäristökasvattajana*. Helsinki: WSOY, 85–93.
- Johnston, Barbara Rose 2001: Anthropology and Environmental Justice: Analysts, Advocates, Mediators and Troublemakers. – Carole L. Crumley, A. Elisabeth van Deventer & Joseph J. Fletcher (eds.) 2001: *New Directions in Anthropology and Environment. Intersections*. Boston: AltaMira Press, 132–149.

- Jokinen, Pekka 2001: Ympäristöhallinto poliittisena toimijana. – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka. Tampere: Vastapaino, 78–89.
- Junker, Kerstin 1996: Environmental Education. The Swedish Way towards a Sustainable Society. – Søren Breiting & Kirsten Nielsen (eds), Environmental Education Research in the Nordic Countries. The Research Centre for Environmental and Health Education n:o 33. Copenhagen: Royal Danish School of Educational Studies, 21–28.
- Jutikkala, Eino 1979: Tampereen historia III vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Jyrinki, Erkki 1976: Kysely ja haastattelu tutkimuksessa. Toinen, uudistettu painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvinen, A. E. 1957: Kirjeitä kairaltani. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Järvinen, A. E. 1963: Särkyvää kirkkautta. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Järvinen, Annikki, Koivisto, Tapani & Poikela, Esa 2002: Oppiminen työssä ja työyhteisössä. 1.–2. painos. Helsinki: WSOY.
- Järvinen, Olli 1982: Olisiko luonnontieteellisten museoiden tehtäviä monipuolistettava? – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS, n:o 4. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion luonnontieteellinen museo, 64–67.
- Järvinen, Olli 1984: Aikalisä luonnolle. Ekologin esseitä. Helsinki: Tammi.
- Kainuun museo toimintakertomus 2003 (2004): Kajaani: Kainuun museo.
- Kaivola, Taina 2000: GLOBE-ohjelma ympäristökasvatuksen innovaationa Suomessa. Tutkimuksia 218. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 1985: Variaatio kansanperinteessä. – Päivikki Suojanen (toim.), Muuntelu ja kulttuuri. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen moniste 7. Tampere: Tampereen yliopisto, 7–64.
- Kallio, Kalle, Elo, Pekka, Järnefelt, Heljä, Laine, Mikko & Pohjanvirta, Marja-Liisa 2004: Perintö, identiteetti ja museo. – Kalle Kallio (toim.), Museo oppimisympäristönä. Suomen museoliiton julkaisuja 54. Helsinki: Suomen museoliitto ja Suomen Tammi Plus –projekti, 9–21.
- Kalliola, Reino & Söyrinki, Niilo (toim.) 1947: Luonnonsuojelun työmaalta. Suomen luonto. Suomen Luonnonsuojeluyhdistyksen vuosikirja 1947. 6. vuosikirja. Helsinki: Suomen Luonnonsuojeluyhdistys, 86–88.
- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma. Komiteanmietintö 1952:3. Helsinki: Valtion julkaisutoimisto.
- Kansallinen ympäristökasvatusstrategia 1992: Kansallisen ympäristökasvatusstrategian työryhmä. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja n:o 59. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta.
- Kantola, Jouko 1997: Cygnaeuksen jäljillä käsityöopetuksesta teknologiseen opetukseen. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 133. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kempton, Willett 2001: *Cognitive Anthropology and the Environment*. – Carole L. Drumley, A. Elisabeth van Deventer & Joseph J. Fletcher (eds.), *New Directions in Anthropology and Environment. Intersections*. Boston: AltaMira Press, 49–71.
- Keskitalo, Jorma 2001: *Elonkehässä*. Helsinki: Ajatus.
- Kiiskinen, Anna-Liisa 2001: *Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä*. Tutkimuksia 218. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 187. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kiuru, Elina 2002: *Onko meillä oikeus valita? Puhetta menneisyyskuvan luomisesta*. Valtakunnalliset museopäivät Jyväskylässä 13.–15.5. 2002. – Julius 6, 12.
- Knight, John (ed.) 2000: *Natural Enemies. People-wildlife conflicts in anthropological perspective*. London and New York: Routledge.
- Koivurinta, Matti 2005: *Kaksi museota ja kolme kovaa haastetta*. – Aboa Vetus & Ars Nova magazine n:o 1, 6–9. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova.
- Kokko, Kai 2003: *Biodiversiteettiä turvaavat oikeudelliset periaatteet ja mekanismit*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja n:o 243. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kopisto, Aarne 1982: *Museoviraston museopoliittinen ohjelma*. – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 33–34.
- Korhonen, Teppo 1989: *Museoitu Suomi*. – Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103–134.
- Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Koski, Heikki 2000: *Museo 2000-mietinnön esittely*. Valtakunnalliset museopäivät Helsingissä 17.–18.5.2000. – Julius 5, 8–11.
- Kostet, Juhani & Haahtela, Ilpo (toim.) 1997: *Kohti kokonaisvaltaista museota. Luonnontieteelliset museopäivät Turussa 8.–9.10.1992*. Turku: Turun maakuntamuseo.
- Kuhn, Thomas S. 1994: *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Kulttuurin Tuusula 2004: *Tuusula: Tuusulan Kulttuuri- ja museopalvelut*.
- Kuusi, Matti 1989: *Möykkyjä ja neulasia*. Helsinki: Art House.
- Kyöstitä, Maarit, Leivo, Anneli & Loikkanen, Teppo (eds.) 2001: *Challenge for Visitor Centres. Linking Local People, Visitors and Protected Areas*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A, no 129. Vantaa: Metsähallitus.
- Kärki, Anita 2004: *Jyväskylän museoiden ympäristökasvatukselle valtakunnallinen tunnustus*. Keskisuomalainen 18.9.2004.
- Lampikoski, Kari & Korpelainen, Kari 1997: *Innovatiivisuus. Muutosvoima*. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.

- Lappalainen, Ari 1998: Kalastuskulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa. Etnologinen analyysi kalastuskulttuurin muuttumisesta Pohjois-Karjalan Höytiäisellä 1890-luvulta 1990-luvulle. Julkaisuja 13. Helsinki: Kalastusmuseoyhdistys.
- Lappalainen, Markku 2001: Suomen kansallispuistot. Ulapalta paljakalle. 2. painos. Vantaa: Metsähallitus.
- Lappi, Tiina-Riitta 1997: Mielikuvia kaupungista. Ympäristösuhteen etnologista tarkastelua Jyväskylän Kuokkalassa. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen tutkimuksia 32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehtisalo, Liekki 1998: Suomalainen sivistys ja sivistyspolitiikka. Porvoo: WSOY.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005: Kansatieteen tutkimushistoria. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.), Polkuja etnologian menetelmiin. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos, 11–24.
- Leimu, Tuula & Kuhmonen, Pirkkoliisi (toim.) 1987: Opintokäynti museoon – opas kouluille ja museoille. Suomen museoliiton julkaisuja 32. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Leinonen, Matti 1975: Ympäristökasvatuksen kehittäminen peruskoulussa. Jatko-opiskelututkielmia- ja selosteita. Opetusministeriö 25. Helsinki: Opetusministeriö.
- Lewis, Geoffrey 1989: For Instruction and Recreation. A Centenary History of the Museum Association. London: Quiller Press.
- Lilius, Henrik 1995: Museopäivät Vaasassa 10.–11.5.1995. Julius 6, 1–5.
- Lindquist, Galina 2000: The wolf, The Saami and the urban shaman. Predator symbolism in Sweden. – John Knight (ed.), Natural Enemies. People-wildlife conflicts in anthropological perspective. London & New York: Routledge, 170–188.
- Linnanen, Lassi, Boström, Taina & Miettinen, Pauli 1994: Ympäristöjohtaminen. Elinkaariajattelu yrityksen toiminnassa. Ekonomia-sarja. Helsinki: Suomen Ekonomiliitto, Suomen Ekonomiliiton Koulutuskeskus Sefek & Weilin + Göös.
- Linnanmäki, Seija, Sahlberg, Marja, Hakaste, Harri & Järnefelt, Heljä (toim.) 2003: Rakennettu kestävä – tutki ja opi. Helsinki: Museovirasto, Opetushallitus & Ympäristöministeriö.
- Louhimaa, Eila 2002: Luonnon sosiaalinen konstruointi, ympäristödiskurssit ja ympäristöön orientoiva kasvatusta. Tutkimus institutionaalisen ympäristökasvatuksen yhteiskunnallisista rakenne-ehdoista ja kulttuuristen mahdollisuuksien kentistä. Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialium 56. Oulu: Oulun yliopisto.
- Lounatvuori, Irma & Putkonen, Lauri 2001 (toim.): Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Helsinki: Ympäristöministeriö, Museovirasto & Rakennustieto.
- Luhmann, Niklas 1971: Politische Planung. Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Luhmann, Niklas 2004: *Ekologinen kommunikaatio*. Suom. Sam Krause ja Seppo Raiski. Helsinki: Gaudeamus.
- Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät 1982: KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto.
- Luonnontieteellisen keskusmuseon suunnittelutoimikunnan mietintö 1985: Komiteanmietintö 1984:61. Helsinki: Opetusministeriö.
- Luonnontieteellisten museoiden museopoliittinen ohjelma 1984: Museoasiain neuvottelukunta. Komiteanmietintö 1984:63. Helsinki: Opetusministeriö.
- Luonnontieteellisten museoiden VI valtakunnalliset neuvottelupäivät Turussa 11.–12.4.1983 esitelmät 1983: KULUMUS n:o 4. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto.
- Lönnqvist, Bo 1993: Gränsen som museal struktur. – *Nordisk Museologi* 2, 99–108. Umeå: Umeå universitet. Institutionen för museologi.
- Lönnqvist, Bo 1997: Staden som begrepp och scen. – Jan Rydman (toim.), *Maailmankuvaa etsimässä*. Tieteen päivät 1997. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY, 519–529.
- Lönnqvist, Bo 2003: Paradigma ja kenttä. – Pekka Laaksonen, Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Tutkijat kentällä*. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 34–43.
- Lähde, Ville 2001: Sanasto. – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka*. Mikä ympäristö, kenen politiikka. Tampere: Vastapaino, 302–310.
- Lähdeoja, Matti 1983: Neuvottelupäivien avaussanat. – Luonnontieteellisten museoiden VI valtakunnalliset neuvottelupäivät Turussa 11.–12.4.1983 esitelmät. KULUMUS n:o 4. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 9–11.
- Lähdesmäki, Ulla 2001a: Kulttuuriympäristökasvatus – missä mennään Tampereella nyt? – Tuija-Liisa Soininen (toim.), *Museokello*. Pirkanmaan museotiedote 2, 27–30.
- Lähdesmäki, Ulla 2001b: Vapriikin esihistorian näyttely arkeologian ympäristökasvatuksen osana. – Miikka Haimila (toim.), *Pirkanmaan alta* 2. Arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museoiden julkaisuja 58, 78–80.
- Lähdesmäki, Ulla 2002: Pirkanmaan maiseman viesti – kulttuuriympäristökasvatuksen uusi väline. – Miikka Haimila (toim.), *Pirkanmaan alta* 3. Arkeologisia tutkimuksia. Tampereen museoiden julkaisuja 65, 72–78.
- Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925: Komitean mietintö 14. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Maffi, Luisa 2001: Linking Language and Environment: A Coevolutionary Perspective. – Carole L. Crumley, A. Elisabeth van Deventer & Joseph J. Fletcher (eds.), *New Directions in Anthropology & Environment*. Intersections. Lanham: Altamira Press, 24–48.

- Malin, Vesa 1998: Liedon Littoisten ala-asteen perinneprojekti. – Minna Hautio (toim.), Koulun ja museon ystävyys. Raportti Aboa Vetus & Ars Nova -museoiden ja seitsemän Turun alueen koulun perinneluokkatoiminnasta. Perinnettä tutkimassa 3. Turku: Aboa Vetus & Ars Nova -museot, 25–27.
- Mannermaa, Mika 1993: Tulevaisuus – murroksesta mosaiikkiin. Helsinki: Otava.
- Mannermaa, Mika 1998: Kvanttihanjattu tulevaisuuteen? Helsinki: Otava.
- Massa, Ilmo 1998: Toinen ympäristötiede. Kirjoituksia yhteiskuntatieteellisestä ympäristötutkimuksesta. Helsinki: Gaudeamus.
- Mattila, Mikko & Uusikylä, Petri 1999: Mitä on verkostoanalyysi? – Mikko Mattila & Petri Uusikylä (toim.), Verkostoyhteiskunta – Käytännön johdatusta verkostoanalyysiin. Helsinki: Gaudeamus, 7–31.
- McCay, Bonnie J. 2001: Environmental Anthropology at Sea. – A Coevolutionary Perspective. – Carole L. Crumley, A. Elisabeth van Deventer & Joseph J. Fletcher (eds.), *New Directions in Anthropology & Environment. Intersections*. Lanham: Altamira Press, 254–272.
- McGinnis, Rebecca 1996: The Disabling Society. – Gail Durbin (ed.) on behalf of the Group for Education in Museums, Developing museum exhibitions for lifelong learning. *Museums & Gallery Commission Gem*. London: The Stationary Office, 95–100.
- McGirr, Nicola 2000: *Nature's Connections. An Exploration of Natural History*. London: The Natural History Museum.
- Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jørgen & Behrens III, William W. 1974: Kasvun rajat. Ihmiskunnan kohtalontilannetta koskevaan Rooman klubin tutkimussuunnitelmaan liittyvä raportti. 2. painos. Suom. Kyösti Pulliainen, Pertti Seiskari & Hannu Taanila. Helsinki: Tammi.
- Medelius, Hans 1998a: Installationen. – Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.), *Nordiska museet under 125 år*. Stockholm: Nordiska museets förlag, 126–153.
- Medelius, Hans 1998b: Utställningarna. – Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.), *Nordiska museet under 125 år*. Stockholm: Nordiska museets förlag, 272–311.
- Melanko, Kirsti 1998: Suomen Tammen istutus. – *Suomen Tammi* 2, 2–3.
- van Mensch, Peter 1995: Magpies on Mount Helicon. – Martin R. Schärer (ed.), *Symposium Museum and Community II. ICOFOM Study Series 25*. Vevey: ICOFOM, 133–138.
- Miettinen, Raija 1982: Museot kuvaamataidon opetuksen tukena. – *Museopäivät 82. Valtakunnalliset museopäivät Vammalassa 14.–15.5.1982*. Suomen museoliiton julkaisuja 25. Helsinki: Suomen museoliitto, 46–49.
- Mikola, Peitsa 1971: Ihminen ympäristönsä pilaajana. – Antti Haapanen, Peitsa Mikola & Rauno Tenovuo, *Luonto ja luonnonsuojelu*. Helsinki: Otava, 81–83.
- Milton, Kay 1996: *Environmentalism and Cultural Theory. Exploring the role of anthropology in environmental discourse*. London and New York: Routledge.

- Milton, Kay 2000: Ducks out of water: nature conservation as boundary maintenance. – John Knight (ed.), *Natural Enemies. People-wildlife conflicts in anthropological perspective*. London and New York: Routledge, 229–246.
- Minai, Asghar Talaye 1989: *Design as Aesthetic Communication. Structuring Random-Order – Deconstruction of Formal Rationality*. Series XX Fine Arts vol. 9. New York: American University Studies.
- Minai, Asghar Talaye 1993: *Aesthetics, Mind, and Nature. A Communication approach to the unity of matter and consciousness*. London: Praeger Publishers.
- Morgan, J. & Welton, P. 1994: The process of communication. – Eilean Hooper-Greenhill (ed.), *The Educational Role of Museum*. London & New York: Routledge, 27–36.
- Museo 2000 museopoliittinen ohjelma (2000): Komiteanmietintö 1999:8 (31:1999). Helsinki: Opetusministeriö.
- Museotilasto 2000 (2001): Toim. Marianna Kaukonen & Terhi Vihanto. Helsinki: Museovirasto.
- Museotilasto 2001 (2002): Toim. Marianna Kaukonen & Terhi Vihanto. Helsinki: Museovirasto.
- Museotilasto 2002 (2003): Toim. Marianna Kaukonen & Terhi Vihanto. Helsinki: Museovirasto.
- Museotilasto 2003 (2004): Toim. Marianna Kaukonen & Terhi Vihanto. Helsinki: Museovirasto.
- Museotilasto 2004 (2005): Toim. Marianna Kaukonen & Terhi Vihanto. Helsinki: Museovirasto.
- Museums and the Environment 1971: a handbook for education*. New York: American Association of Museums.
- Mutalahti, Vesa 2000: *Rakennuslainsäädäntö*. Helsinki: Edita.
- Mäkelä, Petteri 1997: Koskemattoman luonnon näyteikkunat. – Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikka metsiensuojelusta 1850–1990*. Jyväskylä: Atena, 223–252.
- Mäkinen, Yrjö 1982: Luonnontieteellisten museoiden tutkimustoiminnasta. – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 55–56.
- Nair, S. M. 1993: Interpretative programmes in a natural history museum for promoting environmental education. The Indian experience. – In Jacques Prescott, Marie Charlotte de Koninck & Charles Farrar (eds.), *Les musées de sciences naturelles au Coeur du débat environmental. Comptes-rendus du colloque du Comité international des Sciences naturelles du Conseil International des Musées*. Quebec: Jardin zoologique de Quebec et Musée de la Civilisation, 35–39.
- Niemelä, Seppo 2004: Yhdessä oppiminen – sosiaalista pääomaa. – Seppo Niemelä & Marketta Luutonen (toim.), *Taitava ihminen – toimiva kansalainen. Aikuisopiskelun motiiveja ja merkityksiä*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 63–71.

- Niiranen, Timo 1987: Axel Olai Heikel. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija. Snellman-instituutin julkaisuja 4. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Nissinen, Arja & Rissanen, Kaarina (toim.) 1975: Muuttuva museo. Helsinki: Gaudeamus.
- Notteghem, Patrice 1976: Des écomusées dans le cadre des Parcs Naturels Régionaux. – CRACAP Informations. Bulletin de l'Activités Arts Plastiques dans les Régions (Special Écomusées), 2/3, 5–8.
- Nurmi, Timo, Rekiaro, Ilkka, Rekiaro, Päivi & Sorjanen, Timo 2004: Gummeruksen suuri sivistyssanakirja. Helsinki: Gummerus.
- Nurmiaho, Tuttu 1982: Koulun ulkopuolella tapahtuvan opetuksen tavoitteet. – Museopäivät 82. Valtakunnalliset museopäivät Vammalassa 14.–15.5.1982. Suomen museoliiton julkaisuja 25. Helsinki: Suomen museoliitto, 34–38.
- Nyström, Bengt 1998: Att göra det förflutna levande. – Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.), Nordiska museet under 125 år. Stockholm: Nordiska museets förlag, 52–87.
- Näin retkeilet ympäristöä säästäten 1998: Esite. Vantaa: Metsähallitus.
- Oliver-Smith, Anthony 1999: "What is a Disaster?": Anthropological Perspectives on a Persistent Question. – Anthony Oliver-Smith & Susanna M. Hoffman (eds.): The Angry Earth. Disaster in Anthropological Perspective. New York & London: Routledge, 18–34.
- Opetushallitus 1997: Kestävän kehityksen edistämishjelma vuosille 1998–2000. Helsinki: Opetushallitus.
- Paasi, Antti 1984: Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana. Suunnittelumaantieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 13. Helsinki: Suunnittelumaantieteen yhdistys.
- Paaskoski, Leena (toim.) 1995: Metsää etsimässä. Punkaharju: Suomen metsä-museo ja metsätietokeskus Lusto.
- Pallasmaa, Juhani 1997: Tila-kuva-ajatus – Tilan ruumiillisuus ja aistillinen ajattelu. – Jan Rydman (toim.), Maailmankuvaa etsimässä. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY, 396–414.
- Palmer, Joy & Neal, Philip 1994: The handbook of environmental education. London: Routledge.
- Palmgren, Rolf 1920: Naturskydd och kultur I. Helsingfors: Schildt.
- Palmgren, Rolf 1922a: Naturskydd och kultur II. Naturskyddstanken I Finland. Helsingfors: Schildt.
- Palmgren, Rolf 1922b: Luonnonsuojelu ja kulttuuri I. Suom. Hannes Salovaara. Helsinki: Otava.
- Palviainen, Ritva 2000: Museopedagogiikka muuttuvassa maailmassa. – Janne Vilkkuna (toim.), Näkökulmia museoihin ja museologiaan. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos, 122–129.
- Parr, A. E. 1959: Mostly about museums (from the papers of A. E. Parr). New York: The American Museum of Natural history.

- Parr, A. E. 1968: Selected papers 1959–1967: bibliography 1926–1967. S.l.: Canadian Museums Association.
- Pekurinen, Mika 1997a: Elämää metsässä ja metsästä. Metsäkonfliktien kahdet kasvot. – Heikki Roiko-Jokela (toim.), Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsiensuojelusta 1850–1990. Jyväskylä: Atena, 45–98.
- Pekurinen, Mika 1997b: Sivistys velvoittaa. Klassinen luonnonsuojelu Suomessa. – Heikki Roiko-Jokela (toim.), Luonnon ehdoilla vai ihmisen arvoilla? Polemiikkia metsiensuojelusta 1850–1990. Jyväskylä: Atena, 129–165.
- Peltonen, Lasse 2001: Kollektiivinen toiminta ympäristöpolitiikassa. – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), Ympäristöpolitiikka. Kenen ympäristö, kenen politiikka. Tampere: Vastapaino, 148–165.
- Pennanen, Jukka 1979: Muikkuapajilla. Puruveden ammattimainen talvinuottakalastus 1900-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin. Kansatieteellinen Arkisto 30. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Pennanen, Jukka 1989: Vienankarjalaiskylämme – adaptaation ja säilymisen ongelma. – Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 227–237.
- Pennanen, Jukka 2000: Ihmisen ja luonnon vuorovaikutus saamelaiskulttuurin lähtökohtana. – Jukka Pennanen ja Klemetti Näkkäljärvi (toim.), Siiddastallan Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen. Inarin saamelaismuseon julkaisuja n:o 3. Inari: Inarin saamelaismuseo, 13–19.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985: Helsinki: Kouluhallitus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994 (1994): Helsinki: Opetushallitus.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004: Oppivelvollisille tarkoitettun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Perusopetuksen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet. Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.
- Perustuslakiuudistus 2000: Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3/2000. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Poutasuo, Kari 1981: Neuvottelupäivien avaus. – Luonnontieteellisten museoiden V valtakunnalliset neuvottelupäivät 5.–7.4.1981 Seinäjoella. Toim. Tellerervo Majaniemi. Luonnontieteellinen osasto. Julkaisuja I. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo, 46–49.
- Prescott, Jacques, de Koninck, Marie-Charlotte & Farrar, Charles (eds.) 1993: Les musées de sciences naturelles au Coeur du débat environmental. Comptes-rendus du colloque du Comité international des Sciences naturelles du Conseil International des Musées. Quebec: Jardin zoologique de Quebec et Musée de la Civilisation.
- Raatikainen, Mikko 1982: Luonnontieteellinen aluemuseotoiminta. – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 35–38.

- Raatikainen, Mikko 1983: Onko luonnontieteellisten museoiden neuvottelupäivistä hyötyä? – Luonnontieteellisten museoiden VI valtakunnalliset neuvottelupäivät Turussa 11.–12.4.1983 esitelmät. KULUMUS n:o 4. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 58–61.
- Rajakorpi, Antti & Salmio, Kaija (toim.) 2001: Toteutuuko kestävä kehitys kouluissa ja oppilaitoksissa? Arviointi 3/2001. Helsinki: Opetushallitus.
- Rakennussuojelukomitean mietintö 1974: Komiteamietintö 1974: 80. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Rikkinen, Hannele 1983: Ympäristökasvatus. *Kasvatus* 14 (4), 295–304. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Rivard, René 1988 : Museums and ecomuseums. Questions and answers. – John Aage Gjestrum & Marc Maure (eds.), *Økomuseumsboka – identitet, økologi, deltakelse. Ei arbeidsbok om en ny museologi*. Tromsø: Norsk ICOM, Tromsø museum, 123–128.
- Rivière, Georges Henri 1985: The ecomuseum. An evolutive definition. – *Museum* 37 (4), 182–183.
- Rivière, Georges Henri 1988: The ecomuseum – an evolutive definition. – John Aage Gjestrum & Marc Maure (eds.), *Økomuseumsboka – identitet, økologi, deltakelse. Ei arbeidsbok om en ny museologi*. Tromsø: Norsk ICOM, Tromsø museum, 102–122.
- Robson, Colin 2002: Real world research. A resource for social scientists and practitioner-researchers. Second edition. Oxford: Blackwell.
- Rogers, Everett M. 1995: Diffusion of innovation. 4th edition. New York: Free Press.
- Rogoff, Irit 1994: From Ruins to Debris: The Feminization of Fascism in German-History Museums. – Daniel J. Sherman & Irit Rogoff (eds.), *Museum culture. Histories. Discourses. Spectacles*. London: Routledge, 223–249.
- Rosenberg, Antti 1988: Suur-Tuusulan historia 1920-luvun alusta 1980-luvulle. 1. osa. Tuusulan historia. Tuusula: Antti Rosenberg.
- Rousseau, Jean-Jacques 1975: Emile For Today. The Emile of Jean Jacques Rousseau. Selected, translated and interpreted by William Boyd. London: Heinemann.
- Rovaniemen kaupungin museotoimen toimintakertomus 2001 (2002): Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo & Rovaniemen taidemuseo.
- Rovaniemen kaupungin museotoimi toimintakertomus 2002 (2003): Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo & Rovaniemen taidemuseo.
- Ruotsala, Helena 1992: Oulujoen vesistön rakentamisen ja säännöstelyn sosio-kulttuuriset vaikutukset. Imatran Voima Tutkimusraportteja IVO-A-04/92. Helsinki: Imatran Voima.
- Ruotsala, Helena 1994: Luonnon kunnioitusta, petovihaa ja kotiseuturakkautta. Poromiehen suhde ympäristöönsä. – Pekka Leimu, Matti Mattila, Anu Raula, Helena Ruotsala, Markku Teinonen & Timo J. Virtanen (toim.), *Arki ja ympäristö*. Matti Räsänen 60-vuotta 8.5.1994. Scripta Ethnologica Aboensia 41. Turun yliopiston kansatieteen julkaisuja 41. Turku: Turun yliopisto, 56–76.

- Ruotsala, Helena 2002: Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ruuhijärvi, Paavo 1982: Koulun ja museon yhteistyö ja sen tavoitteet. – Museopäivät 82. Valtakunnalliset museopäivät Vammalassa 14.–15.5.1982. Suomen museoliiton julkaisuja 25. Helsinki: Suomen museoliitto, 22–27.
- Ruuhijärvi, Rauno 1982: Olisiko luonnontieteellisten museoiden toimintaa monipuolistettava? – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 68–69.
- Rye, Simon 2000: Wild pigs, 'pig-men' and transmigrants in the rainforest of Sumatra. – John Knight (ed.), *Natural Enemies. People-wildlife conflicts in anthropological perspective*. London and New York: Routledge, 104–123.
- Räsänen Matti 1977: Museotoiminnan nykytila ja tavoitteet. – *Kotiseutu* 1–2, 5–8.
- Räsänen, Matti 1980: Ruoka ja juoma sosiokulttuurisena kuvastimena. Ruokakulttuurin tutkimuksen ongelmia, metodeja ja kehityksen suuntaviivoja. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Räsänen, Matti 1989: Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. – Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 10–28.
- Räsänen, Matti 1997: Kansan kulttuurista ihmisen arkeen. Tutkimuksen painopistealueita toisen maailmansodan jälkeen. – Teppo Korhonen & Pekka Leimu (toim.), *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, 21–32.
- Räsänen, Riitta 1989: Kotiseutuaate ja kotiseutuliike suomalaiskansallisessa prosessissa. – Teppo Korhonen & Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 144–161.
- Rönkkö, Marja-Liisa 1999: Suomalainen taidemuseo. Louvren ja Louisianan perilliset. *Dimensio* 2. Valtion taidemuseon tieteellinen sarja. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Sairinen, Rauno 1996: Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka. *Tutkimuksia* 217. Helsinki: Tilastokeskus.
- Salo, Aukusti 1946–47: Suomalaisen kasvatuksen peruskysymyksiä I–II. Helsinki: Otava.
- Salonheimo, Veijo 1982: Valtakunnallisten museopäivien avaus. – Museopäivät 82. Valtakunnalliset museopäivät Vammalassa 14.–15.5.1982. Suomen museoliiton julkaisuja 25. Helsinki: Suomen museoliitto, 5–9.
- Santamäki, Lauri 1946: Hämeen museon syntyvaiheet. *Tutkimuksia ja kuvauksia* III. Tampere: Tampereen historiallisen seuran julkaisuja VII.

- Saraviita, Ilkka 2000: Perustuslaki 2000. Kommentaariteos uudesta valtiosäännöstä Suomelle. Helsinki: Kauppakaari. Lakimiesliiton Kustannus.
- Sarmela, Matti 1970: Perinneaineiston kvantitatiivisesta tutkimuksesta. Tietolipas 65. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sarmela, Matti 1979a: Suurperhe ja moninaistalous. – Jöns Carlson (toim.), Juures. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 5. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 53–64.
- Sarmela, Matti 1979a: Paikalliskulttuurin rakennemuutos. Raportti Pohjois-Thaimaan riisikylistä. Structural Change in Local Culture. De-Localization and Cultural Imperialism in the Rural North-Thailand. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 6. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Sarmela, Matti 1984: Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta. Tietolipas 96. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 15. Helsinki: Suomen Antropologian Seura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sarmela, Matti 1989: Rakennemuutos tulevaisuuteen. Postlokaalinen maailma ja Suomi. Helsinki: WSOY.
- Scheiner, Tereza C. 1995: Museums and natural heritage: alternatives and limits of action. – Vinos Šofka (ed.), Symposium Museology and the Environment. ICOFOM Study Series volume 6, ISS 17. Stockholm: ICOFOM, 77–87.
- Schvindt, Th. & Sirelius U. T. 1922: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikauskirja XXXIII. Finska fornminnesforeningens tidsskrift XXXIII. Studentavdelningarnas etnografiska museum 1876–1893. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Schön, Donald A. 1983: The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action. New York: Basic Books.
- Simola, Hannu 1995: Oppiaine, utopia ja valta. – Pekka Elo & Hannu Simola (toim.), Arvot, hyveet ja tieto. Elämänkatsomuksen opetuksen 10-vuotisjuhlakirja. Helsinki: FETO, Filosofian ja elämänkatsomustiedon opettajat ry, 163–187.
- Sipilä, Aarne 1982: Museoiden käyttö maantiedon ja biologian opetuksessa. – Museopäivät 82. Valtakunnalliset museopäivät Vammalassa 14.–15.5.1982. Suomen museoliiton julkaisuja 25. Helsinki: Suomen museoliitto, 56.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig 1997: Kvinna i museivärlden. En studie i Irja Sahlbergs museisyn. Etnologiska institutionen vid Åbo Akademi. Rapport 7. Åbo: Åbo Akademi.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig 2004: Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Smeds, Kerstin 2004: Om utställningars mening. – Renja Suominen-Kokkonen & Tuukka Talvio (toim.), Museon muisti. Ritva Wäreén juhlakirja. Helsinki: Taidehistorian seura. Taidehistoriallisia tutkimuksia 31–40.
- Snellman, Hanna 2003: Kansa tietää! – Pekka Laaksonen, Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), Tutkijat kentällä. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 44–61.

- Šofka, Vinos (ed.) 1995: Symposium Museum-territory-society. New tendencies/new practices. ICOFOM Study Series volume 1, ISS 2. Stockholm: ICOFOM.
- Soimu 2003: Museoalan puhelinmuistio 2003–2004. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Soimu 2004: Museoalan puhelinmuisto 2004–2005. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Soininen, Tuija-Liisa 2003: Kulttuuriympäristön vaalimisen askeleita. – Jaana af Hällström (toim.), Osma. Suomen museoliiton juhla-kirja 2003. Helsinki: Suomen museoliitto, 37–44.
- Soper, Kate 1996: Nature/`nature´. – George Robertson, Melinda Mash, Lisa Tickner, Jon Bird, Barry Curtis & Tim Putnam (eds.); FutureNatural. Nature, science, culture. London: Routledge, 22–34.
- Sorvoja, Anneli 1998: Elävän historian kylä – ideoista muutosten kautta toteutukseen. – Margareta Willner-Rönholm (toim.), ABOA. Turun maakuntamuseo, vuosikirja 57–58 /1993–1994. Turku: Turun maakuntamuseo, 8–30.
- Stránský, Zbyněk Z. 1995: Introduction to the study of museology for students of International Summer School of Museology – ISSOM. Brno: Masaryk University in Brno.
- Suhonen, Pertti 1994: Mediat, me ja ympäristö. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Sundin, Bosse 1981: Från rikspark till bygdemuseum. Om djurskydds-, naturskydds- och hembygdsrörelserna i sekelskiftets Sverige. In Naturligtvis. Uppsatser om natur och samhälle tillägnade Gunnar Eriksson. Umeå: Umeå universitet, 152–194.
- Sundqvist, Göran 1991: Vetenskapen och miljöproblemen – en expertsociologisk studie. Monograph from the Department of Sociology no 46. University of Gothenburg. Göteborg: Göteborgs universitet. Sociologiska institutionen.
- Suomen Tammen hankkeet juurialueittain 1999: Suomen Tammi 3, 4–8.
- Suomen Tammi Plus 2002: Suomen Tammi Plus 7, 40.
- Suopajarvi, Leena 2001: Vuotos- ja Ounasjoki-kamppailujen kentät ja merkitykset Lapissa. Acta Universitatis Lappeensis. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Yhteiskuntatutkimuksen laitos.
- Susiluoto, Ilmari 1979: Muinaisten imperiumien ajankohtaisuudesta. – Jöns Carlson (toim.), Juures. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 5. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 15–31.
- Susiluoto, Ilmari 1982: Energetiikka vallankumouksen teoriana. – Ilmo Massa (toim.), Energia, kulttuuri ja tulevaisuus. Tietolipas 89. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 10. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 61–76.
- Suutala, Maria 1986: Luonto ja kansallinen itsekäsitys. Runeberg, Topelius, Lönnrot ja Snellman suomalaisten luontosuhteen kuvaajina. – Juha Manninen & Ilkka Patoluoto (toim.), Hyöty, sivistys, kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa. Oulu: Pohjoinen, 237–270.

- Svensson, Elisabet 2003: Museo kaikille. Pohjoismainen esteettömyys- ja saavutettavuusopas. Suom. GeEdu & Sari Salovaara. Helsinki: Taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys & Valtion taidemuseo.
- Sörlin, Sverker 1998: Artur Hazelius och det nationella arvet under 1800-talet. – Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.), Nordiska museet under 125 år. Stockholm: Nordiska museets förlag, 16–39.
- Taidemuseo Martta Wendelin. Tuusulan Taide- ja kulttuurikeskus 2004: Tuusula: Tuusulan museot.
- Taivassalo, Eeva-Liisa 2003: Museokävijä. Valtakunnallinen museoiden kävijätutkimus 2003. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Tammilehto, Mika 1999: Osaamisen spatiaalinen diffuusio ja ammatilliset koulutusorganisaatiot Kemi–Tornio -alueella. Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja C 11. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tarjanne, Liisa 2001: Kulttuuriympäristöohjelmat. – Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Helsinki: Ympäristöministeriö, Museovirasto & Rakennustieto, 196–197.
- Teivainen, Lauri 1996: Luonnon suojelemisesta ihmisen suojeluun. Kulttuurisen ympäristötieteen taustaa ja perusteita. Kuopio: Elämäntaitajaliitto.
- Tenovuo, Rauno 1971: Käyttäytyminen luonnossa. – Antti Haapanen, Peitsa Mikola & Rauno Tenovuo, Luonto ja luonnonsuojelu. Helsinki: Otava, 251–261.
- Terhivuo, Juhani 1981: Suomen luonnontieteelliset museot 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa. – Museopäivät 81. Valtakunnalliset museopäivät Turussa 15.–16.5.1981. Suomen museoliiton julkaisuja 23. Helsinki: Suomen museoliitto, 49–55.
- Terhivuo, Juhani 2003a: Luonnontieteellinen museoala – erikoismuseoista kolmanneksi sektoriksi. – Jaana af Hällström (toim.), Osma. Suomen museoliiton juhlapöytäkirja 2003. Helsinki: Suomen museoliitto, 136–140.
- Terhivuo, Juhani 2003b: Avajaisesitys. Luonto museossa –seminaari Porissa 15.–16.10.2003. – Julius 12, 11–15.
- Terradas, Jaume A. 1995: Ecologie, environnement, education. Le rôle du musées. – Vinos Šofka (ed.), Symposium Museum-territory-society. ICOFOM Study Series volume 1, ISS 2. Stockholm: ICOFOM, 8–14.
- Terranova. Merenkurkun luontokeskus S.a.: Vaasa: Pohjanmaan museo.
- Thackray, John & Press, Bob 2001: The Natural History Museum. Nature's Treasurehouse. London: The Natural History Museum.
- Tirkkonen, Juhani & Jokinen, Pekka 2001: Ympäristöhallinnon vakiintuminen ja toimiala. – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka. Tampere: Vastapaino, 65–77.
- Toivanen, Anna 1992: Ett utkast till den kulturella miljöforskningens historia i Norden. – Helena Ruotsala & al. (red.), Miljö, människa och kultur. NEFA-Nordens seminarium 8.–15.8.1992. Åbo: Nefa-Norden, 11–22.

- Tuomi-Nikula, Outi 1982: Keskipohjalaisen kalastajan vuosi. Keski-Pohjanmaan suomenkielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla. Kansatieteellinen Arkisto 32. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Tuomisto, Jukka 2003: Vapauden kaipuu vapaassa sivistystyössä. – Virve Riikonen (toim.), Valistuksesta tietämysyhteiskuntaan. Helsinki: Kansanvalistusseura, 43–80.
- Turunen, Harri 2004: Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 982. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:9. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ulvinen, Tauno 1982: Museoiden välisestä yhteistoiminnasta. – Luonnontieteellinen museo 80-luvulla –seminaari Helsingissä 17.–18.12.1981 esitelmät. KULUMUS n:o 1. Kuopion luonnontieteellisen museon sarja. Kuopio: Kuopion museo. Luonnontieteen osasto, 50–52.
- Uusitalo, Liisa 1986: Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja A:47. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Uuskallio, Irma 1995: Mitä on ympäristökasvatus – ympäristötietoisuus laajasti käsitettynä. – Ympäristö ja terveys n:o 7–8, 15–16. Pori: Ympäristö- ja terveysalan tekniset kuntien terveystarkastajat & ympäristönsuojeluviranhaltijat.
- Valtonen, Hannu 2006: Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 –lentokoneen museoarvo. Jyväskylä Studies in Humanities 49. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Van Matre, Steve 1998: Maakasvatus... Uusi alku. Helsinki: Rakennusalan Kustantajat & Kustantajat Sarmala.
- Vartiainen, Helena 1980: Kainuun museoyhdistys r.y. 1930–1980. Kainuun museoyhdistys r.y:n julkaisuja 5. Kajaani: Kainuun museoyhdistys.
- Vasama, Veikko 2004: Pohjoiset keinot. Lapin maakuntamuseo. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo.
- Vergo, Peter 1989 (1991): Introduction. – Peter Vergo (ed.), *The New Museology*. London: Reaktion Books, 1–5.
- Viitala, Hilikka 2002: Luontotalo Arkki satakuntalaisen luonnon heijastajana. – Hilikka Viitala, Sirkka-Liisa Hakala & Leena Sammallahti (toim.), SARKA 2001–2002. Satakunnan museon vuosikirja. Pori: Satakunnan museo, 6–18.
- Vilkuna, Janne 1997: Luonnontieteellisten museoiden osuus valtakunnallisessa museotoiminnassa. – Juhani Kostet & Ilpo Haahtela (toim.), Kohti kokonaisvaltaista museota. Luonnontieteelliset museopäivät Turussa 8.–9.10.1992. Turku: Turun maakuntamuseo, 51–60.
- Vilkuna, Janne 1998: 75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998. Suomen museoliiton julkaisuja 45. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Vilkuna, Janne 2000: Menneisyyden tulevaisuus. – Janne Vilkuna (toim.), Näkökulmia museoihin ja museologiaan. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos.

- Vilkuna, Janne 2002: Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristöt. – Ilkka Heiskanen, Anita Kangas & Ritva Mitchell (toim.), Taiteen ja kulttuurin kentät. Peruskenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Helsinki: Tietosanoma, 271–289.
- Vilkuna, Janne 2003a: Täytetyn tiikerin äärellä – museologia, mitä se on? – Suomalainen Tiedeakatemia. Vuosikirja 2003. Eripainos. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 79–89.
- Vilkuna, Janne 2003b: Uusi aika tuo uudet vaateet – miten luonnontieteellisiä museoita kehitetään? Luonto museossa –seminaari Porissa 15.–16.10.2003. – Julius 12, 16–19.
- Vilkuna, Janne 2005: Bokanmedelsen om en doktorsavhandling av Solveig Sjöberg-Pietarinen. – Nordisk Museologi 2005 (1), 124–127. Umeå: Umeå universitet. Institutionen för museologi.
- Vilkuna, Kustaa 1967: Kotiseututunteen ja isänmaanrakkauden uudet kasvot. Kotiseutu 2–3, 44–46.
- Vilkuna, Kustaa 1989a: Lohenkalastus kokonaisuutena (1954). – Janne Vilkuna (toim.), Kansatieteilijän työpöydältä. Kokoelma Kustaa Vilkunan tutkimuksia ja kirjoituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 114–124.
- Vilkuna, Kustaa 1989b: Suomalais-ugrilainen kansatiede tietään etsimässä (1950). – Janne Vilkuna (toim.), Kansatieteilijän työpöydältä. Kokoelma Kustaa Vilkunan tutkimuksia ja kirjoituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 62–75.
- Voutilainen, Heli-Maija 2000: Museon näyttelykieli perinteen ja oman aikansa ilmentäjänä – Kulttuurihistorialliset perusnäyttelyt Jyväskylässä 1900-luvun alusta 1990-luvulle. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos, 105–121.
- Vuorisalo, Timo 1993: Ympäristöekologia. Ympäristönsuojelun ekologiset perusteet ja alkuperäisen luonnon suojelu. Toinen, uudistettu painos. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:5. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Vuosilusto 96–97 1997: Punkaharju: Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto.
- Vuosilusto 98–99 1999: Punkaharju: Suomen metsämuseo ja metsätietokeskus Lusto.
- Väliverronen, Esa 1996: Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus. Tampere: Vastapaino.
- Wahlström, Erik 1994: Ympäristöriskit. Kokonaiskuvaa etsimässä. Espoo: Schildt.
- Wahlström, Erik, Hallanaro, Eeva-Liisa & Manninen, Sanni 1996: Suomen ympäristön tulevaisuus. Helsinki: Edita & Suomen ympäristökeskus.
- Willberg, Leena 2001: Museomaailma Leena Willbergin näkökulmasta. – Tuija-Liisa Soinen (toim.), Museokello. Pirkanmaan museotiedote 2, 12–17.
- Wilska-Pekonen, Ilona 2001: Opettajien ammatillinen kehittyminen ympäristökasvatuksen kokemuksellisen oppimisen näkökulmasta. Kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 65. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Wolff, Lili-Ann 2004: Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään. – Hannele Cantell (toim.), Ympäristökasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 18–29.
- Wonders, Karen 1993a: Habitat Dioramas. Illusions of Wilderness in Museums of Natural History. Acta Universitatis Uppsaliensis Figura Nova Series 25. Uppsala: Uppsala universitet.
- Wonders, Karen 1993b: Kolthoffs museiprogram och dioramaträdningen. – Gunnar Brusewitz (ed.), Natur och illusion. Stockholm: Informationsförlaget, 34–46.
- von Wright, Georg Henrik 1998: Logiikka ja humanismi. Suom. Kai Kaila. Helsinki: Otava.
- Yin, Robert K. 1993: Applications of case study research. Applied social research methods series 34. London: Sage.
- Ylitalo, Hanna & Kyöstiä Maarit (toim.) 2000: Ylä-Lapin luonnonhoitoalue. Ivalo: Metsähallitus.
- Ympäristökasvatuksen toimikunnan mietintö 1978: Komitean mietintö 1978: 2. Helsinki: Opetusministeriö.
- Åberg, Leif 1999: Viestintä – tuloksen tekijä. 7. p. Helsinki: Inforviestintä.
- Ågren, Per-Uno 2004: Att ställa ut historia. – Nordisk Museologi 2, 137–142. Umeå: Umeå universitet. Institutionen för museologi.
- Zoller, Uri 1991: Environmental Education – The State of the Art Preface. Preface. – Shoshana Keiny & Uri Zoller (eds.), Conceptual Issues in Environmental Education. American University Studies. Series XIV Education Vol. 28. New York: Peter Lang, 11–23.

LIITE 1

27.2.2002

Hyvä museoammattilainen

Toivoisin Sinun vastaavan tähän kyselyyn mahdollisimman pian, ettei se unohdu muiden työkiireiden alle. Vastaaminen voi jäsentää omaa suhdettasi teemaan ja se hyödyttää museoalan tulevaisuutta.

Teen monitieteistä väitöskirjaa kulttuurihistoriallisten ja luonnontieteellisten museoiden opetustoiminnasta Jyväskylän yliopiston etnologian laitokselle. Tämä kysely on osoitettu museoiden opetustoiminnasta ja / tai perusnäyttelyiden suunnittelusta vastaaville henkilöille. Alkuosan kysymykset koskevat museonne *uusinta perusnäyttelyä*, ei siis jo purettuja perusnäyttelyjä. Viimeisellä sivulla on kysymyksiä, jotka koskevat museonne nykyistä ja mennyttä toimintaa.

Mikäli et itse pysty vastaamaan kyselyyn, voit antaa sen kyseisistä toimenkuvista huolehtivalle henkilölle.

Oheen olen liittänyt vastauskuoren postimerkkeineen.

Ystävällisin terveisin

FL Kirsi Hänninen
Laajavuorentie 11 D 48
40740 JYVÄSKYLÄ
P. 014 – 244 812
Kirhanni@st.jyu.fi

LIITE 2

Arvoisa vastaaja. Tämä kysely liittyy Jyväskylän yliopiston etnologian laitokselle tehtävään väitöskirjaani. Kunnioitan näkemyksiäsi ja käsittelen ne täysin luottamuksellisesti. Ympyröi tai rastita mielestäsi sopivat vaihtoehdot.

1. Mitä menetelmiä käytät perusnäyttelyn yhteydessä kävijöiden kanssa?

- a. suullinen opastus
 - b. kirjallinen opastus
 - c. keskustelu
 - d. opintotehtävät
 - e. multimedia tai verkkonäyttely
 - f. aistiharjoitukset
 - g. työpajat
 - h. seikkailu
 - i. vapaa tutustuminen
 - j. ulkona tapahtuva toiminta
 - k. muu, mikä?
-
-

2. Otatko seuraavia asioita esille suunnitellessasi perusnäyttelyä tai ohjatessasi kävijöitä museon perusnäyttelyssä?

	Paljon	jonkin verran	en lainkaan
Kulttuuriympäristön suojele (muinaisjäännökset, rakennukset, ihmisen muokkaama maisema)	_____	_____	_____
Luonnonsuojele	_____	_____	_____
Kävijöiden omat kokemukset kulttuuriympäristöstä	_____	_____	_____
Kävijöiden omat luontokokemukset	_____	_____	_____
Ihmissuhteiden ja yhteiskunnan merkitys	_____	_____	_____
Ympäristöä säästävä elämäntapa	_____	_____	_____
Ympäristöongelmat (mm. ilmaston muutos, eliölajien väheneminen, päästöt)	_____	_____	_____

Seuraaviin kysymyksiin voit tarvittaessa merkitä useita vaihtoehtoja.

3. Mistä mielestäsi *kulttuurihistoriallisen museon* perusnäyttelyn pitäisi kertoa?

- a) ihmisestä
- b) kulttuuriympäristöstä
- c) kulttuuriympäristön suojelesta
- d) luonnosta
- e) eliöiden ja niiden elinympäristöjen suojelesta
- f) ympäristöongelmista
- g) ympäristöä säästävästä elämäntavasta
- h) muusta, mistä? _____

4. Mistä mielestäsi *luonnontieteellisen museon* perusnäyttelyn pitäisi kertoa?
- ihmisestä
 - kulttuuriympäristöstä
 - kulttuuriympäristön suojelusta
 - luonnosta
 - eliöiden ja niiden elinympäristöjen suojelusta
 - ympäristöongelmista
 - ympäristöä säästävistä elämäntavasta
 - muusta, mistä?
-

Ympäristöongelmat voidaan jakaa maailmanlaajuisiin, kansallisiin, alueellisiin ja paikallisiin. Niitä ovat mm. ilmaston muutos, eliölajien väheneminen, päästöt ja melu.

5. Olisiko mielestäsi ympäristöongelmien käsittelylle esteitä museosi perusnäyttelyssä?

_____ kyllä _____ en tiedä _____ ei

6. Jos on, niin minkälaisia esteitä ympäristöongelmien käsittelylle perusnäyttelyssä olisi?

- Ne sopivat paremmin vaihtuvaan näyttelyyn
 - ne eivät kuulu museon tehtäväkenttään
 - museon päätehtävä tallentajana ja tutkimuksen esittelijänä vaarantuu
 - museo menettäisi luottamustaan puolueettomana tutkimuslaitoksena
 - niitä ei voi yhdistää näyttelyn aiheisiin
 - voi joutua osallistumaan ympäristöpolitiikkaan
 - tulee vaikeuksia alueen elinkeinoelämän kanssa
 - aiheutuu vaikeuksia toimia kunnallisessa tai valtiolisessa organisaatiossa
 - muu syy, mikä?
-
-

7. Oletko osallistunut museonne perusnäyttelyn suunnitteluun? _____ kyllä _____ en

8. Oletko osallistunut museonne vaihtuvien näyttelyiden suunnitteluun _____ kyllä _____ en

9. Oletko tutustunut ympäristökasvatukseen? _____ kyllä _____ en

Seuraavista voit merkitä tarvittaessa useita vaihtoehtoja.

10. Missä yhteydessä olet siihen tutustunut?
- ammattilehtiä lukemalla
 - ammattikirjallisuutta lukemalla
 - tiedotusvälineitä seuraamalla
 - seminaareissa
 - opintojeni yhteydessä
 - muussa yhteydessä, missä?
-

11. Mitä mielestäsi ympäristökasvatus tarkoittaa?

12. Mitä mielestäsi sisältyy ympäristökasvatukseen?

- a. luonto
- b. kulttuuriympäristö kuten muinaisjäännökset, rakennukset ja ihmisen muokkama maisema
- c. sosiaalinen ympäristö
- d. muu, mikä?

e. en tiedä

13. Onko mielestäsi esteitä ympäristökasvatuksen soveltamiselle museosi opetustoimintaan? _____ kyllä _____ en tiedä _____ ei

14. Minkälaisia esteitä on mielestäsi ympäristökasvatuksen soveltamiselle museosi opetustoimintaan?

- a) en tunne alaa
- b) en pidä sitä tarpeellisena
- c) se ei kuulu opetustoimintamme tavoitteisiin
- d) muu syy, mikä?

15. Oletko tutustunut Suomen Tammi -ohjelmaan? _____ kyllä _____ en

16. Onko museoonne laadittu ympäristöohjelma? _____ kyllä _____ en tiedä _____ ei

Minä vuonna se on tehty? _____

17. Pidätkö ympäristöohjelman laatimista hyödyllisenä museotasi varten?

_____ kyllä _____ en tiedä _____ en

18. Koetko voivasi toimia ympäristöä säästävasti museotyössäsi?

_____ kyllä _____ en tiedä _____ en

Jos mainitset seuraavissa kohdissa vaihtuvia näyttelyitä, kirjoita myös niiden nimi ja aihe.

19. Onko museossanne järjestetty kävijöille toimintaa, jonka tavoitteena on opettaa ympäristöstä? _____ kyllä

_____ en tiedä

_____ ei

20. Minkälaista? _____

21. Onko teillä oppilaitosten tai muiden organisaatioiden kanssa hankkeita, joissa opetetaan ympäristöstä? _____ kyllä _____ en tiedä _____ ei

Jos on, niin mitä ne sisältävät?

22. Onko museossanne järjestetty kävijöille toimintaa, jonka tavoitteena on opettaa ympäristönsuojelusta? _____ kyllä
 _____ en tiedä
 _____ ei

23. Minkälaista? _____

24. Onko museossanne ollut kävijöille toimintaa, jossa on käsitelty luonnon tai kulttuuriympäristön ongelmia? _____ kyllä _____ en tiedä _____ ei

25. Minkälaista toimintaa ja mihin ongelmiin se on liittynyt?

26. Onko museotanne koskevissa asiakirjoissa maininta ympäristökasvatuksesta?
 _____ kyllä _____ en tiedä _____ ei

Missä? _____

Jos on, niin olisitko ystävällinen ja liittäisit niistä kopiot mukaan.

Vastaajan nimi: _____

Osoite: _____

Syntymäaika: _____ Tutkinto: _____

Pääaine: _____

Sivuaineet: _____

Opintojen suorituspaikka: _____

Työskentelyaika alalla vuodesta _____ alkaen Ammattinimike: _____

Toimenkuva: _____

Nykyinen työ- tai opiskelupaikka: _____

Yhdistykset, joihin kuulut: _____

Kiitos osallistumisesta ja ajan antamisesta tutkimuksen tekemiseen!
 Vapaaehtoisia lisätietoja voi tarvittaessa kirjoittaa kääntöpuolelle.

LIITE 3

HAASTATTELUKYSYMYKSET

MUSEON TEHTÄVÄT

1. Minkä näet oman museosi päätehtäväksi?

II. Näyttelyiden tuottaminen ja käyttö

2. Mitä museonne opetustoimintaan kuuluu?

3. Mitkä tavoitteet asetit perusnäyttelylle suunnitellessasi sitä?

4. Keille tai mille kohderyhmille suuntasit näyttelyn?

5. Mitä haluat kävijöiden omaksuvan perusnäyttelystä?

6. Miten näyttelyä käytetään opetuksessa?

7. Mikä tehtävä mielestäsi on vaihtuvilla näyttelyillä? (niiden päämäärä ja tavoitteet)

III. Muutoksiin suhtautuminen

8. Mitä muutoksia olet kohdannut museourasi aikana museoiden opetustoiminnassa?

9. Mitä mieltä olet museoiden opetustoiminnassa tapahtuneista muutoksista?

10. Mitä muutoksia olet kohdannut perusnäyttelyiden suunnittelussa? (sisällöllisiä, esitystavallisia jne.)

11. Miten suhtaudut vaihtuvien näyttelyiden ja perusnäyttelyiden esitystavalliseen ja sisällölliseen muuttumiseen?

12. Mikä on mielestäsi ajankohtainen haaste museotyölle ja näyttelyiden tekemiselle?

IV. Tulevaisuuden visiot

13. Minkälainen on Sinusta hyvä perusnäyttely?
14. Minkälainen visio Sinulla on tulevaisuuden perusnäyttelystä?
15. Mitä pidät tärkeänä tulevaisuuden museoiden toiminnassa?
16. Minkälaista voisi olla tulevaisuuden museon opetustoiminta?

V. Ympäristökasvatus

17. Miten museotyösi liittyy ympäristöön ja vastuuseen siitä?
18. Mitä ajattelet ympäristökasvatuksen tarkoittavan?
(Mikä on sen sisältö ja päämäärä?)
19. Miten olet itse kertonut tai opettanut ympäristöstä museotyössäsi?
20. Koetko itse harjoittaneesi ympäristökasvatusta työssäsi?
(Jos myöntävä vastaus: Millä tavalla koet harjoittaneesi?)
21. Mistä museonne ympäristökasvatus on saanut vaikutteita?
22. Mistä ympäristökasvatus on levinnyt museoonne?
23. Mitä esteitä ja vaikeuksia mielestäsi on ympäristökasvatuksen soveltamiselle omassa museossasi?
24. Pidätkö ympäristökasvatusta tarpeellisena museossa?
25. Mistä olet saanut uutta ammatillista tietoa?
26. Oletko tutustunut Suomen Tammi -projektiin? Jos olet, niin millä tavalla?
27. Minkälaista muutosta ympäristökasvatuksen tuominen merkitsisi museoissa ja näyttelyissä?

VI. Henkilökohtainen ympäristösuhde

28. Koetko voivasi toimia ympäristöä säästävasti vapaa-aikanasi?
Millä tavoin?
29. Minkälainen on suhteesi luontoon ja kulttuuriympäristöön?
30. Oliko sinulla ympäristöä säästäviä periaatteita näyttelyä tehdessäsi?
Minkälaisia?

Tarkentavia kysymyksiä kyselylomakkeen pohjalta: Mm. minkä yhteydessä käsikirjoituksen teemat esiintyvät jne.